Henri Perruchot

viața lui toulouse-lautrec

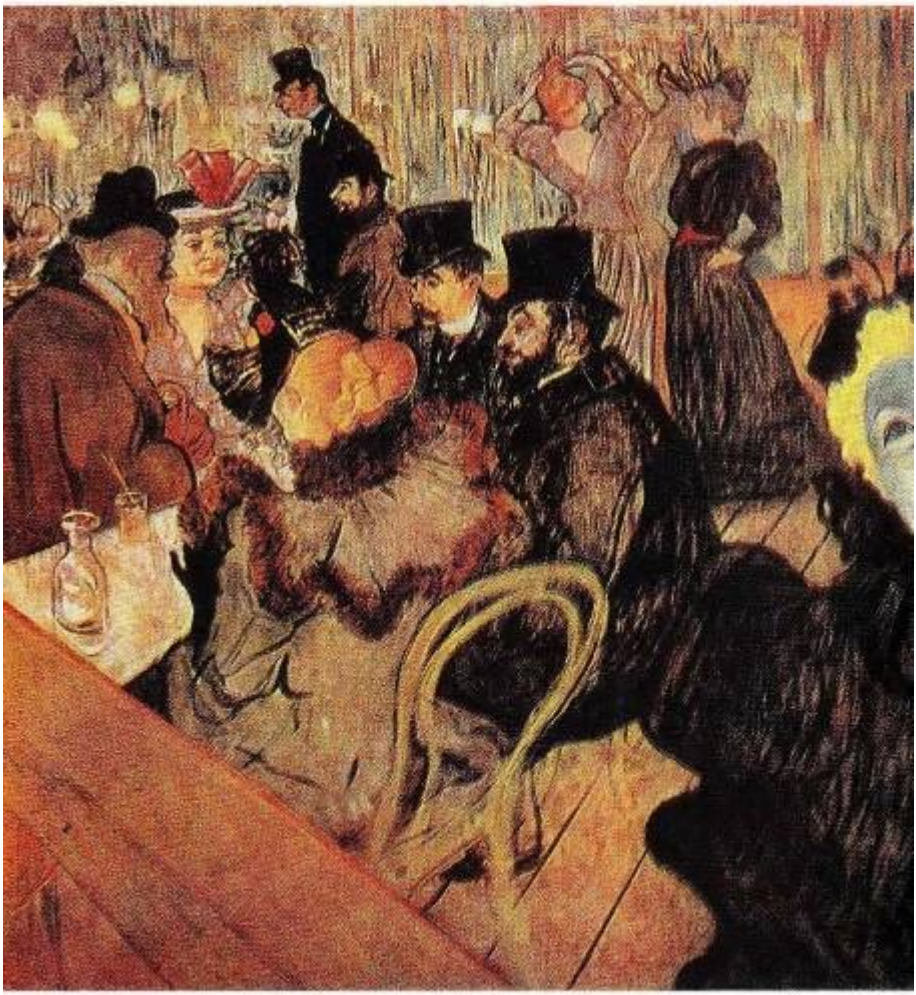

Editura Meridiane

Viaţa lui Toulouse-Lautrec

Henri Perruchot

Seria Biblioteca de Artă, 004

Traducere: Rodica Lipani
Editura Meridiane, 1969

Henri Perruchot
LA VIE DE TOULOUSE-LAUTREC
Librairie Hachette, Paris, 1958

Viaţa lui Toulouse-Lautrec

Henri Perruchot
LA VIE DE TOULOUSE-LAUTREC
© Librairie Hachette, Paris, 1958

Henri Perruchot

viaţa lui toulouse-lautrec

ediţia a II-a
În romîneşte de
Rodica Lipani

EDITURA MERIDIANE
Bucureşti, 1969

Pe coperta I:
TOULOUSE-LAUTREC. La ”Moulin Rouge”
(fragment)
Art Institute, Chicago

CUVÎNTUL AUTORULUI

Toulouse Lautrec a fost de nenumărate ori, şi încă din timpul vieţii, victimă a legendei. Credincios principiilor care m-au călăuzit în elaborarea precedentelor mele două monografii, despre Van Gogh şi Cezanne, mi-am propus să descopăr adevăratul chip. Nu a fost de loc uşor. La prima vedere, viaţa lui Lautrec poate să pară perfect cunoscută. Dar numai aparent este aşa. De fapt, nu e de ajuns, cum de prea multe ori s-a crezut, să evoci în legătură cu el decorul prestigios din Montmartre ca totul să fie spus. Adeseori, luminile strălucitoare şi înşelătoare din Butte l-au luminat mai puţin pe Lautrec cît mai ales l-au învăluit în umbră. De altfel, Montmartre nu era de loc pentru el un decor. Dincolo de pitoresc, dincolo de ceea ce putea el întîlni acolo, îl interesa omenescul, omul, în toată goliciunea lui. Mai bine ca oricare altul, el a ştiut să surprindă asprimea rîsetelor care vor să se arate nepăsătoare. El însă nu s-a lăsat niciodată amăgit. Nici de oameni, nici de lucruri. Iar de el însuşi mai puţin ca de oricine altul. Viaţa sa a fost o dramă, o scurtă tragedie dusă pînă la capăt, în absolută cunoştinţă de cauză, dar cu o asemenea discreţie, cu o asemenea oroare de milă – căci acest pitic disgraţios a fost un mare senior, în adevăratul înţeles al cuvîntului – încît nici cei care-l întîlneau mereu n-au bănuit întotdeauna dureroasa ei amărăciune. Poate că niciodată un destin n-a fost înţeles mai limpede de cel care şi l-a asumat, şi nici n-

a fost trăit cu mai multă luciditate. Acest destin m-am străduit să-l evoc în cartea de faţă. Aşa cum am procedat şi cu Van Gogh şi Cezanne, în aceste pagini nu am romanţat nimic. Să surprind cît mai strîns realitatea, să fiu cît mai exact şi cît mai adevărat cu putinţă: acesta mi-a fost ţelul. Mai e nevoie să spun că n-am precupeţit nici un efort ca să-l ating ? Am citit şi confruntat toate lucrările publicate despre Lautrec; am adunat toate documentele şi mărturiile inedite pe care le.am putut descoperi; am solicitat confidenţele cîtorva supravieţuitori care l-au cunoscut pe pictor, i-am căutat amintirea în locurile pe unde a trăit; şi cu aceeaşi grijă m-am informat despre personajele care au fost amestecate în scurta si tumultuoasa lui existenţă.

Această carte n-ar fi desigur ceea ce este dacă nu m-aşi fi bucurat, în cercetările mele, de concursul pe care au binevoit să mi-l dea o seamă de persoane. Datorită lor, am putut să pătrund multe momente rămase obscure în viaţa lui Lautrec, să reiau povestea acestei vieţi în multe puncte, să precizez amănunte de o importanţă adeseori esenţială şi, în general, să intru mai adînc în cunoaşterea intimă a modelului meu.

Domnişoara Mary Tapié de Céleyran, ruda sa, ale cărei lucrări reprezintă o sursă de neînlocuit în ceea ce priveşte primii ani ai lui Lautrec, mi-a pus la îndemînă informaţii preţioase despre familia, copilăria şi tinereţea pictorului; tot sub îndrumarea ei, pe cît de sensibilă pe atît de erudită, am vizitat castelul din Bosc. Dl. Robert de Montcabrier, şi el rudă a pictorului, şi care în plus a fost la un moment dat elevul său, a binevoit să-mi răspundă amănunţit, în scris, la întrebările mele. Dl. de Cercy d'Erville (Sylvain Bonmariage) mi-a adus, la rîndul său, o contribuţie de nepreţuit: mi-a pus cu generozitate la dispoziţie relatările conversaţiilor pe care le-a avut, în diferite perioade, cu mai mulţi martori ai vieţii lui Lautrec, îndeosebi cu Jane Avril, Romain Coolus, Degas, Maxime Dethomas, Alfred Edwards, Félix Fénéon, Footit, D-na Hayem, Maurice

Joyant, Charles-Édouard Lucas, L. O. Raquin, Ambroise Vollard etc. Dl. Michel-Ange Bernard mi-a permis să folosesc în voie arhivele tatălui său, Émile Bernard. D-nii Francis Jourdain, Edmond Heuze şi doctorul Louis Chouquet, ginerele lui Adolplie Albert, şi-au depănat pentru mine, cu multă căldură şi amabilitate, amintirile lor despre Lautrec şi despre cîţiva dintre prietenii lui. Dl. şi d-na Maurice Exteens mi-au dat precizări interesante despre Gustave Fellet şi alţii din preajma artistului. Dl. Émile Pottier, primarul din Villiers-sur-Morin, mi-a îngăduit să regăsesc urmele pictorului în această localitate. Doctorul Gaston Levy m-a ajutat cu ştiinţa sa medicală să înţeleg mai bine natura răului de care suferea Lautrec şi care i-a pecetluit soarta. Dl. Jean Adhemar, conservator-adjunct al cabinetului de Stampe, ale cărui lucrări despre Lautrec oferă o documentare abundentă, mi-a dat tot sprijinul, ca şi d-na Tulard, administratoarea arhivelor prefecturii de poliţie. Cercetările d-nei Marcelle Duchemin, de la Inspecţia caselor de sănătate, au contribuit şi ele enorm la documentarea mea în ceea ce priveşte şederea lui Lautrec în sanatoriul doctorului Semelaigne, la Neuilly. Dl. Romi mi-a deschis tezaurul colecţiilor sale documentare şi m-a îndreptat spre surse de informaţie folositoare. În sfîrşit, datorez de asemenea vii mulţumiri d-nei du Ferron-Anquetin, nora lui Louis Anquetin, profesorului Henri Mondor şi profesorului Logre, doctorilor Semelaigne (fiul), Pierre Vallery-Radot, R. Chantemesse, d-lor Charles Laurent, Andre Deveche, Maurice Lambilliotte, Armand Got şi Lucien Noel, care, într-un fel sau altul, au participat la îmbogăţirea documentării mele sau au uşurat sarcina care mi-a revenit. Îi rog pe toţi să primească recunoştinţa mea.

H. P.

1958

PROLOG

PETIT BIJOU
1864 – 1879

Sfarmă mai întîi şi adu în ruină astă lume,
Vedea-vom mai în urmă de alta s-o mai naşte.

GOETHE: *Faust*

Peste Albi s-a abătut furtuna. În bătrînul conac din Bosc, rezemat de unul din vechile turnuri metereze ale oraşului, contesa Adèle de Toulouse-Lautrec-Montfa se zvîrcoleşte în durerile facerii, în timp ce tunetul bubuie şi se rostogoleşte, frămîntînd văzduhul cu zgomot.

În această noapte de 24 noiembrie 1864, vijelia, una din acele cumplite vijelii de toamnă, a izbucnit pe neaşteptate. Din înalturi se revarsă potopul. Deasupra acoperişurilor, fulgerele se întretaie, luminînd în scăpărări alburii casele de cărămidă ale oraşului cel roşu, zidurile înalte – lipite unul de celălalt – ale catedralei fortăreaţă, iar jos, în albia rîului, apele învolburate ale Tarnului.

Chinurile facerii nu mai sfîrşesc. Sfîrtecată pînî în suflet, tînăra femeie geme, gîfîind, la fiecare bubuitură a tunetului. Căsătorită în urmă cu un an, în mai, cu contele Alphonse, vărul ei primar, pe atunci ofiţer, şi a cărui uniformă îi tulburase cei 21 de ani, ea îşi aşteaptă acum primul copil – un băiat, aşa nădăjduieşte – care va şti să

poarte cu cinste numele pe care atîţia străbuni îl acoperiseră de glorie. Un bărbat, aceasta e urarea ce-o fac toţi din jur, în nerăbdarea aşteptării fericitului eveniment: o face mama sa şi soacra – surori bune – care, pentru prima oară vor deveni bunice; Prinţul Negru, socrul său, un senior aprig ce trăieşte retras la Rouergue, în castelul său din Bosc, unde porunceşte ca un autocrat desăvîrşit, şi, fireşte, soţul ei, care mai întotdeauna cu capul plin de himere, visează la acea clipă – cu cît mai grabnică cu atît mai bine venită – cînd fiul acesta îl va putea însoţi la călărie şi la vînătorile cu şoimi pe pămînturile străbune.

E gata totul pentru primirea moştenitorului. Iată-i şi leagănul, scutecele – numai muselină şi dantele. Iată-i scutecele, din ivoriu, din argint sau din aur, ce-i vor sluji. Iată-i şi viitoarea rochiţă de botez, demnă de un prinţ, pe care din loc în loc sînt brodate flori de crin; iată-i şi boneţica, aurită toată, lucrată asemenea unei coroane, ce-i va fi pusă pe creştet atunci cînd în cinstea lui vor bate clopotele catedralei Sfînta Cecilia. E gata totul pentru venirea lui. S-a tăcut pînă şi alegerea pronumelor: se va numi Marie şi Raymond, dar mai întîi Henri – Henri ca şi contele de Chambord care, ultim vlăstar din ramura mai vîrstnică a Bourbonilor, trece în ochii unui legitimist neînduplecat cum e contele Alphonse, drept singurul pretendent îndreptăţit la tronul Franţei, ocupat azi în chip ruşinos de către nepotul Uzurpatorului.

Ploaia şi urgia nu mai contenesc. Cu scăpărări de fulger, cerul se dezlănţuie asupra Albi-ului. Cumplită noapte, de care contesa Adèle îşi va aminti pînă la ultima ei suflare. Să fi trebuit oare să citească în această pornire a firii o neagră prevestire ? Sfîrşită şi cuprinsă de temeri, contesa Adèle îşi aşteaptă pruncul. De-ar fi băiat! *Diex lo volt* – « Dumnezeu porunceşte » – sună deviza familiei, al cărei blazon pecetluit cu coroană de conte suveran, este împărţit la colţurile 1 şi 4 de emailuri roşii cu o cruce alezată, goală pe dinăuntru, şi cu capetele în formă de mere aurite, care

ţin de Toulouse, iar la colţurile 2 şi 3 de emailuri roşii cu un leu la pîndă, din aur, înarmat şi cu limba dată cu un email special, însemne care ţin de Lautrec. Dee Domnul să fie băiat, un băiat care mai tîrziu să poată fi ceea ce se cuvine să fie un Toulouse-Lautrec: un bărbat care să trăiască în afara veacului său nedemn, cunoscător doar al ştiinţelor nobile, cavaler mîndru, vînător dibaci, priceput crescător de cîini şi de păsări de pradă, căruia nici măcar cît o undă să nu-i treacă prin gînd să coboare la ambiţii deşarte măreţia numelui său şi istoria mai mult decît milenară a spiţei sale. Un băiat, nu o fată! « Pe legea mea, zice contele Alphonse, mai bine un broscoi rîios dar mascul, decît o creştină de muiere. » Dee Domnul!

În toiul furtunii dezlănţuite, contesa Adèle aduce pe lume un băiat.

Diex lo volt!

Un copil încîntător, cu privirea limpede şi obrajii bucălaţi, fercheş în hainele-i croite după moda timpului cu bolero şi fustă scoţiană (moda vremii se vrea anglomană), aşa arată micuţul Henri.

În familia Toulouse-Lautrec, foarte numeroasă dacă punem la socoteală şi rudele prin alianţă, e primul copil din generaţia sa. Pricină să fie şi mai îndrăgit. Ca să-l alinte, ori poate din mîndrie, îl strigă toţi – în dialectul lor rouergat: *Bébé lou poulit* (Bébé cel frumuşel), sau, alteori, «Petit Bijou», cum se întîmplă să-l desmierde în nesfîrşita ei înduioşare, o străbunică.

Petit Bijou deschide ochii asupra lumii vegheat pretutindeni pe unde se află de o necontenită grijă. Ai săi nu prea stau locului: Henri e cînd la Albi, în bătrînul conac, împodobit cu străvechi tapiserii, unde s-a şi născut, cînd pe întinsele moşii de la Céleyran, în Languedoc; iar, cel mai adesea, în castelul stăpînit de Prinţul Negru, la Bosc, cel ce pare că străjuieşte de pe înălţimi valea Viaurului –

frumos şi vechi sălaş seniorial, cu turnul său rotund şi vajnic, cu acoperişurile de ţiglă smălţuită şi zidurile semeţe pe care se caţără iedera. E numai forfotă în juru-i. Zi de zi, de cum se ivesc zorile, castelul se însufleţeşte. Caii nechează jos în curte, haita latră; în ţinută de vînătoare, arcuit pe armăsarul său pur sînge, Prinţul Negru stă gata să dea semnalul de plecare. Bărbat în puterea vîrstei, abia trecut de 5o de ani, posac, trufaş, colţuros, cu faţa prelungă şi umbrită de barba stufoasă şi de mustaţa deasă, cu sprîncenele încîlcite de sub care scapără doi ochi pătrunzători, Prinţul îşi domină deopotrivă familia şi slugile – pe fiii săi Alphonse, Charles şi Odon, pe grăjdari, pe îngrijitorii haitei, pe Pierre Grezes, picherul. O scurtă plecăciune către doamnele ieşite să-i petreacă, şi vînătoarea se porneşte.

«Hallali»[1], «curée»[2], «goana cerbului», «croirea drumului», «să i se ia urma»: cam asemenea expresii aude Petit Bijou din zori şi pînă în noapte, încă de pe vremea cînd abia gîngureşte. Ba a început să se şi priceapă la cai, la cîini şi la şoimii cei cu ochii ageri şi ciocul de oţel, pe care Martinii, ţărani din Rabastens, sînt anume tocmiţi să-i crească pentru contele Alphonse.

Plin de neastîmpăr, cum scapă de sub supraveghere, n-are decît un gînd: să se strecoare în grajduri, în aerul lor cald cu miros puternic de fîn, de iesle şi de vită, ce-i gîdilă plăcut nările. Cîteodată, cu pasul lui mărunt şi iute, ajunge pînă la ceairul cîinilor – cît o stînă de mare – şi aici se ghemuieşte lîngă copoii cei zdraveni şi lîngă ogari. Şi aşa, încet-încet, îşi descoperă regatul.

« La noi – zice contele Alphonse – de cum te-ai născut, te botează şi te şi urcă-n şa. » Iar Petit Bijou dă semne bune: l-au descoperit bînd din apa cailor sau ronţăind din pîinea neagră, anume făcută pentru haită.

Viaţa la Bosc se deapănă ca un vis. Seara, după cină, cei

[1] Sunet de corn anunţînd încolţirea vînatului (N. tr.)
[2] Împărţirea măruntaielor vînatului la cîini (N. tr.)

mari îl mai îngăduie o vreme pe lîngă ei, înainte să fie dus la culcare. După istovirea de peste zi, o clipă de tihnă şi desfătare acum. Cufundate în fotolii, cu un şal de mătase pe umeri, femeile migălesc cîte ceva cu croşeta. Capelanul castelului, abatele Peyre, trage din pipă. Bărbaţii vorbesc despre vînătoare, rostuiesc cartuşele, citesc, desenează sau modelează în plastilină, îndeletnicirile artistice ţin de tradiţie în familia Toulous-Lautrec. Sînt păstrate portretele în aquaforte, pastel sau creion făcute la începutul veacului de către tatăl Prinţului Negru. Contelui Alphonse îi place în schimb să modeleze mici statuete înfăţişînd cai sau cîini; nu se dă el în lături nici să facă un desen în creion ori în peniţă. Dăruirea aceasta şi gustul îl au deopotrivă şi fraţii săi, Odon, dar mai ales Charles, cel cu vădită înclinare către artă. « Cînd feciorii mei doboară un sitar spune bunica Gabrielle – au trei plăceri deodată: îl vînează, îl desenează şi îl savurează. »

În picioare şi cu atenţia încordată lîngă unul din unchii săi, Petit Bijou nu mai vede decît mîna ce se mişcă în sus şi în jos trăgînd linii pe care apoi le împreunează, făcînd să ţîşnească din petecul de hîrtie vînători, picheri, fiare gonind, vreun cerb încolţit ori vreun mistreţ hăituit. Lungit lîngă căminul în care ard cîţiva butuci, Petit Bijou trage din vatră un tăciune stins şi se porneşte să înnegrească cu linii şi rotocoale covorul cel mare din salon.

Nu împlinise trei ani cînd, la 28 august 1867, i se naşte un frate, Richard (« Bravo pentru numele ales, le scrie bunica; în familia noastră, cel care purta acest nume a luat de soţie pe sora regelui Richard al Angliei »). În ziua botezului din catedrala de la Albi, Petit Bijou e încredinţat unei călugăriţe, foarte scandalizată că-l vede cu genunchii goi şi cu şosete. După ceremonie, sub aceeaşi supraveghere, însoţeşte şi el cortegiul ce se îndreaptă spre sacristie spre a semna în cartea parohială. « Vreau şi eu să semnez », spune Henri cu glasul lui de copil. « Dar nici nu ştii încă să scrii », îi răspunde călugăriţa. « Şi ce dacă, –

sare el – fac un bou! »

În căsnicia contelui Alphonse lucrurile nu merg prea bine. Nici o mirare deci pentru Petit Bijou dacă în cîte un răstimp mama, cu ochii înecaţi în lacrimi, îl strînge la piept cu mai mult foc decît de obicei. Contesa Adèle nu e fericită; asta ca să spunem doar atît. Blonda şi tînăra femeie, blîndă, retrasă şi sfioasă, numai gingăşie şi delicateţe toată, a moştenit de la străbunii ei, cei din spiţa Tapié de Céleyran, virtuţi pe care le-am putea numi burgheze. De fel de prin părţile Azille-en-Minervois-ului, un tîrguşor aflat la vreo 40 de kilometri de Carcassonne, cei din familia Tapié n-au ajuns să-şi zică de Céleyran decît o dată cu sfîrşitul celui de-al optsprezecelea veac. Sub vechiul regim fuseseră magistraţi consulari, înalţi funcţionari financiari, clerici, răspîndiţi la tot pasul prin ţinutul Narbonne-ului. Oameni isteţi, purtînd de grijă cu multă dibăcie intereselor lor şi foarte iscusiţi în afaceri, şi-au rotunjit podgoriile cu noi terenuri, au adăugat proprietăţilor de la ţară imobile la oraş. În 1798, Esprit-Jean-Jacques-Toussaint Tapié, străbunicul lui Petit Bijou, adoptat, după cum era obiceiul prin Bretania, de către un văr, un consilier la înalta Curte Regală de conturi, ajutorare şi finanţe din Montpellier – pe nume Jacques Mengau, senior de Céleyran – moşteneşte, o dată cu titlul, şi averea, cu alte cuvinte minunata moşie de la Céleyran – o aşezare frumoasă de 1500 de hectare, mai mult podgorie, ce aparţinuse cîndva cu drepturi de înaltă, joasă şi mijlocie justiţie, cavalerilor Sfîntului Ioan de Ierusalim.

Cum n-o atrăgea decît liniştea, o viaţă singuratică, cu îndelungi ceasuri de lectură şi pioasă meditaţie, contesa Adèle nu bănuise, de bună seamă, în ziua nunţii, cărui destin i se încredinţase căsătorindu-se cu vărul ei. Sîngele celor din familia Toulouse-Lautrec nu e desigur sîngele familiei Tapié de Céleyran. Cei din stirpea Toulouse-Lautrec retrăiesc, fiecare în adîncul lui, nepotolitele patimi

ale străbunilor, conţii aceia de Toulouse sau viconţii de Lautrec, a căror istorie s-a confundat atît de des cu istoria. Pătimaşi şi aprigi, de o cutezanţă fără margini, ei s-au lăsat pradă de-a lungul veacurilor celor mai nesăbuite porniri, unei adevărate beţii a faptei necugetate. Nimic nu-i putea stăvili. Erau dintre cei care, dîrji pe timp de restrişte, nu se dezmint nicicînd. Stăpîniţi de o frenetică nevoie de a acţiona, ei au umplut lumea de neastîmpărul lor, de faptele lor – şi bune şi rele – cruciade în locurile sfinte, războaie religioase sau bătălii pe pămînt străin. Şi dacă Raymond al IV-lea fusese în 1099 printre cei dintîi asediatori care au pătruns în Ierusalim, urmaşii lui nu s-au lăsat nici ei mai prejos; năpustindu-se cu furie în cumplitele lupte cu albigenzii, ei s-au văzut de zece ori excomunicaţi de către papi. Cei drept, nu se prea sinchiseau ei de atîta lucru; ba li se mai întîmpla ca, în dispreţul şi mînia lor, să-l spînzure de vreun copac pe cel ce avusese neobrăzarea să le aducă porunca Sanctităţii Sale. « Ehe, Monseniore – făcu o dată la o masă, plin de nostalgie, contele Alphonse, de faţă cu un arhiepiscop – s-au dus vremurile cînd un conte Toulouse îi scăpa un picior în c... unui călugăr şi dacă i se năzărea îl mai şi spînzura de un pom. » Se dedau ei la samavolnicii şi în sînul propriei lor familii: în 1214, Raymond al VI-lea, văzînd că fratele său Baudoin nu se prea arăta încîntat să se alăture taberei lui Simon de Montfort, a poruncit ca, sub ochii lui, să fie spînzurat de un pom cu o funie scurtă de gît[1]. Cam aşa se purtaseră străbunii dinspre tată ai lui Petit Bijou. Într-un veşnic neastîmpăr, ei semănau pesemne toţi cu acel Odet de Foix, viconte de Lautrec, răpus în 1517 la asediul Neapolelui şi despre care Brantome[2] scrie că « era

[1] Spiţa Toulouse-Lautrec-Montfa descinde din acest Baudoin care în 1196 se căsătorise cu vicontesa Alix de Lautrec, moştenitoarea senioriilor de Montfa.

[2] *Pietre de Bourdeille, senior de Brantôme,* memorialist francez (1540-1614), autorul «Vieţilor oamenilor iluştri şi ale marilor căpitani francezi» (*N. tr.).*

arogant şi înfricoşător la înfăţişare... şi pentru că aşa era felul lui, dar şi din pricina cumplitelor cicatrice... de pe urma bătăliei de la Ravena », unde îl părăsiseră ca mort pe cîmpul de luptă şi despre care spaniolii spuneau că «nu ţinea seama de nici un sfat... şi că mai bine greşea după capul lui decît să-l înveţe alţii ce să facă».

Obişnuiţi din tată în fiu să se poarte ca stăpîni absoluţi şi avînd strînse legături de rudenie cu familiile regale din Franţa, Anglia şi Aragon, căsătorindu-se cu fraţi, surori, fii sau fiice de monarhi, alte legi decît cele pe care şi le statorniceau singuri ei nu cunoşteau. Erau de o vitalitate nesecată. Cronica vremii n-a reţinut numai faptele lor de arme; ea mai aminteşte şi desfrîul spre care sensualitatea clocotitoare de meridionali îi împingea pe unii dintre ei, şi vorbeşte despre desmăţul la care s-a dedat, în 1790, Pierre Joseph de Toulouse-Lautrec, conte de Foix, sau despre abaterile de la drumul cel drept al acelei Adelaide de Toulouse, cea cu poftele dezlănţuite şi despre care se spunea că « nu a fost bărbat, slugă, senior, burghez sau om din popor cu care ea să nu-şi fi făcut mendrele ». « Cetăţeană ducesă i-a spus o dată cu semeţie Pierre Joseph de Toulouse-Lautrec ducesei de la Trémoille – să nu confundăm amorul cu c.... » Seducătoare vorbă de duh, ce valorează cît un portret. Înjurîndu-i pe toţi deopotrivă, pe revoluţionarii de la 1789, pe republicani, pe francmasoni, pe partizanii ducelui de Orléans, ca şi pe bonapartişti, contele Alphonse, om bine legat, mai degrabă scund decît înalt, dar din cale afară de zdravăn, îşi cheltuia cum putea prisosul de energie.

Pînă să se însoare, adică pînă la vîrsta de 25 de ani, a slujit – îndată după terminarea şcolii militare de la Saint-Cyr – în regimentul 6 de cavalerie uşoară de la Maubeuge. Luînd parte la toate probele de călărie, alergări, sărituri, rallye-paper sau steeple-chase, trecea drept un călăreţ nespus de înzestrat copleşindu-i cu superioritatea sa pe toţi cei care ar fi avut de gînd să se întreacă cu el. Era

« fala regimentului ». Pe cît de neobosit, pe atît de activ, i se întîmpla de multe ori să istovească sub el trei cai într-o singură zi, fără să dea cine ştie ce semne de oboseală. Putea fi văzut după aceea, proaspăt şi bine dispus, petrecîndu-şi noaptea în dansuri şi chef.

Pe vara sa, contele Alphonse o cunoştea de cînd lumea. S-ar fi zis chiar că se preţuiesc şi se înţeleg. Li se păruse că se şi iubesc: nu se lăsau duşi decît de năvala « curentului care te poartă »[1]. Încă din primele zile ale căsniciei, contesa Adèle, dezamăgită, ba chiar cuprinsă de nelinişte, a descoperit că are un tovarăş de viaţă mult diferit de cum şi-l închipuise. Nimic n-o atrăgea spre el; totul o îndepărta.

Un bărbat care, prin felul lui de a fi, ţinea mai mult de evul mediu decît de anul 1868, contele Alphonse se născuse într-o lume care nu-i oferea, ca să-şi cheltuiască vigoarea, decît caii şi vînatul. Fără un ţel precis înaintea sa, el nu dădea glas decît propriilor sale porniri sau capriciului celui mai mărunt. Ce l-ar fi putut stăvili ? Poate banii ? În familia Toulouse-Lautrec se afla o ladă mare pe care intendenţii moşiei o umpleau mereu şi din care îşi luau cu toţii cît voiau şi cît le trebuia. Ce crede lumea ? Dar contele Alphonse a moştenit darul de a nu-i păsa nici cît negru sub unghie de ea şi nici prin cap nu i-ar fi trecut vreodată că cineva ar putea sau ar avea dreptul să-l judece. Teamă de ridicol sau oprelişte socială nu existau pentru el. Trăia pe propria lui planetă, după bunul său plac, împins de un temperament fără margini şi potrivnic oricărei forme de control, chiar şi atunci cînd era vorba de acte dintre cele mai neobişnuite şi ciudăţenii dintre cele mai nepomenite. Un extravagant! Cel puţin aşa îl credeau toţi cei din jurul său.

La Albi, în zilele de vară, se plimbă pe uliţi cu cămaşa fluturînd în vînt şi ţinînd pe pumn un şoim pe care-l

[1] Expresie folosită de contele Alphonse într-o scrisoare datată 18 septembrie 1901 şi adresată lui Rene Princeteau.

hrăneşte cu carne crudă. Şi cum nu vrea să-şi lipsească răpitoarele de sprijin bisericesc, le dă să bea apă sfinţită, în ochii celor neavizaţi, îmbrăcămintea lui ar putea să pară de multe ori ciudată. Se dă în vînt după veşminte neobişnuite, îi place, ba chiar găseşte că e bine să îmbrace haine de cow-boy, de caucazian, de scoţian sau să-şi pună zalele de cruciat. Nu se dă în lături să amestece în fel şi chip gătelile pe care le pune veşmintelor sale: a coborît odată la masă – la o masă în sînul familiei – purtînd o pelerină scoţiană pe umeri şi pantofi de balerină. În odăile sale, printre trofeele de vînătoare ai să dai de cărţi străvechi despre creşterea şoimului sau arhaice almanahuri şi papirusuri roase de vreme, zăcînd de-a valma cu haine, arme şi harnaşamente de cavalerie de tot felul. Pumnale de samurai stau alături de şei kirghize, sau de corturi ale Pieilor Roşii. Mai tot ce vine din Orientul apropiat sau mijlociu îi trezeşte încîntarea. Iar ceea ce vine din Persia îl vrăjeşte. Reguli despre felul cum se înhamă un cal, reţete de bucătărie, leacuri, dar ce nu ia el de la popoarele Asiei apusene! « Sînt foarte mulţumit de noua mea cască caucaziană ce are forma turnurilor castelului din Bosc, îi scrie el mamei sale, desenîndu-i însă în grabă şi forma faimoasei căşti. O port cînd ies în Bois, cu o garnitură de postav roşu, care flutură în vînt cînd galopez. » E vorba de Bois de Boulogne. La drept vorbind acest mare nemulţumit nu poate sta locului. Colindă Franţa în lung şi-n lat, « uitîndu-şi » cîteodată pe un peron de gară nevasta, care, fără un ban în pungă, e nevoită să se lase trimisă acasă de către administraţia căilor ferate. Pentru că, la drept vorbind, contele Alphonse este şi din cale afară de distrat; nu s-a dus el oare la Paris, la numai cîteva zile după nuntă, să se întîlnească cu vechi camarazi de regiment şi de chefuri, « scăpînd cu totul din vedere » că abia se însurase ?

Mai tot timpul pe drumuri, aleargă de pe un teren de vînătoare pe altul. Vînează în Sud, la Bosc, în castelul său

de la Montfa, în apropiere de Castres (unde îşi pusese în gînd să aducă doi lei şi să-i lase să trăiască în libertate), vînează în Sologne, dar şi în regiunea Orléans, prin pădurile de lîngă Loury, un canton din Neuville-aux-Bois unde are un fel de conac demontabil, pe care îl duce de colo pînă colo, după cum i se năzare, sau după preocupările lui vînătoreşti.

Tocmai acest Loury ajunge să fie, în august 1868 (Petit Bijou are acum trei ani şi jumătate), martorul destrămării depline a căsniciei Toulouse-Lautrec. Demnitatea contesei Adèle îndură cu greu nenumăratele purtări cu totul ieşite din comun ale soţului ei. Dar sînt şi lucruri mai grave. Ea, care visase dragoste şi tihnită fericire, nu se putea împăca cu gîndul neîncetatelor acte de infidelitate ale contelui Alphonse, împins de sîngele său clocotitor. Asemenea îndepărtatei lui străbune, Adélaïde de Toulouse, orice-i ieşea în cale merita atenţie, fie că era vorba de vreo păstoriţă, dănţuitoare de cabaret sau femeie de stradă. Şi contesa Adèle s-a săturat. Richard, cel de-al doilea fiu al ei, se stinge din viaţă la Loury, în vîrstă de un an fără o zi, la 27 ale lunii august, înnebunită de durere, batjocorită şi înşelată, pleacă din Orléanais la Bosc, luîndu-l cu ea şi pe Petit Bijou, hotărîtă să se poarte de aici înainte cu contele Alphonse ca între veri şi nimic mai mult.

Pentru ea viaţa s-a sfîrşit. Singura mîngîiere şi singurul ţel al grijii şi nădejdilor ei va fi acum Petit Bijou. Doar acest copil, atît i-a mai rămas după jalnica spulberare a năzuinţelor.

Călăuzit de mama sa, de abatele Peyre şi de o rudă mai îndepărtată, o domnişoară bătrînă, Armandine d'Alichoux de Sénégra, Petit Bijou îşi începe învăţătura. Ager la minte, el prinde repede. Dar şi cîte pozne face! Vioi, zgomotos şi curios să ştie tot ce se petrece în jur, e într-un veşnic neastîmpăr: e ca o minge, spune maică-sa. Plin de capricii, nu face nimic decît după capul lui. Şi trebuie să-i faci

hatîrul. Cald şi drăgăstos – desigur! – e gata în orice clipă să-şi arate afecţiunea; dar cum nu i se face pe plac, are hachiţe! « Vreau pipi! Vreu pipi aici! » – urla într-o zi în bazilica Sfînta Cecilia. Şi fără să se mai sinchisească de admonestările guvernantei speriate, sărmana Adeline, Petit Bijou stropeşte mozaicul catedralei.

Din grajduri pînă la bucătărie, din salon pînă la ceairul cîinilor, neastîmpăratul acesta, pe care nimic nu-l intimidează, se poartă ca un despot, impunîndu-şi dorinţele şi abuzînd de trecerea lui de copil din cale-afară de răsfăţat. Îi place gluma, e muşcător şi nu se dă în lături să joace cîte-o festă. Gata în orice clipă să ia partea de haz sau pe cea picantă a lucrurilor ca şi a oamenilor, sîcîie cu zeflemeaua lui în stînga şi în dreapta, îi sîcîie pe bucătari gustînd din sosuri cu aerul unui mare cunoscător, pe băieţii de la grajduri vorbindu-le stîlcit englezeşte, iar pe blîndul capelan căutînd să-l imite sclifosindu-se în urma lui... Mama închide ochii la toate şi-l dojeneşte plină de duioşie. Vioiciunea şi felul lui zburdalnic o încîntă.

I-ar fi părut rău să fi fost altfel. Aşa, e mîndră de copilul ei. Îl învaţă, neobosită, istoria străbunilor, a rubedeniilor cu faimă (Petit Bijou este şi nepoţelul lui La Fayette), îi vorbeşte despre toate legăturile de rudenie cu familiile princiare datorită cărora în vinele celor din familia Toulouse-Lautrec curge sînge regesc. « Ia te uită! – exclamă într-o zi băieţelul – nu s-ar putea spune că regii ăştia nu-mi sînt veri! »

Ei bine, da! contesa Adèle ar fi într-adevăr nefericită dacă băiatul ei nu s-ar purta aşa. Pentru că, uneori, o undă de nelinişte greu de definit, îi înnourează cugetul şi-i dă semne alarmante instinctului ei matern. Fără să fie, cum s-ar zice, un plăpînd, Petit Bijou prea zdravăn totuşi nu se arată. Fontanela lui nu se întăreşte şi pe deasupra are o greutate în vorbire: e puţin peltic. Cu vîrsta se vor schimba toate, îşi spune mama în gînd, căutînd să se liniştească. Căci cum ar putea Petit Bijou să nu semene cu cei din spiţa

sa, cu acel aprig bunic, Prinţul Negru, ori cu tatăl său, care în toiul iernii se scaldă în lac sau stă de priveghe nopţi întregi, iar în rarele sale scrisori (pe care le trimite doar cînd e departe de ai săi, aşa că de acum înainte au să fie tot mai dese) nu vorbeşte decît despre vînătorile lui, încheind scurt: « Pic de somn şi mă simt minunat ».[1]

Dinspre partea lui, contele Alphonse nu se omoară cu firea pentru fiul său. Atîta timp cît nu se dovedeşte în stare să strunească un pur sînge, în ochii lui nu înseamnă nimic. Şi apoi, creşterea copiilor e o treabă muierească. Abia pe urmă încep lucrurile mai serioase, dar – bine înţeles – nu despre latină şi nici despre matematică e vorba: pe un prieten de-al său care-l învaţă pe Petit Bijou să călărească, contele Alphonse îl sfătuieşte bine-voitor.” « învaţă-l să umble şi cu lasso-ul; o să-i slujească mai tîrziu să agaţe

[1] Mary Tapié de Céleyran menţionează una din aceste scrisori purtînd data de 29 decembrie 1869 şi expediată de la Loury: « Prietenă dragă, n-am avut timp să-ţi scriu pentru că sîntem ocupaţi acum să împărţim cîinii în două potere: Odon îşi păstrează zece cîini pe care o să-i ţină numai pentru căprioare, iar pentru mistreţi îmi lasă mie restul de 18 cîini. A trebuit să-mi caut şi un alt cal şi am găsit, în sfîrşit, o iepuşoară care se lasă înhămată perfect. Ieri am putut să scot cîinii. Pădurea fusese pregătită de minune. Am atacat în ceaţă şi timp de două ceasuri cîinii au încolţit şi gîtuit o fiară roşcată, prilej de admirabilă vînătoare. A doua zi, iapa mea şi-a prins piciorul din faţă şi o să aibă nevoie de zece zile de odihnă. Odon, care ieşise şi el cu cîinii după căprioare, a căzut cu cal cu tot şi Paroli şchiopătează şi el. Cîteva zile mai tîrziu, ascunzişurile vînatului:- goale (pădurea fusese prost pregătită). Eu atac totuşi un mistreţ de toată frumuseţea, care se rupe de haită; pentru ca după un ceas de hallali să fie gata! Cîinii sînt teferi: doar Lucifer şi Blücher au fost puţin zdreliţi. Bun loc de vînătoare se face Loury'ul nostru. Cei douăzeci de cîini pe care îi am nu latră mai prost ca tot atîţia cîini francezi. Mîine fac o vînătoare cu prinţul de Montholon, care o să deschidă gonitul cu cîinii lui pentru mistreţi etc. » Contele Alphonse aşterne pe şase pagini astfel de amănunte, înainte să încheie scurt, aşa cum arătam mai sus. După cum remarcă Mary Tapié de Céleyran, nu se poate să nu-ţi aminteşti, cînd ai în faţă o astfel de depeşă de dragoste, de acel *« Doamnă, suflă un vînt năprasnic, iar eu am răpus şase lupi ».*

femeile, pe cîtă vreme cu latina... » Şi totuşi, contele Alphonse l-a învăţat şi el ceva pe fiul său: « Să deseneze cu două degete pe o bancnotă mare un porc peste efigia unui melancolic Napoleon al III-lea. »[1]

De altfel, în acele zile ale lui 1870, contele Alphonse are şi de ce să fie vesel: cel de-al doilea imperiu şi-a trăit traiul. La 19 iulie, Napoleon al III-lea declară război Prusiei; la începutul lui septembrie, capitulează la Sedan, iar la 17 ale aceleiaşi luni prusacii sînt la porţile Parisului. Pe contele Alphonse toate aceste evenimente l-au găsit la Loury. Şi în timp ce căuta să se obişnuiască, de bine de rău, cu cotropirea de către soldaţii duşmani a locurilor lui de vînătoare, fraţii săi izbutesc să ajungă la armata de pe Loara, Odon călărind pe frumoasa iapă Bavolette. La 28 ianuarie 1871, Parisul se pleacă în faţa forţelor prusace. Apoi, la 18 martie, izbucneşte insurecţia Comunei, pentru ponegrirea căreia contele Alphonse nu va găsi niciodată cuvinte îndeajuns de grele. Din toate cele patru revoluţii, cîte au zguduit Franţa în răstimp de mai puţin de un veac, Comuna i se pare cea mai îngrozitoare. Cînd va veni oare ziua în care contele de Chambord să urce pe tronul Franţei ? Din nefericire, pentru cei din familia Toulouse-Lautrec anii de război au un sfîrşit tragic. În dimineaţa de 23 decembrie 1871, Prinţul Negru, bunicul lui Petit Bijou, urmat de picherul său şi de întreaga haită, porneşte ca de obicei departe de castel. E un ger de crapă pietrele. Totul e îngheţat. După ce a scos un iepure din vizuină, Prinţul Negru îl urmăreşte pînă departe. Şi cum vînătoarea se prelungeşte, porunceşte Ia prînz picherului să se înapoieze la Bosc. O să ducă mai departe singur vînătoarea. Să nu-l aştepte nimeni! Ceasurile trec. Scurta zi de decembrie se apropie de sfîrşit. Încet-încet, femeile de la castel sînt cuprinse de îngrijorare. Curînd se aşterne tăcerea nopţii. Ah, dar iată cîinii! Numai că se întorc fără stăpîn. Cum să

[1] Thadée Natanson.

nu te gîndeşti acum la lucruri mai rele: cu siguranţă că Prinţului Negru i s-a întîmplat o nenorocire. Cît e noaptea de lungă, toate împrejurimile Bosc-ului sînt scotocite. Petit Bijou caută cu încăpăţînare să o convingă pe mama sa s-o apuce spre valea Viaur-ului. Dar nimeni nu-i dă ascultare. Şi totuşi, prin acele locuri, în apropierea năvalnicului pîrîu, va fi descoperit a doua zi trupul sfîrtecat şi degerat al acestui vînător neobosit şi neînfricat.

Prinţul Negru a avut acelaşi sfîrşit ca şi tatăl său, răpus la 37 de ani în timpul unei vînători călare. Azvîrlit pesemne din şa, el s-a prăbuşit din stîncă în stîncă pe povîrnişurile ce străjuiesc prăpastia Viaur-ului. Rănit grav, el a încercat să cheme, să sune din cornul de vînătoare ce zăcea la cîţiva paşi mai încolo stropit de sînge... Jalnic Crăciun! Dangătul clopotelor de înmormîntare se împleteşte cu cel al clopotelor vestind naşterea Mîntuitorului. Nu e pretutindeni bucurie printre muritori.

Domnul abate este rugat de elevul său crotinofag să-i spună dacă se scrie □□□□□□□□□□□□□□ sau □□□□□□□□□□□□.

Cu tot respectul,
Henri de Toulouse-Lautrec.

Curînd « elevul crotinofag » va împlini 8 ani. Inteligenţa sa ca şi precocitatea lui nu mai lasă nici o îndoială. I se şi dau primele lecţii de latină, iar el caută să desluşească de unul singur tainele elinei. Fie că se află la Bosc, la Albi, ori la Céleyran, micul Henri găseşte din ce în ce mai mult că viaţa e minunată, între timp i-au mai venit pe lume cîţiva veri şi verişoare, pe care îi ia sub ocrotirea lui şi îi struneşte la joacă. Şi ca să născocească noi jocuri e întotdeauna neobosit. Cîtă nepotrivire totuşi între firea lui ca o văpaie şi felul cum arată la trup! În ciuda vieţii dusă în aer liber, a unei hrane din belşug şi aleasă (băieţaşul

posedă şi el « legendarul *stomac Lautrec* »)[1], e totuşi plăpînd şi are o sănătate şubredă. Plină de îngrijorare, contesa Adèle e numai priveghe, mîhnită că-l vede cu umerii căzuţi, cu pieptul îngust şi picioarele uscăţive. Ar fi fost de mult timpul totuşi să-şi înceapă studiile cu regularitate într-o instituţie de învăţămînt. Sîntem în pragul unui nou an şcolar – 1872. Să mai aştepte oare ?

Tocmai acum, contele Alphonse e cuprins de dorinţa de a se stabili la Paris, de unde îi va fi de bună seamă mai uşor să ajungă la vînătorile din Orléanais şi din Sologne şi unde va putea să urmărească în voie tot ce se întîmplă în lumea hipismului. Hotărîrea e deci luată. Aşa că, într-o dimineaţă de început de toamnă, Petit Bijou, împreună cu mama sa, părăseşte castelul din Bosc. La Paris, contele Alphonse se instalează la parterul unei aristocratice pensiuni de familie, hotel Perey, situat în cité du Retiro, la numărul 5. Acest cité du Retiro e unul din nenumăratele colţuri ale capitalei, care păstrează o undă de farmec romantic şi unde pluteşte în aer o mireasmă a trecutului. Ca să ajungi aici, o apuci prin strada Faubourg Saint-Honoré pe la casa cu numărul 30; apoi, la cîţiva paşi, se înalţă pe stînga hotelul Perey; ceva mai departe, în fund, cîteva clădiri secolul al XVII-lea se mîndresc cu faţadele lor destul de atrăgătoare; drumul unde a fost ridicat acest cité du Retiro face apoi un cot şi se bifurcă în dreptul casei cu numărul 35 de pe strada Boissy-d'Anglas. Această aşezare care, la prima vedere, ar putea să pară ciudată, îşi are o destul de lesnicioasă explicaţie: odinioară, sub Vechiul Regim, cité du Retiro era locul unde se adăposteau caleştile curţii.

De aici înainte, Petit Bijou va trăi aşadar la hotel Perey, laolaltă cu părinţii lui, care izbutiseră să salveze aparentele unei căsnicii abia acum întemeiată pe « politeţe şi indiferenţă »[2]. Exista însă un copil şi el trebuia ocrotit.

[1] Mary Tapié de Céleyran.
[2] Mary Tapié de Céleyran

« Peste căpşorul brun, cei doi soţi îşi mai împreunau mîinile de pe degetele cărora verighetele alunecau »[1]. Familia Toulouse-Lautrec şi-a dat fiul ca extern în clasa a opta pregătitoare a liceului Fontanes[2], din strada Havre, unde pe atunci învăţa şi unul din verii dinspre mamă ai lui Henri, Louis Pascal.

Copilul se despărţise însă cu tristeţe de tot ceea ce îi împlinise viaţa pînă atunci. În clipa plecării era să-l podidească plînsul, dar s-a ţinut tare: un mic gentilom nu trebuie să-şi arate durerea. Aşa că s-a lipit de mama sa, mulţumindu-se s-o întrebe, cu un nod în gît, în timp ce se urca în berlină: « Mamă, ne mai întoarcem vreodată ? » – *vleodată,* pentru că, din păcate, Petit Bijou tot peltic a rămas.

Amărăciune de copil, dar care trece repede. Îl aşteaptă o viaţă nouă, la care, cu ochii mereu deschişi şi plini de interes pentru tot ce se întîmplă în juru-i, Henri se adaptează cu uşurinţă. La liceu leagă pe dată prietenii. Şi bineînţeles, se împrieteneşte la cataramă cu vărul său, Louis Pascal, care trebuie să se supună regimului de internat (tatăl său – făcînd parte dintr-o prefectură – era nevoit să locuiască în provincie). Leagă prietenie şi cu fiul unor burghezi avuţi, Maurice Joyant, aproape de o vîrstă cu el, şi de care este nedespărţit. La studii, Lautrec şi Joyant se întrec, şi unul şi altul fiind în fruntea clasei. La unele materii cum ar fi gramatica franceză, e mai bun Lautrec: la altele, ca de pildă gramatica limbii latine, biruie Joyant.

Profesorul din clasa a opta pregătitoare, domnul Mantoy, are desigur motive să fie mulţumit. Şi ar fi şi mai mulţumit, dacă micul Lautrec nu şi-ar încuraja camarazii, dînd un exemplu foarte prost, la tot felul de năzbîtii. Dar « cum să-l pedepseşti prea aspru ? învaţă atît de bine! » exclamă contesa Adèle, cu atît mai pornită pe îngăduinţă

[1] Idem.
[2] Azi liceul Condorcet.

cu cît sănătatea copilului ei îi pricinuieşte griji tot mai mari. « Nu creşte decît foarte puţin şi la liceu l-au şi poreclit « piciul ».

L-ar putea înzdrăveni oare călăria ? Asta şi doreşte contesa Adèle. În fiecare zi deci, Petit Bijou merge cu tatăl său la lecţia de călărie de la manejul Duphot. Caii devin mai mult ca oricînd pasiunea sa. În nesfîrşitul lui neastîmpăr, nu este atras şi nu-i place decît ceea ce se mişcă, iar pe de altă parte, captivat de orice fel de spectacol, purtînd în ochi nu se ştie ce lăcomie ori nesaţ, nu se mai satură uitîndu-se la cai. Din instinct, ca şi tatăl său de altfel, şi ca fiecare din ai săi, Henri iubeşte animalele, fie ele păsări de pradă ori cai pursînge, care poartă în ele propria lor desăvîrşire. Îl încîntă pînă la admiraţie jocul semeţ al muşchilor calului, mlădierea lui de animal de rasă, atît de firesc adaptat nevoii de a alerga. Călăria, sportul hipic erau pe atunci foarte la modă. Dis-de-dimineaţă, cavaleri şi amazoane frămîntau aleea Poteaux în Bois de Boulogne sau după-amiaza aleea Salcîmilor, – lumea mondenă ca şi lumea demimondenelor – voind să-şi etaleze toaletele, « *foire le persil »,* cum se obişnuia să se spună în limbaj bulevardier, toate acestea într-o nesfîrşită defilare de echipaje luxoase, faetoane, cabriolete sau landouri, căleşti victoriene, *« paniers », « huits-ressorts* » şi trăsuri sau cupeuri, sau mai precis caleşti conduse à la Daumont de către surugii pudraţi şi pomădaţi. *Fashion-ul* [1] îşi dă întîlnire la curse, la Chantilly sau la Longchamp (noul hipodrom de la Auteuil abia se amenajează). Derby-ul, Concursul hipic, Marele Premiu, alături de Ziua Dragului [2] se numără printre *great events* [3] de la care nu se cuvine să lipseşti.

Ori de cîte ori e nevoie, contele Alphonse se îmbracă de parcă ar fi un dandy, îşi pune joben *made in London,* semn

[1] Lumea bună (în lb. engleză în original) – (N. *tr.*)
[2] Un fel de cursă care imită vînătoarea călare cu cîini (N. *tr.*)
[3] Marile evenimente (în lb. engleză în original -(N. *tr.*)

evident că face parte din lumea bună, deşi, la drept vorbind, nu se simte decît prea puţin chemat spre viaţa uşuratică şi mai ales artificială pe care o duc cei de-o seamă cu el. Pasionat al « sportului » (pe vremea aceea în Franţa prin acest cuvînt era indicată mai ales călăria), iubind frenetic natura, codrii şi vînătoarea, el nu se îndeletniceşte cu toate aceste manifestări mondene decît în măsura în care ele sînt prilejuri de a răspunde propriilor lui înclinaţii. Se vede cu oamenii de rangul lui sau merge pe la cluburi doar ca să-şi întîlnească tovarăşii de la vînătorile călare ori *steeple-chase* [1]. Adevăratele lui plăceri ? Să încerce un cal nou, să pîndească pe îndelete un uliu ori un ciuf. La parterul hotelului Perey unde şi-a amenajat un mic atelier (se îndeletniceşte puţin şi cu sculptura, cu modelajul), şi-a adus stupi ca să poată studia zborul albinelor. De multe ori îşi ia fiul la curse sau în Bois de Boulogne. Şi acolo, se îngrijeşte de educaţia lui de viitor sportiv. Îl deprinde să judece fără greş, cu o precizie de naturalist, însuşirile unui animal, să amănunţească, să analizeze cum este el plămădit. Copilului îi place să privească; tatăl îl învaţă cum să cunoască mai bine caii.

Fără doar şi poate, Petit Bijou îşi admiră tatăl. Iar ciudăţeniile lui nu-l uimesc prea tare; s-a obişnuit cu ele. La urma urmelor, ce l-ar mai putea uimi ? Că domnul conte Alphonse se încumetă să-şi spele cămăşile în jgheabul din strada Regală, pe motiv că spălătoresele pariziene nu-şi cunosc meseria (la naiba! parcă mai ştie cineva în Franţa să spele rufele « după decapitarea lui Ludovic al XVI-lea » ?[2]); că se duce în Bois călare pe o iapă mustind de lapte, înşeuată şi cu frîul pus după moda caucaziană şi că odată ajuns lîngă Cascade se apucă să mulgă iapa ca să bea laptele în chip de micul dejun; că tot la Bois, făcînd *le persil* în felul său, conduce o trăsură norvegiană trasă de un animal zbîrlit, un poney din insulele Shetland, sau că

[1] Alergare cu obstacole (în engleză în original – (N. *tr.*)
[2] Francis Jourdain.

iese călare îmbrăcat în costum de kirghiz ? Sînt oare toate acestea mai neobişnuite decît sunetele din corn cu ajutorul cărora, în zilele de furtună, unchiul de Céleyran adună în grabă lumea din jurul său ? Întreaga familie trebuie atunci să se strîngă în holul castelului, sa se aşeze pe fotolii despărţite de podea prin nişte plăci de sticlă, şi apoi să aştepte aşa, spunînd rugăciuni pentru ca cerul să catadicsească a se însenina.

Neţărmuita libertate ce o afişează contele Alphonse, ca şi desăvîrşita nepăsare faţă de ceea ce se spune şi ceea ce se face sînt, pe cît se pare, o atracţie în plus în ochii lui Petit Bijou. Între el şi tatăl lui există potriviri complice. Copilul vede în tată un model de urmat. Prestanţa acestui gentilom, cutezanţa şi tăria sa, iscusinţa sa de cavaler îi sînt pildă. Într-o zi, contele Alphonse a făcut prinsoare pe două sute de ludovici cu un membru al Jockey-Club-ului, că va izbuti să sară cu cal cu tot peste o birjă cu acoperişul ridicat; şi a cîştigat. Ce curaj, nu-i aşa ? Şi ce ţinută! Petit Bijou se minunează. Ce mult ar vrea să-i semene tatălui său, mai tîrziu, cînd va fi mare!

Dinspre partea sa, contele Alphonse e nespus de înduioşat de curiozitatea pătimaşe pe care fiul său o arată pentru animale. Se recunoaşte pe sine în acest băieţaş ce vădeşte cu atîta bucurie aceleaşi preferinţe ca şi el. Căci contele Alphonse iubeşte animalele; le îndrăgeşte mai mult chiar decît ar vrea s-o mărturisească, îşi iubeşte desigur caii, cîinii şi şoimii, dar îşi iubeşte şi vînatul pe care-l înghesuie în vizuină. Pentru vînătorul acesta masacrul e ceva dezgustător. Nu o dată s-a întîmplat să curme o vînătoare cu cîini pentru că nu era dusă după toate regulile, şi, deci, nu lăsa îndeajuns de mulţi sorţi de scăpare cerbului, căpriorului sau mistreţului. Ţine el chiar atît de mult să ucidă ? La drept vorbind, contele Alphonse complică tot mai mult regulile vînătoarei, înmulţeşte la nesfîrşit piedicile, închipuie fără zăbavă noi şi noi piedici. Şi în afară de asta... Dl. de Montesquieu povesteşte

pretutindeni ce i s-a întîmplat într-una din zile, pe cînd se afla cu contele Alphonse. Acesta îl poftise să doboare cîteva păsări pe locurile lui de vînătoare din Sologne. Traseul era nesfîrşit, iar zăpuşeala copleşitoare. Dl. de Montesquieu ajunsese la capătul puterilor. După un marş istovitor, cei doi bărbaţi poposiră în sfîrşit, în apropierea lacului, capătul urmăririi. Un stol de raţe şi de lişiţe se ridică deasupra capetelor. Văzînd atîta vînat şi uitînd de oboseală, dl. de Montesquieu se grăbi să-şi încarce arma. Gazda, puţin stînjenită, îl opri atunci cu un gest: « Nu trage, te rog, dragă prietene... Păsările astea sînt bucuria ochilor mei, şi, dacă tragi, le înspăimînţi. Şi s-ar putea să nu se mai întoarcă. »

Contele Alphonse îşi duce fiul nu numai prin locurile unde se pot vedea cai. Îl ia cu el adesea în atelierul unui prieten de-al său, un pictor, René Princeteau, care locuieşte tocmai către capătul străzii Faubourg Saint-Honoré, la numărul 233, într-un soi de orăşel al artiştilor.

Atelierele se înşiruie de-o parte şi de alta ale unei fundături, înapoia unor garduri de grilaj. Atmosfera locului are ceva provincial. Cum se face vreme bună, porţile se deschid şi se stă la taclale. Ciudat om acest Princeteau! Surdo-mut din naştere şi copil al unui negustoraş de vinuri din Libourne, el s-a bucurat totuşi de o desăvîrşită educaţie. Mai întîi mama sa, apoi tot felul de specialişti l-au învăţat să vorbească: articulează din fundul gîtului, cam răguşit şi cu icneli, destul de artificial, şi totuşi cu destulă uşurinţă. Face faţă de minune unei conversaţii, prinzînd spusele celor cu care stă de vorbă după mişcarea buzelor. După ce a învăţat la început de toate, luînd şi lecţii de gimnastică şi călărie, s-a consacrat apoi sculpturii. A învăţat puţină vreme la Bordeaux, înainte să vină la Paris, la Şcoala imperială de arte frumoase. O dată ajuns aici, s-a simţit atras spre pictură... La treizeci de ani, cîţi are azi, René Princeteau se poate mîndri, ca artist, că are o oarecare faimă. Expune la cercul artiştilor din strada

Volney, la Salon, unde pînzele şi sculpturile sale sînt remarcate, uneori chiar cumpărate de către stat. Foarte elegant, purtînd întotdeauna redingotă şi joben, el frecventează înalta societate, ba merge chiar şi pe la baluri: « aud muzica *în pîntec* », spune el[1]. Cavaler destoinic, amator de curse de cai şi vînători cu cîini, el cultivă îndeosebi arta animalieră şi pune întreaga-i măiestrie în pictarea cîinilor, a scenelor de vînătoare sau a peripeţiilor de la *steeple-chase.*

E mai degrabă un artist la modă. « Nu pictez decît cai de douăzeci de mii de franci », declară el. Dar pune mult suflet în lucrările sale. Şi pe deasupra iubeşte cu adevărat animalele. Cînd pictează un cal sau un cîine, se străduieşte să-i facă un portret în lege, ca şi cînd ar fi vorba de o fiinţă omenească; se trudeşte să prindă şi să redea atitudinile lor individuale, într-adevăr, semnificative.

Princeteau are cîţiva elevi. Vreo cinci sau şase amatori bogaţi, cu pasiune pentru sport, l-au ales să le fie maestru şi se întrunesc la cité du Retiro, sub aspra lui oblăduire. Contele Alphonse face şi el parte din acest grup [2].

Adus de tatăl său pe lîngă Princeteau, Petit Bijou ia curînd obiceiul să urce pînă la atelierul acestuia din strada Faubourg Saint'Honoré. Nu se mai satură să-l privească pe pictor desenînd sau pictînd. Şi asta mai ales pentru că Princeteau este îndeosebi un animalier. Şi fiind un astfel de pictor, Princeteau se remarcă prin aceea că nu înfăţişează niciodată animalele în stare de repaos. E, prin excelenţă, un pictor al mişcării. Ceea ce îl încîntă pe copil.

Dar îi place la fel de mult şi felul şugubăţ, puţin zeflemitor al lui Princeteau, care nu se dă în lături să observe ridicolul şi slăbiciunea altora. Oare nu tot către asta se simte şi el înclinat ?

---

[1] Povesteşte Robert Martrinchard.

[2] Muzeul din Libourne păstrează o pînză de Princeteau, *Bancheta irlandeză,* în care contele Alphonse este înfăţişat pe calul său Paroli pe punctul de a sări un obstacol împreună cu alţi jockei-amatori.

« Micuţul » – aşa-i zice Princeteau – desenează fără preget. Şi nu simte îndemn către desen doar din nevoie copilărească de a face şi el ca cei din jur. Îl mînă către aceasta un har înnăscut ce-i prilejuieşte să afle în desen o a doua – ba, s-ar putea spune chiar prima scriere. Cînd vrea să-şi exprime un sentiment, o impresie, se foloseşte, dintr-o pornire cu totul spontană, numai şi numai de desen. Şi, vrăjit, descoperă posibilităţile graficei, resursele acestui nou limbaj, ale cărui elemente nu sînt moştenite, învăţate ca nişte cuvinte, ci, dimpotrivă, ale cărui semne trebuie să le născocească treptat, după cum se iveşte nevoia. Află în acest joc o plăcere nespusă, amestecată cu surpriză: descoperă cu uimire de ce îi sînt în stare degetele.

Caietele de lecţii ori de teze sînt pline de desene pe margini. Tot mai multe schiţe de cai şi cavaleri, de cîini şi păsări. Nu se sfieşte să-şi exercite simţul de observaţie şi asupra colegilor de clasă, caracterizîndu-le prin cîteva trăsături ţinuta şi gesturile obişnuite, într-o manieră adesea caricaturală şi fără îndoială cam stîngace, dar nu lipsită de savoare şi viaţă[1].

Din păcate, sănătatea « piciului » nu e întotdeauna prea strălucită. De multe ori e nevoit să lipsească de la liceu. În toamna lui 1873 nu-şi poate reîncepe cursurile decît abia în decembrie.

Dar cu toate aceste întreruperi, rezultatele lui la învăţătură sînt excelente. Îi ajunge repede din urmă pe colegii săi, iar la împărţirea premiilor, în iulie 1874, în urma numeroaselor răsplăţi dobîndite – patru premii întîi şi cîteva menţiuni – trece printre triumfătorii clasei a opta[2].

A fost un an într-adevăr strălucit. Contesa Adèle are cu prisosinţă dreptul să fie mîndră. E drept, pe ea o preocupă

[1] Cele mai vechi desene de Lautrec, de care dispunem, datează din această perioadă.

[2] Obţine premiul I la latină (teme) şi traducere latină, la gramatica franceză şi engleză, menţiunea a II-a la recitare, menţiunea a III-a la istorie şi geografie, şi în sfîrşit, menţiunea a V-a la matematică.

mai mult sănătatea « piciului » decît studiile lui. Pentru că are acum aproape zece ani, şi nu se înzdrăveneşte de loc. Oasele îi sînt firave. Presimţirile mamei prind tot mai mult temei. Vorbe cumplite, dintre acelea care pe atunci erau rostite întotdeauna cu groază în familii: tuberculoză, coxalgie... -stăpînesc acum fără îndoială cugetul contesei Adèle. Şi aşa căsnicia nu i-a adus decît prea puţine bucurii. Să fie oare nevoie să se căiască din pricina ei şi să-şi aducă aminte o dată mai mult că şi ea şi Alphonse ar fi trebuit să se gîndească înainte de căsătorie la urmările pe care le-ar putea avea legătura de sînge ce exista între ei ? Cel de-al doilea fiu a murit la o vîrstă fragedă. Iar acesta... Ah! Doamne, ce-i de făcut ? Ce s-ar putea face ca să-l ajute să crească ? Cîte bucurii i-ar putea aduce Petit Bijou dacă, dacă, dacă... !

În octombrie 1874, copilul, care trece în clasa a şaptea, nu poate merge la şcoală odată cu colegii lui. Abia la 23 noiembrie începe cursurile la Fontanes. Şi numai pentru cîteva săptămîni. Începînd de la 9 ianuarie e nevoit să-şi întrerupă iarăşi studiile, de astă dată pentru totdeauna, în urma sfatului medicilor, se pare, mama sa îl duce în Pirineii Orientali ca să facă o cură de ape la Amélie-les-Bains.

Verii şi verişoarele de la Bosc şi Céleyran au crescut, în mijlocul lor va trăi de aici înainte Petit Bijou. Şi nu-şi va curma şederea la ţară sau la Albi decît doar pentru cîte o cură în vreo staţiune balneară sau la Nisa.

Dar în vreme ce mama sa e plină de îngrijorare, el e nepăsător. Cu cîtă bucurie şi-a regăsit cîmpiile, pădurile şi viile! E copleşit de propria-i fericire. An de an, ceata de copii, pe care el o struneşte, e tot mai numeroasă. Sora contelui Alphonse s-a căsătorit cu fratele contesei Adèle: vor avea nici mai mult nici mai puţin de 14 copii, care sînt de două ori veri primari cu Petit Bijou. Toţi băieţaşii şi fetiţele astea, împreună cu părinţii lor, cu perceptorii, institutoarele, doicile şi slugile lor alcătuiesc una din acele

întinse societăţi de familie – aşa cum mai existau şi altele pe atunci în Franţa, în provincie: în romanele ei pentru tineret, contesa de Segur, care murise cu un an în urmă, în 1874, descrisese asemenea familii.

În această lume, Petit Bijou se simte la largul său şi e foarte fericit. Nu are nimic de copil singuratec în el. Şi dintr-un nedesluşit sentiment de slăbiciune, poate, îi place căldura întovărăşirilor. Mereu în fruntea cetei neastîmpărate şi gălăgioase de veri şi verişoare, Petit Bijou îi struneşte necontenit, gata în orice clipă să mai scornească vreun joc, năzdrăvănii ori pozne de tot soiul.

« Henri cîntă din zori şi pînă seara, scrie bunica. E un adevărat greier care înveseleşte toată casa. Cînd pleacă, rămîne un mare gol, pentru că el face cît douăzeci de oameni la un loc. » Cîtă zarvă, într-adevăr! Nici la biserică nu poate sta cuminte şi nu-şi poate înăbuşi un chicot care pe loc îi molipseşte şi pe verii lui, şi nu se poate stăpîni să nu remarce hazul unor cîntece din Languedoc:

A l'enfant divin
J'ai donne
Un saucisson
Dans un cornet [1].

Neputînd sta locului o clipă măcar. Petit Bijou e veşnic cînd ici, cînd colo. E mereu peste tot. Îl poţi întîlni lîngă iazuri unde creşte cormorani şi lansează flote de vapoare care « se clatină, spune el, dar nu se scufundă niciodată ». Îl poţi vedea înnebunit de treabă la teatrul său de păpuşi, zbătîndu-se, schimbîndu-şi vocea, în faţa nenumăratelor marionete pentru care născoceşte poveşti năstruşnice. Te loveşti de el lîngă plitele de la bucătărie unde, – ce-i drept, al dracului de lacom – gustă din toate şi nu se sfieşte să dea sfaturi, căznindu-se şi el să gătească nişte mici

[1] Pruncului sfînt / I-am adus / Un cîrnat / Într-un cornet.

specialităţi. Nu degeaba i se spune « Henri bucătarul ».

Cîinele de rasă vînează pe sprînceană – asta aşa-i. În familia Toulouse-Lautrec plăcerile stomacului au stat întotdeauna la loc de cinste. Vînat, păsări, pateu de ficat, trufe, stau de-a valma în bucătăriile unde se scornesc felurite mîncăruri savant pregătite. Mult şi bun! Cunoscătorii aceştia se dau în vînt după toate bunătăţile, şi nu numai după cele tradiţionale. Le place la nebunie să combine altele noi. Un unchi mai îndepărtat de-al lui Petit Bijou n-a pus el oare într-o zi să se aducă la masă, spre groaza doamnelor de faţă, o maimuţă îngrăşată, ale cărei mînuţe înotau în sos ? Cît despre contele Alphonse, care la bucătărie, ca de altfel, în orice, nu se încurcă el cu o singură trăsnaie, i se întîmplă, atunci cînd nu încearcă vreo nouă combinaţie orientală, să moaie trufele în lapte sau să se delecteze cu un cotlet cu brînză ori o omletă cu caise.

Pe pajiştile de la Bosc, Petit Bijou şi-a făcut « un Bois de Boulogne în miniatură »[1], unde împreună cu verii lui trag de sforile trăsurelelor-jucării, somptuoase echipaje pe care le comandă în Anglia, avînd grijă să spună exact ce doresc, ceea ce dă naştere unui lung schimb de scrisori între ei.

Neînduplecat, învăţat ca totul să i se plece înainte-i, Petit Bijou tună şi fulgeră de îndată ce lucrurile nu merg după placul lui. « Dragul meu Raoul – îi scrie el unuia din verişori – Auge făgăduise că-mi aduce un *brougham* [2] şi un *dog-cart...*[3] şi acum tu îmi vorbeşti de un landou. Scrie-i te rog *pe şleau,* că, dacă nu-mi trimite aceste trăsuri, altele nici nu mai vreau (afară doar dacă nu-mi găseşti tu o trăsură uşoară cu două roţi) sau dacă nu sînt nici din astea, atunci una cu patru roţi: iar calul să se poată deshăma; vreau hamuri galbene şi negre şi un *dog-cart.* Nu uita... cu două roţi, dacă se poate. Spunea naşei să aibă ea

[1] Mary Tapié de Céleyran.
[2] Cupeu (în lb. engleză în original – *N. Tr.*).
[3] Trăsurică (în lb. engleză în original – *N. tr.*).

grijă de comanda mea. Trimitea trăsurile tale ca model şi spune-mi cum sînt landourile pe care le ai tu. »

Dar nu e vorba, totuşi, decît de nişte jocuri – jocuri de copii. Petit Bijou nu visează însă decît la jocurile oamenilor mari. Cînd oare va putea să ia şi el parte, în sfîrşit, la alergările lor prin pădure şi la vînători ? Seară de seară, ajutat de un picher ori de tatăl său, cînd contele Alphonse se află la castel, învaţă să încalece şi să galopeze. Ce plăcere! Alta mai mare nici că există pentru acest băieţaş. Şi pentru el pedeapsă nu e să-i iei prăjitura, ci lecţia de călărie. Mult mai multe ar vrea însă Petit Bijou să facă: să galopeze, pe acolo, prin pădurile de pe valea Viaur-ului. E însă prea mic şi nici prea zdravăn nu e, deşi parcă a început să mai crească.

Lîngă odaia sa de la Bosc, pe un coridor pe unde dai în camerele de baie, mamele au luat obiceiul să însemne pe perete înălţimea copiilor. O linie, un nume, o dată. Petit Bijou se sprijină adesea de perete, să vadă dacă nu cumva, din întîmplare, a mai crescut şi el puţin. Unii dintre verii lui mai mici sînt gata să-l ajungă în înălţime.

Petit Bijou e tot firav. Spiritului mistuitor care-l stăpîneşte, fizicul nu-i răspunde întotdeauna aşa cum s-ar cuveni. Şi unde mai pui că nu-i e gîndul decît la vînătoare! Trebuie însă să se ţină deoparte de jocurile prea violente. Nerăbdător, şfichiuind din mica lui cravaşa, aşteaptă să-i vină şi lui vremea. Nud e gîndul decît la vînătoare. Continuîndu-şi studiile cu perceptori, sub îndrumarea mamei sale, femeie foarte cultivată, şi o excelentă latinistă, – învaţă cu ardoare latina şi greaca, germana, engleza. Cum engleza o vorbeşte aproape curent, vrea să se perfecţioneze şi începe să traducă, de la un capăt la altul, o carte, care nu e alta decît lucrarea lui Salvin despre creşterea şoimilor [1].

[1] Nu se ştie precis dacă e vorba de *Falconry in the British Isles* (Creşterea şoimilor în Insulele Britanice) de Salvin şi Brodwick, sau de *Falconry; its Claims. History and Practice* (Creşterea şoimilor;

Dacă există cineva care să se arate încîntat de această alegere, acela e bineînţeles contele Alphonse. Nu tot el i-a oferit oare fiului său de 11 ani, la 1 ianuarie 1876, un tratat despre *Creşterea şoimilor, veche şi modernă* [2]. Îi făcuse acest dar cu dedicaţia: « Să nu uiţi, fiul meu, că numai viaţa în aer liber şi în lumina soarelui e dătătoare de sănătate; tot ce nu se bucură de libertate degenerează şi moare degrabă.

Această cărticică despre şoimărit te va învăţa să preţuieşti viaţa pe întinsele cîmpii şi, dacă într-o zi ai să guşti din amărăciunile vieţii, atunci calul mai întîi, apoi cîinele şi şoimul îţi vor putea fi tovarăşi nepreţuiţi, făcîndu-te să le mai uiţi puţin. »

Să le mai uiţi puţin: cîtă melancolie în aceste cuvinte ale contelui Alphonse – « bătrînul Sachem », cum a luat acum obiceiul să-i zică din cînd în cînd fiul său după ce a citit *Ultimul Mohican* de Fenimore Cooper.

« Unde e tata, poţi fi sigur că tu nu te mai vezi » – constată puţin cam răutăcios băieţaşul. De bună seamă, contele Alphonse se bucură de multă trecere în ochii lui Petit Bijou. Pentru că vrînd să-şi încerce armăsarul de pildă, el porneşte la şase dimineaţa peste cîmpuri, aproape gol, cu calul neînşeuat, ceea ce, desigur, nu e un lucru la îndemîna oricui. Numai că într-o noapte, slugile l-au surprins pe dl. conte umblînd după mînătărci; domnul conte mergea înainte, cu o cutie de pălării în mînă, luminîndu-şi calea cu o luminare. Cînd le-a poruncit ţăranilor din Montfa să taie o cărare, domnul conte le-a

precepte, istoric şi îndrumări practice) de Freeman şi Salvin.

[2] Acest manual practic de creşterea şoimilor, alcătuit de J. L. Chenu şi O. des Murs, apăruse în editura Hachette cu cîţiva ani mai înainte, în 1862. Această unică indicaţie ar ajunge să priveze de orice valoare aserţiunea, atît de des emisă de biografii lui Lautrec, după care contele Alphonse ar fi fost ultima persoană din Franţa care să practice vînătoarea cu şoimul. Afirmaţia e cu atît mai inexactă, cu cît în Franţa, şoimăritul are şi astăzi adepţi.

cerut să muncească doar cu sapa de lemn, pentru că fierul, le-a spus el, nu e un metal nobil şi pe deasupra mai e şi « otrăvitor ». Într-o zi, i s-a năzărit să-şi ridice un cort din păr de cămilă în faţa catedralei de la Albi, instalîndu-se acolo cu cîţiva cîini şi şoimi, ca să.şi sature ochii cu această clădire « durată de străbunii lui ».

Şi pe măsură ce anii trec, se înmulţesc şi ciudăţeniile contelui. Cînd i se întîmplă să se adăpostească sub acelaşi acoperămînt cu soţia sa – şi cade pe neaşteptate, fără să poţi şti vreodată dacă va rămîne două zile, două luni sau doi ani – contesa Adèle nu are decît o dorinţă: să-l vadă plecat, temîndu-se ca nu cumva să mai facă vreo trăsnaie, atît de preţuită de toţi gură-cască, dar de care ei i s-a făcut lehamite. Nu s-a apucat el oare, în timpul unui asemenea popas la Bosc, să-şi frigă o friptură pe grătarul sobei din salon ? Şi-a pregătit o masă rusească pe cinste. « Dă-mi voie, draga mea, să-ţi ofer nişte zacusca, aşa cum se obişnuieşte în Caucaz... »

Să mai uiţi puţin. Nici contele Alphonse nu s-ar zice că e prea fericit. Poate că îi pasă mai mult de căsnicia lui neizbutită decît o arată. Cine ştie ? Poate că sub nepăsarea aceasta se ascunde amărăciunea. Şi apoi, de ce n-ar împărtăşi la rîndu-i, ca şi contesa Adèle, o anume nelinişte în privinţa fiului, a moştenitorului acestui nume pe care-l poartă cu atîta mîndrie ? Îşi opreşte cîteodată privirea – nu fără milă şi tristeţe, ba, poate chiar cu un oarecare dispreţ – asupra acestui fiu. Îi va putea oare vreodată călca pe urme copilul ăsta ? Cît de puţin zdravăn e! De multe ori se slujeşte de un baston ca să poată merge. De un baston! Auzi vorbă: un Toulouse-Lautrec cu baston!

La drept vorbind, toţi cei din jur îl urmăresc pe « pici » cu îngrijorare. Şi bunica, în scrisorile ei, nu se sfieşte să pomenească de neliniştea familiei. Şi totuşi, exclamă ea, « cum să nu dai deoparte gîndurile negre cînd te uiţi la zvăpăiatul ăsta! » Cît despre principalul interesat, el este la fel de vesel şi de neobosit ca de obicei.

C'est l'amant d'A,
C'ert ramant d'A,
C'est l'amant d'Amanda [1].

Petit Bijou face să răsune în toate ungherele Bosc-ului cîntecul Ia modă pe atunci. În fiecare zi, cînd vremea o îngăduie – căci sănătatea Iui nu se împacă de loc cu umezeala – îşi ia lecţia de călărie. Cocoţat pe unul sau pe celălalt dintre cei doi cai preferaţi, Uzurpatorul sau Volga, porneşte sub privirea atentă a unui picher pus să-l supravegheze, într-o cursă pe care o lungeşte cît poate. « Cu greu ai putea spune cine-i mai mîndru, profesorul sau elevul », bagă de seamă bunica, înseninată pentru o clipă.

Călăria! Ah! Ce fericire să strîngi între coapse coastele tremurînde ale animalului! Calul va fi pentru el viaţa toată – asta o ştie prea bine Petit Bijou. Îi va umple existenţa aşa cum o umple pe a tatălui său. Şi nu mai e mult pînă ce i se va îngădui să-şi însoţească la vînătoare tatăl şi unchii. De ce trebuie oare amînată această clipă, de ce să fie ea lăsată mereu pentru mai tîrziu ? Ar vrea chiar de azi să zboare în goana calului înapoia haitei. E sigur de el. « Cutezanţa şi priceperea lui – spune bunica – nu se dau în lături în faţa unor obstacole mult prea grele pentru puterile sale. » Cu greu poate fi potolit. Nerăbdarea îi e pe zi ce trece mai vie.

Şi dacă n-are încă dreptul să se bucure de « vînat », se bucură măcar de « savurat » şi de « desenat ». Cînd vremea e prea aspră ca să fie lăsat să se plimbe călare, copilul rămîne la castel; aici desenează şi pictează în acuarele împreună cu unchiul său Charles, care a luat asupră-şi instrucţia lui artistică şi-l îndrumă cu sfaturile sale. Pornind să facă o întreagă serie de acuarele, băieţaşul se străduieşte să înfăţişeze tot soiul de vînat, potîrnichi roşii, cristei, iepuri sau căpriori. Cum îi cade în

[1] E iubitul A, / E iubitul A, / E iubitul Amandei.

mînă o pană sau un creion, desenează. Nici nu le-a început bine, şi caietele sale sînt pline de schiţe. Aici nişte cai, colo o trăsură, cavaleri, apoi cîini, păsări şi iar cai,... cîini. cai... Desenează ce-i place, şi în primul rînd animale. Şi nu zăboveşte doar pe la grajduri sau la ceairul cîinilor. Cercetează cu acelaşi interes şi păsările din curte sau macacii şi maimuţoii pe care bunica îi ţine de obicei pe lîngă ea (poate fi văzută adesea plimbîndu-se cu o maimuţică pe umăr). Mîna lui Petit Bijou aleargă singură pe hîrtie. Linia ţîşneşte dintr-o dată. Semănînd în această privinţă cu maestrul său Princeteau care îl vizitează uneori, Petit Bijou nu se simte niciodată mai la largul său decît atunci cînd exprimă mişcarea. Cît de bine se pricepe el să redea prin cîteva linii, de o grăitoare sobrietate, efortul depus de un cal înhămat la o căruţă! Ardoarea temperamentului său să fie oare aceea care se transmite desenelor sale ? Oricum, mai totdeauna ele au vervă şi accent. Pe de altă parte, gustul pronunţat pe care-l manifestă pentru tot ce este caracteristic, neobişnuit, puternic individualizat, îşi pune pecetea în mod evident pe desenele sale. La Paris, la liceul Fontanes, Louis Pascal, pe care viaţa de internat îl apasă şi visează să devină gazetar, înfiinţează în ianuarie 1878, împreună cu un alt coleg, Portalis, o fiţuică intitulată cu toată gravitatea *L'Écho français*.[1] Fireşte, îi cere de îndată colaborarea vărului său de la Albi. Ziarul nu va avea decît o vremelnică existenţă. Dar « piciul » are măcar timpul să trimită fondatorilor un basm *Povestea pelicanului şi a ţiparului*, « recunoscută în unanimitate ca foarte spirituală. » Petit Bijou abia a trecut de 13 ani. Creşte. Peretele culoarului de la Bosc poate sta mărturie. Şi dacă n-ar fi bastonul de care are nevoie să se sprijine cînd merge, totul ar fi destul de bine.

Qui m'a donne ce beau garçon-là ?

[1] Ecoul francez (*N. tr).*

Cest l'amant d'A
Cest l'amant d'A...[1]

Totul ar fi destul de bine. Şi cum Petit Bijou se bucură de viaţă, cîntă. Ca mîine pădurile se vor da în lături în faţa cailor şi cîinilor lui. Ca mîine vînatul nu va mai fi pentru nepotul Prinţului Negru doar un prilej de desen sau acuarele – plăceri la gura sobei. Ca mîine cheile Viaunului vor hăui de tropotul calului său. Nesfîrşita natură îşi aşteaptă noul stăpîn. Petit Bijou cîntă, bucurîndu-se de viaţă şi plin de încredere în viitor. Cînd deodată...

În ziua de 30 mai a acelui an 1878, Petit Bijou se află la Albi împreună cu mama sa. Pentru că bunica nu se simte prea bine, a fost chemat medicul casei. Dar ce se întîmplă ? în timp ce doctorul recomanda cîteva tratamente, Petit Bijou, sprijinindu-se în baston, caută să se ridice de pe scaunul destul de scund pe care stă. Se poticneşte şi cade. Oasele i se frîng. « Femurul stîng rupt » – diagnostichează doctorul.

Începe calvarul.

Cu piciorul în ghips, Petit Bijou este constrîns la ceea ce urăşte mai mult pe lume: nemişcarea. Şi nici asta n-ar atîrna prea mult în cumpănă, dacă urmările acestui accident – atît de banal în sine – nu s-ar înfăţişa sub auspicii atît de supărătoare. Cu mare greutate i s-a putut micşora fractura. Oasele sînt prea firave. Totul prevesteşte că băieţaşul nu se va înzdrăveni prea lesne de pe urma căderii sale – o cădere atît de « neînsemnată », cum zice tatăl său cu tristeţe. La Bosc, unde s-au dus de îndată, Petit Bijou e plimbat într-o trăsurică. La orice copil normal, odată ghipsul scos, lucrurile ar fi intrat curînd pe făgaşul obişnuit, după un timp de readaptare. Dar cu Petit Bijou nu se întîmplă de loc aşa. Oasele îi rămîn mai departe firave,

[1] Cine mi-a dăruit acest frumos băiat ? / E iubitul A, / E iubitul A...

iar fractura s-a sudat prost. Zdrobită, pierdută, mama nu-l mai părăseşte o clipă. Nu mai ştie ce să creadă, cheamă doctor după doctor, încearcă tratament după tratament, şi e cînd cuprinsă de teamă, cînd de nădejde. Ce meteahnă neştiută îi mistuie fiul ? E mai mult cuprinsă de teamă decît de nădejde. Să fie oare fiul ei – ar fi îngrozitor! – victima capriciului eredităţii ? Înrudirea părinţilor să fi trezit oare în el păcate adormite ? Sărman Petit Bijou, atît de plin de încredere ieri, atît de nenorocit azi! *Ceilalţi* pleacă, ies călare, galopează; pe cînd el rămîne acasă, tîrîndu-se în cîrji, cum poate, pe nisipul aleilor.

S-a sfîrşit cu caii! Cel puţin, pentru multe săptămîni de acum înainte. Pentru multe, multe săptămîni! Mîine, Uzurpatorul şi Volga nu-l vor purta, aşa cum crezuse, pe urmele căprioarelor.

Şi totuşi, nu s-ar putea desluşi la el nici o părere de rău, nici un suspin! Arborează aceeaşi veselie de totdeauna. Şi aceeaşi lipsă de griji. Chipul îi e mereu senin şi cîteodată rîsul – chiar şi rîsul – înfloreşte de parcă într-adevăr totul ar fi minunat. Se îndoieşte oare cineva că suferă din pricină că trebuie să îndure o existenţă meschină ? El însă nu lasă să i se citească pe faţă nimic. Pentru nimic în lume nu s-ar plînge şi nici n-ar îngădui să fie căinat. Căutînd să-i amăgească pe cei din jur, se învinovăţeşte pe sine. « Nu mă mai plîngeţi atîta, spune el, nu merit, am fost prea neîndemînatic. » Surprinzătoare stăpînire de sine a un copil de 14 ani, a cărui mîndrie înlătură de la bun început orice compătimire.

De îndată ce sănătatea « micului său cîrjar » îngăduie, contesa Adèle bate din nou drumul staţiunilor balneare. După o cură la Amelie-les-Bains, îşi duce fiul la Bareges, apoi, de aici, merge cu el la Nisa, unde vor rămîne toată iarna într-o pensiune engleză de familie.

Nespus de mult îi place lui Petit Bijou la Nisa. Mediterana îl farmecă. Ca să-şi omoare timpul, construieşte vapoare. În cursul verii, la Bareges, a

cunoscut un băiat bolnăvicios, ceva mai mare ca el, Etienne Devismes, cu care se sfătuieşte cum să-şi ducă la bun sfîrşit construcţiile navale. Citeşte, desenează, îşi face de lucru la gura sobei. S-a apucat să şi picteze. Inspirîndu-se din maniera de a lucra a lui Princeteau, schiţează cîteva pînze înfîţişînd cai sau marinari. Plimbat cu trăsura sau într-un fotoliu pe rotile, el nu are la dispoziţie un « menu prea variat ». Pictează atelaje pe Promenade des Anglais şi două vase de război americane, *Trentham* şi *Devastation,* care se aflau atunci ancorate în rada portului. Natura meridională îl cucereşte, deşi peisajul nu e punctul său tare. « Nu mă simt de loc în stare, îi mărturiseşte el lui Devismes, să fac un peisaj nici măcar stînd la umbra lui. Copacii mei sînt un spanac, iar marea seamănă a orice numai a mare nu. » Şi totuşi, ce frumoasă e Mediterana!

Numai că « e a naibii de greu de pictat, tocmai pentru că e atît de frumoasă ». În realitate, un peisaj, fie el chiar şi marin, înseamnă nemişcare; şi cu toate că acum trebuie să se mulţumească cu lipsa de acţiune, Petit Bijou rămîne, dacă nu la trup, măcar la suflet şi fire, ceea ce a fost mereu: o făptură în veşnică mişcare. Cu gîndul la vremurile fericite de altădată, pictează o *Amintire de la Chantilly,* în care se înfăţişează pe sine întorcîndu-se de la curse, într-o trăsură victoriană, în tovărăşia lui Princeteau şi a lui Louis Pascal. Către sfîrşitul iernii contesa Adèle şi fiul ei se întorc la Bosc. Ca să constate ceea ce de fapt bănuia, iar aici află dovada de netăgăduit: de la accident şi pînă azi Petit Bijou n-a mai crescut aproape de loc. Pe zidul de pe coridor, ultima măsură fusese însemnată tocmai în septembrie trecut. De atunci n-a mai crescut nici cu o jumătate de centimetru. Şi, nenorocire! natura cea vicleană nu s-a mulţumit doar cu atît. Ce metamorfoză e oare pe cale să săvîrşească pubertatea în tînărul băiat ? Trăsăturile i se îngroaşă. Buzele se umflă, se răsfrîng proeminente. Pe trupul său, care aproape nu se mai dezvoltă, capul pare prea mare. Cu toate acestea, ultimul

medic consultat s-a arătat optimist. Speranţa reînvie. Nu e vorba, a declarat acel medic vestit, decît de o « criză de creştere ». Cu o « igienă activă », cu şederi prelungite în Sud, « copilul drag » se va transforma într-un « tînăr înalt şi voinic. » Dar privind lucrurile în faţă, « e vorba de multă străduinţă şi de înţeleaptă perseverenţă ». Cînd însă Petit Bijou va depăşi această criză, constituţia sa va birui, « şi atunci, creşterea sa întîrziată îşi va lua avînt ». Speranţa reînvie.

În acest an, împrejurimile Bosculuí slujesc drept cîmp de manevre pentru armată. Îmbărbătat de cuvintele bune ale doctorului, Petit Bijou îşi aşteaptă vindecarea. Şi cum izbuteşte să meargă cu mai multă uşurinţă, se duce adesea ca să se uite la soldaţi. Cu acest prilej mai face şi cîteva schiţe înfăţişînd scene din viaţa militară: un artilerist înşeuîndu-şi calul, o baterie o ştafetă mergînd la trap.

În cursul verii, mama l-a dus din nou la Bareges. Fără îndoială că aceste cure termale îi vor grăbi convalescenţa. Aproape de necrezut: curînd se vor împlini cincisprezece luni de la accident! Cincisprezece luni! Să fie oare cu putinţă ? În sfîrşit, principalul a fost dobîndit: Petit Bijou merge din ce în ce mai bine. De aceea mama şi fiul ies de multe ori pe cîmpul din apropiere.

Într-o zi de august, pe cînd se plimbau dincolo de spitalul militar, iată că băiatul alunecă deodată şi se rostogoleşte într-o rîpă.

Groapa nu e deloc adîncă. Un metru, cel mult un metru şi jumătate. Dar nenorocirea s-a produs. Ca şi la Albi, cu cincisprezece luni în urmă, oasele au cedat din nou. Din nou un picior s-a rupt la înălţimea femurului. De astă dată e piciorul drept.

Şi în timp ce mama aleargă la spital să ceară ajutor,

Petit Bijou se aşază pe fundul gropii.

Nu scoate un geamăt, nu-i curge o lacrimă.

Aşezat pe iarbă, se străduieşte doar să-şi ţină coapsa cît mai nemişcată cu putinţă.

PARTEA ÎNTÎI

TRÉCLAU
1880 – 1886

I. DOMNUL BONNAT

La peinture n'est pour moi qu'un moyen
d'oublier la vie. Un cri dans la nuit.
Un sanglot raté. Un rire qui s'étrangle.[1]

ROUAULT

În acest an 1880, iarna. la Nisa, se dovedeşte nespus de blîndă.

Şi ca în toţi anii, la vremea asta, oraşul e în sărbătoare. De prin toate colţurile lumii sosesc aici străini bogaţi. Prinţul de Galles, marii duci ruşi sînt şi ei de faţă. De-a lungul Promenadei des Anglais circulă echipaje frumoase purtînd spre locurile de plăcere femei somptuos împodobite care lasă în urma lor o dîrî de parfum... Însoţit de mama lui, Henri de Toulouse-Lautrec priveşte defilarea trăsurilor pe promenada pe care în curînd va apare tatăl său, conducînd în galop o diligenţă cu patru cai. Priveşte, ascultă, respiră. Respiră aerul iernii blînde, în care mirosul sărat al mării se împleteşte cu miresme şi mai ispititoare. Sprijinit în baston, înaintează cu greu, are un mers legănat, frînt din şolduri. Un mers ca de raţă. Are cincisprezece ani – şi e un infirm. Mama ar vrea să-l consoleze, să-l liniştească. Ea nădăjduieşte. Dar el, ce mai poate nădăjdui ? Cele două accidente au făcut parcă să sune ceasul din urmă al zilelor senine, cînd se mai putea

[1] Pictura nu este pentru mine decît un mijloc de a uita viaţa. Un strigăt în noapte. Un hohot de plîns ratat. Un rîs sugrumat.

crede un băiat ca toţi ceilalţi, hrănindu-se cu iluzii, fără să ştie că în ascunzişul tainic al făpturii sale zăcea o ameninţare care, într-o bună zi, se va împlini inevitabil. Inevitabil, şi, după toate probabilităţile, chiar în această perioadă a pubertăţii, cînd ar fi trebuit să se pregătească să culeagă roadele vieţii. I se făgăduise totul, dar cu o singură lovitură i s-a spulberat totul. Să nădăjduiască ? Ce să mai nădăjduiască ? După patruzeci de zile, încremenit în ghips – patruzeci de zile lungi şi posomorîte – a plecat din Bareges la Bosc, înainte de a se duce la Nisa. La Bosc şi-a mai sprijinit o dată « trupul neputincios » de acel perete la care atîţia veri şi verişoare vin să se convingă voioşi de avîntul creşterii lor. Într-un an a crescut abia un centimetru. Prin faţa acestui zid – « zidul plîngerii » – cum îi spun slugile cu înduioşare – el nu trece niciodată fără un fior.

La drept vorbind, la ce-i mai ajută acum mărturia acestui zid ? Nu-i e de-ajuns să-şi privească picioarele, atît de scurte! – braţele, atît de scurte! Torsul său e aproape normal, dar membrele nu se dezvoltă, dînd siluetei lui o înfăţişare de la o lună la alta mai caraghioasă. Ce caricatură a lui însuşi va ţîşni oare la capătul acestei metamorfoze ? Se urîţeşte pe zi ce trece. Nasul i se lăţeşte, buzele i se umflă, sînt puhave, formînd un fel de sul deasupra bărbiei teşite. Printre buzele prea groase, cuvintele – stîlcite şi pentru că e peltic şi din pricina graseierii – ies izbindu-se unele de altele, mîncînd silabele, într-o ţîşnitură de salivă. Totul în acest trup se îndeasă, se înnoadă, se îngreunează şi se disproporţionează. La capătul braţelor, mîinile au nişte degete uriaşe.

Petit Bijou! Cine s-ar încumeta să-i mai spună astfel ? Lautrec urmăreşte înspăimîntat această transformare tragică ce, încet, necruţător, îl răscoleşte şi-l desfigurează.[1]

[1] S-a discutat foarte mult despre boala lui Lautrec. Doctorul G.

Oglinzile îi arată o imagine în care nu se mai recunoaşte. Numai ochii, de o extremă vioiciune, rămîn frumoşi, luminoşi, ca o apă neagră, de o superbă strălucire. Va deveni oare un fel de monstru ? Va semăna mai mult sau mai puţin cu acei pitici diformi pe care îi poţi vedea în tablourile maeştrilor spanioli ? O arătare jalnică! Ce pustiire în împărăţia copilăriei lui! În el arde aceeaşi flacără de altădată. Dar trupul a încetat să mai dea ascultare poruncilor spiritului. Cum face cel mai mic efort,

---

Séjournat (vezi bibliografia la sfîrşitul volumului) vorbea despre o achondroplasie cu apariţie tardivă, profesorul Maurice Lamy de o osteogeneză imperfectă. Oricît de delicat ar fi un diagnostic retrospectiv, se pare totuşi că teza doctorului Gaston Levy ar corespunde cel mai exact faptelor. După acest medic, ar fi fost vorba de o boală aparţinînd grupului displasiilor poliepifizare, poate chiar, mai precis, distrofia poliepifazară a lui Clement. În aceste afecţiuni, « ţesutul osos din jurul epifizelor este friabil si epifizele însele sînt bolnave ». Este deci foarte probabil ca fracturile lui Lautrec să nu se fi prezentat ca nişte simple fracturi. « Se poate admite, scrie doctorul Levy, ca fracturile să se fi produs pe un col de femur coxa vara, extrem de friabil, sau printr-o subluxaţie care a atras după sine o cădere şi, ca urmare, fracturile femurului. Dar ipoteza subluxaţiilor care se completau cu luxaţii nu este de respins. » Oricum, contrar celor presupuse adeseori, după o examinare superficială a datelor biografice, fracturile lui Lautrec nu au fost de loc *cauza* opririi creşterii sale; creşterea lui nu a fost niciodată cu adevărat satisfăcătoare. Aceste fracturi au fost o *consecinţă,* « rezultatul dramatic al unei evoluţii anterioare », sub efectul unui factor patologic osos. Că, pe de altă parte, cele două accidente ale lui Lautrec s-au situat în momentul pubertăţii, nu e de mirare. Dacă afecţiunile de acest fel au nevoie uneori de ani de zile ca să se manifeste (diagnosticul ar fi fost de altfel imposibil pe vremea lui Lautrec, deoarece nu se cunoştea radiografia), ele se agravează efectiv abia în timpul accelerării creşterii şi a pubertăţii. De cînd a apărut pe lume, Lautrec îşi purta destinul cu sine; nu putea să scape de el. Oare nu este aici locul să amintim acea fatalitate biologică ce, chiar în ziua cînd sîntem concepuţi, închide în urma noastră o « uşă implacabilă » (Jean Rostand) ? Determinism neînduplecat, a cărui sfîşietoare ilustrare este Lautrec.

(După informaţiile culese de doctorul Levy, s-ar părea că o verişoară a lui Lautrec a fost pitică.)

o oboseală cotropitoare i se strecoară în membre. Caii, vînătoarea: visuri spulberate. Nimic din ceea ce ar fi vrut să fie nu va mai fi. Nimic! Iar în ceasul acesta, în care pubertatea face să pulseze în vene noi şi aprigi dorinţi, în care ardoarea rasei sale începe să-şi spună cu putere cuvîntul, el nu poate decît să măsoare, după chipul din oglindă, oroarea şi strîmbătatea destinului a cărui jucărie este. Pe Promenade des Anglais trec nepăsătoare străine frumoase. Blîndeţea acestei ierni meridionale e cuceritoare. Vara trecută, la Bareges, pe cînd se odihnea cu piciorul în ghips, Lautrec primea uneori, la căderea nopţii, vizita unei verişoare, Jeanne d'Armagnac. « Sînt foarte singur ziua, scria el. Mai citesc cîte puţin, dar după un timp mă apucă durerea de cap. Desenez şi pictez cît pot de mult, pînă îmi cade mîna de osteneală, şi cum începe să se întunece aştept să văd dacă Jeanne d'Armagnac vine la patul meu. Vine cîteodată, şi vrea să mă distreze şi să se joace cu mine, eu o ascult cum vorbeşte, şi nu îndrăznesc să mă uit la ea mai bine. E atît de înaltă şi de frumoasă! Iar eu nu sînt nici înalt, nici frumos. »

Apucat de ameţeală, Lautrec se simte atras spre o prăpastie fără fund. În timp ce în băieţii de vîrsta lui se trezesc visurile de dragoste, el trebuie să-şi zăgăzuiască orice dorinţă, să-şi înăbuşe cît mai adînc ispitele. Groaznică pubertate care îl dezvăluie şi-l smulge totodată sie însuşi! Înţelege astăzi, înţelege din ce în ce mai bine, cum este alcătuit un Toulouse-Lautrec, acele pasiuni care, deodată, îţi azvîrlă pucioasă în sînge, acele porniri orbitoare, de o senzualitate fără margini, pe jumătate anormală şi ea. Cu cîtă voluptate se lăsa, pe cînd era copil, să fie mîngîiat de femei, de mama sa, de mătuşi! Dezmierdat, îi plăcea să se lipească, să se ghemuiască lîngă ele. Băiatul e un drăgăstos. Inima îi sta să se deschidă; dar acum trebuie să i se închidă pe vecie. Frumuseţea pentru el nu va mai însemna o invitaţie la a da frîu liber imaginaţiei, un imbold pentru sensibilitate, ci

necuviinţă şi durere. E prea inteligent, şi de o inteligenţă prea precisă, prea lucidă, ca să nu-şi dea seama, fără ocolişuri, că este înlăturat din lumea aceasta. În privirea tinerelor fete, ce poate el citi decît o scîrbă, sau, mai rău, milă ? Milă! Ah! mai ales milă nu! Lautrec cunoaşte amare clipe de descurajare. Dar caracterul său îl ajută să treacă de disperare. Să se înduioşeze de propriai soartă, să dea prilej de compătimire ? Mîndria lui nu tolerează aşa ceva.

Tăinuind în adîncurile sufletului tristeţea şi nostalgiile, cu un hohot de rîs, cu o glumă, el se fereşte de compătimire. « Priviţi ce ţinută lipsită de eleganţă, ce fund lat şi ce nas cît un cartof; nu e prea drăguţ. » Lautrec se ştie vulnerabil. Preîntîmpinînd batjocura, se grăbeşte să stăruie asupra înfăţişării lui groteşti. Pudoarea sa este o mască. E şi un fel de apărare. În atitudinile sale, încape multă sfidare. Dar sfidarea înseamnă totodată şi curaj. Viaţa îi e micşorată şi mutilată. Rănit în străfundurile fiinţei sale, Lautrec o ia ca pe o provocare.

Viaţa îi scapă printre degete: dar nu se va lăsa exilat. Pînă la urmă tot o va apuca. Cu creionul, cu penelul, va fi prezent în viitoarea acestei lumi. Pictează şi desenează fără preget. Dar nu ca unul care se droghează. Mai degrabă ca un naufragiat care, într-un suprem efort de voinţă disperată, se agaţă de o epavă. O spune chiar el: l-a apucat « furia » picturii. « Odaia mea e plină de lucruri cărora nu merită să le spui nici măcar mîzgăleli », îi scrie el lui Devismes. Leac împotriva plictiselii, refugiu, mijloc de a-şi amăgi setea de viaţă: pictura e pentru el cîte puţin din toate acestea. Ea îi prilejuieşte mai ales să-şi afirme în ochii celorlalţi, ca şi ai lui însuşi, existenţa. Să se cufunde în inerţie, să fie un infirm pe care toţi îl cocoloşesc, asta nu, niciodată! Atunci, ce-ar putea face altceva ? Nu prea are de ales, nu-i aşa ? Să-şi bucure ochii, atît i-a mai rămas.

Subiectele sale preferate nu s-au schimbat. Cai, trăsuri, vapoare, cîini, ele alcătuiesc grosul « menu-ului » său.

Operele care se plămădesc, smulse cu mult har dintr-o substanţă luminoasă, sînt pline de mişcare. În filele carnetelor de desen Lautrec revine neîncetat la caii lui dragi, ale căror atitudini le studiază cu o grijă, cu o atenţie de cunoscător. « Am să fac alţii şi mai frumoşi, nişte cai pe cinste » – îi spune tatălui său. « Da, o să mîzgăleşti! » – îi răspunde contele Alphonse.

Cuvînt îngrozitor şi cu atît mai crud cu cît, rostindu-l, contele Alphonse se gîndea în inconştienţa lui mai mult la el decît la fiul său. Nu soarta acestuia îl mîhneşte cel mai tare. Nenorocirea copilului îi provoacă o durere nesfîrşită, în primul rînd pentru că el se socoteşte păgubit. Nădăjduia să aibă un tovarăş de vînătoare. Nu are nici măcar un moştenitor. Un lucru e bine stabilit: nu se va precupeţi nimic, nici bani, nici străduanie, pentru a îmbunătăţi situaţia infirmului. Aşadar, infirmul nu-l mai interesează. Şi se poartă ca şi cînd nici n-ar fi avut vreodată moştenitor. Dezamăgit, melancolic, se adînceşte tot mai mult în însingurarea populată doar de şoimi rătăciţi şi de fantomele trecutului.

De chiens, d'oiseaux, d'armes, d'amours,
Pour une joie, cent douleurs.
.....
Méfiez-vous de la tempête
Et des femmes come la peste.
.....
Pour un peu de plaisir, mille douleurs
Ont les amoureux et les chasseurs.[1]

[1] Cîini, păsări, arme, iubiri, / Pentru o plăcere, o sută de dureri. / Să te fereşti de furtună / Şi de femei ca de ciumă. / Pentru o fărîmă de plăcere, o mie de dureri / Au parte doar iubiţii şi cei ce-s vînători – Această deviză a lui Mac Mahon, al 8-lea cavaler irlandez de la curtea regelui Patrick, a fost gravată de contele Alphonse, în 1913, pe obloanele şoimăriei sale.

Nedemn vlăstar al unei spiţe ilustre şi puternice, Lautrec devine un străin – şi el ştie asta – în sînul propriei lui familii. Nu mai e decît o ramură uscată. Dacă contele Alphonse şi-ar fi propus să marcheze mărturia acestei realităţi, n-ar fi putut proceda altfel decît a făcut-o: dreptul de prim născut care, firesc, ar fi trebuit să se transmită fiului său, îl părăseşte, îl cedează surorii sale mai mici, Alix.

Cu « pătrundere »[1], Lautrec îşi coboară din cînd în cînd privirea asupra părinţilor săi. Îl răscoleşte atunci o revoltă cît o strălucire împotriva acestui tată şi a acestei mame care l-au făcut aşa cum e. Dar îşi stăvileşte degrabă astfel de porniri. Cîteodată îi scapă totuşi o batjocură. « Mama mea e omul cel mai virtuos, exclamă el. Numai că n-a ştiut să reziste pantalonilor roşii. » Rîsul lui doare uneori ca un hohot de plîns. Pictează. Pretutindeni pe unde se duce, pictează. După şederea la Nisa, a fost transportat la obişnuitele reşedinţe ale familiei: la Albi, la Céleyran, la Bosc – unde, la 4 noiembrie, « zidul plîngerii » trădează neînsemnata şi mereu aceeaşi creştere de un centimetru pe an. Lucrează fără răgaz. Trei sute de desene, vreo cincizeci de tablouri: iată recolta lui din 1880.

La Céleyran încercase din nou peisajul. La Albi a căutat să picteze viaductul de la Castelviel, aşa cum poate fi el văzut de pe terasa conacului din Bosc. Dar în vreme ce toate lucrările în care redă mişcarea au o forţă convingătoare, iar portretele sale nu sînt lipsite nici de forţă şi nici de adevăr, peisajele rămîn un fel de simple schiţe de impresie, fără personalitate. Aceste păduri încremenite, viile astea neînfiorate în toropeala lui august, cît de serbede sînt! De altfel, nici nu mai iubeşte natura. « Natura m-a trădat », spune el. Nu iubeşte însă numai ceea ce se mişcă, se agită, se cheltuie, tot ce-i aminteşte universul său pierdut; ci şi tot – om ori animal – ce iese din

[1] Mary Tapié de Céleyran.

comun prin ceva anume. Ascendenţele sale meridionale, ca şi educaţia primită, îl fac să nu preţuiască decît individualităţile, îl atrage ceea ce e ciudat. Ciudăţenia îi e familiară şi-l ajută să se simtă normal: într-un fel sau altul, orice om e un soi de monstru. Ce bogată e viaţa! Şi ce amestec de absurd şi de minunat, de sublim şi de abject sălăşluieşte în ea! Plăcerea lui Lautrec e să urmărească acest spectacol în veşnică schimbare. Îi place într-adevăr. Căci a-şi bucura ochiul e în adevăr o plăcere. Iubeşte desenul, care ajunge pentru el însuşi raţiunea de a fi. Începe acum un alt fel de vînătoare. Cînd călătoreşte, a luat obiceiul să-şi ţină mici jurnale pe jumătate scrise, pe jumătate desenate. După ce pleacă, în ianuarie 1881, de la Céleyran, ca să se întoarcă la Nisa, spre a-şi petrece acolo iarna, alcătuieşte un *Caiet de zigzaguri,* pe care îl dedică verişoarei sale Madeleine Tapié, « cu scopul lăudabil de a o distrage de la lecţiile doamnei Vergnettes ». În paginile acestui caiet se lasă pradă, prin ştrengării de o ironie spontană, plăcut maliţioase, unei satire amuzate şi amuzante la adresa tovarăşilor săi de drum sau de hotel. Simţul umorului, pe care nevoia de a se vedea pe sine însuşi îl ascute şi mai mult, îi dezvăluie curînd ridicolul sau defectele semenilor săi. « Sînt aici doi tineri englezi superbi, vecinii noştri de cameră; cele două surori ale lor, care seamănă cu nişte umbrele, umblă îmbrăcate în roz, şi au o invitată, o mică miss în albastru, cu părul roşu. E o figură pe care am încercat s-o fac călare, dar n-am izbutit. »

Lautrec nu-şi opreşte strădania doar la folosirea creionului, a peniţei sau a pensulei. Cu o energie plină de îndărătnicie îşi sileşte membrele la disciplina exerciţiilor fizice. Umblă, înoată şi vîsleşte. Marea îi e prietenă. Înoată, spune el, « ca o broască rîioasă, dar repede şi bine ». Se străduieşte zi de zi să-şi dezvolte posibilităţile; ajunge chiar să poată sări în apă de pe un vapor.

La sfîrşitul şederii sale la Nisa, şedere prelungită şi din

pricina îmbolnăvirii uneia dintre mătuşi, are la activul lui nici mai mult nici mai puţin de cincizeci de băi. E foarte mulţumit de această treabă bună, care dovedeşte, spune el, că « extremităţile sale locomotrice » au realizat « progrese simţitoare ».

De la Nisa, Lautrec pleacă împreună cu mama sa la Paris, unde, în iulie, se va prezenta la probele primei părţi a examenului de bacalaureat.

Se ocupă el oare îndeajuns de învăţătură ? Fără doar şi poate mai puţin decît de pictură. La Paris îl regăseşte « cu o bucurie nebună » pe prietenul Princeteau. Afecţiunea care îi leagă pe schilodul de 16 ani şi pe surdul de 37 e mai vie ca oricînd. Infirmitatea le-a întărit intimitatea. Se văd în fiecare zi. Lautrec îi zice lui Princeteau: « maestrul meu »; iar Princeteau îl numeşte pe Lautrec « pruncul meu din atelier ». Pictorul animalier îl iubeşte pe Lautrec « ca un tată ». Îl mîhneşte cît e de « pocit » protejatul său, cum obişnuieşte să spună în curiosul lui limbaj. E foarte uimit şi de atîtea haruri ce se vădesc la acest băieţandru. Tot ceea ce lui i-a luat ani ca să-şi dezvăluie şi să statornicească, Lautrec prinde cu o repeziciune uimitoare. De fapt, Lautrec îl imită « ca o maimuţă ». Îi fură procedeele, îi urmăreşte penelul, îi copiază maniera, solidă şi uşoară în acelaşi timp, care acordă un loc de seamă luminii. Sub înrîurirea indirectă, difuză, a impresionismului pe atunci urît la culme, în plină bătălie (prima expoziţie a grupului, care se ţinuse în 1874, avusese loc doar cu şapte ani în urmă), pictura mondenă începe să se lumineze. « Sîntem împuşcaţi, dar mai întîi buzunăriţi », observă sarcastic Degas. Acest « impresionism corectat, îmblînzit »[1] pătrunde totodată şi în operele lui Princeteau; Lautrec profită şi el, făcîndu-şi ucenicia.

Princeteau este încîntat de elevul său. În nemărginita lui

[1] Emile Zola: *Naturalismul la Salon,* în *Le Voltaire, 11* iunie 1880. (Despre bătăliile impresionismului, vezi *Viaţa lui Cézanne)*

dragoste, în admiraţia plină de uimire în faţa « progreselor crescînde », a « progreselor miraculoase » pe care le săvîrşeşte tînărul, el îi deschide larg porţile atelierului său şi nu-i ascunde nimic din arta, din tehnica, din tainele sale. În fiecare dimineaţă, Lautrec se duce în Faubourg Saint Honoré, ca să lucreze în preajma artistului.

Princeteau lucrează acum împreună cu Theophile Poilpot la o vastă frescă, menită să comemoreze faimosul episod al războiului din 1870: şarja cavaleriştilor la Reichshoffen; el urmează să picteze toţi caii acestei compoziţii, iar Lautrec face nenumărate schiţe după ei. Copiază îndeosebi un cavalerist – « neobişnuit de bine... făcîndu-mă să mă cutremur », spune Princeteau. În albumele de crochiuri ale acestuia, Lautrec îşi amestecă desenele cu cele ale maestrului, şi uneori lui Princeteau îi vine greu să şi le deosebească pe ale sale.

Între diferitele ateliere din micul orăşel al artiştilor în care locuieşte Princeteau, e un neîncetat du-te-vino. Pictorii şi sculptorii de aici au cam toţi, mai mult sau mai puţin, aceleaşi preocupări. În general, sînt obişnuiţii cercurilor, curselor şi reuniunilor elegante. Printre ei îi găsim pe Petitjean, Butin, Lindon, şi vicontele de Passage, căruia Lautrec încearcă să-i schiţeze un portret călare. Dar doi artişti de aici îl atrag îndeosebi pe băieţandru. Unul, John-Lewis Brown, e un bordelez de origine irlandeză. Foarte harnic, el se bucură la vîrsta de 52 de ani de o reputaţie demnă de invidiat ca pictor de cai, de acţiuni militare şi sportive: chiar şi Napoleon al III-lea i-a cumpărat odată două tablouri. Lautrec, care a primit cîteva sfaturi din patrea lui, se minunează văzîndu-l cu cîtă virtuozitate execută pînze care dovedesc, fără putinţă de tăgadă, profunda, nemaipomenita sa ştiinţă despre cai. Cealălalt se numeşte Jean-Louis Forain. Acest tînăr zvelt, puţin cam palid, cu privirea tăioasă, cu gura marcată prea de timpuriu de o cută amară, e aproape un necunoscut, care se caută încă pe sine. Nu a împlinit treizeci de ani.

Prieten cu Degas, el expune la salonul impresionistelor, unde acuarelele lui au fost remarcate. Deocamdată, arta îl hrăneşte prost. Cel mai ades, Forain se zbate în mizerie şi din cînd în cînd portăreii vin să-i pună sechestru. Luîndule-o înainte, artistul s-a obişnuit să-şi adăpostească la loc sigur catrafusele – uneori la contele Alphonse, de care este foarte legat şi care-i preţuieşte mult talentul. De o vervă nesecată, dar zgîrcit cînd e vorba de discursuri, Forain nu mai conteneşte cu zeflemeaua, izbucnind în hohote de rîs răsunătoare, adevărate răgete, spunînd nişte « vorbe », al căror tîlc îi încîntă pe trîndavii cei umplu atelierul. Datorită spiritului său de observaţie, el începe să furnizeze cîtorva gazete desene pe care le semnează uneori cu impertinentul pseudonim « Zut »[1], în care dă frîu liber spiritului său nimicitor. Lautrec nu mai osteneşte să-l asculte. Se bucură de umorul său muşcător, îndreptat de obicei împotriva conformismului, mediocrităţii, pretenţiei, neghiobiei, meschinăriei. Nu osteneşte nici să privească operele, crochiurile lui înfăţişînd aspecte din viaţa pariziană, scenele de moravuri surprinse în zbor prin cafenele, prin culisele teatrelor, music-hall-urilor sau la galeria de la Folies Bergère. Cîtă dezinvoltură! Cîtă causticitate! Ah! ce « desen frumos! » Cît de bine se pricepe Forain să redea din numai cîteva trăsături aspectul, adevărul psihologic al unui personaj! Nici o trasătură de creion în plus: o expresie simplificată, directă, tăioasă, uimitor de sugestivă. Într-adevăr admirabil, în strada din Faubourg Saint-Honoré nu te poţi plictisi. Lautrec simte cum renaşte. Mai mult ca oriunde în altă parte, poate învăţa aici cum să-şi bată joc de soartă. Îl împiedică oare pe Princeteau infirmitatea să se înveselească în faţa spectacolului pe care viaţa i-l oferă ? El refuză chiar să admită că este surdomut şi îşi bate joc de semenii lui care n-au avut destulă voinţă să ducă, *fie ce o fi, o* existenţă normală. Multe din schiţele

[1] Hait! (În traducere liberă – *N. tr.*)

lui, debordînd de fantezie, îi mărturisesc voia bună. În preajmă-i şi în lumea lui, Lautrec nu ia numai lecţii de pictură; felul lui răutăcios de a fi, pe care îl are din naştere, se şlefuieşte.

Adeseori, seara, Princeteau îşi duce protejatul la circ sau la teatru. Circul era pe atunci la mare modă. Princeteau şi Lautrec merg aproape întotdeauna la circul Fernando care, construit din lemn pe bulevardul Rochechouart, la numărul 63, prezintă cîteva din cele mai reuşite atracţii de la acea oră, la care se înghesuie să le vadă întregul Paris[1].

Cei doi prieteni se simt atraşi de circul Fernando şi mai ales de cai. Cavaleria e minunată, călăreţii şi călăreţele de înaltă şcoală ating suprema măiestrie. Lautrec se arată la fel de pasionat şi de numerele acrobaţilor, jongleurilor, echilibriştilor, ale animalelor savante, ca şi de primejdioasele voltije ale trapeziştilor. Are gustul – nu! cultul perfecţiunii. Tot ce vădeşte superioritate şi în primul rînd superioritate fizică, îi stîrneşte entuziasmul. Fiinţele acestea puternice şi mlădioase, care şi-au adus trupul la o supunere oarbă, pentru care nimic nu pare a fi o greutate, şi se joacă cu dificultăţile cu o uşurinţă ce neagă pînă şi cea mai mică urmă de efort, fiinţele acestea îl fascinează. « Nu-i aşa că-i frumos ? » strigă el, scos din fire, în timp ce un fir de salivă i se prelinge printre buzele umflate. Paiaţele îi amintesc de propria-i decrepitudine. Numai că ele rîd. Rîd de ele însele, de stîngăcia lor, de cît sînt de ridicole. Şi rîde şi el, rîzînd în acelaşi timp de sine însuşi. Lumină fantastică de circ, artificială şi minunată, în care obrazul alb de făină al clovnilor e o mască caraghioasă, sfîşietoare şi neînsemnată, o paradă împotriva mizeriei umane şi caricatura ei totodată.

Umbre şi lumini: Princeteau şi Lautrec nu vin să caute altceva la teatru. Textul recitat îi lasă nepăsători. Nici nu-l

[1] Reclădit, acest edificiu a devenit în 1898 circul Medrano, după numele noului său proprietar, care nu era altul decît clovnul Boum-Boum.

ascultă. La ei nu au preţ decît decorurile, jocul de culori pe care îl produc costumele actorilor ce se mişcă în faţa acestor decoruri. Rampa de gaz – singura sau aproape singura care lumina pe atunci scena – proiectează de jos în sus o lumină palidă, gălbuie, neobişnuită, care remodelează chipurile, marcîndu-le cu contrastele unui clarobscur violent accentuat, revelator, ciudat, smulgîndu-le banalităţii cotidiene, împrumutînd fiecărui gest un relief neîntîlnit. Lumina aceasta a scenei e şi ea tot o mască.

Şi cum să nu iubească măştile, el, Lautrec, copilul ruşinos şi îndurerat ?

De şcoală se sinchiseşte din ce în ce mai puţin. Găseşte că nu mai are nici un haz. Viaţa l-a înhăţat; nu mai doreşte decît un singur lucru: să se lase în voia ei. Să picteze, iată ce vrea de aici înainte; să picteze, de vreme ce îi face plăcere: ar fi o răsplată.

E şi puţin capriciu în această dorinţă. Capriciu şi dezamăgire. Dar şi ceva mai grav: sentimentul că într-o zi îi va fi cu putinţă – cine ştie ? – să ajungă prin pictură să demonstreze, şi să-şi demonstreze, « că nu e de loc un ratat ». Ce importanţă mai au pentru el acum temele la latină sau lucrarea scrisă la franceză ? Le lasă în voia soartei. Şi urmarea nu întîrzie să se arate: în iulie, din pricina gramaticii franceze, cade la bacalaureat.

Deşi ros de ciudă, caută să-şi dea aere, îşi comandă cărţi de vizită pe care stă scris la loc de frunte: « Henri de Toulouse-Lautrec, trîntit ès lettres ». Dar toată fanfaronada e de prisos, căci la sesiunea din toamnă tot va trebui să se prezinte, pentru că mama sa nu vrea în ruptul capului să-l vadă poticnindu se atît de aproape de ţel şi să nu se poată bucura de studiile făcute.

După această nereuşită, pleacă de îndată împreună cu mama sa în Sud. Şi va urma iarăşi o cură, în acest an în regiunea Herault, la Lamalou, « staţiune feruginoasă şi arsenicală *(uşor* arsenicală, cum zicea doctorul) ».

Regiunea nu-i place de fel. « O văgăună îngrozitoare de pămînt roşu »: aşa o descrie Lautrec lui Devismes. « E cu mult mai trist ca la Bareges, *quod non est paulului dicere* »[1]. Şi cu toate că e ocupat să se « întremeze pe dinăuntru şi pe dinafară », se plictiseşte de moarte. Iată însă că Devismes are grijă să-i dea de lucru, ca să-i mai facă şi o bucurie: tocmai a terminat o nuvelă, *Cocotte* [2] şi-i cere s-o ilustreze. Încîntat că prietenul său şi-a « aruncat ochii asupra inspiraţiilor (sale) rudimentare », Lautrec se grăbeşte – şi e lesne de înţeles – să primească magulitoarea propunere.

Cocotte, o povestioară cu o fărîmă de originalitate, are ca eroină o iapă bătrînă care, după ce a fost scoasă din armată, îşi trăieşte în tihnă ultimele zile la un prea cumsecade popă de ţară. Numai că într-o bună zi se abate prin partea locului regimentul ei de odinioară şi, însufleţită de sunetul trîmbiţelor, iapa cea scoasă la reformă se porneşte să galopeze, purtîndu-l pe preot în mijlocul soldaţilor.

Această anecdotă firavă are măcar meritul de a fi zgîndărit verva lui Lautrec care, fără să mai piardă o clipă, se şi aşterne pe treabă ca să-şi mulţumească prietenul. Schiţează în peniţă 25 de desene, pline de nerv, dovedind o mare poftă de lucru. Toate scenele de mişcare sînt foarte izbutite, iar caii de o extraordinară expresivitate.

Cum sfîrşeşte lucrul, i-l şi trimite lui Devismes. S-ar părea că îşi dă seama de rostul său în artă, că poate întrezări la ce anume va ajunge: « Am căutat să fac ceva adevărat, nu idealizat – mărturiseşte el. Poate că e o scădere a mea să nu pot cruţa nici negii pe care îmi place să-i garnisesc cu nişte peri zglobii, să-i mai bombez puţin şi să le fac şi un vîrf lucios. » Scrisoarea o semnează: *Un pictor în faşă.* Dar, dornic să afle părerea lui Devismes, îl roagă să nu întîrzie cu răspunsul: « Trimite-mi degrabă

[1] Ceea ce e foarte puţin spus (în lb. latină în original – *N. tr)*
[2] Nume de cal în lb. franceză *(N. tr.).*

cîteva cuvinte. Sînt nerăbdător ». Ce mult ar vrea să facă ceva de seamă! Viaţa a fost cu el atît de vitregă că se îndoieşte acum de tot, de harul său ca de orice altceva. Aşa că, atunci cînd primeşte răspunsul plin de laude al lui Devismes, nu-şi mai găseşte locul de bucurie. « Am crezut că-mi ies din fire cînd am citit binevoitoarea şi îngăduitoarea dumitale scrisoare – spune el cu mişcătoare recunoştinţă. N-aş fi crezut vreodată să existe atîta bunătate: să primeşti nişte schiţe nenorocite şi să-mi mai şi mulţumeşti. Şi pe deasupra să mai fii şi foarte meticulos cu ele. Alege pe care le vrei... Ce să-ţi mai spun – încheie el – sînt nebun, fericit, smintit la gîndul că poate proza dumitale va împodobi ca un foc de artificii zmîngălelile mele, că îmi întinzi o mînă de ajutor pe drumul atît de anevoios a! publicisticii, şi în sfirşit, că am putut preţui şi eu cumva o veche prietenie, cu cît mai veche, cu atît mai trainică. »[1] Şi în timp ce se pregăteşte pentru bacalaureat – fără asta nu se poate! – Lautrec îşi petrece multă vreme pictînd. La Céleyran, la Bosc, unde se întoarce după tratament, face portrete, punîndu-i pe toţi membrii familiei să-şi plătească tributul.

Dar nu-şi cruţă de fel modelele acestea benevole. Dacă dragostea, respectul, îl face s-o înfăţişeze pe mama sa cu o mare gingăşie filială, nu tot aşa se poartă şi cu ceilalţi membri ai familiei. Pe un văr al lui, în vîrstă de vreo zece ani, îl desenează stînd în picioare şi privind de sus un curcan ce nu prea pare să se sinchisească de această contemplare. Pe tatăl său, plin de ironie, îl înfăţişează într-o costumaţie preferată: în costum de caucazian, o căpetenie cu turban, ţinînd un şoim pe pumnul stîng, încălecînd un cal împodobit cu un harnaşament, cîndva în stăpînirea vestitului imam al Caucazului, Şamil-Efendi.

[1] Contrar celor ce nădăjduia Lautrec, « perla » lui Devismes nu i-a fost de nici un folos din punct de vedere publicitar. Nuvela prietenului său nu a apărut. Ea a fost publicată mai tîrziu (Editions du Chene, Paris, 1953) şi, fireşte, numai datorită desenelor lui Lautrec.

Faţă de animale, Lautrec arată mult mai multă dragoste. Unui cal alb – Gazelle – îi face un portret în lege, nesfîrşit de mişcător prin vibranta sa înţelegere.

Forţa şi sinceritatea tuşei dau o mare autoritate celor mai multe dintre operele sale. Măiestrie în devenire. Făcînd portretul unui preot, Lautrec izbuteşte să redea fără nici o strădanie – prin chipul acela roşcovan, pe un fond roşietic – întregul adevăr uman al acestui preot, aşezat, cu capul plecat şi nemişcat, parcă într-o nedesluşită visare. Pe cît se pare, modelul nu i-a pozat prea mult. Pensulaţia este uşoară şi alertă. « Cînd creionul începe să-mi umble – îi scrie el odată lui Devismes – apoi trebuie să-l las să umble, sau buf!... se opreşte. » Cu pensula, de altfel, e acelaşi lucru.[1]

În luna noiembrie, la Toulouse, Lautrec înfruntă, de astă dată cu succes, încercarea bacalaureatului. Iar în 22, îi dă de veste lui Devismes, de la Albi, plin de voie bună: « Prins în vîltoarea bacalaureatului, mi-am neglijat prietenii, pictura şi tot ce merită atenţie pe lumea asta, în schimbul unor dicţionare şi manuale de nădejde. În sfîrşit, comisia de la Toulouse m-a declarat promovat, cu toate prostiile pe care m-am străduit să le desfăşor ca să le răspund acestor belferi. Am scornit citate din Lucanus, care n-au existat niciodată şi profesorul, ca să pară om de mare cultură, m-a primit cu braţele deschise. » Proaspătul bacalaureat nu se sfieşte să-i şi schiţeze pomenitului profesor, din cîteva trăsături de peniţă, un portret zeflemitor: plin de el şi aproape gata să plesnească, cu o căpăţînă pleşuvă şi nişte ochefari cît toate zilele. « În sfîrşit, a trecut şi asta » – încheie Lautrec.[2]

---

[1] Din acest an, 1881 au rămas vreo patruzeci de pînze.

[2] Dintre scrisorile adresate lui Devismes, aceasta este ultima pe care o deţinem. Se pare, de altfel, că după asta, relaţiile lui Lautrec cu prietenul său de la Bareges au slăbit repede. Devismes era foarte pios. În 1910, adică 30 de ani după această scrisoare, pierzîndu-şi mama, el s-a călugărit. Înainte de a se retrage din viaţa lumească, a avut

A trecut şi asta, şi încă pentru totdeauna, căci pentru nimic în lume n-ar mai consimţi să se pregătească pentru partea a doua a bacalaureatului. Gata cu toate corvezile astea. Să picteze şi iar să picteze: despre altceva să nici nu i se mai pomenească. Nu s-ar mai lăsa pradă plictiselii de a mai pregăti şi alte examene, care, oricum, nu i-ar sluji la nimic. Mama se înclină. N-are ea sufletul să-şi sîcîie copilul. Dacă chemarea lui e într-adevăr să picteze, atunci facă-se voia Domnului! Ea nu-i doreşte decît fericirea pe care de altfel infirmitatea lui i-o face atît de străină. Ba chiar o să-l sprijine cît îi va sta în putinţă. Şi de altfel, pictura e o deprindere privită cu cinste în familie. Poate că această « Cucoană Paletă » îl va face pe nefericitul băiat să mai uite toate acele lucruri ce nu-i vor fi hărăzite niciodată. Oh! Doamne! La şaptesprezece ani sigur că nu-şi dă încă seama de toate amărăciunile pe care le va gusta mai tîrziu. Căci ce femeie din lumea lui s-ar încumeta să înfrunte ridicolul de a se mărita cu el ? Printre ai săi, printre aceşti gentilomi în veşnic neastîmpăr şi printre femeile acestea atît de atrăgătoare, ce altceva i-ar rămîne decît să se ţină deoparte, umil ? Să picteze deci, dacă asta îi e plăcerea!

În faţa hotărîrii lui, mama se înclină. Unchiul Charles îşi încurajează de altfel nepotul. Princeteau sare şi el: « pruncul » – spune el – are « un talent nemaipomenit » şi s-ar prea putea să-l aştepte « un viitor de aur ». La vreo împotrivire din partea contelui Alphonse nu se aşteaptă nimeni. Dacă fiul său se simte tare în treaba asta şi dacă alege el să-şi petreacă zilele în fotoliu sau îi face plăcere să zmîngălească hîrtia, atunci n-are decît, nici că merită să-i mai spui ce crezi, de vreme ce un urmaş al conţilor de Toulouse nu e vrednic de singurele lucruri cu adevărat de seamă pe pămîntul ăsta: călăritul şi vînătoarea.

Însufleţit la gîndul că va fi « liber în artă » – aşa cum spune Princeteau – Lautrec nu ia totuşi de fel lucrurile

emoţionanta idee de a-i trimite contesei Adèle cele opt scrisori pe care le primise odinioară de la Lautrec.

prea uşor. Arta capătă pentru el tot mai mult o însemnătate crucială. Vrea să izbutească, să arate ce poate pe singurul tărîm spre care se simte atras.

Pînă acum a lucrat puţin cam la voia întîmplării, mai mult în joacă, furat de uşurinţa cu care era înzestrat. Acum însă începe partea serioasă a trebii. Lautrec se gîndeşte să intre la Belle-Arte, să înveţe într-unul din atelierele vestite. « Şi cînd te gîndeşti că, dacă aş fi avut picioarele puţin mai lungi, n-aş fi pictat niciodată! » Dar dacă soarta l-a făcut un infirm, atunci o să picteze. Se va strădui să ajungă un artist de aleasă valoare. Bineînţeles, nu un Forain! « Măcar de-ar putea să picteze ca marele său prieten Princeteau sau John-Lewis Brown! »[1] Ce vis! Ceea ce l-a învăţat Princeteau i-a prins bine. Numai că învăţătura asta are şi ea o limită. Trebuie mers mai departe, trebuie să-şi impună o disciplină mai aspră, de care simte nevoie. Princeteau îl sprijină la rîndu-i, şi-l sfătuieşte să vină la Paris să urmeze cursurile lui Leon Bonnat. Bonnat tocmai a fost ales membru al Academiei, la 48 de ani. E un artist deosebit, un portretist preţuit, « pictorul milionarilor ». Nimeni altul n-ar fi mai nimerit să-i îndrume paşii unui Toulouse-Lautrec pe anevoioasa cale a artei. Lecţiile sale, – i se spune « Domnul Bonnat », aşa cum odinioară maestrului din Montauban i se spunea « Domnul Ingres » – lecţiile sale deci reflectă cu cea mai deplină fidelitate marea tradiţie a picturii franceze, a acelei picturi pe care impresioniştii – aceşti revoluţionari, aceşti mistificatori – caută s-o discrediteze. Cu domnul Bonnat nu poţi avea surprize. Sub aspra lui îndrumare, tînă rul Lautrec are mulţi sorţi să-şi desăvîrşească frumoasa carieră pe care Princeteau i-o doreşte din inimă: să devină unul din acei artişti bine priviţi, care triumfă la Salon şi în cercurile mondene, şi dintre care unii – cei mai dibaci – ajung la Academie.

Se întîmplă ca un argintar din Albi, un oarecare Ferréol,

[1] Thadée Natanson.

prieten al familiei Toulouse-Lautrec, să cunoască la oraş pe un bancher al cărui frate, ce se îndeletniceşte şi el cu pictura – Henri Rachou – în vîrstă de 25 de ani, lucrează în atelierul lui Bonnat. Rachou făgăduieşte să-l recomande acestuia din urmă pe Lautrec. Henri soseşte la Paris în martie. La sfîrşitul lunii, prezentat lui Bonnat de către Princeteau, intră în atelierul maestrului din fundătura Hélène.

Contesa Adèle e cum nu se poate mai mulţumită de această potrivire şi de perspectivele ce se deschid fiului ei. Lautrec e şi el mulţumit.

II. « PĂDUREA SACRĂ »

Diverses célébrités parisiennes passerent à
l'envi devant ses yeux. Où vont-ils ?
se demandait Prométhée.[1]

GIDE: *Le Prométhée mal enchaîné.*

În fiecare dimineaţă, birja care îl aduce pe Lautrec se opreşte în faţa atelierului lui Bonnat. Nu fără greutate, nu fără stîngăcie, ajutîndu-se de ciotul său de baston îndoit ca un cioc de corb, pe care îl numeşte în glumă « cîrlig de ghete », Lautrec încearcă să se ridice în picioare. Coboară, se clatină, şi de cum ajunge jos, îşi redobîndeşte echilibrul, apoi, parcă vîslind, se strecoară în atelier şi, cît poate el de repede, o şterge spre colţul său obişnuit. Ajuns în faţa taburetului, se sprijină cu mîinile lui groase, se saltă, şi, în sfîrşit, se instalează, cu picioarele atîrnînd în gol. Poate că în prima zi, ceilalţi elevi să fi izbucnit în hohote de rîs zărindu-l pe pitic, un tors cocoţat pe două picioare minuscule, ascunse în nişte pantaloni în carouri albe şi negre, cu un cap ce pare uriaş, şi cu nas gros pe care stă încălecat un pincemez cu rame de metal, cu buzele umflate, umede de salivă, şi o bărbie verticală pe care încep să răsară peri negri şi aspri ca de cal. Prin ateliere, lumea nu prea se poartă gingaş. Se prea poate însă ca Rachou. atrăgîndu-le atenţia, elevii să se fi stăpînit de la vreun comentariu răuvoitor. Rachou l-a prezentat pe

[1] Diferite personalităţi pariziene trecură parcă la poruncă prin faţa ochilor săi. Unde se duc ? se întreba Prometeu.

Lautrec, şi acesta a început să strîngă mîna unuia şi altuia, înfruntînd nepăsător – cel puţin aşa părea – privirile ce-l fixau. Cînd se nimereşte între nişte oameni unde nu e cunoscut, se simte întotdeauna stînjenit. Mai mult decît stînjenit: ruşinat. Izbuteşte însă să treacă peste asta, înfruntă curiozitatea cu mult curaj, ridicîndu-şi privirea şi accentuîndu-şi şi mai mult mersul său anevoios de parcă ar vrea să spună: « Da, eu sînt, şi ce vreţi ? » Şi ce vreţi ?

Cunoaşte el neplăcerile la care te expui ţinînd cu orice preţ să duci o viaţă ca toată lumea. A cîntărit dinainte riscurile. Nu e dintre neputincioşii care nu sînt în stare să îndure adevărul. Asta e, – ori dacă nu – nimic. Nimic: cu alte cuvinte, o odaie de infirm; giugiuleli, dar dispreţul de sine; linişte, dar dezgust. Decît aşa, mai bine moartea.

De aici înainte, numele, averea, nu mai sînt decît nişte chei ruginite, care nu pot deschide nici o uşă. În faţa lui, lumea şi-a ferecat porţile. Şi dacă vrea într-adevăr să-şi afle un locşor, trebuie să dobîndească, trebuie să merite altfel de titluri de nobleţe. Soarta lui e ca şi aceea a copiilor mai mici din familiile bogate care, lipsiţi de privilegiile fraţilor mai mari, pleacă peste mări şi ţări, prin locuri neumblate încă, să agonisească altă avere. S-a gîndit o clipă să se facă medic, ori chirurg, i-ar fi plăcut să mînuiască bisturiul, să scotocească prin măruntaiele trupului omenesc. Numai că o asemenea ambiţie e de neînchipuit la un om cu fizicul lui. Îi rămîne arta. Arta, ea poate fi mijlocul de a dobîndi dreptul la care rîvneşte, de a respira printre oameni care nu sînt monştri. La început nu se obişnuieşte prea uşor cu viaţa de atelier. Totul aici e atît de altfel decît pînă atunci! îl cuprinde nostalgia, dar se încrîncenează să uite. Cu o voinţă plină de mîndria străbunilor din războiul albigenzilor, se năpusteşte în muncă, în meşteşugul lui de artist.

Se năpusteşte în viaţă.

Foarte curînd şi-a cucerit colegii, şi-a plătit, fără doar şi poate, din plin tradiţionala primire: rom, vin alb, stridii,

cornete cu cartofi pai, ţigări şi havane, nici o desfătare nu a lipsit de la această sărbătoare. Dar şi mai mult şi-a cucerit el colegii cu propriile lui cailităţi. Vlăstarul acesta de cruciaţi şi-ar putea da frîu liber tutoror vanităţilor. Dar rămîne expresia simplităţii. Un tînăr ca el, căruia soarta i-a jucat cea mai îngrozitoare festă, ar putea fi înăcrit, insuportabil. Dar e drăgălăşenia în persoană. Departe de el gîndul de răzbunare împotriva semenilor săi mai fericiţi. Henri nu învinuieşte pe nimeni şi nimic. Emoţionează prin felul lui curtenitor, prin simpatia ce-o atrage asupră-şi. Nu-l miră, pare-se, şi nu-l scandalizează nimic. Totul îi trezeşte interesul. După ce îl vezi de cîteva ori, nici nu-i mai bagi de seamă, hidoşenia. E atît de cald şi de sociabil! Obişnuit să trăiască într-o familie numeroasă nud vine de loc greu să se alăture unui grup de oameni. De altfel, pentru el, prietenia e o necesitate. Pătruns de sentimentul slăbiciunii sale, îi e teamă de singurătate, şi-şi caută adăpost. Lucru foarte vădit de altfel. Şi pe care ceilalţi îl preţuiesc. Pentru că dacă s-ar văita, i s-ar întoarce spatele. El e însă cel dintîi care rîde de propria-i nenorocire. Se ia singur peste picior cu mare plăcere. « Sînt o sticlă de-o jumătate », spune el sîsîind. Se strîmbă şi se poceşte, distrînd toată adunarea şi imitîndu-se pe sine, iar în voita lui exagerare nu e atît paradă, cît un fel de a ieşi din încurcătură. La drept vorbind, nu se rîde de el. Dar cine-şi dă seama ? Cine simte ce-l frămîntă pe « micul Popou-Jos » ? Cu sinceritatea, dezinvoltura, voia bună, şotiile şi fantezia lui, Lautrec e cuceritor. I se iartă totul: capriciile de copil răsfăţat, nerăbdarea, micile răutăţi pe care, scos din fire de te miri ce, i le şi azvîrle în faţă celui la care ţine cel mai mult, lui Rachou, de care îl leagă de la început o strînsă prietenie, sau lui Adolphe Albert, un tînăr de 26 de ani, care îl îndrăgeşte foarte mult. Noroc că la el supărarea nu ţine mult şi îşi recapătă degrabă buna dispoziţie. Gluma cea mai îndoielnică îl înveseleşte. Cum începe cineva să fredoneze un cîntec, îl şi acompaniază.

Asta nu înseamnă că nu are părerile lui bine stabilite. Dacă e în stare să fie lucid cu sine însuşi, e şi cu ceilalţi, şi cu o desprindere cu atît mai mare cu cît e conştient că este în afara celorlalte lucruri. Între tinerii în mijlocul cărora se află, şi-a dat repede seama de cei care nu vor ajunge să facă nimic în viaţă, fie că sînt plini de ifose, de vorbă-lungă, fie că mestecă mereu vorbe mari şi fac pe grozavii crezînd, în mediocritatea sau în puţinătatea minţii lor, că e de-ajuns să-ţi dai aere ca să şi fii artist[1]. Îi era greaţă să facă pe pictorul. Şi aşa statura lui îl făcea să le sară în ochi celorlalţi; şi-l durea destul. În drama vieţii lui nu-i loc de comedie. Dar această comedie n-o îngăduie nici la alţii. Ifosele şi stupiditatea îl scot din fire. Nu-i plac decît oamenii autentici, care sînt cu toată sinceritatea ceea ce sînt, şi sînt bine.

Lautrec lucrează cu o teribilă ardoare. Dimineaţa munceşte la Bonnat; după amiaza pictează sau desenează la Princeteau sau la Rachou. Înainte să urmeze cursurile lui Bonnat, îşi şi însuşise o anumită îndemînare. Se poartă însă ca şi cînd n-ar şti nici să buchisească. O ia de la început. Face *tabula rasa.* Atent, supus, ascultă sfaturile vestitului pictor, străduindu-se din răsputeri să le pună în practică. Trage de zor cu cărbunele. Primele corecturi ale lui Bonnat, trebuie s-o spunem, nu au fost prea încurajatoare. « Maestrul i-a spus, le scrie Princeteau alor săi, că în pictură foloseşte nişte culori ciudate. Şi i-a mai spus că desenează ca un copil. » Ce « lovitură de bici »! Şfichiuită de critica maestrului, energia lui Lautrec capătă aripi. Bonnat îi « pune foc în vine ». Ştergînd tot ce a făcut – « trăiască miezul de pîine! » – Lautrec o ia de la capăt cu forţe îndoite. Cum să nu ia el de bune părerile domnului Bonnat, ale acestui artist « al cărui aer majestuos, remarcă el într-o scrisoare trimisă unchiului Charles, îmi curmă orice întrebare » ?

[1] «Nu l-am văzut niciodată înşelîndu-se în aprecierea camarazilor noştri» – va spune mai tîrziu Rachou. «Era un psiholog nemaipomenit.»

Îmbrăcat într-o redingotă sobră, schimbîndu-şi în fiecare zi decoraţiile după locurile pe unde se duce, Bonnat îşi plimbă prin ambasade, ministere şi saloane gloria sa de portretist. Nu se prea încumetă orice muritor să obţină să-i facă el efigia. Nu oricine ar vrea, îi poate şi cere. E vorba aici de o consacrare ce costă bani grei. Trebuie să te pregăteşti pentru asta ca pentru ungerea unui cavaler « prin post, rugăciuni şi oprelişti de tot soiul », scrie un gazetar şugubăţ. « Şi după ce v-aţi pătruns bine de importanţa actului pe care îl veţi săvîrşi, vă comandaţi o rochie tip portret-de-Bonnat; există modele speciale. Vă găsiţi un general, un ministru sau un ambasador care să vă recomande, şi atunci, şi numai atunci, domnul Bonnat va consimţi să vă picteze stînd în picioare, ţeapănă ca un par, strălucitoare ca un cristal şi luminată de sus în jos ».

Dîndu-şi seama că-i prea mic de statură, Bonnat se înalţă cu ajutorul tocurilor duble de la pantofi. Cu capul înţepenit, el îşi trîmbiţează vorbele cu o voce în care se simte mereu accentul basc, în ciuda celor 25 de ani de viaţă pariziană. Cîştigurile sale sînt uriaşe; cea mai mare parte din ele le consacră unei colecţii pe care o îmbogăţeşte cu răbdare şi dragoste[1]. Faţă de maeştrii din trecut are o veneraţie atît de înflăcărată, încît măsoară cu umilinţă ceea ce-l desparte de un Velazquez sau de un Michelangelo: cînd vorbeşte de Capela Sixtină, îi tremură glasul. Bonnat « nu prea e drăgăstos cu elevii lui – scrie contesa Adèle. Se pare însă că asta dovedeşte tocmai că are faţă de ei un interes real. » Asprimea, credinţa lui nestrămutată în principiile pe care le consideră indiscutabile se bucură de preţuire în ochii lui Lautrec, care vede în el imaginea însăşi a marelui artist, aşa cum înţeleg cei din familia sa să fie un artist. Dacă vrea să izbutească, « să nu rămînă cu desăvîrşire ratat », trebuie să năzuiască să-i fie pe plac.

[1] O va dărui Muzeului din Bayonne, oraşul său natal.

Se supune tuturor cerinţelor maestrului. El, care pînă atunci crezuse doar în propriile-i porniri, se stăpîneşte acum, îşi biruie nerăbdarea, copiază sîrguincios ghipsuri sau se chinuieşte să lucreze foarte conştiincios şi foarte academic, după modele vii. Lui îi plăceau culorile ţipătoare. Sub îndrumarea lui Bonnat, paleta îi devine sumbră. Studiile devin impersonale, uscate, aşa cum le vrea portretistul.

Continuînd să urmărească manifestările hipice, Lautrec vizitează şi numeroase expoziţii. Nu-şi schimbă prietenii, frecventează cercurile mondene, Salonul acuareliştilor – « o expoziţie delicată într-un local minunat », comentează el, aflat încă sub impresia încîntării pe care i-a prilejuit-o *Bé**arneza* lui Jacquet sau *Scenele tunisiene* ale lui Detaille, într-o scrisoare adresată unchiului său Charles. Salonul[1] îl entuziasmează de asemenea. « Sînt atîtea de văzut! exclamă el. Voi cita *Portretul lui Puvis de Chavannes* de Bonnat, *Sărbătoarea de la 14 iulie* de Roll, *Ultimele clipe ale lui Maximilian* de J. P. Laurens. » O admiraţie convenţională, potolită. Nepotul unchiului Charles a apucat pe drumul cel bun.

Cîteodată, însă, i se strecoară în suflet o îndoială. Bonnat îi repetă într-una că desenul său e « pur şi simplu groaznic », iar el primeşte cu toată încrederea ceea ce îi spune maestrul, « îşi adună tot curajul şi o ia de la început », căutînd să-şi înăbuşe originalitatea, personalitatea pe care şi-a afirmat-o pînă acum ca desenator înnăscut, spre a deveni mai conformist. Alte păreri însă ale lui Bonnat îi trezesc uimirea. « Cînd faci picioarele modelului priveşte-i capul », îi declară pictorul idealist. Nu e oare ciudat ? Şi nu e de asemenea ciudat, ca omul acesta copleşit de onoruri, al cărui nume este rostit cu atîta respect de către cei care îl cunosc, să fie luat în derîdere de elevi, pentru care a fi membru al Institutului

[1] Salonul oficial (N.tr.).

nu pare să reprezinte suprema autoritate în artă.

Bonnat,
Tu peins très bien la redingote,
Chacun sait ça,
Chacun sait ça,
Tu la
Détaches couleur de botte.
Sur fond caca,
Sur fond caca.[1]

De ce oare aceste obrăznicii ? În martie, cînd Lautrec tocmai sosea la Paris, în strada Saint-Honoré, la numărul 251, nu departe de cité du Retiro, se inaugura cea de-a şaptea expoziţie a impresioniştilor. S-a dus el oare să vadă operele acelor vestiţi impresionişti, pînze de Monet, Renoir, Pissarro, Sisley, Berthe Morisot şi alţii, a căror pictură era negarea absolută a tot ceea ce Bonnat şi adepţii lui propovăduiau şi practicau ?... Ar fi cel puţin ciudat ca Lautrec să nu fi auzit măcar de ele. În atelier, elevii discută. Gusturile lor nu coincid întotdeauna, oh! chiar de loc! cu cele ale portretistului. Cu jumătate de gură, unii dintre ei mărturisesc interesul ce-l au faţă de impresionişti, faţă de Manet. (La Salon, unde pare a nu fi remarcat decît tablourile lui Bonnat şi ale unora ca Roll, nu s-a oprit el oare în faţa unei mari pînze a lui Manet: *Barul de la Folies Bergère ?* Dar despre asta nu-i suflă o vorbă unchiului Charles!) Se prea poate ca, îmbătat de prejudecăţile artistice ale mediului său social, să considere aceste păreri descumpănitoare; ele îi dezvăluie orizonturi nebănuite; îi vădesc că în 1882 pictura nu se mărgineşte în Franţa, în întregime şi exclusiv, la operele oficialilor care-şi împart fotoliile de la Institut şi comenzile mondenelor.

[1] Bonnat, / Redingota o pictezi de minune, / O ştie fiecare, / O ştie fiecare. / O faci de culoarea cizmei, / Pe un fond caca, / Pe un fond caca.

Pînă la urmă, învăţătura lui Bonnat s-a dovedit a nu-i fi fost nefolositoare. Sub îndrumarea lui, Lautrec deprinde legile compoziţiei. Mai învaţă că fără disciplină nu există muncă fructuoasă, că dacă vrea să-şi împlinească gîndurile va trebui să-şi educe mai departe, cu bărbăţie şi încăpăţînare, harul.

Cum vine vara, Lautrec se întoarce în Sud. Pentru ultima oară îşi lipeşte trupul de « zidul plîngerii ». Un metru şi cincizeci şi doi, mai mult nu va mai creşte. Plin de causticitate, se compară cu apostolul Simon, cel « cu un aer cam batjocoritor şi cu capul plecat, dar mai ales atît de îndesat », adăpostit într-o nişă a catedralei de la Albi.

Încîntat că poate desena şi picta, Lautrec adună în timpul vacanţei pînze şi desene în cărbune. Face cîteva peisaje, studii de cai, dar mai ales multe portrete. Pe rînd, membrii familiei trebuie să-i pozeze: mama, bunicile, unchiul Charles, unchiul Amédée, veri şi verişoare. Mereu în căutare de modele, el îi cheamă şi pe ţărani sau pe slugi (le plăteşte 75 de centime de şedinţă). Trudă necurmată, folositoare. Lautrec face uriaşe progrese. Lucrările sale capătă forţă şi accent propriu. Şi, mai ales, departe de atelierul lui Bonnat, paleta sa începe să se lumineze. Pînzele cele mai bune sînt scăldate în lumină, portretul cutărui sau cutărui ţăran din Céleyran, şi printre alţii, cel a tînărului Routy. Să fie oare influenţa impresionismului ? Sau poate influenţa pictorilor de la Salon. Un Bastien-Lepage sau Jules Breton care – la modă fiind atunci colibele – adoptă stilul rustic ? Opera lui Lautrec rămîne, de fapt, destul de inegală.[1] Lautrec caută, şi semnează cînd lucrări a căror gingaşă vivacitate ar putea fi preţuită chiar de un Sisley, cînd pînze îmbîcsite şi sumbre. La Bosc, printre atîtea şi atîtea modele, l-a pus să-i pozeze şi pe un oarecare Moş Mathias, un obişnuit al cabaretelor. L-a

[1] Pînzele din 1882 se evaluează la vreo patruzeci.

pictat prăbuşit pe o masă, cu capul sprijinit greoi pe braţele încrucişate, cu un pahar pe jumătate plin, dinainte. Imagine de un realism pătrunzător. Moş Mathias se uită în ochii pictorului: figura sa stigmatizată de băutură, brăzdată de cute adînci, ochii stinşi, vorbesc îndeajuns despre abrutizarea pe care o pricinuieşte abuzul de băutură. În simplitatea ei, această pînză e o adevărată constatare, o fişă clinică, iată la ce decădere duce alcoolul.

Alcoolul, această otravă fermecată. Lautrec merge adesea la cafenea, împreună cu tovarăşii lui de atelier. Banii îi curg printre degete, nu-i plac decît lucrurile scumpe. Toţi îl urmează bucuros. Sau, dimpotrivă, îl conving fără nici o greutate să meargă cu ei. Lăcomia – « sînt lacom ca motanul unui episcop », recunoaşte el – îl împinge să consume, să guste ceea ce « îţi lasă gura apă ». Şi apoi, alcoolul irizează în culori luminoase şi vesele zilele mohorîte. Nu, Lautrec nu caută să se ameţească, în băutură el nu caută decît plăcerea. Şi, pe lîngă această plăcere, alcoolul îi mai dă şi « acea aţîţare ce trece drept forţă şi un elan ce seamănă a bucurie »[1], Totul devine atunci atît de simplu – atît de uşor! La 5 septembrie e hramul noii capele a castelului de la Bosc. Monseniorul Bourret, episcop de Rodez, a venit anume să prezideze ceremonia. În timpul solemnităţii i se adresează părinteşte din altar lui Lautrec: « Dragul meu fiu – îi spune el – ţi-ai ales cea mai frumoasă dintre meserii, dar şi pe cea mai primejdioasă ».

La înapoierea la Paris se petrece o schimbare: Bonnat îşi părăseşte atelierul. Descumpăniţi pentru o clipă, elevii se hotărăsc să se ducă să-i ceară altui pictor vestit, Fernand Cormon, să se ocupe de ei. Împreună cu prietenii săi, Rachou şi Adolphe Albert, Lautrec trece deci în atelierul pe

[1] Thadée Natanson.

care l-a deschis în Montmartre, în strada Constance, la numărul 10, gloriosul autor al lui *Cain*. Această pînză, intitulată *Cain,* inspirată din *Legenda secolelor* a lui Hugo, fusese, cu doi ani în urmă, în 1880, unul din triumfurile Salonului. Statul s-a grăbit s-o cumpere ca să-şi îmbogăţească colecţiile. Ea a confirmat în chip strălucit meritele, de altfel universal recunoscute – Cormon este un pictor de talie internaţională – ale unui artist care nu se teme să atace marile subiecte ale istoriei. Fiul vodevilistului care a scris *Cele două orfeline,* Cormon e un fost elev al lui Cabanel şi Fromentin. După ce a pictat *Moartea lui Mahomed şi Nunta Nibelungilor* (care i-au adus în 1870, la vîrsta de 25 de ani, prima medalie), el a schiţat episoade din mitologia indiană apoi acel *Cain* care l-a făcut să caute în preistorie subiecte demne de penelul său. Epoca de piatră este acum domeniul preferat. Aruncă piei de animale peste trupurile fetelor frumoase ce-i slujesc de model, şi-i transformă în vînători de urşi, în locuitori ai bordeielor lacustre pe băieţii din Butte[1]. Din pricina gusturilor sale, fără îndoială că şi din pricina slăbiciunii – un bărbat subţire cu o figură îngustă şi colţuroasă, cu o barbă rară, cu ochi bulbucaţi peste care se lasă nişte pleoape grele, osos cum rareori mai întîlneşti pe cineva – a fost poreclit Moş Rotulă. În ciuda acestei necuviinţe, toţi îl respectă. Lautrec, cel puţin, îi găseşte un « talent auster şi puternic ».

Cormon e adorat de elevii săi. Ce-i drept, succesele nu i-au ştirbit nimic din cordialitatea sa firească. La 37 de ani, e acelaşi boem vesel din totdeauna, pe care titlurile şi onorurile nici nu l-au cuminţit şi nici nu l-au făcut să-şi dea aere. Acum ca şi înainte, nu se dă în lături de la orice fel de năzdrăvănie. Cînd a fost decorat cu Legiunea de onoare, s-a alăturat pe dată unei mascarade pusă la cale de elevii lui: înarmat cu o sabie paşnică, iar înapoia lui

[1] La Butte este o colină în Montmartre, locuită mai ales de artişti. – *(N. tr.).*

mergînd un elev care-i agita deasupra capului o umbrelă deschisă, a defilat în fruntea unui cortegiu fantezist. Iată-l deci pe Lautrec foarte departe de Bonnat şi de loviturile sale de bici. Îl regretă totuşi pe fostul său maestru. Cormon îi pare a fi un profesor de o bunăvoinţă excesivă. Autorul lui *Cain* nu are rigoarea lui Bonnat şi de prea multe ori, după părerea lui Lautrec, îl poţi mulţumi « cu mai nimic ». Se vede aşadar nevoit să-şi impună cerinţe mai mari decît aşteaptă maestrul. Lucru ce-l nemulţumeşte, îl « enervează », pentru că i-ar plăcea ca imboldul să vină din afară.

Cormon trece pe la atelier de două ori pe săptămînă. Sare cu o sprinteneală de pasăre de la un şevalet la altul, corectînd pînze şi desene, sugerînd retuşuri, spunîndu-le unora că ar trebui să lucreze mai mult « pe planuri », altora că ar fi mai inspiraţi dacă l-ar copia pe Veronese.

Şi îndată ce maestrul pleacă, atelierul îşi reia ritmul obişnuit. Cei treizeci de elevi fac de multe ori un tărăboi pe cinste. Se aud cîntece deocheate. Se spun anecdote, de cele mai multe ori fără perdea. În mijlocul colegilor, şi în pofida felului său de a se purta, Lautrec nu se simte întotdeauna la largul lui. « O grămadă de consideraţiuni sentimentale » îl reţin şi, spune el, « va trebui neapărat să le uit dacă vreau să ajung să fac ceva ». Ce anume ? Nu ştie. Nimic nu merge cum ar vrea el. În ochii lui, munca pe care o face se împotmoleşte în mediocritate. « Nu sînt de loc pe cale să regenerez arta franceză, scrie el; şi mă lupt cu o biată hîrtie care nu mi-a făcut nimic şi pe care, crede-mă, n-am aşternut nimic ca lumea. » Oh! Nu e el omul care din vanitate ar putea stîrni gelozie. Nu-şi îngăduie nici cea mai mică bunăvoinţă faţă de sine, în schimb e întotdeauna gata să-i laude pe alţi colegi, cum ar fi Louis Anquetin, fiul unui măcelar din Etrépagny, căruia chiar Cormon îi prevestea un viitor strălucit ca pictor şi ale cărui cîteva pînze – supremă recompensă – împodobesc pereţii ateierului.

« Tata m-ar trata bineînţeles ca pe un *outsider* »[1], constată Lautrec. Cu multă grijă pentru reputaţia familiei, contele Alphonse l-a rugat pe fiul său să-şi aleagă un pseudonim. La început, Lautrec s-a împotrivit, apoi, « ca să fie lăsat în pace », trist, s-a resemnat. De aici înainte îşi va semna lucrările cu anagrama numelui său; Tréclau – sau nu va semna de loc. Aşadar lui nu i se lasă nimic! Plin de nelinişte, Lautrec îşi cîntăreşte viaţa şi încremeneşte. Seara, cînd se întoarce în cité du Retiro, îl cuprind braţele mamei sale. Un adevărat refugiu plin de duioşie. În discreţia ei prevenitoare, contesa Adèle presimte suferinţa copilului său. Faţă de ea, bravadele nu-şi au rost. Masca se prăbuşeşte. Elevul lui Cormon, care în atelier rîde, se strîmbă şi reia cu voce stridentă cîntecele decoltate, nu mai poate sfida acum. Sub privirea mamei, se întoarce la adevărul său crud şi jalnic. Şi se lasă în voia soartei, în faţa acestei dragoste care ar vrea să-l aline şi de care are atîta nevoie. Dar dragostea aceasta îl cuprinde şi-l sfîşie. A doua zi se va duce în Montmartre, şi, între două vorbe de duri, va striga în gura mare, făcînd pe bufonul: « Ah! aş vrea să găsesc o femeie care să aibă un amant mai urît ca mine! » Atelierul va primi această glumă cam ieftină cu un mare hohot de rîs. Apoi, cineva va băga poate de seamă că Moş Rotulă nu e chiar ceea ce se cheamă un băiat frumos, dar că asta nu-l împiedică să întreţină trei amante deodată – şi încă n-ar fi meritul lui cel mai neînsemnat.

Tréclau!

« Roagă-te pentru el, scumpă mamă, scrie contesa Adèle; viaţa de atelier, excelentă din punct de vedere al meseriei, este o grea încercare pentru un tînăr. »

Montmartre cel din 1882 mai seamănă cu cel descris de Gerard de Nerval în ale sale *Nopţi de Octombrie:* « Sînt

[1] Mărginaş (în lb. engleză în original – *(N. tr.).*

mori, cabarete şi tonele, paradisuri campestre şi străduţe tăcute, mărginite de cocioabe, de hambare şi grădini bogate, cîmpii înverzite tăiate de văi, unde izvoarele răzbat prin pămîntul argilos, desprinzînd cîteva insuliţe de verdeaţă, unde se zbenguie caprele păscînd talpa ursului agăţată de stînci; fetiţe cu privirea mîndră, cu piciorul sprinten, le păzesc jucîndu-se ». Grădiniţe. Bolţi de carpeni. Maidane. Montmartre care, fiind o comună, fusese alipit Parisului cu vreo 20 de ani în urmă, în 1860, mai e încă un sat. Calmul locului, zările de necuprins, calitatea deosebită a luminii, ca şi viaţa ieftină i-a adus aici pe nenumăraţi artişti. Aproape pretutindeni au fost instalate ateliere. Cu toate acestea, de prin 1870, Montmartre evoluează.

Dacă în vîrful colinei Butte se înalţă lin bazilica Sacré-Cœur, a cărei construcţie a fost hotărîtă în urma înfrîngerii[1], în partea de jos a Montmartre-ului apar cabarete ca *La Grande Pinte, Le Plus Grand Bock, L'Auberge du Clou* [2], pe bulevardul Rochechouart, un anume Rodolphe Salis a început, nu de multă vreme, să organizeze întîlniri ale poeţilor, cîntăreţilor şi pictorilor într-un local botezat *Le Chat Noir* [3]. Pe urmă, se dansează. Dansul continuă la *Moulin de la Galette,* balul acela rustic care păstrează încă ultimele două din cele treizeci de mori ale căror aripi se învîrteau odinioară sus pe colină. Se dansează şi prin vechile localuri de bal ale celui de-al doilea imperiu, *Reine Blanche* şi *Boule Noire* [4], care, situate pe bulevardul Clichy îşi aruncă ultimele focuri, în timp ce pe bulevardul Rochechouart, localul din Elysée-Montmartre, încăput pe mîna unui director energic, ademeneşte cu cupletele sale îndrăcite o mulţime de cheflii. Montmartre se însufleţeşte din ce în ce.

[1] De la Sedan – *(N. tr.).*
[2] Ocaua cea mare, / Halba cea mai mare, / Hanul cu cîrlig. – *(N. tr.).*
[3] Pisica neagră.
[4] Regina albă şi Bulgărele negru *(N. tr.).*

Noctambulii în căutare de femei cu virtutea şubredă (le poţi găsi aici din ce în ce mai des – ajung pînă în aceste locuri lăturalnice, unde, la închiderea cîrciumilor şi cafenelelor, izbucnesc, cîteodată la lumina galbenă a felinarelor, încăierările derbedeilor.

Strada Constance, pe care se află atelierul lui Cormon, dă în strada Lepic, al cărei traseu sinuos şerpuieşte pe coasta colinei Butte. Înainte de a porunci birja care să-l ducă acasă, Lautrec umblă de colo pînă colo împreună cu tovarăşii lui. « Luăm un păhărel ? » Mulţi dintre prieteni locuiesc de altfel prin apropiere. Rachou, care tocmai îi schiţase portretul (în chip de mulţumire Lautrec l-a gratificat – maliţios – cu un « senator »: o maimuţă care, după părerea lui, seamănă leit cu ministrul Meliné, locuieşte în strada Ganneron. Anquetin îşi are atelierul în avenue de Clichy. Cu Rachou, cu Anquetin, cu René Grenier, originar din Toulouse şi care urmează din amatorism cursurile atelierului, împreună cu alţii, cu Charles-Edouard Lucas sau cu Tampier, un vlăjgan ce bate toate expoziţiile, ţine adevărate şi nesfirşite discursuri despre pictură, dar dispreţuieşte ideea de a pune mîna pe un penel. Lautrec, agăţîndu-se de braţul unuia sau altuia, cutreieră şontîc-şontîc străzile din Montmartre.

Se desparte întotdeauna cu regret de orice tovărăşie în care s-ar afla. De cum rămîne singur, se simte ameninţat, în voia primului mojic ce-i iese în cale. Însoţit de prieteni, nu se teme de nimic. « Ăl mare », îi spune el cu afecţiune lui Anquetin, înălţîndu-şi capul – Anquetin are cu douăzeci şi cinci de centimetri mai mult decît el – privind spre chipul puternic conturat al prietenului său mai vîrstnic cu aproape patru ani, al cărui nas răsucit întăreşte asemănarea cu Michelangelo. Lautrec îl admiră. Anquetin e tot ce el nu e. De o sănătate de fier, acesta are un trup robust şi o musculatură puternică, pe care o antrenează zi de zi prin scrimă şi îndelungi ceasuri de călărie. Iubind la nebunie călăria, poate că preferă mai degrabă caii picturii,

considerîndu-se însă în acelaşi timp un viitor maestru al penelului. Orgoliul nu-i e cu nimic mai prejos decît ambiţia de care dă dovadă. Intrînd într-o zi la Louvre împreună cu alţi colegi din atelier, în timp ce un ghid le oferea serviciile, l-a apostrofat cu un dispreţ suveran: « Ce să facem cu ele ? Noi sîntem creatorii Luvrului ». Uimitor de înzestrat, un desenator pentru care nu există nici un fel de greutate, el va fi – cum o spune singur – Rubens-ul veacului său. Ar dori să ducă aceeaşi existenţă fastuoasă şi a început chiar să-i imite portul: haină de catifea şi pălărie largă de fetru. Această forţă atît de sigură de sine îl orbeşte pe Lautrec. Ce şi-ar mai putea dori oare Anquetin ? Nu-i lipseşte nimic – femeile cel mai puţin: acest mare voluptuos nici nu-şi mai poate număra cuceririle. Femeile! Stînd într-o cafenea, Lautrec se uită la cele care trec, în timp ce prietenii lui perorează. Cîteodată, zărindu-l acolo, în colţul lui, parcă mai mic şi mai urît prin contrastul caricatural căruia îi dă naştere alăturarea de frumosul Anquetin, ele au un gest abia schiţat de oprire; uimirea le dilată pupilele. Apoi se îndepărtează sau întorc capul. În timp ce el îşi lasă privirea în pămînt, cu inima strînsă, umilit de uităturile lor care nici măcar n-au cutezat să-şi mărturisească dezgustul. Are optsprezece ani. Dorinţa stîrneşte în el furtuni, o răscolire a sîngelui, care i se zbate în tîmple cu violenţă. Femeile trec în rochii foşnitoare. Delicioasă şi chinuitoare trecere. Ochii femeilor, gesturile femeilor, mîinile femeilor, trupul femeilor – ah! cum ar şti el să iubească! E născut pentru iubire. A iubi! Dar ce poate el să nădăjduiască ? Toţi colegii de atelier au amante, toţi se laudă cu norocul ce-a dat peste ei. Dar el ? Nimic. Nu va putea să dobîndească nimic! Nici o femeie nu se va încumeta vreodată să-şi apese gura pe buzele lui băloase. Niciodată!

Niciodată! înălţînd capul, cu ochii scînteietori îndărătul pince-nez-ului, Lautrec slobozeşte răcnind vreo porcărie sau se apucă să mormăie pe nas, cu glasul lui poticnit,

fornăind la fiecare trei cuvinte (ai zice că rînjeşte) o judecată în felul său, pe jumătate în glumă, pe jumătate melancolică: « Dragoste e atunci cînd te copleşeşte dorinţa – fornăie – da! să te apuce pînă crapi! – fornăie – dorinţa să te dorească cineva! » Fornăie iar. « Ei ? Ce spui ? Ăl mare! » Tot ce nu poate închina iubirii, Lautrec închină prieteniei. Afecţiunea lui e despotică. Acest nevolnic, care caută prezenţa liniştitoare a celor puternici, îi mlădiază după fantezia şi capriciul lui. Cere, porunceşte, îi trage după el pe ceilalţi. În mijlocul prietenilor pare « un general care-şi comandă trupele »[1].

Tot ce nu poate închina iubirii, Lautrec închină muncii. Munca e ca o supapă pentru prisosul de energie nefo » losită. Împins de senzualitatea lui exagerată, desenează cu îndirjire, brăzdează foile de hîrtie Ingres cu trăsături nervoase şi precise. Nu e nici pe departe dintre cei care, tacticoşi, îşi migălesc operele. Dintr-o dată, liniile ţîşnesc scoţînd la iveală caracteristicile izbitoare ale modelului.

Dar acest lucru nu e chiar întru tot ce ar dori Cormon. Lautrec « se bălăceşte », o spune chiar el, şi încă « vrednic de toată mila ». « Ah! draga, buna-mea-mamă-naşă, se vaită el, ce înşelătoare meserie! Eşti înţelept doar dacă nu te dai cu trup şi suflet pe mîna picturii, ca mine!

E ceva cu mult mai greu decît greaca sau latina, dacă vrei s-o faci ca lumea, aşa cum vreau eu ». Din fericire – cel puţin aşa crede Lautrec – Moş Rotulă se arată mai puţin îngăduitor ca la început. « De două săptămîni, scrie Lautrec în februarie, a început să reacţioneze şi chiar i-a amenințat pe cîţiva elevi, printre care şi pe mine. Aşa că am luat-o de la început cu înflăcărare ».

Lautrec se epuizează căutînd să trateze cît poate mai bine subiectele pe care maestrul i le propune: alegorii, un războinic luptîndu-se cu un vultur, un Icar, o scenă din timpul Merovingienilor, o alta la o seminţie primitivă, un

[1] Joyant.

trib preistoric. Odată aceste subiecte stabilite, Lautrec înclină chiar din ce în ce mai mult să creadă că ele nu sînt lipsite de un oarecare ridicol. Cînd Cormon îi cere să schiţeze o suită de alegorii cu tema vîrsta de aur – *Primăvara Vieţii* – în care trebuie să înfăţişeze tinere şi tineri zburdînd alături de pantere şi lei, el adaugă ironic: « ... şi de şerpi cu clopoţeii din bronz ». Discuţiile estetice ce se ţin în atelier şi contrazic învăţăturile lui Cormon, făcînd apel la experienţa altor pictori, a lui Manet, a impresioniştilor, a tuturor celor ostili artei oficiale, îi zdruncină puţin cîte puţin convingerile. De curînd a vizitat expoziţiile cercurilor mondene. Să fi scăzut oare într-adevăr în acest an calitatea, sau poate optica lui Lautrec să se fi schimbat ? Oricum, scriindu-i unchiului Charles, foloseşte cîteva adjective pentru a condamna: « Acuareliştii sînt lamentabili; Volney, mediocru; iar mirlitonii[1], suportabili. » Îşi cere iertare că judecă poate « puţin cam pripit », dar, adaugă el, « mai mult nici nu merită ».

Energia pe care Lautrec o desfăşoară în faţa şevaletului îi uimeşte pe colegii săi. Cei mai isteţi îi simt descumpănirea. I-au surprins privirile. Ei ghicesc, dincolo de vorbăria degajată, suferinţa infirmului; ghicesc ce-l doare.

Într-o zi, Charles-Edouard Lucas, un normand jovial, ştiind să guste din plin din plăcerile vieţii[2], pune la cale, într-o clipă de mărinimie, să-l vindece de obsesie. Cunoaşte femei nenumărate, mai mult sau mai puţin uşoare. Dar căreia dintre ele să-i ceară această ciudată favoare ? Care fată binevoitoare va consimţi, învingîndu-şi dezgustul, să-i dezvăluie estropiatului tainele dragostei ? Lucas îşi aminteşte atunci de un tînăr model. Marie Charlet, căreia i-a făcut cîteva servicii. Este « animalul visat », bun pentru ceea ce are el nevoie. Subţire ca un efeb, aproape fără sîni,

[1] Nume peiorativ provenind dintr-un vechi cîntec *(N. tr.).*

[2] Lipsit de talent, devine mai tîrziu industriaş.

cu ochii mari şi o gură largă cu buze lacome, ea are 16 sau 17 ani, dar cunoaşte de pe acum toate viciile. Copil al străzii Mouffetard, a fugit de lîngă tatăl ei – un beţivan, care atunci cînd era cu vinul în nas, încerca să-şi bată joc de ea – ca să trăiască acum într-o cameră de 15 centime pe noapte, din strada Ecole-de-Medecine. Animalică, inconştientă, se dăruia cui vrea s-o aibă, isterică a dragostei, lacomă de noutăţi, înnebunită de plăcerile cărnii. Charles'Edouard Lucas o aruncă în braţele Iui Lautrec.

Marie Charlet!

Îşi mai aminteşte oare Lautrec de serile de la Bareges cînd, sînt patru ani de atunci, lungit pe pat, de astă dată cu celălalt picior în ghips, aştepta să vină Jeanne d'Armagnac ?... *Şi o ascult vorbind, fără să îndrăznesc s-o privesc. E atît de înaltă şi de frumoasă! Iar eu nu sînt nici înalt şi nici frumos.* Pudoare, gingăşie, emoţiile tinerelor fete... Florile s-au veştejit, Lautrec se trezeşte dintr-un vis care, deşi s-a stins nu s-a risipit încă de tot. Depravarea, dezmăţul de o senzualitate neînchipuită, violenţa viciului, iată ce-i dezvăluie lui Lautrec femeia pierdută: din dragoste n-a mai rămas decît acel dans obscen al trupurilor, perversitatea.

Charles-Edouard Lucas nu se înşelase: Marie Charlet descoperă că aventura e picantă; constituţia monstruoasă a lui Lautrec îi provoacă cele mai mari plăceri. În încîntarea ei, se extaziază pretutindeni şi în gura mare de calităţile piticului, pe care îl împopoţonează cu porecla de « portmantou ». Ajuns peste noapte celebru prin această publicitate, Lautrec devine obiectul atenţiei dezechilibratelor şi nimfomanelor.

Lîngă Marie Charlet n-a simţit decît scîrbă. Scîrbă şi dispreţ. Asta e deci dragostea! Asta e femeia! Sau, cel puţin, felul de dragoste, tipul de femeie pe care destinul i-l sorocise. De prisos să se amăgească; dispreţul său e mai

întîi dispreţ de sine. Aşadar, cam asta e el! Dar nu se amăgeşte. Toate iubirile astea scabroase sînt o nouă imagine, una sfîşietoare, a vieţii sale distruse. Se temuse să nu provoace mila: şi stîrneşte acum cele mai tulburi dorinţi. Fie, deci! Nu se va da niciodată în lături. « Trebuie să ştii să te suporţi pe tine însuţi » – spune el cîteodată. Şi încă ceva: Marie Charlet i-a mai dezvăluit un lucru necunoscut pînă atunci: propria-i şi pătimaşa lui dorinţă sexuală, violenţa instinctelor sale care, descătuşate, nu mai cunosc acum nici o stavilă. De ce li s-ar împotrivi ? De ce s-ar înşela singur ? La ce bun să ia seama ? Se dăruie, lăsîndu-se în voia poftelor celor mai extravagante femei. Poftele lor şi ale lui se întîlnesc. Şi e bine aşa.

E bine aşa, cu tot dezgustul, visurile şi melancoliile abia înăbuşite în adîncul sufletului. La urma urmelor, Henri-Marie Raymond de Toulouse-Lautrec-Montfa nu e decît Tréclau. În afară de artă, nu-i rămîne decît plăcerea.

I se dăruieşte cu acelaşi avînt cu care se dăruieşte muncii; nu-i nimic dacă-şi iroseşte viaţa! Glumind şi rîzînd, Lautrec se înfundă în străzile din Montmartre.

La Butte devine tot mai mult centrul existenţei lui. Pe zi ce trece se simte aici mai la largul său ca oriunde în altă parte. S-ar zice că aici Parisul îşi varsă toată drojdia. Prostituatelor şi derbedeilor li se alătură tot soiul de excentrici, oameni de la periferia societăţii, ducîndu-şi zilele din te miri ce, trîndavi, poeţi rataţi, anarhişti, studenţi purtînd pălării largi, modele aşteptînd să fie angajate pentru poză (în fiecare duminică, lîngă bazinul din Piaţa Pigalle, are loc tîrgul modelelor), sicilieni tîrşindu-şi papucii, jucîndu-se, gătiţi cu podoabe false, de-a Tatăl cel Atotputernic, napolitane gata la fel de uşor să se prostitueze sau să pozeze pentru un portret al Sfintei Fecioare, precum şi multe alte « fenomene », ca să vorbim ca Lautrec, nişte prea drăguţi băieţandri, cu pantaloni mult prea strîmţi şi doamne singure, adepte ale lui Sapho… O adevărată familie alcătuiesc toţi aceşti declasaţi. O

« curte a miracolelor ». Fiecare îşi duce propriaa cocoaşă, fizică ori morală. De cum trece uimirea dintîi, nici o ciudăţenie nu mai trezeşte curiozitatea. Poate mai degrabă ceea ce e firesc să fie luat drept straniu. Lautrec bate străzile fără să se sinchisească de nimic. A început să fie cunoscut; lumea s-a obişnuit cu el; nimeni nu mai întoarce capul în urma lui. În înţelegerea asta cu cei din jur îşi regăseşte echilibrul. Şi o anume pace.

Pe nesimţite, se îndepărtează de ai săi. S-ar părea că între el şi cei din lumea lui nu s-a schimbat nimic. Se întoarce în flecare zi la cité du Retiro; iar scrisorile pe care le trimite la Bosc sau la Albi rămîn la fel de afectuoase şi pline de încredere ca şi în trecut. O adîncă prefacere se petrece însă în el. În ciuda succesului dobîndit la Salon cu pînza *Interior de grajd,* care i-a adus o medalie, Princeteau părăseşte Parisul, nu pentru totdeauna bineînţeles, dar de aici înainte va trăi mai mult în Gironde decît în atelierul din Faubourg Saint-Honoré. Lipsit de prietenia lui, Lautrec nu se mai duce la curse. Se mai gîndeşte la cai, desigur. Întotdeauna se va gîndi la ei, dar frumosul se află pretutindeni, nu numai pe hipodromuri. În felu-i de a vorbi, plin de poticneli, în care *Hei ? Şi ce ?* se ciocnesc întrmna, stropindu-i cu salivă pe cei din jur, Lautrec se minunează fără încetare. « Hei, ce zici, nu-i măreţ ? » O frumuseţe convenţională, ca aceea la care ţine un Bonnat sau Cormon, nu-i trezeşte admiraţie. Lipsit de imaginaţie, nu-i place decît ceea ce e real. Trăsăturile care definesc o făptură, care îi subliniază personalitatea, aceasta şi numai aceasta îi încîntă spiritul de observaţie, curiozitatea nepotolită; aceasta şi numai aceasta, ca şi totul din el, îl mînă printr-o adîncă frămîntare să se exprime prin penel. Doar şi urîţenia îsi are « frumuseţile ei »; trebuie numai să le vezi: ah! ce « pasionant e să le descoperi »! Primăvara, la Galeriile Georges Petit se deschide o mare expoziţie de artă japoneză. Lautrec e fascinat de stampele în culori senine şi gingaşe, suprapuse în tuşe simple, ale căror linii,

ritmate cu nerv, sînt atît de grăitoare prin racursiurile lor eliptice.

Cîtă seducţie în această artă, uşoară, concisă, de un grafism atît de rafinat în puritatea lui şi de o atît de savantă subtilitate! Entuziasmat, Lautrec se grăbeşte să colecţioneze astfel de stampe. Se gîndeşte chiar să se ducă într-o bună zi şi în Japonia, în ţara acelor oameni mărunţi, în care cresc copaci pitici. Mama îi şi oferă călătoria rîvnită.

Dar nu primeşte. Să plece acum, cînd mai are atît de învăţat, nu, e cu neputinţă! Se străduieşte să-i fie mereu pe plac lui Cormon. Convenţiile ideale pe care acesta i le impune nu-i plac şi îl descurajează; dar se străduieşte mai departe. « Nu pot, nu pot, scrie el îndurerat. Sînt silit să fac pe surdul şi să mă dau cu capul de pereţi da – şi toate astea pentru o artă care-mi scapă printre degete, şi care n-o să ştie niciodată cîtă osteneală mi-am dat pentru ea ». O luptă istovitoare şi stearpă. Crispat, furios, Lautrec caută zadarnic să se biruie. Felul lui de a fi se răzvrăteşte şi-l poartă împotriva propriei voinţe.

Spre deosebire de Anquetin, care zăboveşte ceasuri întregi la Luvru, cu lupa în mînă, scormonind cu privirea pînzele marilor maeştri, cbinuindu-se să pătrundă tainele « bucătăriei » lor, Lautrec nu izbuteşte să preţuiască acele capodopere ce nu sînt decît pictură, capodopere prea depărtate de realitate. Personajele astea istorice, încremenite în pompa cîte unui protocol, aceşti îngeri, aceste sirene, aceşti satiri... Da, fără îndoială că pînzele astea dovedesc o măiestrie uluitoare. Dar la ce bun atîta ştiinţă dacă nu se spune nimic, dacă pictura nu se bizuie întîi de toate pe putinţa de a reda expresiv adevărul vieţii ?

În mai, contesa Adèle cumpără, la vreo cîţiva kilometri spre nord-est de Langon, în regiunea Bordelais, castelul Malrome, o clădire frumoasă, ale cărei turnuri şi turele se pitesc în umbra unei coline împădurite, aflate în mijlocul unei întinderi de vreo cincizeci de hectare de pămînt

arabil. Contesa Adèle va putea fi astfel în apropierea verilor ei Pascal, de tovărăşia cărora e foarte mîndră şi care locuiesc nu departe. Părăsind Languedoc şi Albigeois, ea îşi petrece vara cu fiul ei în noua reşedinţa.

Lui Lautrec îi place foarte mult aici, la Malrome. Lucrează cu plăcere în acest cadru îmbietor. Totuşi, deşi mai pictează scene rustice, mai ales în timpul culesului viilor, îşi dă acum frîu liber înclinării spre portretistică[1]. Spre peisaj n-a prea fost el niciodată înclinat. Acum însă a rupt-o definitiv cu el. Peisajele, naturile moarte îi par exerciţii lipsite de sens. Doar omul există (omul şi animalul, dar animalele aparţin universului copilăriei sale). Omul, doar omul! Şi nu omul ideal, arhanghel sau naiadă, înfrumuseţat, scos din învelişul lui de carne printr-o abstractizare a spiritului, ci indivizii. Indivizii, aşa cum apar ei în viaţa de fiecare zi, aşa cum îi poartă valul ei, lăsîndude acea urmă, foarte proprie, pe obraz şi pe trup. Lautrec face iarăşi portretul mamei şi tatălui său. Pe mama o pictează în timp ce ia micul dejun, stînd la masă, cu ochii plecaţi, nemişcată în scaun, în faţa unei ceşti, cu o expresie gînditoare, puţin melancolică.

Necruţătoare, privirea tînărului artist scrutează trasăturile mamei. Necruţător, penelul său străpunge aparenţele, înscrie pe pînză o siluetă de femeie ce nu trădează cu nimic pe contesa de Toulouse-Lautrec, dar în care ghicim, dintr-o aruncătură de ochi, dezamăgirea, neliniştea, dureroasa uimire ce i-o provoacă viaţa: o mic-burgheză, hărăzită tihnei şi fericirii vieţii fără complicaţii, dar aruncată de o soartă neobişnuită, între un soţ pe care şi l-a ales şi un fiu ce i-a fost dăruit; o femeie chinuită şi resemnată, care se aşteaptă la orice, dar care se va supune, nu fără tristeţe, dar cu blîndeţe de vreme ce asta e voia Domnului.

O lucrare frumoasă, executată de un om pentru care

[1] În 1883 se pot număra vreo douăzeci de portrete.

mijloacele contează numai în măsura în care îi îngăduie să se exprime. Pasiunea penelului – fără îndoială că Lautrec nu o prea simte încă decît nedesluşit – nu e la el decît pasiune pentru omenesc. Ea se întîlneşte, se identifică cu acea nevoie frenetică de cunoaştere care-l posedă şi care prin nimic altceva n-ar fi putut să fie mai bine exprimată. (Preferă să schiţeze un desen decît să se explice prin vorbe; iar atunci cînd scrie un bilet, o face întotdeauna aşa cum îi vine la îndemînă, fără gust şi fără stil.) Penelul este instrumentul curiozităţii sale. Penelul şi numai el.

După culesul strugurilor, părăsind pădurile şi viile din Malrome, Lautrec se înapoiază în Montmartre. În Montmartre, cartierul acesta în care mulţi bărbaţi şi multe femei sînt pe cît se pare certaţi cu morala, fiinţe decăzute, dar unde tocmai din această pricină omul îşi dă mai uşor frîu liber, cu mai multă sinceritate decît în altă parte – cu mai multă dăruire, mai fără ocolişuri şi mai adevărat.

În Montmartre, cloaca asta în care mulţi bărbaţi şi multe femei sînt – ca şi el – nişte izgoniţi.

Lautrec îşi cruţă mai puţin ca oricînd forţele. Săptămîni, luni în şir nu-şi potoleşte strădania. « Henri trudeşte ca un apucat şi se oboseşte foarte tare », scrie în 1884 contesa Adèle.

În toată munca lui încrîncenată, Lautrec află îmbărbătare în preţuirea lui Cormon. Acesta se arată, într-adevăr, tot mai mulţumit de ceea ce face elevul său. Se gîndeşte chiar să-l ia (ca pe Rachou) colaborator, spre a ilustra, împreună cu alţi cîţiva artişti, o ediţie a operelor lui Victor Hugo. Şi asta nu-i tot: Bonnat – domnul Bonnat – l-a lăudat şi el pe Lautrec. Ce şi-ar mai putea dori ?

Toate aceste dovezi de preţuire, careu mărturisesc că fiul ei « nu e cel mai mic din atelier din toate punctele de vedere », o măgulesc foarte mult pe contesa Adèle, încrederea în viitorul copilului său sporeşte. « S-ar părea – scrie ea – că e din ce în ce mai aproape de calea şi de vocaţia lui. »

Vocaţie – dar care ? Pentru contesa Adèle, ţelurile pe care şi le propusese fiul ei cu doi ani în urmă, cînd intrase în atelierul lui Bonnat, erau aceleaşi. Şcoala de arte frumoase, expoziţiile mondene, Salonul, onorurile şi, într-o bună zi, cine ştie ? sub cupola Academiei; pentru că nici nu poate concepe altfel o carieră de artist. Fluxul iremediabil, care-l poartă pe Lautrec, ei îi scapă. Nu-şi dă seama că Montmartre i-a răpit pentru totdeauna fiul; nici nu şi-ar putea închipui aşa ceva. Pentru ea, Montmartre e un tărîm necunoscut, plin fără îndoială de tulburătoare ciudăţenii, dar care rămîne ca într-o negură şi în privinţa căruia, pe cît se pare, nu e cine ştie ce curioasă. Montmartre e atît de în afara lumii ei!

Lautrec de altfel îşi dă el oare seama, limpede, de fluxul ce-l poartă cu sine ? Laudele lui Bonnat şi Cormon îl stimulează, îi prilejuiesc o reală bucurie. « Sînt fericit că nu mai bat apa în piuă » – scrie el. Că nu mai pune acelaşi preţ pe aceste laude, aşa cum o făcea cu doi ani în urmă – tot ce se poate; dar cît de siguri putem fi ? Bonnat, Cormon se bucură mai departe în ochii lui de tot respectul. Oricît de deosebite ar fi preocupările, concepţiile lor despre pictură, Lautrec nu-i preţuieşte mai puţin pentru aceasta pe cei doi maeştri; îndoiala ced stăpîneşte şi acel sentiment de inferioritate pe care întîmplările prin care a trecut i l-au dezvoltat, îl fac să aibă încredere mai mult în alţii decît în sine şi să-şi găsească sieşi greşeală.

Ceea ce nu înseamnă că ascultă mai puţin de avîntul şi de forţa năvalnică ce-l împing înainte. După ce vizitează expoziţiile din primăvara anului 1884, se apucă să-şi aştearnă impresiile. Cîtă lipsă de respect în aprecierile lui spontane, în care verva şugubeaţă îşi dă frîu liber! Dacă salută « magistrala supleţe » a unui Carolus Duran sau « desenul strîns şi neînduplecat » al unui Delaunay, în schimb nu mai conteneşte să denunţe mediocritatea oriunde o descoperă. « Dar, domnule Delaunay, exclamă el, ce e cu frunzele astea verzi care fac să iasă la iveală în

mod neplăcut culorile de pe generalul dvs. ? Prea mulţi lauri, domnule Delaunay! » Sau, trecînd la un alt tablou: « Sînteţi dispus să şi vindeţi, domnule Sergent ? întreabă el batjocoritor. Desigur, maniera în care vă ştergeţi pensula e minunată, dar zău aşa, arta lumii nu se va regenera de fel în contactul aprins cu penelul dvs. » Credincios prieteniei faţă de Princeteau, el curmă cu obrăznicie: « Dl. Princeteau mă face să cred că apreciază la adevărata lor valoare expoziţiile cercurilor. Desprinde din cui prima mîzgălitură ce-i cade la îndemînă, dar asta nu-l împiedică să se afle în primul rînd şi să se bucure de toate onorurile ». Dar Lautrec nu judecă doar pînzele cu un ochi răutăcios, ci chiar şi pe cei care se perindă prin faţa lor, lumea bună ale cărei ifose şi pretenţii îl irită. « În piaţa Vendome, în faţa coloanei, mirlitonii! Ce îmbulzeală! Multă lume şi multe femei; multă neghiobie! O înghesuială de mîini înmănuşate, agitînd pince-nez-uri din baga sau aur; dar tot înghesuială. » Acestei lumi strălucitoare, Lautrec îi preferă de o sută de ori societatea din Montmartre.

Anul acesta, la Salon, unde Cormon expune în admiraţia publicului o *Întoarcere de la vînătoarea de urşi în epoca de piatră* (pe loc achiziţionată de către stat), Puvis de Chavannes stîrneşte o uimitoare curiozitate cu o compoziţie, *Pădurea sacră îndrăgită de Muze şi de Arte,* destinată Muzeului din Lyon. Acest uriaş tablou care, notează un comentator, « ne transportă într-o lume diafană, armonioasă, de o seninătate elizeană », îi împarte în două tabere pe elevii lui Cormon: unii o laudă cu însufleţire, ceilalţi o critică pe faţă. Cît despre Lautrec, el foloseşte prilejul mai mult ca să se distreze. Există în această compoziţie « elizeană », populată de muze pe jumătate goale, drapate în postavuri cu cutele foarte studiate, ceva « ce aduce a muci » (cum spune el despre tot ce i se pare mai mult sau mai puţin ridicol), foarte nimerit să-i zgîndărească spiritul poznaş. Cu ajutorul cîtorva colegi de atelier, schiţează în două după-amieze o

parodie, introducînd în Pădurea sacră o ceată de studenţaşi pe care-i supraveghează un poliţai; se înfăţişează pe el chiar în primul rînd, cu spatele la muze, într-o postură caraghioasă.

Dacă i s-a întîmplat cumva contesei Adèle să fi văzut această pînză, pesemne că s-a cutremurat de atîta lipsă de respect faţă de gloriile vremii. Dar contesa Adèle s-ar speria şi mai tare dacă ar şti pe unde îşi caută fiul ei modelele. Vrînd să picteze un nud, Lautrec[1] îi cere unei prostituate cam trecute, Maria grăsana, să-i pozeze. Pe femeia asta cu cărnurile căzute, cu obrazul răvăşit şi aproape dureros, pe care mii de tristeţi, mii de dezgusturi şi-au lăsat peceţile disperării, o înfăţişează cu o simpatie care, fără îndoială, i-ar putea nelinişti pe ai lui. Dacă n-ar fi suferit în intimitatea sufletului său pentru decăderea Mariei grăsana, ar fi izbutit oare Lautrec să transmită acestui nud atîta emoţie ? Ea e ca şi el, fără iluzii. El e ca şi ea, fără nădejde.

Lautrec are douăzeci de ani. Încet, încet, Montmartre şi-a aşternut asupră-i mrejele. Nu mai vrea să trăiască decît aici, unde merge « şontîc-şontîc » din stradă în stradă, cu nările în vînt, respirînd cu voluptate miasmele putrede. Şi-apoi, brusc, într-o bună zi, spre stupoarea mamei sale, anunţă că vrea să se stabilească aici. Familia se împotriveşte, i se refuză banii trebuincioşi închirierii unui atelier. Dar lui Lautrec nici nu-i pasă de aceste piedici. Se trage dintr-o spiţă în care capriciul e stăpîn, iar neatîrnarea o patimă. Plecînd din cité du Retiro, îi cere adăpost prietenului său Grenier care locuieşte împreună cu soţia sa Lily în strada Fontaine, la numărul 19 bis.

[1] Din picturile lui din 1884 n-au rămas decît cinci sau şase.

III. MONTMARTRE

Qu'est Montmartre ?
Rien. Que doit-il être ?
Tout! [1]

RODOLPHE SALIS

Mai mare cu cîţiva ani decît Lautrec, Rene Grenier fusese mai întîi în armată subofiţer de cavalerie. Cînd şi-a încheiat stagiul, colonelul l-a chemat la el şi l-a întrebat: De ce dracu' vrei să te faci militar cînd ai din ce trăi ? » Şi l-a sfătuit stăruitor să se ocupe mai degrabă de orice altceva – de pictură, să zicem. Grenier a împărtăşit şi el această părere. Vlăstar al unei familii foarte înstărite (o parte din cartierul Ternes era proprietatea alor săi), dispune de un venit anual de vreo 12 mii de franci-aur. Pentru el pictura e doar un mijloc de a-şi omorî timpul. De loc lipsit de talent, nu pune mîna pe penel decît în acele ceasuri cînd nu-l cheamă vreo altă preocupare. În schimb, îi place să trăiască printre artişti, în atmosfera boemă ce se potriveşte felului lui de a fi. Se consideră el oare mai mult decît un amator ? Greu de spus. Oricum, despre Lautrec crede că nu e decît amator. Iar lucrările prietenului său nu le preţuieşte de fel.

Băiatul acesta cumsecade, de o bună dispoziţie pe care i-o laudă toată lumea, s-a însurat cu o fată cu carnaţie frumoasă, aşa cum cere gustul vremii. Cu un trup anume

[1] Ce este Montmartre ? Nimic. Ce trebuie să fie ? Totul!

parcă făcut să pozeze pentru statui, cu pielea-i albă ca laptele, presărată cu pistrui mărunţi şi părul de un roşu aprins, Lily ar fi putut sluji de model lui Rubens. Îi fusese model lui Degas, care o pusese să se spele într-o cadă. De cînd a venit din Brie-Comte-Robert, o ţărancuţă oarecare, şi a pozat pentru întîia oară în faţa prinţesei Mathilde, a ţîşnit pînă acum în nuditatea ei strălucitoare, în faţa a zece, douăzeci de artişti. Admiratori după admiratori îi dau tîrcoale, plini de o nestăpînită curtenie şi de dorinţa de a primi o atenţie din partea acestei zeiţe care, foarte conştientă de atracţia pe care o exercită, nu se dă în lături să abuzeze de puterea ei. Lautrec a poreclit-o Lily-cea-Parşivă. Îl distrează cu zburdălnicia ei de fată care se bucură de viaţă, fericită că e frumoasă, că a izbutit fără prea mare caznă să se aciuieze bine (are abia 20 de ani), e fericită că are bani şi că se poate bucura de ei azvîrlindud în stînga şi-n dreapta. Un animal tînăr, care crapă de sănătate şi adulmecă îmbătat miresmele primăverii, făcînd mii de ghiduşii prin iarbă. Îl distrează şi cu multele ei stîngăcii, cu lipsa de stînjeneală şi felul plin de semeţie, dar şi categoric, de a se purta, ce lasă cumva să i se vadă obîrşia.

Îl distrează, dar el are înţelepciunea să se ţină departe, să-şi înăbuşe dorinţele pe care i le trezeşte: nu s-ar pune în situaţia caraghioasă de a se măsura cu adoratorii ei, cu nişte bărbaţi arătoşi, cum sînt actorii Silvain şi Coquelin Cadet. Lilyei – asta o ştie el bine – « nu-i sînt pe plac semi-piticii ». Deşi, faţă de el, femeia aceasta, care ştie întotdeauna ce vrea, dovedeşte o gingăşie aproape maternă. Uneori, ca să traverseze strada, îl ia de mînă ca pe un copil. Totdeauna şi în orice se dovedeşte a-i fi cea mai bună şi cea mai atentă dintre prietene. O dată sau de două ori, în clipe de adîncă deznădejde, a fost chiar nevoită să-l consoleze. Mai bine poate decît altele, femeia asta l-a înţeles pe infirm, a simţit regretul lui pentru tot ced lipsea, dar ceea ce ea nu s-ar fi gîndit niciodată să-i dăruiască. Îi

face plăcere lui Lautrec să se afle în îmbietoarea ei prezenţă. Şi îi face plăcere să se şi plimbe în tovărăşia ei. Cînd merg împreună la cafenea sau în vreun alt local public, se ţine drept şi păşeşte foarte mîndru alături de ea.

Familia Grenier duce o viaţă destul de neliniştită. Cei doi soţi ies deseori în oraş şi se văd cu multă lume. Lautrec ia parte şi el la distracţiile lor. Cu ajutorul unor actori, Lily organizează din cînd în cînd petreceri costumate. Lautrec se travesteşte în femeie, în japonez, în spaniolă care dansează plină de temperament, agitîndu-şi evantaiul şi aruncînd ocheade. Ce om încîntător şi plin de viaţă! – exclamă toţi; şi cum izbuteşte el să nu atragă atenţia asupra diformităţii lui, şi să nu poarte nimănui pică! Numai că aceste costumări sînt asemenea strîmbăturilor cu care distrează tot atelierul (şi de care nu se lipseşte nici aici, ca să-şi împodobească rolurile de mascaradă): o fugă de sine însuşi, o *poză* voită, cu ajutorul căreia încearcă, în chip derizoriu, să intre în altă piele, fie chiar şi numai pentru o clipă. Şi dacă odinioară piticii ajungeau bufoni ai curţii, existau fără doar şi poate pricini întemeiate.

Lautrec, soţii Grenier, Anquetin şi alţi colegi de la Cormon se duc seara în locuri de distracţie care se înmulţesc zi de zi, pe colina Butte. Montmartre începe într-adevăr să ia avînt. « Ce este Montmartre ? Nimic. Ce trebuie să fie ? Totul! » – proclamă « gentilomul de cabaret » Rodolphe Salis, stăpînul acelui *Le Chat Noir* frecventat de Lautrec şi de amicii săi. Fără să-i tacă gura o clipă şi gata oricînd la bufonerii, Salis cu fanfaronada lui e pe cale să lanseze Butte. Fecior al unui distilator din Chatellerault, roşcovanul acesta mătăhălos şi greoi a îmbrăţişat, pînă la vîrsta de 30 de ani, zece profesii, îndurînd un insucces după altul. A studiat mai întîi matematica, apoi a încercat pe rînd caricatura, gravura de medalii, arheologia, pictura. La Calcutta a făcut chiar şi pe decoratorul. Douăsprezece meserii, treisprezece mizerii. Apoi, într- una din zilele anului 1881, i-a venit ideea să

transforme în cabaret artistic atelierul pe care şi-l instalase în localul unui vechi birou de telegraf de pe bulevardul Rochechouart, nr. 84. Ideea nu era nouă. La *La Grad de Pinte,* care apăruse cu trei ani înainte în avenue Trudaine, se întîlneau acum scriitori şi pictori, cărora li se alătura o clientelă elegantă, venită să se amestece în discuţiile literare şi să asculte poeţi, cîntăreţi, muzicieni, ce se produceau aici pe nepregătite. Înzestrat cu un mare spirit de iniţiativă şi cu un ascuţit simţ comercial, care pînă atunci nu-şi putuseră găsi folosinţa, Salis a decis să sistematizeze tot ceea ce contribuia la voga – de scurtă durată – de care se bucura *La Grande Pirite.*

Pricepîndu-se să descopere talentul, el a izbutit să convingă un grup de tineri poeţi şi artişti, Hidropaţii, să plece de pe malul stîng[1], unde îşi ţineau într-o cafenea din strada Cujas curtea lor cu juraţi, şi să urce în Montmartre. I-a mai convins – pentru că zgîrcenia lui era egală cu dibăcia – că le face o mare cinste oferindu-le să se producă regulat la el – primind drept plată, din partea celor interesaţi, bineînţeles, tot felul de libaţii, cît mai copioase cu putinţă. De aici înainte, la dată fixă şi potrivit unui program cu grijă şi dinainte stabilit, poeţi, cîntăreţi, muzicieni dovedeau că « gentilomul » nu-şi pusese în van încrederea în ei[2].

Aşa s-a născut *Le Chat Noir* şi întregul Paris, venit în goană să bea berea lui Salis botezată hydromel, avea să-i cunoască curînd sala mobilată stil Ludovic al XIII-lea, adevărat sau fals, pereţii împodobiţi cu panouri de nuc smulse din dulapuri vechi, tavanul cu grinzi groase de care erau atîrnate lămpi, căminul monumental pe care se

[1] Al Senei, caracterizat, spre deosebire de malul drept, prin localuri elegante, frecventate de « Lumea bună » *(N.tr.).*

[2] Printre obişnuiţii de la *Chat Noir* îi pomenim pe Alphonse Allais, Emile Goudeau, Verlaine, Jean Richepin, Maurice Rollinat, Charles Cros, Jean Moreas, Edmond Haraucourt, Jean Lorrain, Jules Jouy, Mac-Nab, Maurice Donnay...

îngrămădeau suporturi pentru buşteni şi pirostrii, precum şi nenumărate obiecte mai mult sau mai puţin bălţate ce-l împodobeau, tapiserii, tablouri, vitralii de biserică, capete de cerbi împăiate, oale de lut, vase de cositor şi aramă, armuri, spade ruginite, statuete mîncate de carii, cărora li s-a alăturat nu de mult şi o uriaşă pînză de Willette, *Parce Domine,* plătită regeşte artistului, cu 250 franci, şi pe care se pot vedea cu duiumul pierroţi, studenţi, cîntăreţi şi femeiuşti, iar, înapoia norilor, chipul sardonic al morţii.

În mijlocul acestor băieţi împopoţonaţi cu costume de academicieni cumpărate la telal – sala cea mare dă într-una mai mică, numită pompos Institutul, şi rezervată personalului artistic şi consumatorilor obişnuiţi ai casei – Salis, îmbrăcat cu o redingotă cenuşie, strînsă bine în nasturi, pe care se răsfaţă o lavalieră neagră, perorează, ascuţindu-şi barba, cu vocea lui de moară neferecată: « Montmartre, oraş liber! Montmartre, colină sacră! Montmartre, sare a pămîntului, buric şi creier al lumii, sîn de granit la care vin să se adape generaţii însetate de idealuri! » Montmartre îi datorează în mare parte lui Salis norocul ce-i surîde. Există totuşi prea multă lipsă de autenticitate la Salis, pentru ca Lautrec să-l poată simpatiza cu adevărat. Nu-l place decît pe jumătate acest personaj care, umflîndu-şi pieptul, îşi dă cu plăcere aere de spadasin şi nu se sfieşte să folosească orice fel de exhibiţionism publicitar. Oare nu Salis a fost acela care şi-a lipit pe uşă un afiş anunţîndu-şi moartea: « Deschis din cauză de deces » şi, îmbrăcat într-un costum strălucitor, şi-a patronat singur funeraliile ?

Introduşi de un elveţian cu halebarda în mînă şi înveşmîntat în roşu aprins, clienţii sînt primiţi de stăpînul casei: « Pe aici, nobile domn! -Doriţi să luaţi loc, înălţimea-voastră ? – Cu ce vă pot servi, prinţul meu ? » Slugărnicii de o exagerare plină de înfumurare, plecăciuni de negustor de limonada mîndru de a fi triumfat în viaţă – « Scuip în ţapul de bere pe care mi-l comandă dispreţuitor mojicii » –

şarlatanismul interesat al acestui Rodolphe Malice, – aşa îl numeşte Willette – a cărui grandilocvenţă ascunde multă meschinărie (Salis se bucură chiar de reputaţia de a nu înapoia umbrelele uitate de clienţi) îl sîcîie mocnit pe Lautrec. Pe de altă parte, Lautrec e prea puţin înclinat spre poezie, literatură, discuţii între scriitori, ca să înţeleagă care ar putea fi pentru cei mai mulţi dintre consumatori principala atracţie de la *Chat Noir,* dacă nu altceva decît snobismul, un cabotinaj supărător, care te calcă pe nervi cu atît mai mult cu cît e pus la cale.

Iar zarva, animaţia şi tot neastîmpărul zgomotos – singurul farmec pentru el al acestui *Chat Noir* – în cîte alte locuri din Butte nu le poate oare găsi ? Însoţit mereu de protectorii săi, Lautrec se duce la baluri, intră la Elysée Montmartre, care în imediata vecinătate a *Chat Noir*-ului, pe acelaşi trotuar, la numărul 80, face să reînvie vechiul dans excentric sub numele – Vai, maestre Zola! – de cadril naturalist, sau se caţără pînă sus pe strada Lepic, la Moulin de la Galette, ca să bea o stacană de vin fiert cu aromă de scorţişoară şi cuişoare, specialitatea cîrciumii. Dar ce expediţie înseamnă asta pentru bietele lui picioare! De altfel, *Le Moulin de la Galette* nu-l încîntă din cale-afară. Duminicile, hangarul cu geamuri, destul de întunecat şi de prăfuit, care slujeşte drept sală, e asaltat de o clientelă alcătuită din negustori de postav, băieţi de prăvălie, spălătorese, meşteşugari nevoiaşi, negustoraşi, muncitoare de la Batignolles, însoţite de mamele lor, puştance care au scăpat de acasă după ce şi-au potrivit pe frunte, cu ulei de salată, cîte un cîrlionţ, şi pe care « le aşteaptă drăguţul în colţul fundăturii Girardon », de croitorese de jiletci sau vînzătoare de flori artificiale, de funcţionari cu obrazul tras şi palid, care dansează cuminte şi voioşi, în sunetul unei muzici în care domină alămurile, valsuri, polci sau cadrilul familial, în timp ce se aude sonor glasul celui ce umblă cu talerul: « Aruncaţi paraua! » Se plătesc doi cenţi pentru valsuri, patru cenţi pentru

cadriluri. Perechile înlănţuite se zbuciumă în învălmăşeală, numai şi numai pentru plăcerea dansului; atmosferă fără ifose, atmosfera balurilor populare, unde femeile despletite alunecă în pîslari, iar bărbaţii, ca să mai scape de căldură, îşi scot haina, gulerul tare şi cravata. În schimb, în fiecare luni seara, la Moulin nu se îngrămădeşte decît o adunătură de coate-goale, de apaşi şi de proxeneţi, puşlamale care dansează cu prostituate şi care, ca să-şi rezolve încăierările cu cuţitul ori cu pistolul, ies pe uliţele înguste şi întunecoase din apropiere: împrejurimile Moulin-ului au o faimă cam supărătoare.

Nimic din toate astea nu-l încîntă pe Lautrec, nici obiceiurile de duminică şi cu atît mai mult cele de luni. Cît de deosebit îi apare acum Elysée Montmartre, cu dansatoarele lui de profesie, care-şi ridică picioarele sus de tot, arătîndu-şi cît mai mult cu putinţă farmecele, în faţa privirilor aprinse ale bărbaţilor. Să priveşti! Să priveşti! Sub lumina lămpilor de gaz, în vîrtejul unei muzici răsunătoare, care marchează cu acordurile ei brutale figurile de cadril, în desfăşurarea învolburată a lenjeriei, unde din cînd în cînd, atît cît ţine un suspin, se dezgoleşte un pătrat de carne, în această ambianţă febrilă, gîfîitoare, supraîncălzită, Lautrec respiră cu o plăcere nespusă. Aşezat la o masă, cu o consumaţie în faţă, priveşte creionînd pe un carnet, pe o hîrtie găsită la întîmplare, pe indiferent ce, eboşînd cu cărbunele stins al unui chibrit linia unui trup sau a unui cap. Bea şi desenează, bea într-una şi desenează într-una, privind mereu mulţimea care se înghesuie în sala de bal, gesturile provocatoare ale femeilor, obrazurile înfierbîntate ale bărbaţilor, surprinzînd ocheade, înţelegeri care se schiţează, afaceri care se încheie, expresia schimbătoare a cîte unui chip, ondularea cinică a cîte unui şold. La acest bal, unde descoperă omenescul în starea sa brută, în realitatea sa animalică, alt spectator mai pasionat decît el nu există. Spectatori? Lautrec participă cu întreaga lui fiinţă la

jocurile acestea ale dansului şi dragostei, la această excitaţie senzuală, tumultuoasă, paroxistică, de un erotism atît de ascuţit şi atît de tulburător încît îi simte pînă la crispare fiorul, în destrăbălarea şi vestejirea ce-şi lasă peceţile pe obrazurile acestor bărbaţi şi femei, Lautrec se vede pe sine, viaţa lui rănită. Decăderea, descompunerea îl vrăjesc. Se întoarce neîncetat la ele, nu se smulge, nu se va mai putea smulge din ghearele lor. Tot ce răspunde naturii lui celei mai intime, celei mai dureroase, se află aici, în acest templu al mişcării, unde el îşi asumă de bună voie singurul rol pe care îl poate nădăjdui: cel de observator. Ochiul său de pictor descoperă cu o voluptate ce nu dă greş, cu o complicitate profundă, cu o delectare care ar putea fi morbidă dacă şi-ar face sieşi cea mai neînsemnată concesie, paloarea unui obraz pe care se adîncesc cearcăne întunecate, umbra albăstrie ce catifelează încheietura unui cot, strălucirea febrilă a ochilor mari, prea fardaţi, culoarea verzuie a unor pometi.

Luînd creionul în mînă de sute de ori într-o seară, Lautrec notează tot ce vede, necruţător, fără înduioşări, dar şi fără cruzime, doar cu acea asprime a bărbătului ce nu-şi îngăduie să ascundă nimic, cu ironia rece şi precisă a unui om care nu mai are nimic de pierdut şi îşi face cu sînge rece bilanţul falimentelor. Nimic nu-i scapă. Reţine tot. Îl interesează tot. Dănţuitoarele în lenjeria lor spumoasă săltînd piciorul şi ciufulind uneori cîte un spectator cu o iute şi uşoară lovitură de picior, înainte de a se lungi pe parchet, în alunecarea marelui şpagat. Îl interesează şi dirijorul Louis Dufour, vechi muzicant de fanfară, pîntecos, jovial, apoplectic, care se agită pe estrada lui, gîfîind, asudînd, mişcînd frenetic din baghetă, însufleţind cu gestul, cu privirea, cu întreaga lui fiinţă, pe cei 40 de muzicanţi şi dansatori. Îi priveşte cu interes pe muzicanţii cuprinşi de nebunia dansului şi care tropăie pe ring. Pe comisarul de la poliţia de moravuri, Coutelat du Roche, poreclit şi Moş Ruşine, care, însărcinat să vegheze

ca domnişoarele să nu prea întreacă limitele necuviinţei, se plimbă în haina lui neagră, barată de un lanţ de metal, cu mîinile la spate, cu pielea lui parcă opărită, atît de dospită, timp de 35 de ani, de aerul închis al cîrciumilor şi care priveşte pe furiş, cu o expresie cam amărîtă, înciudată, învolburarea jupelor, convins de multă vreme de inutilitatea funcţiei sale. Îl interesează fetele astea care, îndată ce Moş Ruşine se mai îndepărtează, profită să-şi arate ceva mai mult dantelele, să-şi întindă cu o detentă nervoasă ciorapii negri ajuraţi, prinşi în jartiere suav colorate. Nu-i scapă din ochi nici năvala micilor mahalagioaice venite să simtă şi ele mirosul destrăbălării (« Mamă, am făcut ore suplimentare la atelier! »). Şi vede şi « caschetele de mătase » care-şi adulmecă prada. În sfîrşit, îşi opreşte privirea şi asupra lui Valentin-cel-fără-de-oase, şef al dansului, care, ziua neguţător de vinuri, se transformă noaptea în maestru al cadrilului, acest faimos Valentin-cel-fără-de-oase care, lungă siluetă filiformă, cu picioare şi braţe nemăsurate, dar minunat de mlădioase, a triumfat în toate balurile celui de-al Doilea Imperiu, de la Ermitage pînă la Tour Solferino, de la Reine Blanche la Chîteau Rouge, fiind uns rege al valsatorilor şi purtat în triumf de trei mii de persoane la Tivoli Vauxhall şi care, neobosit, ritmează cu cadenţele lui fără cusur evoluţiile partenerelor sale, dansînd cu pleoapele pe jumătate închise, cu jobenul întotdeauna uşor înclinat pe frunte, cu obrazul său osos şi funebru, perfect neclintit, « capul ţeapăn şi nemişcat aşezat pe un gît înalt şi descărnat, unde doar mărul lui Adam pare să aibă o oarecare vibraţie ».

Pe Lautrec îl interesează tot. Cu sîngele zvîcnindu-i în vine, priveşte şi desenează. Desenează şi bea.

De pe buze saliva i se prelinge printre perii rari ai bărbii.

Lautrec merge mai departe la atelierul lui Cormon, dar e din ce în ce mai puţin pe baricade. Nu urmăreşte decît

destul de nepăsător înţeleptele precepte ale autorului lui *Cain* şi se dedică unor lucrări foarte personale, puternic caracterizate, care, executate de oricine altcineva, l-ar fi făcut pe Cormon să sară cît colo. Dar Cormon, lipsit cu totul, de altfel, de îngustimea de vederi şi păreri exclusive ale unora din confraţii săi oficiali, îi arată lui Lautrec o răbdare fără margini. Vioiciunea piticului, răspunsurile lui pline de duh, umorul de copil bun, caraghioslîcurile care se potrivesc atît de bine cu felul lui de a fi, îi atrag îngăduinţa, în atelier, discuţiile nu mai contenesc. Lumea artistică se agită pretutindeni. Manet, decedat cu doi ani în urmă*, capătă tot mai multă însemnătate; pusă la îndoială vreme îndelungată, gloria lui îşi face în sfîrşit apariţia, postumă. Impresioniştii continuă să se războiască, dar grupul s »a împrăştiat, în timp ce teoriile lansate de ei stîrnesc reacţia pictorilor mai tineri. Cu un an în urmă, în 1884, la Champs-Elysées, în pavilionul din Ville de Paris, s-a ţinut primul Salon al Societăţii artiştilor independenţi, salon fără juriu. Tot în 1884 ia fiinţă la Bruxelles un cerc de avangardă, Societatea celor XX. Luările de poziţie determinate de evoluţia artistică nu-l interesează decît vag pe Lautrec. Păsîndu-i prea puţin de doctrinele estetice, el se simte deopotrivă la largul său atît în faţa conformismului cît şi a revoltei, culege ce-i place acolo unde găseşte, fără să caute mai departe. Să ajungă să exprime ceea ce-l emoţionează la un model, să aibă în mînă o tehnică îndeajuns de matură şi eficace spre a putea spune ceea ce vrea să spună – iată singurele lucruri pe care şi le doreşte. Nu e nici pe departe un intransigent; uneori chiar, dîndu-şi silinţa să-i fie pe plac lui Cormon, se străduieşte « să lucreze drăguţ », ce-i drept, fără prea mare succes.

Admiraţiile pe care începe să şi le precizeze ar putea fi oricum puse la îndoială de mulţi ortodocşi. Îl preţuieşte pe Renoir (a cărui culoare îl încîntă), pe Pissarro, pe Raffaëlli. Preferinţa pentru Forain nu-i slăbeşte; despre un desen, pe

care acesta tocmai i-l făcuse contelui Alphonse (ce-i pozase), spune că e « o minune ». Totuşi, entuziasmul cel mai zelos îl are pentru Degas. În timp de impresionişti sînt în majoritatea lor peisagişti, pictori ai plein-air-ului, Degas a tratat numeroase din subiectele ce-l obsedează, scene de la café-concert, aspecte ale vieţii de noapte, dansatoare şi muzicanţi, numai în lumină artificială. Şi apoi, Degas obişnuieşte o punere în pagină care prin îndrăznsala şi originalitatea ei îl cucereşte pe deplin. Printr-o ciudată întîmplare, Degas ocupă un atelier chiar în clădirea soţilor Grenier, în fundul curţii. Lautrec bineînţeles nu s-ar încumeta să-i calce pragul. Cunoaşte prea bine faima de urs bătrîn a celui pe care îl socoteşte un maestru între maeştri.

Frecventarea asiduă a cabaretelor, a balurilor şi a casei cu numărul 2 din strada Steinkerque, la numai cîţiva paşi de Elysée Montmartre, nu sting de fel pasiunea pentru muncă a lui Lautrec. În pofida părerilor ce le-ar putea naşte infirmităţile sale, Lautrec se bucură de o nebănuită rezistenţă fizică. Trupul său bondoc este înnodat de muşchi zdraveni ce-i îngăduie să înoate, să vîslească, să facă exerciţii cu halterele fără să obosească. Nici un abuz nu-i zdruncină vitalitatea. Şi-ar scoate repede din funcţie colegii dacă l-ar urma pretutindeni şi ar abuza, ca el, şi de muncă, dar şi de plăceri. Nu doarme aproape de Ioc, se culcă la ceasurile cele mai tîrzii, se scoală «o dată cu găinile», cum spune el.

Un bătrîn fotograf, moş Forest, i-a dat voie să picteze în grădinile lui care se întind în josul străzii Caulain-court, în vecinătatea unui întins şantier al unui vînzător de lemne[1]. Grădinile nu sînt cultivate decît în parte; restul e mai mult sau mai puţin lăsat în paragină, năpădit de buruieni, de tufişuri şi arbuşti. Cîţiva tei, sicomori şi platani se înalţă printre tufele de liliac. Mare amator de tragere cu arcul,

[1] Pe acest loc se află acum cinematograful Gaumont. Strada Forest păstrează însă amintirea acestor grădini şi a proprietarului lor.

moş Forest vine aici de două-trei ori pe săptămînă să se ia la întrecere cu prietenii, pasionaţi şi ei după acelaşi sport. În afara acestor întîlniri, grădinile sînt pustii şi de o linişte de vis. Lautrec poate lucra în tihnă. Într-un mic pavilion îşi adăposteşte materialele – şi cîteva soiuri de sticle. « Trebuie să bei puţin, nici vorbă – spune el – puţin, dar des! »

Caută, fireşte, modele. Dornic să-şi perfecţioneze meşteşugul, pictează portrete care sînt pentru el ceea ce sînt gamele pentru un muzician. « Caznele mele », spune el. Îşi dă toată osteneala să facă ce îl obsedează cel mai mult, analiza psihologică, fără să se oprească la problemele cei frămîntă pe impresionişti. Cu toate că a adoptat tonalităţile lor deschise, nu porneşte pc nici unul din drumurile lor. Nu-l preocupă de loc decorul cîmpenesc al grădinilor, se grăbeşte doar să întindă puţină culoare ca să marcheze sumar verdeaţa pe care se detaşează unicul obiect al cercetării sale: un obraz, o siluetă. Dacă îşi pune modelele să-i pozeze în aer liber, o face dintr-un motiv antiimpresionist: nu pentru a se apuca de o analiză a modulaţiilor luminii, a jocului de umbre şi de reflexe, a aparenţelor diferit colorate pe care ceasul cînd sînt privite ori anotimpul le împrumută obiectelor, ci, dimpotrivă, pentru a încerca să descopere, sub o transparenţă mai directă decît cea din atelier, o lumină simplă, purificată de elementele ei trecătoare, şi care, astfel, să nu-l stînjenească cu nimic în căutarea misterului fiinţei omeneşti, înţelege să picteze obrazurile în toată despuierea lor. S-a împrietenit nu de mult cu un artist pe nume Zandomeneghi, un veneţian venit în grabă mare la Paris să cucerească gloria, şi care e dezamăgit, acrit că zace în obscuritate, lucru de care nu se sfieşte să-i învinovăţească pe francezi: ei i-au înşelat toate speranţele. Zandomeneghi îi recomandă lui Lautrec un model, o tînără de douăzeci de ani, care locuieşte în aceeaşi casă cu el, Marie-Cléementine Valadon. Fiică a unei lenjerese şi fără

să-şi cunoască tatăl, de felul ei din Bessines-sur-Gartempe, în Limousin, a fost transplantată la Paris pe cînd nu împlinise încă cinci ani. Mama ei a fost nevoită să-şi ducă zilele aici cum a putut, ca servitoare prin diferite case. După o perioadă scurtă de studii intr-o şcoală de călugăriţe, fetiţa a debutat la unsprezece ani într-un atelier de croitorie. Apoi, a fost îngrijitoare de copii la Tuileries, chelneriţă într-un restaurant popular, vînzătoare de zarzavaturi în halele din Batignolles. Atrasă de circ, s-a angajat la cincisprezece ani la Molier, un circ de amatori, şi a devenit trapezistă. Cîteva luni mai tîrziu, din nefericire, în timpul unui exerciţiu, o cădere pe pistă a pus capăt carierei sale de acrobată. De atunci au trecut cinci ani

Bine făcută, de o frumuseţe cam acidă, în rest îndrăgostită de desen, desenînd din totdeauna, peste tot, chiar şi pe ziduri, chiar şi pe caldarîmul trotoarelor, slujindu-se de o bucată de cărbune, de un capăt de cretă sau la fel de bine şi de un creion, Marie-Cléementine Valadon şi-a îndreptat privirile spre mediul pictorilor. Ajutînd-o mai cu voie, mai fără voie, pe mama ei care se stabilise spălătoreasă în fundătura Guelma, ea ducea rufele artiştilor, printre alţii lui Puvis de Chavannes, în piaţa Pigalle, căruia i-a atras atenţia. Zis şi făcut: va deveni model. A pozat pentru Puvis în atelierul acestuia din Neuilly: muzele, efebii din *Pădurea Sacră* pe care i-a parodiat Lautrec nu sînt alţii decît Marie-Cléementine, portretizată în atitudinile cele mai diferite, toţi şi toate îi datorează cîte ceva. Valadon continuă să pozeze pentru Puvis. Pozează şi pentru Zandomeneghi, pozează pentru Renoir, care s-a inspirat după ea în *Dans la ţară* şi *Dans la oraş,* două panouri ce datează din 1883. La sfîrşitul aceluiaşi an 1883, în decembrie, tînăra fată naşte un băiat, Maurice, al cărui tată nu a găsit de cuviinţă să-şi decline identitatea. După ce se ridică de pe patul de lehuză, Valadon se mută împreună cu mama şi fiul ei în strada

Tourlaque, la numărul 7, colţ cu strada Caulaincourt, într-un apartament de la primul etaj, pe acelaşi palier cu Zandomeneghi.[1]

Lautrec găseşte în Valadon un model pe placul său. Cu atît mai mult, cu cît tînăra este de-a dreptul sălbatică. Foarte independentă, Maria – aşa i se spune în ateliere – are o viaţă sentimentală cam agitată. Le-ar veni destul de greu celor din Butte să spună cine e tatăl lui Maurice, dacă e cumva vorba de cîntăreţul Boissy, un boem alcoolic care se produce prin cabarete, la Chat Noir sau la Lapin Agile din strada Saules, sau distinsul Miguel Utrillo, ibericul care idolatrizează pînă într-atît farmecele Montmartroului încît locuieşte la Moulin de la Gallette, sau poate chiar Puvis de Chavannes, a cărui soţie, născută prinţesa Cantacuzino, supraveghează discret modelele folosite de gloriosul ei soţ. Maria iubeşte dragostea. Constituţia lui Lautrec, înflăcărările sale sînt departe de a o înspăimînta. Nu-i pasă de diformitatea lui. Pictorul nu întîrzie să şi-o facă amantă.

Aceste două fiinţe par a fi născute una pentru cealaltă. Plebeiană are tot atît de puţine prejudecăţi ca şi vlăstarul conţilor de Toulouse. Ca şi el, ea nu sulemeneşte realitatea. Nescăpînd nici un prilej de a se instrui pe lîngă artişti, ea nu poate decît să preţuiască talentul lui Lautrec, privirea lui ascuţită de psiholog, luciditatea, incapacitatea lui « de a face drăguţ », virtuţile adeseori agresive ale creionului şi penelului său.

Lautrec schiţează după ea două portrete în grădinile lui moş Forest. Nu o măguleşte. Renoir, care nu mai oboseşte tot făcînd apel la serviciile acestei fete atrăgătoare, o pictează şi el între timp, – un bust, pentru un tablou, *Cosiţa,* unde se desfată cu voluptate, evocînd cu un penel delicat ochii ei mari, albaştri, sprîncenele fin desenate,

[1] Opt ani mai tîrziu, Maurice a fost recunoscut de un spaniol, Miguel Utrillo y Molins. Cît despre Marie-Clémentine. ea şi-a schimbat apoi pronumele în cel de Suzanne.

gura cărnoasă, senzuală, părul bogat de brună, despărţit la mijlocul frunţii de o cărare, sînii, mai ales sînii ei frumoşi, rotunzi, plini, plantaţi sus. Lautrec o înfăţişează cu trăsături ascuţite, aspre, răpindu-i frumuseţea diabolică a celor douăzeci de ani în schimbul unei realităţi mai puţin trecătoare. Pe faţa adumbrită de o tristeţe fără vîrstă, buzele sînt pecetluite, ochii ficşi, pierduţi în contemplarea posomorită a cine ştie ce; bărbia ascuţită şi întreaga ţinută nervoasă, crispată, sînt chezăşia unei voinţe mai degrabă virilă decît feminină, în ciuda umerilor firavi, a gîtului delicat, poate puţin cam lung, pe care Lautrec le-a redat cu o strictă exactitate. Neîncrezătoare, zgîrcită în amănunte despre viaţa ei intimă, pulverizînd curiozitatea celor din jur cu ajutorul unor istorioare născocite, Maria n-a şoptit nimănui o vorbă că şi ea desenează. Lautrec nu ştie aşadar că în 1883 ea şi-a făcut un portret în pastel, în care nu a fost cu nimic mai îngăduitoare faţă de sine însăşi decît fusese el[1]. Nici prin gînd nu i-ar fi trecut să-i aducă vreo vină pentru că fusese necurtenitor; dimpotrivă, ea îi preţuieşte statornic precizia descrierii în desen.

Miercuri, 10 iunie, la miezul nopţii, mare zarvă în Montmartre. Din faţa localului *Chat Noir* se porneşte un cortegiu puţin obişnuit.

În frunte merg doi cercetaşi cu pantaloni scurţi, purtînd un stindard « de aur cu o pisică de culoarea nisipului pe el », ce flutură în bătaia vîntului, un elveţian î-şi zăngăne halebarda, un majordom îmbrăcat în uniformă de subprefect – Rodolphe Salis îmbrăcat şi el pentru acest prilej în uniformă de prefect clasa întîia, păşind înaintea a şapte sau opt muzicanţi ce bat tobele ori suflă în trîmbiţi cît îi ţin puterile; urmează apoi patru băieţi-colegieni ce duc făclii, o întreagă ceată ce învîrte în sus şi în jos

[1] « Eu pictez oamenii ca să-i cunosc », avea să spună mai tîrziu Suzanne Valadon. « Nu-mi aduceţi niciodată să fac portretul unei femei care ar vrea s-o desenez drăguţă şi frumoasă; aş dezamăgi-o pe loc. »

halebarde, archebuze sau spade, o gloată de clienţi, prieteni ori gură-cască ce îngroaşă la tot pasul acest alai. « Ţineţi ordinea! » strigă din fruntea cortegiului subprefectul către poliţaii încremeniţi.

Rodolphe Salis se mută. Părăseşte bulevardul Rochechouart, ca să-şi deschidă cabaretul la vreo cinci sau şase sute de metri mai departe.

În ultimele luni i se cam încurcaseră socotelile gentilomului în acest cartier. Cum se făcea că în privinţa nivelului social al clientelei sale nu face în ruptul capului vreo excepţie, golanii care se vîntură prin Elysée Montmartre i-au căutat gîlceavă. Şi într-o seară, una din aceste « spinări verzi », cu şapca în trei colţuri pusă pe-o ureche şi cu chiştocul în colţul gurii, a vrut să intre cu forţa în local. Salis l-a dat afară, bineînţeles, pe ton ridicat şi cu gesturi teatrale şi frumoase. Şi rău a făcut. N-a trecut mult şi domnii ăştia s-au întors în număr mare. S-a încins o bătaie. S-au scos cuţitele. Pentru Salis, încăierarea s-a soldat cu două crestături pe figură. Şi nici acesta n-ar fi fost lucrul cel mai grav. Pentru că Salis, în timp ce tot învîrtea de zor un scaun în jurul lui, a avut ghinionul să-l izbească grav pe unul din băieţi, care peste noapte a şi murit. După această aventură, gentilomul nu-şi mai putu găsi liniştea. Scîrbit pentru totdeauna de vecinătatea Elysée Montmartre-ului, la sfîrşitul lui aprilie, el şi-a vîndut vadul şi a închiriat în strada Laval la nr. 12[1] casa ocupată pînă atunci de pictorul belgian Alfred Stevens.

Bineînţeles că Salis era curios să ştie cine va veni în locul lui pe bulevard şi dacă acela nu se va folosi de acest loc spre a-i face concurenţă. Dar care nu i-a fost supărarea – două sau trei zile mai tîrziu – cînd a aflat că în fostul său local s-a deschis un nou cabaret, *Le Mirliton* – şi a fost deschis de cine ? De către unul căruia el i-a dat o mînă de ajutor, un fel de cîntăreţ mai mult bănuit, căruia – ce

[1] Azi strada Victor-Masse.

înseamnă bunătatea! – îi dăduse voie să-şi şi vîndă operele, un oarecare Aristide Bruant, bardul puşlamalelor. Bineînţeles că ăstuia Alfonşii[1] de pe Elysée nu-i caută ceartă. Numai că nu se grăbeşte nimeni să intre la Mirliton.

Bravo! Dar vai! După un timp, mulţimea începe să se înghesuie. Se grăbeşte. Ce s-o fi întîmplat acolo ? De necrezut: se pare că oamenii se duc la Bruant ca să fie jigniţi. Dar chiar din primele zile, Lautrec devine un obişnuit al Mirlitonului. Un obişnuit ? E pasionat, înnebunit de Mirliton. Pe Bruant îl ridică în slăvi. Poate că nici un bărbat nu i-a produs pînă acum o impresie atît de vie ca acest cîntăreţ, a cărui statură puternică, cu obrajii netezi, o gură batjocoritoare şi amară, cu figură cezariană şi un fel cutezător de a se ţine, cu glas muşcător, « un glas de răzmeriţă şi baricadă, bun să stăpînească zarva uliţelor în zile de răscoală »[2] – îi trezeşte acel entuziasm ce-l înflăcărează întotdeauna pe Henri în faţa fiinţelor înzestrate cu o puternică vitalitate. Vine seară de seară la această sală de cabaret, care, dezbărată de mobilele lui Salis, nu mai are acum decît vreo cîteva mese, scaune şi bănci. Cu o bîtă într-o mînă şi cu cealaltă înfiptă în şold, purtînd o cămaşă de flanelă roşie ca sîngele de bou, o haină şi un pantalon de catifea neagră reiată, cu picioarele strînse în cizme de curăţitor de canale, cîntăreţul se plimbă în sus şi în jos. De bună seamă, curiozitatea lui Lautrec a fost pe loc stîrnită de valoarea decorativă a acestui costum împlinit cu o pălărie de feutru cu boruri largi gen « dat dracului »[3], de sub care ţîşneşte o coamă întunecată, o pelerină neagră şi un fular roşu-aprins. Dar e vrăjit mai cu seamă de personalitatea, de prezenţa lui Bruant.

---

[1] Peştii *(N.R.)*
[2] Jules Lemaître.
[3] Courteline.

Ascultîndu-l cum îşi primeşte clienţii, Lautrec e în al nouălea cer. « Prea gingaşe doamne » şi « nobili domni » ale lui Salis au fost de mult daţi uitării. « Atenţie, prospătură! – strigă cîntăreţul unei noi venite. Da, asta nu mai e lături de peşte. E ştiucă fainâ, damă de lux, trei stele, nu altceva! Iar domnii o urmează la pas: ăştia cu siguranţă, ori sînt peşti ori ambasadori... Pe aici, doamnelor, pe aici! Lîngă borţosul ăsta... aşa! Perfect, sînteţi doar cinşpe pe-c bancă! Mai strîngeţi-vă, ce dracu! Şi tu de colo, ce te zgîieşti aşa ? Treci aici cu păstoriţele tale! » în anticonformismul său, Lautrec se bucură să-l vadă pe Bruant întîmpinîndu-i astfel pe domnii din lumea bună, în haine deseară, şi pe elegantele cu ifose pe care o tulbure plăcere îi atrage în acest cabaret. Ba încă, se dau în vînt după asta. Şi mai vor. Într-o noapte, un general îi scuturâ zdravăn mîna lui Bruant, spunîndu-i: « Am petrecut o seară minunată. Mulţumesc! E prima oară că mă face cineva, aşa pe faţa, boşorog. » Bruant a descoperit genul localului doar din întîmplare. În ziua deschiderii Mirlitonului, doar vreo doi, trei terchea-berchea nimeriseră în el. Şi aruncase în afacerea asta nu numai toate agoniselile lui, ci şi împrumuturi destul de însemnate. În faţa acestui local aproape gol, în care pe vremea lui Salis fusese de atîtea ori martor la încăierări, Bruant, scos din fire de dezastrul ce-l păştea, s-a apucat să-l facă albie de porci pe un client care mai cerea un cîntec. « Aud ? Cum ai zis ? N-ai vrea matale să ne mai şi pupi! ? » Dar a doua sau a treia zi, nea cutare reapărea la Mirliton însoţit de mai mulţi amici. Bruant cînta. Dar amatorii nu păreau mulţumiţi. « Hei, dar azi nu ne mai ia nimeni peste picior ? » Cîntăreţul înţelese pe dată ce folos poate trage din această neaşteptată părere. Domnii aceştia vroiau să fie bruftuiţi. Foarte bine! Au plătit, o să fie serviţi; şi, pe loc, Bruant s-a pornit să ia în balon toată adunarea. Şi de atunci publicul a sporit zi de zi. N-a trecut mult şi s-a atîrnat o firmă:

CINE ARE CHEF DE OCARĂ – LA MIRLITON!

De la zece seara pînă la două dimineaţa, cabaretul nu se goleşte. « Vă trimit la *Saint-Lazare**[1], anunţă Bruant, căutîndu-şi cel mai mahalagesc accent. Şi voi ăilalţi, gloată de cămile, cînd intraţi la refren, zbieraţi în tact... Dom'Marius, dă-mi, te rog, fa diez... »

Lui Bruant nu-i trebuia cine ştie ce caznă ca să intre în rol. Lautrec, care ajunge curînd să-i fie prieten apropiat (pictorul şi cîntăreţul s-au tutuit de cum s-au văzut), ştie foarte bine că Bruant nu nutreşte decît dispreţ pentru cei ce se caţără în Montmartre ca să se înhăiteze cu el, « o ceată de idioţi, spune frumosul Aristide, care nici măcar nu pricep ce le cînt, care nu pot înţelege, neştiind ce-s ăia muritori-de-foame, ei care au venit pe lume cu lingura de argint în bot. Mă răzbun jignindu-i, purtîndu-mă cu ei mai rău decît cu nişte cîini. Asta îi face să rîdă cu lacrimi; îşi închipuie că glumesc: pe cînd, cel mai adesea, e o răbufnire a trecutului, a murdăriilor văzute şi mizeriilor îndurate ce-mi ajung pe buze, făcîndu-mă să vorbesc aşa cum vorbesc! »

Bruant are îndărătul lui treizeci şi patru de ani de lipsuri, ba chiar de sărăcie lucie. Copilul mahalalei Gâtinais a cunoscut la Paris, alături de un tată beţiv şi o mamă posacă, doar locuinţe sordide, pe care le părăseau una după alta pe furiş, pentru că bruma de bani agonisită era băută prin cîrciumi de tatăl său. A rămas totuşi, ca prin minune, neatins; şi-a păstrat sunetul lui de ţăran: oriunde s-ar afla, e de-ajuns să.şi înalţe privirea spre stele, ca să renască şi să uite. Însufleţit de o ambiţie sănătoasă, a trudit în biroul unui avocat, la un bijutier, la Compania de drumuri de fier din Nord, înainte să se avînte în aventură, să-şi încerce norocul în café-concerturi. În el sălăşluia un

[1] Vestită închisoare pentru femei *(N. tr).*

poet. A cîntat mai întîi cuplete la modă, bucăţi uşoare, mai mult sau mai puţin caraghioase, marşuri, apoi, la Salis, şi-a schimbat repertoriul, s-a transformat într-un trubadur al tîlharilor, al prostituatelor, al vivandierelor, cîntînd suferinţele, neliniştile şi disperarea celor aflaţi la marginea societăţii.

Ca şi Lautrec, dar cu indignare, cu bune intenţii umanitare, cu o mînie surdă ce mocneşte în adîncul sufletului său, e de partea celor năpăstuiţi. Într-un limbaj popular, fără ocolişuri, robust şi colorat, cîntă lumea azilurilor de noapte, a cocioabelor, a hotelurilor dubioase, a închisorilor, a maidanelor unde zac, chirciţi, oameni dîrdîind de frig şi unde toţi acei spaimă ai mahalalei vin să se bată în luptă dreaptă. O cîntă pe Nini-Piele-de-Cîine, pe Méloche sau Toto Laripette; cîntă fetele pierdute care măsoară caldarîmul în nostalgia nopţilor de iarnă:

A sont des tas
Qu'a plus d'appas
Et qui n'a pas
D'sous dans leurs bas,

Pierreuses,
Trotteuses,
A marchent l'soir
Quand il fait noir,
Sur le trottoir,
Sur le trottoir.

A n'ont plus de pain,
A n'ont plus d'feu,
A prient l'bon Dieu,
Qu'est un bon fieu,
D'chauffer leur pieu[1].

[1] Sînt multe femei / Care nu-l mai au pe vino-ncoace. / La ciorap / N-au nici un sfanţ. / Tîrfe ordinare, / Fac trotuarul, / Merg pe- nserate, /

Lautrec nu împărtăşeşte pasiunea pentru suferinţă a lui Bruant. Înduioşarea tristă, sfîşietoare şi uneori dureroasă ce străbate cîntecele prietenului său îi rămîne cu totul străină. Aureola de personaje de roman, cu care Bruant îşi împodobeşte vagabonzii şi prostituatele, nu-l mişcă de loc. Nu are pic de înclinaţie să fie moralist, să biciuiască moravurile timpului său. Pe de altă parte, aristocrat de obîrşie, el nu are decît silă pentru tot ce e putred şi lugubru în mizerie, pentru tot ce el numeşte « aspectul sărăcăcios ». Mediocritatea îi produce tot atîta silă cîtă repulsie simte în faţa sărăcimii. « Hai s-o ştergem, le-a spus camarazilor lui, într-o zi cînd Moulin de la Galette era năpădit de nevoiaşii gătiţi de duminică; luxul săracilor e mai jalnic decît mizeria lor ». Şi asta nu pentru că ar iubi fastul de dragul fastului. Între marchizele din cartierele nobile şi sărmanele ce bat caldarîmul pieţei Pigalle el nu întrezăreşte decît o deosebire de boarfe, lipsită de orice însemnătate. Din punct de vedere social, nu se mai simte legat de nici un mediu. Doar aspectul uman îl interesează – şi încă pătimaş. Şi ceea ce savurează mai ales la Bruant e tocmai harul lui de observator, de care cîntăreţul se foloseşte cu atîta siguranţă, limbajul lui fără perdea, aspru, la fel de crud ca şi viaţa, atunci cînd nu e sulemenită de ipocrizie, arta lui laconică, vertiginoasă, formulările simplificate, limpezimea ascuţită a descrierilor.

La dèrnier' fois que je l'ai vu,
Il avait l'torse à moitié nu
Et le cou pris dans la lunette,
A la Roquette[1].

Merg cînd e noapte, / Fac trotuarul, / Fac trotuarul. / Nu mai au pîine, / Nu mai au foc, / Pe bunul Dumnezeu îl roagă, / Că-i băiat de treabă, / Să le încălzească picioarele.

[1] Ultima dată cînd l-am văzut, / Era cu pieptul gol pe jumătate, / Cu gîtul pe butuc, / La închisoare, la Roquette...

Deşi are o gură slobodă şi vorbeşte fără perdea, Bruant e un duios. Sub masca asprimii, îşi ascunde înduioşarea. Lautrec regăseşte în el ceva din sine însuşi. Ca şi el, sub ironie, paradoxuri şi cinism, se ascunde o gingăşie rănită. Şi ca şi el, urăşte doar grosolănia. Ieşirile lui Bruant – predilecţia pentru jignire – le aplaudă, pentru că nici el nu poate suferi făţărnicia, falsa pudoare, snobismul. Prea mult a suferit Lautrec în taină printre cei din lumea lui, ca să fie pe deplin sigur că, între marchize şi vagaboande, primele ar fi mai de soi. E poate mai înclinat să-l creadă pe Bruant cînd spune despre vagaboande că « au un suflet minunat ». Atras de cîntăreţ, Lautrec calcă mai în toate serile pragul localului Mirliton, aducînd cu sine şi cunoştinţele, pe soţii Grenier, Anquetin şi pe ceilalţi.

Oh! là, là! C'tte gueul, c'tte binette!
Oh! là, là! c'tte gueul' qu'il a![1].

strigă în cor obişnuiţii localului de cum apare cîte un client.

Pe sub tavanul de care atîrnă un fluier de trestie neobişnuit de mare, Bruant umblă de colo pînă colo printre mese, sărind din cînd în cînd pe cîte una din ele, ca să-i zică un cîntec, bătînd zdravăn măsura cu cizma. Dacă toţi burtă-verde ăştia or să binevoiască mai departe să-l îmbogăţească, lăsîndu-se călcaţi în picioare cum i se năzare lui, în zece ani se va putea retrage şi el la Gâtinais.

« Daţi-i drumul, strigă el; şi la o mişcare a ciomagului său, sala reia în cor:

Tous les clients sont des cochons,
La faridondon, la faridondaine,

[1] O, vai! ce mutră, vai ce moacă! / O, vai! ce mutră are! /

Et surtout les ceuss' qui s'en vont,
La faridondain, la faridondon![1]

Copaci, iarbă, apa clipocind pe sub sălcii, nimic altceva nu-şi doreşte Bruant. Să facă avere cît mai repede cu putinţă, şi apoi, hop! cu plecăciune, domnilor şi doamnelor, puţin aer curat, vă rog!

Oh! là, là! C'tte gueul'...[2]

De astă dată, Bruant face semn şi opreşte corul. Dacă nu cumva se înşală, a zărit silueta micuţă a lui Lautrec. « Tăcere, domnilor, porunceşte el. Iată-l pe marele pictor Toulouse-Lautrec cu unul din prietenii lui şi cu un peşte pe care nu-l cunosc. »

Cu capul sus, Lautrec trece prin mijlocul consumatorilor. Ştie astăzi că demnitatea, adevărata lui nobleţe e de a fi pictor. Munca este reabilitarea sa. Cum să nu-şi însuşească dispreţul lui Bruant faţă de feciorii de bani gata, faţă de incapabili, faţă de trîndavi, faţă de cei « care s-au născut cu lingura de argint în bot » ? Fără teamă şi răutăcios, îl poate asculta fără să se simtă vizat, pe cîntăreţul popular, care, cu mîinile în buzunar, îşi bate joc de « lumea sfîrşitului de veac »:

Tas d'inach'vés, tas d'avortons
Fabriqués avec des viandes veules,
Vos mèr's avaient donc pas d'tétons
Qu'a's ont pas vu vous fair' des gueules ?
Vous êt's tous des fils de michés
Qu'on envoy'têter en nourrice.
Cest pour ca qu'vous êt's mal torchés...

[1] Toţi clienţii sînt nişte porci, / Tra-la-li şi tra-la-la, / Mai ales cei ce ies de-aici, / tra-la-li şi tra-la-la!
[2] O, vai! ce mutră...

Allez donc dir' qu'on vous finisse![3]

În vara lui 1885, Lautrec pleacă pentru un timp să se mai întremeze într-un tîrguşor plin de farmec din Brie, la Villiers-sur-Morin, unde soţii Grenier au o căsuţă. Să străbaţi pe atunci cei patruzeci de kilometri ce despart Parisul de Villiers însemna aproape o expediţie. Trebuia să iei trenul pînă la Esbly, iar de acolo, ca să ajungi în valea Grand Morin, mai mergeai cu o diligenţă, care făcea şi ea vreun ceas.

E un loc singuratic şi plăcut. Mulţi pictori vin aici să-şi pună şevaletul. Lautrec se odihneşte în tovărăşia mai multor camarazi din atelierul Cormon, dar mai ales a lui Anquetin. Toată această lume coboară pînă la hanul lui Moş Ancelin din piaţa bisericii, la numai cîţiva paşi de căsuţa familiei Grenier. Frumoasa Lily este regina coloniei. Spre indignarea localnicilor, ea nu se sfieşte să ţopăie prin sat, cu pletele în vînt, şi – culme a neruşinării! – cocoţată băieţeşte pe mîrţoaga ei. Ah! artiştii ăştia!

În ceata asta nu-i timp de plictiseală. Întîlnirile care se ţin pe malul apei, în locul numit Pre-Sale, îi îngrozesc mai mult pe cei de prin partea locului decît cursele călare pe care le făcea fostul model al lui Degas. Lautrec se distrează. Pescuieşte cu undiţa, se simte un suflet bucolic. Ar vrea, scrie el, « să fie un faun şi să se plimbe gol în umbra frunzişului »[2].

Şi totuşi, ruptura lui cu natura e lucru împlinit. Spre deosebire de prietenii lui peisagişti, Lautrec nici nu se gîndeşte să ia penelul ca să cînte frumuseţile acestor

[3] Gloată de neisprăviţi, gloată de avortoni / Fabricaţi din carne flască / Femeile ce v-au adus pe lume n-au putut oare să v-alăpteze / De n-au ştiut să vă facă o mutră mai de doamne-ajută ? / Toţi sînteţi nişte pui de lele / Alăptaţi de doică / D-aia sînteţi prost croiţi.. / Duceţi-vă, aşadar,... înapoi, de vă sfîrşiţi!

[2] Citat de Francis Jourdain.

locuri. Oh! nicidecum! Vremea se întunecă, plouă; prea bine; Lautrec se foloseşte de prilej ca să lucreze aşa cum vrea el. Schiţează pe pereţii şi uşile hanului Ancelin patru motive, dar nu subiecte cîmpeneşti: patru scene din viaţa de teatru. Înfăţişează aici un « lătrător » care pofteşte trupa să coboare în scenă; dincolo, o dansatoare în cabina ei; în altă parte, un balet, iar dincoace, pe spectatorii de la galerie. În mijlocul acestui public, se pictează pe sine în chip de apaş, cu şapcă cu cozoroc pe cap şi fular roşu în jurul gîtului. Şi-ar putea oare Lautrec înfăţişa mai expresiv decît aşa nostalgiile ce-l frămîntă ? Nu trece prea mult şi se întoarce în Montmartre. Mai bucuros ca oricînd, se cufundă în noaptea sclipitoare din Butte. Săptămînă de săptămînă, Montmartre capătă tot mai multă strălucire. *L'Elysée, Le Chat Noir, Le Mirliton* fac în fiecare seară săli pline. Artişti celebri, literaţi şi gazetari reputaţi, mondene şi demimondene, burghezi înstăriţi, actori, nobili cheflii, bogaţi sau înglodaţi în datorii, dau fuga să aplaude cadrilurile conduse de Valentin le Désossé şi pe cele două partenere ale lui, Grille d'Égout şi la Goulue[1] o alsaciană de şaisprezece ani care are în ea focul dansului, să asculte poemele şi cîntecele ce se spun la Salis şi să îndure bruftuielile lui Bruant.

« O aristocrată o ia la sănătoasa legănîndu-se din tîrtiţă! » ţipă « cîntăreţul popular ». Succesul nu-l orbeşte. Ca fiu bun al pămîntului, cu gustul realităţilor solide, al banilor sunători şi alunecoşi, el are grijă să profite de pe urma avantajelor fără să se înfumureze. Ghicind că-şi poate îngădui orice, le dă clienţilor berea cea mai proastă pe care a putut-o dibui pe piaţă. « Ce ? – sare el dacă cineva găseşte cu cale să bage de seamă acest lucru – doar n-ai venit aici să-mi bei poşirca, ci să mă vezi şi să-mi auzi guiţatul! Restul e pe deasupra. » Ba a micşorat ţapul de bere de arată cît paharul de vin, l-a pus opt centime ca

[1] «Gura de Canal» şi «Lacoma» *(N. tr.).*

preţ şi-i zice « obrăznicătură ». Pentru un da sau pentru un ba, pentru că unii dintre clienţi au aerul că se împotrivesc, pentru că alţii rîd puţin prea tare, dar mai ales pentru că le simte punga doldora, Bruant îşi comandă cu convingere consumaţii în contul lor. « Maxime, ia trage-mi şi mie o obrăznicătură de onoare la masa tipilor ăstora ». Lautrec chicoteşte de plăcere, înrîurit de scandalagiul de Bruant, îşi împopoţonează şi el vorbirea cu expresii deocheate. Cunoaşte pe dinafară toate operele prietenului său, şi, cînd îl cauţi, îi fredonează cupletele. De altfel, prietenia dintre pictor şi cîntăreţ nu întîrzie să capete aspectul unei colaborări, încet-încet, Bruant îşi decorează Mirliton-ul cu tot ce-i cade la îndemînă de pe la negustorii de vechituri din colţul străzii: statuete de sfinţi, boluri pentru bărbierit, ghitare fără corzi, buiote de încălzit aşternutul. Poţi da cu ochii chiar şi de o oală de noapte care, « printre sclipirile inegale ale securilor de abordaj şi ale ciubucelor tunisiene », trece drept « un soare fantezist »[1]. Înflăcărat admirator al lui Steinlen, Bruant îi agaţă compoziţiile pe pereţii Mirliton-ului. Îi cere şi lui Lautrec o lucrare, care se grăbeşte să schiţeze pe eroina cîntecului său *La Saint-Lazare,* o prostituată deţinută în vestita închisoare pentru femei şi care tocmai îi scrie omului ei:

Cest de la prison que je t'écris,
Mon pauv'Polyte.
Hier, je n'sais pas c'qui m'a pris
A la visite;
Cest des maladi's qui s'voient pas
Quand ça s'déclare,
N'empêch'qu'aujourd'hui, j'suis dans l'tas
A Saint-Lazare![2]

[1] Courteline.
[2] Îţi scriu de la închisoare, / Bietul meu Polyte, / Ieri nu ştiu ce dor m-a cuprins / La vizită; / E o boală care nu se vede / Cînd te-apucă, / Dar ce să-i faci, sînt la păstrare / La închisoarea Saint-Lazare!

Mulţumită lui Bruant, Lautrec poate să intre acum cînd vrea la Elysée Montmartre. Şi dacă va ajunge curînd la o măiestrie cît de cît, va încerca să picteze scene de la Mirliton şi de la Elysée. I-ar place să picteze mai ales cadrilurile, vîrtejul şi frenezia dansului. Prin venirea lui La Goulue, cadrilul naturalist tocmai s-a îmbogăţit cu o executantă de prima mînă, care pe loc le-a lăsat în urmă pe toate celelalte stele ale Montmartre-ului, pe Nana la Sauterelle[1] sau pe Georgette la Vadrouille[2], pe La Torpille sau pe Demi-Siphon. De ce o fi fost oare pricopsită mica alsaciană – pe adevăratul ei nume Louise Weber – cu o poreclă atît de ciudată ? Pentru că fata asta înflăcărată are o poftă de mîncare nimicitoare şi în lăcomia ei i se întîmplă să soarbă ce a mai rămas pe fundul paharelor de pe mese. Grosolană şi cu cuvinte ordinare mereu pe buze, cînd nu se mişcă, La Goulue e ceea ce e: o adunătură de pe stradă. Dar cum începe să danseze şi să se lase în voia acelor improvizaţii a căror taină numai ea o cunoaşte, se transfigurează. Nu e o dansatoare – e dansul însuşi. De la prima aruncătură de ochi, Valentin i-a şi ghicit harul: a ocrotit-o, a îndrumat-o, a învăţat-o şi de atunci alcătuiesc o pereche neasemuită. Dansează cînd la Moulin de la Galette, cînd la Elysée Montmartre, stîrnind entuziasmul. Lautrec nu se mai satură să-i privească: ea, roz din creştet pînă în călcîie, durdulie, cu profilul acvilin şi gura mică, cu ochii albaştri ce au o sclipire metalică, aspră, tăioasă şi crudă, purtîndu-şi ca o împărătească capul împodobit cu cocul ce parcă ar fi un cozonac din bucle blonde, ridicîndu-şi picioarele vertical spre tavan, şi făcînd să clocotească spuma dantelelor ascunse, pornind într-o mişcare iute, din ce în ce mai iute şi mai ameţitoare, frîngîndu-şi şoldurile în două pentru ca apoi, cu o lovitură de călcîie să-şi azvîrle lingeria pînă-n obraz, oferindu-şi cu neruşinare cînd

[1] Nana-Lăcusta *(N. tr.)*.
[2] Georgette-Vagabonda *(N. tr.)*.

pîntecul, cînd şoldurile, dînd glas cu întreaga ei fiinţă chemării aţîţătoare a muzicii, La Goulue e o adevărată bacantă posedată de demonul ritmului, aeriană ca un fulg, nepăsătoare şi plină de tupeu, înlăuntrul cercului înăbuşitor de masculi; el – un manechin înalt şt dezarticulat, scandează, cu mîinile-i groase şi cu picioarele mari şi duse exact acolo unde trebuie, figurile pe care ea le desenează, urmărindu-i evoluţiile, cu pieptul drept, puţin lăsat pe spate, şi cu jobenul murdar împins pe faţad posacă, colţuroasă şi ciupită de vărsat.

În jurul lor, privirile scapără. Zece, douăzeci, o sută de capete însoţesc jocul nestăvilit şi fascinant al acestor picioare fără seamăn, ce se depărtează şi se apropie, făgăduiesc, refuză şi iar făgăduiesc fără preget ivirea unui petic de goliciune, stîrnind dorinţe, aţîţîndu-le, răspunzîndu-le cu alte şi alte cutezanţe, mereu mai ademenitoare şi mereu mai înşelătoare, biciuind dorinţele pînă la ieşirea din minţi şi pînă la ultima notă, răsunătoare şi brutală, a orchestrei, ce pune capăt printr-un ropot de aplauze acestui rit dezlănţuit şi desfrînat. Sigură de puterea ei, la Goulue cu privire semeaţă şi neruşinată, rîvnită de o sută de perechi de ochi, se face nevăzută, fără să salute publicul. Picioarele Lacomei, atît de minunat arcuite, picioarele Iui Valentin, lungi, nervoase, bătînd neobosit măsura cadrilului: Lautrec surprinde cu nesaţ în vîrful creionului său ceva de care el nu se va bucura nicicînd, picioarele delicate şi fremătînde de cai pur-sînge! Se scaldă în această atmosferă în care nu se ştie dacă animalitatea se înalţă pînă la magia artei, sau dacă nu cumva arta se coboară pînă la bestialitate, adulmecînd mirosul de sudoare şi de praf de mahorcă şi de subsuori, neizbutind să se smulgă vrajei spurcate a acestor săli de bal, bînd pahar după pahar, în focul fierbinţelii. « Hai să le vedem pe mititelele care dansează. Sînt grozave şi aduc

atît de mult cu Fontanges[1]... Nu, nu vă speriaţi, la mine nu-i nici o primejdie că beau... Sînt doar atît de aproape de pămînt, nu-i aşa ?... » Şi pufăie. « Cum ? Ce ? Eu nu beau decît lucruri bune... Nu-mi pot face rău. »

În toamnă, plecînd de la Grenier, Lautrec se duce să locuiască la Rachou, în strada Ganneron, la numărul 22, în spatele cimitirului Montmartre.

Aici el continuă seria de portrete, fie în atelier, fie în grădiniţa lui Rachou. Într-una din zile, ieşind cu prietenul său din restaurantul Boivin, remarcă pe strada Clichy o tînără fată, cam bolnăvicioasă la prima vedere, dar cu o anume strălucire dată de un superb păr roşu. « E nostimă! exclamă pictorul. S-ar zice că-i parşivă. De-am avea-o ca model!... » Rachou acostează fata care, după cîteva şovăieli, primeşte să-i pozeze lui Lautrec.

Roşcovana, Carmen Gaudin, nu are nimic din « tîrfa înrăită » pe care şi-o închipuise pictorul, ci e o muncitoare la locul ei. Are toate calităţile unui bun model şi face repede carieră printre artişti. Cormon, apoi Stevens o folosesc în curînd şi ei. Pentru Lautrec ea are mai ales marele merit de a purta coama aceea strălucitoare care în ochii lui trece la o femeie drept apanajul frumuseţii. « Cînd o femeie este roşcată! dar roşcată! – apasă el pe cuvînt (şi adjectivul acesta îi umple gura), roşcată! – Tehnica veneţienilor! » Toate reprezentantele sexului frumos ce-l seduc, fie că e vorba de Lily ori de Lacoma, sînt blonde sau roşcate. Doar Valadon e brună.

Acestei Carmen, Lautrec îi face nici mai mult nici mai puţin de patru portrete[2]. Ajunge oare pînă acolo încît să-i dezvăluie propriile-i sentimente ? Poate. Nu are însă obiceiul să-şi destăinuie nici experienţele amoroase şi nici refuzurile pe care le întîmpină. Bătrînul Ingres spunea că

[1] Marie-Angélique, ducesă de Fontanges, favorita lui Ludovic al XIV-lea *(N. tr.).*

[2] Numărul picturilor lui Lautrec se ridică în 1885 la vreo 15.

« cea mai bună metodă să posezi o femeie rămîne s-o pictezi ». Bineînţeles! Numai că Lautrec ar dori amoruri mai puţin platonice. Dispreţul său arborat, reflecţiile lui sarcastice nu-i pot înşela pe nici unul din camarazi. Ştiu ei prea bine că sub toate astea se ascunde doar o dureroasă pizmă, o ciudă sfîşietoare; şi cînd îl aud cum se poticneşte peltic în limbă şi arată ridicînd din umeri vreo frumuseţe ce trece: « Pe asta cu 50 de flanci o... o... am cînd vvv'leau » ei ştiu prea bine că nu este « culmea cinismului, ci a disperării »[1] I-au descoperit – rar! foarte rar – ochii lui atît de senini şi atît de scăpărători cerniţi de-o nespusă tristeţe! Dar Lautrec nu e dintre cei ce se spovedesc. Pe dată îşi recapătă stăpînirea de sine. Suprema lui distincţie e această nepătrundere.

Quand on cherche une femme à Paris,
Maint'nant, même en y mettant l'prix,
On n'rencontre plus que des débris,
Ou de la charogne...[2]

La atelier, unde cursurile au reînceput, Lautrec cîntă cît îl ţine gura refrenele lui Bruant. Neînţelegerea dintre Cormon şi elevii săi se adînceşte. Mocneşte o revoltă. Cîţiva elevi, printre care Anquetin, dar mai ales un tînăr din Lilie, de şaptesprezece ani, subţirel, cu părul vîlvoi, Émile Bernard, care s-a înscris abia anul trecut la atelier, critică pe faţă « metoda măruntă de construcţii şcolăreşti » a lui Moş Rotulă. Bernard îi instigă la rebeliune pe toţi cei ce vor să-l asculte. « Ceea ce ni se predă aici mare nici o bază », o retează el categoric. Cormon ? Un fals maestru, un pompier îngrozitor. « Se postează în faţa fiecărui elev – spune Bernard, retuşînd la unul un braţ, la altul un cap, pe urmă un sîn, fără vreo explicaţie sau vreo logică, ci numai

[1] Thadée Natanson.

[2] Azi, cînd cauţi o femeie la Paris, / Chiar de-ai plăti din gros, / Nu găseşti decît resturi / Ori vreun stîrv...

pentru că *aşa vede el* şi trebuie să vezi şi tu aşa... Pentru cei mai avansaţi nu are decît un singur sfat: estompaţi, învăluiţi, topiţi, adică *falsificaţi*... Şi după un an ştii mai puţin decît atunci cînd ai venit la el. »

Mais pour trouver c'qu'on a d'besoin
Il existe encore un bon coin...[1]

Îndată după sosirea lui Bernard, Lautrec, Anquetin, şi Tampier s-au împrietenit cu el. L-au dus la Louvre să admire tablourile lui Velàzquez, desenele lui Michelangelo şi Luca Signorelli; l-au însoţit la Durand-Ruel, în strada Laffitte, în faţa pînzelor impresioniştilor. Cu viociunea impulsivă ce-l caracterizează, Bernard s-a alăturat imediat rebelilor. A putut cerceta în tovărăşia prietenilor săi operele unui oarecare Cézanne, pe care le păstrează, în dugheana lui îngustă, un biet neguţător de culori din strada Clauzei, în josul cartierului Montmartre, Moş Tanguy. Proclamă pe dată că acest Cezanne este maestrul epocii.

Cest au bout d'Paris, pas ben loin:
Au bois de Boulogne!...[2]

Deşi la început Bernard primeşte un imbold de la tovarăşii săi şi îndeosebi de la Tampier, el nu întîrzie să se afirme în mijlocul lor. A citit mult, are o mare uşurinţă, inteligenţa trează şi spontană. Se simte la largul lui în toate teoriile, le dezvoltă, le asociază, le rumegă şi le răsrumegă fără încetare. Sigur întotdeauna de temeinicia celor spuse, îşi justifică cu mii de argumente opiniile. Consideră arta ca pe ceva sfînt. Geniu, glorie, sînt cuvintele sale preferate. Vocaţia lui, căreia i se închină împotriva voinţei părinţilor, îi apare ca o chemare la

[1] Dar ca să găseşti ceva, de care ai nevoie /Mai e un colţişor...
[2] E la capătul Parisului, nu prea departe, / În Bois de Boulogne!...

sacerdoţiu. Venind pe jos de la Asnieres unde locuieşte, e totdeauna primul în atelier dimineaţa. Suflet pios, înclinat spre efuziuni mistice, nu poate suferi atmosfera de la Cormon, grosolăniile îl indignează, trivialităţile îi rănesc auzul. « Vorba de duh, spune el, aduce aici o jignire ». Convins, într-o seară, de Anquetin, să meargă la Mirliton, s-a întors de acolo « înspăimîntat », scîrbit, spune el, de « nebunia bolnăvicioasă » a acestui loc. Lautrec nu ascultă decît cu o ureche distrată vorbele lui Bernard. Îl interesează mult mai mult figura lui. Aşa că îi cere să-i pozeze. În douăzeci de şedinţe, îi schiţează un admirabil portret, traducînd cu multă fineţe psihologia modelului său, atitudinea lui serioasă, răzvrătită, ochii mici, puţin bridaţi, cu privirea hotărîtă.

Cest un coin qu est vraiment rupin.
Quand on veut fair un bon chopin,
On s'y fait traîner en sapin...[1]

Lautrec nu i-a făcut portretul lui Bernard fără greutate, într-adevăr, nu reuşea să « acorde fondul cu chipul »[2]

La începutul anului 1886, situaţia în atelierul lui Cormon se înrăutăţeşte. Pictînd pentru prima oară o pînză la atelier, Bernard nu se sfieşte să adopte făţiş culorile deschise ale impresionismului. Sufocat de atîta neruşinare, Cormon îl cheamă pe tatăl tînărului artist şi-l anunţă că nu-l va mai îngădui multă vreme la el pe acest elev nedisciplinat, pe cît de înzestrat pe atîta de obraznic. Tatăl său se întoarce consternat la Asnieres. Aruncă pe foc materialul de pictură al fiului său, care se închide în cameră şi refuză să mai iasă.

Deşi nu atît de colţuroasă, purtarea lui Lautrec nu este mai puţin vinovată. Dar el evită conflictele. Cu toate că în

[1] E un loc foarte mişto, / Dacă vrei să tragi un chiolhan, / Te scoate de acolo în pardesiu de brad...
[2] Bernard.

ochii lui Moş Rotulă trece drept « tabu »[1], n-ar risca niciodată să-i supună părerii acestuia unele din pînzele lui, îndeosebi cele două tablouri la care lucrează acum cu înflăcărare: *Refrenul scaunului Ludovic al XIII-lea la Bruant* şi *Cadrilul scaunului Ludovic al XIIII-lea la Elysée Montmartre.*

Acest scaun Ludovic al XIII-lea a fost uitat de Rodolphe Salis în zarva mutatului. Gentilomul-cabaretier îl hărţuieşte pe Bruant să i-l dea înapoi, dar « cîntăreţul popular » n-ar încuviinţa pentru nimic în lume ca acest scaun să părăsească localul său. Totuşi, cum nu-i aparţine şi înţelege să nu aibă nici un fel de neplăcere de pe urma lui, l-a atîrnat deasupra uşii cabaretului. O podoabă în plus! Acelaşi scaun i-a dat prilejul de altfel să compună un cîntec pe care din cînd în cînd îl reia în cor împreună cu clienţii.

Ah! mesdames, qu'on est à laise
Lorsqu'on est assis sur la chaise Louis XIII.
Elle est à Salis, et cependant,
Pour s'asseoir dessus, faut aller chez Bruant.[2]

În fiecare din cele două tablouri, Lautrec înfăţişează cîteva figuri familiare de la Mirliton şi de la Elysée: Bruant, fiul său Maxime, dirijorul Dufour, Moş Ruşine, Anquetin, un coleg de atelier din Toulouse, François Gauzi, care îl însoţeşte adeseori pe Lautrec în peregrinările lui prin cîrciumi. Pe pînza reprezentînd *Cadrilul,* La Goulue şi Grille d'Egout dansează cu capetele lipite, tinîndu-şi piciorul şi gamba aşa cum îşi ţin soldaţii puşca.

Tot trudind la cele două pînze, Lautrec mai are grijă să ia parte împreună cu soţii Grenier şi Anquetin la Salonul

[1] Gauzi.

[2] Ah! doamnelor, ce bine ne simţim / Şezînd pe un scaun Ludovic al XIII-lea, / E al lui Salis, şi totuşi / Ca să te aşezi pe el, trebuie să mergi la Bruant!

Artelor incoerente. Expune aici « acuarele în sifon », « sculpturi din firimituri de pîine » şi o « pictură în ulei pe hîrtie şmirghel *»: Cartierul Batignolles, trei ani şi jumătate înainte de Isus Hristos.* Iscăleşte Tolau-Segroeg, care Tolau-Segroeg se prezintă astfel: « Maghiar din Montmartre, a vizitat Cairo şi locuieşte la unul din prietenii săi, are talent şi o dovedeşte ». Şi în vreme ce în primăvara asta Lautrec se ţine de pozne, iar Bernard, punînd capăt izolării voluntare, se pregăteşte s-o pornească pe jos în Bretagne, un elev ciudat se înscrie la Cormon.

Mult mai în vîrstă decît majoritatea celorlalţi, el vine din Ţările de Jos. Parcă năuciţi de această apariţie, tinerii din atelier îl cercetează pe bărbatul cu figura răvăşită, despre care nu ştiu decît că-l cheamă Vincent şi că îşi umple pînza de grabă, făcînd să tremure şevaletul cu fiecare trăsătură de penel. Ardoarea pe care o pune în a picta, vehemenţa sa concentrată, felul său taciturn şi aproape sălbatic, atît de puţin potrivit cu vioiciunea şi buna dispoziţie ce domneşte printre ei, îi stînjeneşte, îi înspăimîntă chiar. Nu s-ar încumeta nimeni să-l supună pe noul venit la încercările obişnuite. Dar cum va reacţiona maestrul în faţa studiilor sale ? Ele sînt mînioase, violente, aidoma autorului lor. Cormon interzice categoric să se introducă orice fel de schimbare în reproducerea modelului propus. Vincent modifică totul. Din taburetul pe care stă femeia goală, el face un divan; pe divan întinde un postav albastru, transformă în draperie somptuoasă pînza jegoasă ce trece drept fundal. Cei mai răutăcioşi pufnesc. Parcă şi aud exclamaţiile jignite ale lui Moş Rotulă, pe care certurile avute cu Bernard nu-l fac tocmai acum gata de concesii. Cormon ghiceşte că prestigiul în faţa elevilor săi se destramă şi îi e ciudă.

La sosirea lui Cormon se lasă o mare linişte. Pe măsură ce Cormon, trecînd de la un şevalet la altul, se apropie de olandez, liniştea devine mai apăsătoare. Nici un foşnet de

hîrtie, nici un hîşîit de cărbune. Tăcere. Pictorul lui *Cain* se află acum în faţa şevaletului lui Vincent. Aruncă o privire pe pînză; s-a oprit. Nemişcat, fără o vorbă, priveşte pînza minute în şir. Apoi, foarte repede enunţă cîteva observaţii la adresa desenului acestei compoziţii surprinzătoare şi trece la elevul următor.

Lautrec pătrunde puţin cîte puţin în intimitatea olandezului. Fiinţa aceasta îl atrage. Curînd se au ca fraţii, în ciuda unor deosebiri fundamentale, multe trăsături îi înrudesc.

Vincent este fratele administratorului galeriei Boussod şi Valadon din bulevardul Montmartre, Théo Van Gogh. La treizeci şi trei de ani a suferit de pe urma mizeriei şi pentru că s-a simţit părăsit. Nu desenează decît de şase ani, nu pictează decît de patru. Cu foamea în stomac şi pasiunea în suflet a colindat prin cîmpiile Nordului. Şi el, ca şi Lautrec, a fost legat de destinul său de pictor. Şi-ar fi dorit o existenţă normală, ceva ce el numeşte melancolic « o viaţă adevărată ». Dar e cu neputinţă! Şi el ca şi Lautrec este un izgonit. N-ar putea fi tocmai el omul care să rîdă de picioarele infirmului. Prea cunoaşte bine asprimea soartei, cruda ei ironie. Tot ce a încercat a dat greş. Chiar şi dragostea ha fost refuzată, chiar şi dragostea cea mai banală, cea mai mediocră. Şi el, ca şi Lautrec, este un bărbat fără succes la femei. Fete de doi franci, bordeluri, atît i se cuvine. Suspină, se zbîrleşte, şi porneşte, mînat de forţa explozivă ce zace în el şi care îl va conduce nici el nu ştie unde, cu sufletul plin de o nesfîrşită dragoste, de care nimeni nu vrea să ştie.

Acestei iubiri, acestei compătimiri care îl tulbură pe Van Gogh în faţa a tot ce este suferinţă, Lautrec nu i se alătură, după cum nu se face părtaşul umanitarismului lui Bruant. Pe Lautrec nu-l înduioşează nici o fiinţă, nici chiar propria lui persoană. La fel de necruţător cum se priveşte pe sine, îi priveşte şi pe ceilalţi. Nu condamnă, dar nici nu aprobă: observă. Nu judecă: analizează. Ocoleşte tot ce este

sentimental, după cum rămîne prin natura lui indiferent la orice fel de morală. Nu vrea decît să surprindă viaţa în toată goliciunea ei; nimic altceva. Dacă pînzele lui Van Gogh sînt efuziune, ale lui sînt cunoaştere. Van Gogh e milă. Lautrec e luciditate. Şi unul şi celălalt parcă respiră la antipozi. Totuşi, ardoarea care-i consumă este aceeaşi, mai efervescentă, mai explozivă, toată numai flăcări şi lavă la Vincent, mai surdă, dar nu mai puţin intensă şi nici mai puţin corozivă la Lautrec, căci aceeaşi iremediabilă disperare le aţîţă şi unuia şi celuilalt pasiunea şi îi face ceea ce sînt.

În vremea asta, la Cormon izbucnesc noi incidente. Un elev ba făcut pe Moş Rotulă « bătrîn academician ». Anquetin, a cărui ultimă amantă înclină spre impresionişti (ea are cîteva tablouri de Caillebotte), Şi uită pe Michelangelo şi pe Rubens, ca să devină « intransigent »; nu mai vrea să ştie decît de Monet, pe care îşi făgăduieşte să se ducă să-l vadă curînd la Vetheuil. Mai este ademenit şi de « divizionismul » lui Seurat, a cărui *La Grande Jatte,* principală piesă a celei de a opta Expoziţii a impresionişţilor, trezeşte un interes scandalizat. Cît despre Van Gogh, acesta, în franceza lui bolovănoasă, tună şi fulgeră împotriva lui Cormon. Pînă şi Lautrec se revoltă: « Sînt aici ca să învăţ meserie, spune el, nu ca să mă las înghiţit ». Furios, Cormon închide atelierul.

După ce Lautrec termină cele două pînze pe care le are în lucru, Bruant le atîrnă în cabaretul său[1].

Lautrec are vînt de pupă. Luîndu-se după Salis, care scoate o mică gazetă, Bruant publică şi el, începînd din octombrie trecut, o foaie, *Le Mirliton.* Deşi preferă arta lui Steinlen şi nu pe cea a lui Lautrec, îi îngăduie totuşi acestuia din urmă să reproducă *Cadrilul scaunului Ludovic*

[1] Cinci sau sate lucrări au fost pictate de Lautrec în cursul anului 1886, *Dansatoarele, Femeia cu funda roz, Acasă la spălătoreasă* etc.

al XIII-lea [1] şi îi mai cere şi cîteva desene pentru copertă. Pe de altă parte, agentul de publicitate al pilulelor Geraudel, Jules Roques, înfiinţase cu doi ani în urmă o gazetă închinată numai şi numai plăcerilor din Montmartre, *Le Courrier français.* Spre marea mulţumire a lui Lautrec, care ar vrea ca talentul său să fie ceva mai cunoscut. Roques îl invită şi el să-i facă vreo cîteva desene. Lautrec îi dă şase[2].

Vara se duce la ai săi, în Sud. Întorsătura pe care o ia viaţa sa o îngrijorează nespus pe contesa Adèle – « biata, sfînta mamă », cum spune pictorul. E jignită în principiile ei, în credinţa ei religioasă, în respectul pe care îl are faţă de normele vieţii în societate, de acest fel de viaţă legat de Montmartre, căreia i s-a închinat fiul ei. Şi asta nu poate decît să-i sfărîme inima.

Reproşurile însă i se sting pe buze. E de ajuns să-şi vadă fiul pentru ca mila, tristeţea s-o facă să uite orice. Cînd îl priveşte legănîndu-se în costumul lui de băieţaş, sprijinit în « cîrligul pentru ghete », cînd îl aude rîzînd, rîzînd în hohote, nu pe obişnuitul client de la Elysée Montmartre sau pe cel al casei cu numărul 2 din strada Steinkerque, ci pe copilul a cărui disperare o cunoaşte mai bine ca oricine, pe copilul care de atîtea ori şi-a căutat lîngă ea ocrotire şi alinare, pe copilul rănit de moarte – pe « sinucigaşul moral », cum şi-a spus el însuşi într-una din zile. Ştie prea bine că fiul ei poate uza şi abuza de dragostea ei, că îi poate cere chiar imposibilul şi ea i-l va dărui. Pînă la capăt. Lautrec rîde. « Viaţa e frumoasă! » exclamă el. Soarele se joacă în viile pustiite de filoxeră. Ca să se apere de căldură, tatăl său foloseşte, în culmea încîntării, o reţetă adusă, asigură el, chiar din Armenia: îşi vîră picioarele într-un lighean cu lapte şi îşi pune pe cap felii de lămîie.

[1] În decembrie va apărea pe o pagină dublă.

[2] De fapt, unul singur se va bucura de cinstea de a fi publicat: o scenă de bar, *Gin-cocktail (Curierul francez,* numărul 39 din 26 septembrie 1886).

« Viaţa e frumoasă! » Lautrec creionează scene din lupta pe care ai lui o duc împotriva filoxerei. Crochiuri umoristice, cu legende pline de calambururi şi cuvinte încrucişate, în care numele vărului său primar, Gabriel Tapié de Céleyran, băiatul acela înalt, în vîrstă de 17 ani, care l-a îndrăgit atît, pe care îl terorizează şi care îşi apleacă cu drăgălăşenie spre el statura lui de 1 m 90, apare scris în douăzeci de feluri năstruşnice: « *Tapiedeussellerang* », « 7 *l'air rend* », « *M. Tap. hier 2 c'est lairan* », « *M. Tapise et deux selles erang* »... Zburdălnicii de puşti care se împletesc cu năzdrăvăniile studentului ce expune la Salonul artelor incoerente. E frumoasă viaţa; viaţa cea urîcioasă...

Contesa Adèle a invitat la prînz un arhiepiscop, ca să încerce să-i arate cu toată afecţiunea fiului ei îndatoririle la care îl obligă, oricum, numele ce-l poartă. Aşezat la dreapta prelatului, Lautrec aşteaptă umil predica, nu fără a « se informa creştineşte de starea sufletelor din eparhie »[1]. Un prinţ al bisericii nu foloseşte, desigur, ca să vorbească despre prostituatele din Pigalle, limbajul direct al lui Bruant. Cam înainte de desert, schiţată prin cîteva aluzii făcute în perifraze, predica se dezvoltă, apoi se întinde, se pierde în meandre şi pare că nu mai are cum să se termine. La un moment dat, arhiepiscopul, rătăcit printre parabole, îşi trage răsuflarea. Atunci pictorul, apucînd o carafă, îi umple paharul pînă în vîrf: « Hai, trageţi o duşcă, sanctitatea-voastră, trebuie să vă fie sete ».

[1] J.E.S. Jeanès

Lautrec triumfă. În urma rugăminţilor sale repetate, familia se hotărăşte în sfîrşit să-i asigure banii trebuincioşi aranjării unui atelier. Tocmai se găseşte unul liber la etajul patru al casei din strada Tourlaque, în care locuieşte Valadon. Lautrec îl închiriază pe dată. În acelaşi timp, cade la învoială cu prietenul său Bourges, un student în medicină, intern acum la spital, să împartă cu el un apartament din strada Fontaine, la numărul 19, alături de clădirea soţilor Grenier.

PARTEA A DOUA

DIAVOLUL ÎN TRUP
1886-1893

I. ROZA ROŞCOVANA

All'a l'poil roux, eun têt'de chien.
Quand a passe, on dit: V'la la Rouge,
A Montrouge[1].

ARISTIDE BRUANT

Cormon şi-a redeschis atelierul după ce a făcut o triere printre elevi. Lautrec nu e dintre cei proscrişi. Nu se foloseşte totuşi decît prea puţin de această favoare: de acum înainte, viaţa sa de artist se va statornici în altă parte. Mai vine cîteodată, şontîc-şontîc, pînă la atelier, dar din ce în ce mai rar.

În iarna 1886-1887, grupul acesta de prieteni, alcătuit din Anquetin, Bernard, Van Gogh, este, din punct de vedere artistic, în plină evoluţie.

La înapoierea de la Vetheuil, unde întîlnirea cu Monet l-a dezamăgit nespus, Anquetin se lansează cu toată hotărîrea în divizionismul lui Seurat, care la cel de-al doilea Salon al independenţilor, din august şi septembrie, şi-a expus din nou *La Grande Jatte.* Înapoiat din Bretania, Bernard se declară şi el de partea divizionismului şi, împrumutînd metoda lui Seurat, schiţează la rîndu-i, fără întîrziere, cîteva privelişti de la Asnieres. Apoi, dintr-o dată se petrece o schimbare.

După ce şi-a expus cîteva lucrări într-o mică expoziţie de la Asnieres, Bernard a primit vizita neobositului apostol al divizionismului, Signac, care l-a adus în atelierul său din piaţa Clichy. Ce să se fi întîmplat oare în timpul acestei

[1] Are părul roşu, o mutră de cîine. / Cînd trece îi auzi: Uite-o pe Roşcovana, / Merge la Montrouge.

întrevederi ? Nu ştie nimeni. Sigur este însă că Bernard reneagă pe dată toate principiile lui Seurat şi Signac, spre a îmbrăţişa o teorie diametral opusă. Se cuvine să căutăm, a spus el, « un simplism personal şi foarte colorat », o pictură de nuanţe compacte, sintetice, în culori apăsate. Crepoanele japoneze, din care Van Gogh şi-a făcut o provizie cumpărîndu-le pe cheiul din Anvers, chiar în ajunul venirii în Franţa, ne arată drumul ce trebuie urmat. Anquetin se declară şi el de acord: acum îi ia în zeflemea pe divizionişti: « E o prostie, spune el, cînd ai pasta şi smalţul uleiului, să pictezi cu confetti şi viermuşori ».

Experimentînd noul lor mod de a concepe pictura, Bernard şi Anquetin pictează, unul *Peticăresele de pe podul Clichy,* iar celălalt *O barcă sub crengi.* După aceasta, Anquetin caută să « sintetizeze » şi mai mult, cu o şi mai mare îndrăzneală. Dîndu-şi seama că, dacă priveşti un peisaj prin nişte pătrate colorate, se pot dobîndi impresii foarte deosebite, verdele producînd, de pildă, impresia de aurora, galbenul de soare, roşul de asfinţit, albastrul de noapte, pictează în tonalităţi galbene un *Cosaş,* iar în tonalităţi albastre o *Avenue de Clichy, seara.* Ce artist! Se minunează toată lumea de măiestria lui. Bernard îl consideră « tare ». « E un pictor! » – constată Lautrec, în ochii căruia nimeni, de la Manet încoace, nu pare să fie înzestrat « cu atît de mari calităţi ». « Aş vrea să pot picta ca el. » Van Gogh nu-şi mai găseşte locul de însufleţire, mai ales în faţa *Cosaştdui. « Exalant!* (excelent) *Exalant! »* – repetă el, transportat[1].

[1] Mai tîrziu, la Arles, Van Gogh se va inspira din pînza lui Anquetin ca să picteze un *Cosaş* în propria-i manieră. De bună seamă că Anquetin ar fi rămas înmărmurit dacă i s-ar fi prezis că viitorul va fi nepăsător faţă de operele sale. În 1897 Signac avea să spună despre el: « E un om care îşi cunoaşte bine meseria, îndemînatic, chiar prea îndemînatic, părînd să fie puternic dacă nu s-ar cunoaşte sorginţile pe care el nu face decît să le pastişeze. E un amestec de Daumier, Manet, Michelangelo, Renoir, Degas, toţi făcuţi foarte bine. În mîinile unui autentic creator a zecea parte din acest talent ar fi fost de-ajuns ca să

Van Gogh, pe care împotrivirea oficială faţă de înnoitori îl scoate din fire, face planuri pentru o mare expoziţie care să-i întrunească pe Anquetin, Bernard, Lautrec, pe el însuşi şi încă doi sau trei alţi pictori, pe « amicul » său Gauguin, şi pe unul din compatrioţii săi, olandezul Koning. Astfel, grupul lor şi-ar putea afirma existenţa în faţa publicului. Dar unde şi cum să obţii o sală ? Cum Vincent mănîncă din cînd în cînd într-un restaurant popular din avenue Clichy, nu departe de Fourche, îi vine ideea că sala acestui restaurant, imensă, de minune luminată, s-ar potrivi cum nu se poate mai bine planului lor, cu atît mai mult – gîndea Vincent, plin de idei umanitare – cu cît ar fi nespus de plăcut să încerci a ajunge de-a dreptul la inima generoasă a « poporului ». Van Gogh îl bate la cap pe patron şi obţine permisiunea să atîrne pe pereţi orice pînze va voi. « Grupul din Bulevardul Mic » (cum îi spune Vincent spre a-l deosebi de grupul impresionişţilor numit de el « grupul din Bulevardul Mare », adică din Bulevardul Montmartre) se produce deci în primăvară în faţa clientelei restaurantului. Numita clientelă pare a fi destul de uimită de această manifestare şi în vreme ce înfulecă supele şi cartofii prăjiţi ai localului, emite ironice păreri despre pînzele avangărzii picturale. Cîţiva artişti, cîţiva amatori vin totuşi să cerceteze lucrările. Bernard şi Anquetin au chiar norocul să vîndă fiecare cîte un tablou. Din păcate însă, iniţiativa lor nu are viaţă lungă. În urma reacţiilor răuvoitoare ale clientelei, nu întîrzie să izbucnească o ceartă între patronul restaurantului şi Van Gogh. Cuprins de furie, olandezul se năpusteşte după un cărăuş în căruţa căruia îngrămădeşte toate pînzele. « Micul Bulevard » şi-a trăit traiul.

Lautrec nu prea ia în seamă toată zarva asta. Pe de altă parte, divizionismul, sintetismul îl lasă destul de rece. Ascultă, evident, discuţiile dintre Bernard şi Anquetin.

facă minuni » (Extrase din *Jurnalul lui Signac,* publicate în *« Gazette des Beaux-Arts »,* aprilie 1952)

Recunoaşte însemnătatea a tot ceea ce este înnoitor la ei, ba chiar va şti, la nevoie, să se folosească de acestea: simplificările propovăduite de ei sînt pe linia lui de gîndire. Dar nu are de loc chef să pozeze în teoretician, să adere la diversele modalităţi de pictură şi să le apere. Din instinct, orice şcoală îi stîrneşte împotrivirea. Îşi croieşte şi îşi va croi drumul în afara lor, fără să predice nimic. În acest sens, se simte mai apropiat de Van Gogh decît de Anquetin sau Bernard. Van Gogh nu aruncă niciodată anatema şi întotdeauna, chiar şi în lucrări care îi sînt cu totul străine, el află motive de admiraţie şi de învăţătură. Entuziasmul este climatul său obişnuit[1]. La venirea sa la Paris lucra cu paste negre, bituminoase. A pătruns apoi în tainele impresionismului şi paleta i s-a înseninat; dar nu se mulţumeşte cu atît. E receptiv şi asimilează cu o repeziciune uluitoare influenţele cele mai diferite, cele mai contradictorii, reţinînd orice, nutrindu-se din tot. Lautrec este şi el înclinat să primească învăţăminte. Este şi el la fel de deschis în faţa influenţelor. Nu din aceeaşi simpatie caldă care-l animă pe Van Gogh în tot ceea ce face, şi nu din aceeaşi vibrantă nevoie de efuziune; ci din simplicitate, dintr-o desăvîrşită lipsă de orgoliu. Ca şi pe Van Gogh, sectarismul nu-l interesează.

Lautrec urmăreşte strădaniile lui Vincent cu nespusă atenţie. Şi, cu trecerea timpului, îl atrage tot mai mult omul. Încrîncenarea lui pătimaşă, frenezia, convingerea înflăcărată ating la Lautrec zone sensibile. Ca nimeni altul albigenzul acesta cunoaşte individualităţile nestăvilite; ele sînt adevăratul său domeniu. În ochii multora dintre studenţii din Butte, Van Gogh ar putea trece drept o fiinţă ciudată, bizară, un exaltat; efervescenţa, irascibilitatea, tot ceea ce îi uimeşte şi îi descumpăneşte pe ceilalţi la acest

[1] După un sfert de veac. Émile Bernard va recunoaşte cinstit: « Nimic nu aducea mai puţin cu absolutismul meu orb decît eclectismul lui Vincent. Astăzi, îi dau dreptate... » (Prefaţă la Scrisorile lui Vincent Van Gogh, Paris, Ambroise Vollard, 1911).

olandez, Lautrec găseşte că e cum nu se poate mai firesc. La urma urmelor, Van Gogh nu e mai extravagant decît contele Alphonse, care, nepăsător la ironiile celor din jur, îşi plimbă păsările în trăsură prin Paris, ca să ia aer. Ba e chiar mult mai puţin, sau mai bine zis cuvîntul « extravagant » nici nu i se potriveşte: neputîndu-şi statornici un scop demn de aspiraţiile lui, contele Alphonse şi-a făcut din viaţă un neant; cea a lui Van Gogh poartă pecetea absolutului. Lîngă olandez, Lautrec nu poate să nu-şi dea seama că, leneş cum este, nici el n-ar fi altceva decît un excentric ca şi tatăl său, că pictura nu-i oferă doar un mijloc de a trăi, ci îi este în acelaşi timp mîntuire, suprema sa justificare faţă... În faţa cui ? Pentru că nu crede în nimeni şi nimic. Dar ştiu oare întotdeauna marile individualităţi pentru ce fac aşa şi nu altfel ? Fac; atîta tot.

Fără zgomot, dar cu înverşunare, Lautrec trudeşte. Are azi douăzeci şi doi de ani. Arta lui prinde cheag. Mai mult ca oricînd, studiază crepoanele japoneze, din care Van Gogh şi-a atîrnat pe pereţii odăii sale o întreagă colecţie. În aceeaşi clădire în care Vincent locuieşte împreună cu fratele său, în strada Lepic la numărul 54, stă de altfel şi Portier, un mic negustor de tablouri, fin cunoscător al artei unor Hokusai, Hiroshighe, Utamaro, Toyokuni şi Haru-Nobu. Lautrec îl vizitează adesea; cumpără stampe sau, cînd negustorul se învoieşte, dă lucrări de-ale Iui pe cîteva crepoane. E mai mult ca oricînd sub înrîurirea lui Bruant. În contact cu « cîntăreţul popular », şi fără îndoială că şi cu Van Gogh, care nu conteneşte să-i vorbească despre aspiraţiile lui filantropice, de pe vremea cînd propovăduia cuvîntul lui *Yessouss* (Isus) printre minerii din Borinage, despre falansterele de artişti pe care ar dori să le creeze, Lautrec atacă subiecte cu un caracter mai mult sau mai puţin « social ». În ianuarie, în februarie şi în martie, în trei numere consecutive, *Le Mirliton* a publicat pe copertă desene de-ale sale înfăţişînd scene de stradă, muncitori, un mic băiat de curse acostat de un bătrîn obişnuit al

bulevardului, cu joben, monoclu şi barbă albă: « Cîţi ani ai, mititico ? – Cin'şpe, dom'le... – Hm! cam bătrîioară... » Legenda acestei compoziţii *(Pe trotuar)* îi aparţine fără îndoială lui Bruant; cîntăreţul nici nu i-ar putea tăgădui spiritul. Acelaşi spirit sălăşluieşte într-o oarecare măsură în tablourile pe care le schiţa pe atunci Lautrec, după Moulin de la Galette şi Elysée Montmartre. Sînt scene realiste, documente. În aceste lucrări, mai anevoie de dus la bun sfîrşit decît portretele, ambiţia pictorului se vădeşte încă a fi mai mare decît posibilităţile sale. Mai trebuie să muncească, să muncească... Să muncească aşa cum munceşte Van Gogh, cu aceeaşi pioşenie, cu aceeaşi energie ca şi el. « N-am dreptul decît la puţină îngăduinţă şi la un « *tinere, continuă* », îi scrie Lautrec unchiului său Charles, la 15 mai.

Vizitează toate expoziţiile. În ciuda oboselii pe care o încearcă trecînd cu pasul lui mărunt pe parchetele prea bine ceruite, se duce pretutindeni, căutînd doar să-şi convingă cîte un camarad să se lase purtat în tovărăşia lui pe un fotoliu rulant prin toate sălile. « O să ne plimbe şi o să fie nostim! » Stăruie, pufneşte în rîs. Ba da, ba da, e atît de caraghios! « Nu vrei, bătrîne ? » Cu atît mai rău, uite cum se pierde un bun prilej de a rîde! Şi, curajos, Lautrec se aventurează în mulţimea care-l priveşte, şchiopătînd de-a lungul barelor de sprijin prea înalte pentru el, trecînd de la un tablou la altul, continuînd şi uneori oprindu-se mai îndelung în faţa cîte unei pînze. Să fie oare chiar atît de grozavă pînza asta ? Cu trăsăturile adîncite de o strîmbătură, Lautrec se odihneşte pur şi simplu înainte să-şi continue drumul. Dar nimic nu-l opreşte. Vizitează Salonul, unde Cormon dezvăluie publicului din acest an pe *Învingătorii de la Salamina* (« învingătorii de la Salaminette », spune Lautrec), vizitează Expoziţia Millet, apoi Expoziţia internaţională a Galeriei Georges Petit, unde pot fi văzute *Femeile care se îmbăiază* ale lui Renoir, cu trupul neted, sidefiu, pentru care i-a pozat Valadon...

« Trupul femeii, un trup frumos de femeie, cum să vă spun, fonfăie Lautrec, nu e făcut pentru dragoste... E prea grozav, nu ? Ca să faci dragoste e bun orice... Orice *ete* bun... orice... Ce ? »

Din întîmplare, cu totul din întîmplare, i-au căzut sub ochi cîteva desene de Valadon. Pişichera asta de fată n-ar fi cutezat niciodată să le arate! Lautrec exclamă: nimeni pe lume n-ar atribui desenele astea, de o factură atît de energică, atît de bărbătească, decît unui maestru. Glumeţ, şi-a atîrnat cîteva în atelierul său. « De cine sînt ? » întrebarea lui ghicitoare îi încurcă pe vizitatori. Azi aşa, mîine aşa, pînă cînd într-o bună zi, sculptorul Bartholome a izbucnit spunînd că Valadon va trebui, fără doar şi poate, să-şi supună desenele aprecierii lui Degas. « Eşti de-ai noştri! » i-a declarat Degas lui Valadon: compliment de o nespusă valoare în gura acestui misogin.

« Teribila Maria », ca să reluăm expresia lui Degas, a pătruns bine în intimitatea lui Lautrec. Nutreşte ea oare faţă de pictor gînduri anume ? Greu de spus. Cine ar putea dibui calculele acestei fete plină de şiretenii, ocolişuri, şi care-ţi scapă printre degete ? Ce urmăreşte ? Îi impune lui Lautrec capriciile sale, nu-i slujeşte de model decît atunci cînd are chef, dispare, se întoarce. Dar orice ar fi, la micile reuniuni de artişti organizate săptămînal de Lautrec, în atelierul său, ea e prezentă.

Atelierul lui Lautrec – o încăpere foarte spaţioasă, legată printr-o scară de o odăiţă aflată cu un etaj mai jos – îl izbeşte de multe ori pe vizitator prin dezordinea ce domneşte într-însa. Pare o dugheană a unui negustor de vechituri. Un scrin arhaic, un divan, cîteva taburete, scaune, o măsuţă rotundă pentru cafea stau toate de-a valma cu şevalete, o masă pentru model, o scară foarte înaltă, în mijlocul unor pînze abia schiţate, rame, cadre, cartoane de desen şi un talmeş-balmeş de nedescris, din care desluşeşti obiecte pestriţe: pantofi roz de balerină, reproduceri după Paolo Uccello sau Carpaccio, jurnale

vechi cu coperţile zdrenţuite, faianţe persane, cărţi descartonate, pălării de clovni, o botină cu tocul cui, o pereche de haltere, *kakemonouri* [1] şi *netsukeuri*[2], ** un *bilbo- chet,* [3] o perucă japoneză şi nişte sticle goale. Iar pe peretele din faţa ferestrei cele mari, o parodie a *Pădurii Sacre.* Şi din toată harababura asta, peste care se aşterne praful, Lautrec scoate cînd nu te aştepţi cîte un obiect – o caschetă lăcuită de samurai sau un coşuleţ obişnuit din nuiele, în care maică-sa i-a trimis mîncare – spre a trezi admiraţia oaspeţilor. « Eh! Ce spuneţi ? Nu-i frumos ? Magnific! » Pentru el, orice lucru ce răspunde funcţiei sale i se pare o operă de artă. Logica, simplitatea eficace,care le determină forma, îl incintă. Arătînd un cuţit cu prăsele din lemn, îi mîngîie cu gingăşie ascuţişul: « *Teknika* asasinatului », spune el, cu o expresie lacomă, răspicînd cuvîntul « tehnică », ce revine neîncetat în conversaţia sa. « Haideţi să bem! » Cu fetrul lăsat pe ochii care scapără dindărătul ochelarilor fără ulube, Lautrec în cămaşă, agitîndu-se înapoia unui soi de bar scund, acoperit cu o placă din zinc, încărcat cu sticle multicolore şi cu tot felul de ustensile demne de un barman desăvîrşit, se aşterne pe treabă, tăind coji de lămîie, spărgînd cioburi de gheaţă, mînuind zece sticle deodată, ca să pregătească cocteiluri pentru invitaţii săi.

Cînd te afli la el, vrei nu vrei, trebuie să dai paharul pe gît. Numai astfel îi capeţi stima. Şi trebuie să bei lucruri tari, nu doar simple răcoritoare. E poate printre cei dintîi francezi care folosesc arta cocteilului, şi adoră să amestece băuturile, să încerce, după cum îl duce fantezia, noi combinaţii, ca să aprindă şi mai mult tăria alcoolurilor prin

[1] Picturi japoneze executate pe bucăţi dreptunghiulare de mătase sau hîrtie, care se atîrnă pe pereţi (*N. tr.*).

[2] Mici figurine japoneze din lemn sau ivoriu sculptat. (*N. tr.*).

[3] Jucărie formată dintr-o bilă găurită, legată cu o mică sfoară de un bastonaş în vîrful căruia trebuie, aruncînd-o mereu în sus, să prinzi bila. *(N. tr.).*

tot felul de neaşteptate amestecuri, uneori groaznice, alteori foarte plăcute. Iar cînd vreunul dintre oaspeţi încuviinţează cu un plescăit inedita combinaţie ce-i fusese servită, Lautrec e în culmea fericirii. Şi la fel de fericit e şi cînd îl răpune pe un altul cu un amestec de-al său ciudat şi cumplit de tare. I se întîmplă atunci să izbucnească într-un hohot diabolic de rîs, dînd pe gît, de parcar fi apă, cumplita licoare. La aşa ceva nimeni nu i-ar putea ţine piept. Cînd e vorba să dea pe gît holerca cea mai mistuitoare, nu-i om să se măsoare cu el.

Şi în vreme ce Lautrec îşi alcoolizează astfel oaspeţii şi pe sine însuşi, într-un colţ al atelierului, Van Gogh s-a postat în faţa unei pînze pe care şi-a adus-o cu sine. E o pînză pe care a atîrnat-o, cît a putut mai bine în echilibru, a pus-o în lumina cea mai bună, şi acum aşteaptă să-l ia cineva în seamă, să catadicsească a-i adresa o vorbă. Urmăreşte goana privirilor. Nimeni şi niciodată însă nu-şi pogoară ochii peste lucrările sale. Şi atunci, obosit, îşi ia pînza şi pleacă.

Cazna asta, ce are loc săptămînă de săptămînă, doar Valadon a surprins-o. Pînă ieri tăcută, ea începe acum să-şi dea cu părerea. « Pictorii ăştia sînt nişte dobitoci! » spune ea văzîndu-l pe Vincent că pleacă. Ce va fi căutînd ea lîngă Lautrec ? Viaţa e o luptă la sînge. Ai nevoie de toate armele. Din experienţa ei de model, ştie că « Forain le azvîrle bietelor fete pe jos banii pe care li-i datorează, că nu ştiu care membru al Institutului le plăteşte în bani falşi… »[1] « *Tekhnika* junglei » – cum ar spune Lautrec.

Pe Valadon, toate beţiile amantului ei o lasă rece. Ca de altfel şi fanteziile lui. Din cînd în cînd, Lautrec o invită la masă în apartamentul pe care îl ocupă împreună cu Bourges, în strada Fontaine. Apartamentul se află în grija unei menajere, Léontine, o bucătăreasă excelentă, dar cu o mentalitate foarte burgheză. Lui Lautrec îi face plăcere s-o

[1] Robert Beachboard: *La Trinité maudite* (*Blestemata trinitate*).

tachineze.

Într-o seară, cînd Valadon era invitata lui la cină, Lautrec îi propune pe neaşteptate: « Hai, dezbracă-te, să vedem ce cap o să facă Leontine! » Valadon face întocmai, se aşază apoi din nou la masă, luîndu-şi un aer plin de demnitate; nu şi-a păstrat decît ciorapii şi pantofii. Intrînd în cameră, Léontine dă să iasă. Dar nu scoate o vorbă, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic, şi serveşte mai departe la masă.

A doua zi însă, i s-a plîns lui Bourges că « dl. Henri nu i-a arătat respect ». Bourges – un băiat potolit, grăsan şi scurt în picioare, veşnic cu melonul pe cap, serios şi muncitor – l-a muştruluit pe Lautrec; dar ce-i poţi spune unui zvăpăiat ca el ? « Léontine ştie prea bine cum arată o femeie goală. Iar eu eram îmbrăcat; nu-mi scosesem decît pălăria » – caută pictorul să-i demonstreze. Cît despre Léontine, Doamne, nu-i aşa ?... Ce mînă spartă e « Dl. Henri » cu bacşişurile! Şi niciodată nu cere socoteala cheltuielilor de coşniţă. Doctorul, pe care purtarea prietenului său – strîns legată, aşa zice el, de diformitatea lui de stîrpitură – îl întristează şi-l îngrijorează, – nu-l scuteşte nici de admonestări şi nici de sfaturi. Găseşte că felul lui de viaţă, cu veşnicile ieşiri nocturne şi neîncetate beţii, e vătămător. Ar vrea să-l facă să ducă o existenţă mai sănătoasă, îl imploră să fie mai cumpătat. Lui Lautrec, bineînţeles, puţin îi pasă de sfaturile lui « Bi » – oricare ar fi ele. Îi curmă predicile cu o glumă şi luîndu-şi « bastonaşul » – « Domnul Domnu'! v-aţi uitat bastonu' » – i s-a strigat cu răutate într-o seară, întînzîndu-i-se creionul), pleacă din nou la Elysée Montmartre sau la Mirliton, fredonînd ultimul cîntec lansat de Bruant.

După ce şi-a petrecut o parte din vară la Malrome, Lautrec se întoarce în Butte.

În Bordelais a făcut mai mult portrete: al mamei sale, al vărului Pascal, care acum e funcţionar la asigurări, al

doamnei Pascal. Nimic mai mult decît nişte exerciţii; simple « pensums » executate într-o manieră foarte apropiată de cea a impresioniştilor.

La înapoierea în Montmartre, începe un alt portret în pastel: al lui Van Gogh, privit din trei sferturi, într-o atitudine voluntară şi destul de aspră. Lucrarea se deosebeşte prin aceea că, spre a o executa, Lautrec a împrumutat de la Vincent pînă şi tehnica, un fel de pensulaţii nervoase, care îngăduie, mai mult decît răbdătoarele analize ale impresionismului, surprinderea mişcării şi redarea unei viziuni oarecum spontane. Această tehnică îi merge atît de bine lui Lautrec încît începe să facă o nouă pînză, unde se împletesc influenţa estetică a lui Van Gogh cu cea, morală, a lui Bruant, o scenă de un naturalism pronunţat: *Mahmura sau Beţiva,* pentru care, şi de astă dată, tot Valadon îi pozează, prăbuşită pe o masă, cu un aer tîmp, fata visează cu ochii pierduţi în gol, cu gura amară, în faţa unei sticle şi a unui pahar. Vincent arată o vie curiozitate faţă de această operă ce-i poartă atît de vădit amprenta. Iarna îi sădeşte lui Van Gogh în suflet o sumbră dispoziţie. Cea de a doua încercare de a face o expoziţie populară – şi permanentă – într-un restaurant-cabaret din bulevardul Clichy, *Le Tambourin,* împreună cu Lautrec, Bernard, Anquetin, s-a sfîrşit la fel de repede ca şi prima. Vincent a epuizat lecţiile pe care Parisul şi şcolile sale de pictură i le puteau da. Arde de nerăbdare, tînjind după mai multă lumină, mai mult soare; se gîndeşte la pămînturile încinse – la ceea ce el numeşte Japonia: Sudul, Africa. Ah! cînd oare, cînd va lua oare fiinţă acel falanster de artişti în care « bieţii cai de birjă » ai picturii îşi vor putea ţine de cald, acele adăposturi la sînul vieţii aspre ?[1] Dîndu-şi seama de mai multe ori că Vincent e în lipsă de bani, Lautrec i-a strecurat mici sume. Lautrec e bogat. Şi de ce n-ar sprijini Lautrec înfiinţarea unui atelier

[1] Vezi *Viaţa lui Van Gogh* de acelaşi autor, apărută în editura « Meridiane » în 1967. (*N. R.*)

comunal ? Van Gogh îl hărţuieşte, expunînduşi la nesfîrşit ideile.

Pentru că lui Van Gogh cînd i-a intrat ceva în cap, nu e uşor să i-l scoţi. Lautrec care, prin firea lui, e potrivnic oricărei filantropii, e scos din fire de stăruinţa lui Vincent. Nu ştie cum să se mai apere în faţa acestei prietenii atît de cotropitoare. Pentru nimic în lume n-ar vrea însă să-l jignească pe olandez. Văzîndu-l că vrea să părăsească Parisul, face tot ce poate să-i grăbească plecarea.

Van Gogh stă în cumpănă între Africa, Provence, Marsilia, Aix... Discută, se pierde într-un hăţiş de presupuneri; şi aici şi dincolo, pretutindeni, numai neajunsuri. Atunci de ce nu la Arles ? îi propune Lautrec: un orăşel blajin, într-un ţinut, artisticeşte vorbind, încă neîntinat, unde Vincent ar putea « să-şi măsoare penelul cu soarele »; şi, pe deasupra, ar putea să trăiască şi bine. Van Gogh se înflăcărează. Arles va fi Japonia lui. Şi cine ştie dacă mai tîrziu, cînd va fi desţelenit puţin aceste locuri, bunii lui prieteni nu vor veni şi ei, pentru ca împreună să pună bazele Atelierului Sudului ? Hotărîrea e luată. Brusc. « Mîine plec », anunţă el într-o seară de februarie. Înainte de a părăsi Parisul, Van Gogh l-a convins pe fratele său Théo să achiziţioneze pentru Galeria Boussod şi Valadon cîteva pînze de Lautrec. Peste iarnă, Lautrec a primit şi vizita lui Theodore Van Rysselberghe, trimis de către Octave Maus, animatorul grupului celor XX din Bruxelles, ca să-i cerceteze lucrările. « Micul Popou-Jos nu e rău de loc, s-a exprimat Van Rysselberghe. Are talent omuleţul! La XX cu el! » Pictorul a fost deci invitat să participe la expoziţia din 1888. Lautrec e în culmea fericirii. Manifestarea bruxelleză, la care a trimis unsprezece picturi şi un desen, are loc chiar în momentul în care Van Gogh pleacă în Provence.

« Douăzeciştii » alcătuiesc unul din grupurile artistice cele mai active la vremea aceea. Nu se tem de scandaluri, ar vrea mai degrabă să le stîrnească şi să le întreţină. An

de an, expoziţia lor provoacă în presa belgiană explozii de mînie. « Ce naiba o să ne mai arate şi de astă dată Maus: iepuri verzi, mierle roz ? » Lucrările prezentate în această lună februarie – pînze de Signac, Ensor, Whistler, Forain... – nu fac excepţie de la regulă. Lautrec însă i-a dezarmat pe mai toţi criticii. Dacă i se reproşează « un desen uneori foarte dur », « orgii de culori ţipătoare şi murdare », îi este lăudat în schimb darul său de analist, « care scoate la suprafaţă străfundurile inimii şi ale gîndurilor », i se laudă « verva sa cam scîrnavă », « tipurile sale bine prinse ».

Încurajat de aceste începuturi promiţătoare, Lautrec nu-şi mai iroseşte vremea cu fleacuri. La 10 martie, săptămînalul Galeriei Boussod şi Valadon, *Paris illustré,* îi publică un desen, *Bal mascat,* în care găsim silueta Lacomei, în tutu, precum şi pe cîţiva prieteni, vechi cunoştinţe din atelierul Cormon, ca de pildă bunul Adolphe Albert, care, ca şi Bourges, îl îndeamnă – în van – la mai multă înţelepciune. Pentru acelaşi *Paris illustré* mai pregăteşte alte patru desene care vor însoţi un articol despre *Vara la Paris*[1]. Inspirîndu-se dintr-un cîntec al lui Bruant – nu mai puţin sensibil la mizeria animalelor decît la cea a oamenilor -, Lautrec îşi propune să înfăţişeze unul din acei cai lăturaşi, înhămaţi de obicei ca ajutor la omnibuzele ce coboară străzi povîrnite. Pe de altă parte, spiritul său satiric se exercită într-o compoziţie de un realism batjocoritor, *Într-o zi de primă împărtăşanie,* în care înfăţişează, împodobiţi cu cele mai frumoase găteli, o femeie împreună cu bărbatul ei plimbîndu-şi plozii.

Pentru Lautrec aceste desene nu înseamnă de fel ceva lipsit de importanţă. Le lucrează cu aceeaşi grijă meticuloasă cu care îşi lucrează tablourile. Face schiţe după schiţe, pînă ce ajunge, în sfîrşit, să se declare mulţumit. E de o mare exigenţă în ceea ce face. Nici n-ar putea privi altfel munca sa, decît cu seriozitate şi

[1] Vor apare in numărul din 7 iulie.

conştiinciozitate. Există, bineînţeles, în ochii lui, oameni care sînt ca nişte obiecte; singurii pe care îi preţuieşte, îi respectă, sînt cei care, loiali, fără pretenţii, îşi îndeplinesc în mod cinstit menirea ce le-a fost hărăzită. « Spuneţi ce aveţi de spus », repetă el adesea. Nu-i poate suporta pe cei « lasă-mă să te las », aşa după cum nu poate îndura înfloriturile şi înfumurările prosteşti.

Pentru personajul masculin din lucrarea *Într-o zi de primă împărtăşanie,* Lautrec l-a rugat să-i pozeze pe Gauzi, camaradul său tuluzan de la Cormon. Prietenia lor a devenit mai strînsă de cînd Gauzi s-a instalat şi el în strada Tourlaque, în atelierul din vecinătatea lui Lautrec. Buna dispoziţie hazlie, vioiciunea lui Gauzi îi place nespus lui Lautrec, care îi face în două rînduri portretul. Se întîlnesc aproape zilnic. Merg împreună la baluri, la Mirliton, ca şi la circul Fernando din bulevardul Rochechouart, circul atît de îndrăgit de artişti, de Degas, Seurat şi Renoir şi de care nici Lautrec nu se mai satură, tot privind călăreţele, trapeziştii şi clovnii.

Mereu însetat de spectacole inedite, de noi mostre umane, Lautrec îl bate la cap fără încetare pe Bourges, intern acum la ospiciul de nebuni din Bicetre, să-l ia cu el să viziteze spitalul. Sătul de atîtea stăruinţe, Bourges sfîrşeşte prin a ceda. Se învoieşte să-l conducă pe Lautrec, Gauzi şi Grenier la un bolnav aflat în tratament, un om de litere, lovit de mania persecuţiei.

Întîmpinaţi de intern, vizitatorii trebuie mai întîi să străbată o curte unde un paznic supraveghează nişte copii anormali. Deodată, cîţiva dintre ei îl zăresc pe Lautrec şi se năpustesc spre el cu gesturi anapoda, cu « strigăte răguşite, sunete nearticulate, un fel de latrături fără noimă. »[1] Aceşti copii idioţi, degeneraţi, estropiaţi, îşi închipuiau fără doar şi poate că li se mai adusese unul « nou », un « frate ». N-a trecut mult şi s-a îngrămădit

[1] Gauzi.

toată adunarea, arătîndu-şi bucuria în chip foarte zgomotos. Deocamdată Lautrec nu are nici un chef de rîs. Şontîcăind cît poate el mai repede se grăbeşte, ocrotit de prietenii lui, jenaţi şi ei de penibila întîmplare. În sfîrşit, ajungînd în grădină, unde îi aşteaptă omul de litere, internul şi oaspeţii săi scapă de haita de degeneraţi.

La înapoiere, însă, vor trebui să treacă din nou prin aceeaşi curte. Desigur, Lautrec se interesează doar de formă de bolnavul ce suferă de mania persecuţiei. Cum să nu se gîndească acum la copiii aceia care l-au luat drept unul de-ai lor şi pe care va fi nevoit să-i înfrunte încă o dată ? Din nefericire, iată că literatul, paşnic pînă atunci, îşi iese din fire şi începe să urle la Bourges, spunînd că a fost închis pe nedrept şi că e în deplinătatea facultăţilor sale mintale. Bourges se străduieşte să-l liniştească. Să mergem, prea mult nu mai putem rămîne! Grupul porneşte spre ieşire, trecînd printre micii monştri care, văzîndu-l pe Lautrec că pleacă, îşi manifestă dezamăgirea. Există toate motivele să credem că pe viitor Lautrec nu va mai dori să se aventureze să viziteze ospicii. Prea s-ar teme să nu mai sufere o jignire ca cea de azi şi să regăsească acolo o caricatură absurdă şi crudă a propriului său destin. Al acestui destin pe care nu-l poate uita, dar pe care caută să-l domine, apărîndu-se, cu ajutorul tumultului cu care-şi umple zilele, de apăsarea singurătăţii. « Niciodată nu trebuie să puturoşeşti dimineaţa în pat; pentru că eşti pierdut! » i-a mărturisit el într-o zi lui Gauzi.

Vai! loviturile se ţin lanţ. Valadon îşi face mai departe în preajma lui, jocul ei, despre care nu ştii ce să crezi. Pleacă, se întoarce şi la înapoiere scorneşte o poveste de necrezut care-l scoate din fire pe Lautrec. « Slavă Domnului, imaginaţie are destulă, iar minciunile n-o costă bani », spune el cu amărăciune. Într-o după-amiază, în timp ce Gauzi lucrează la un studiu, soneria din atelier zbîrnie cu putere. Înainte ca pictorul să apuce să-şi lase paleta, un nou zbîrnîit, mai poruncitor parcă de astădată. Gauzi se

repede, deschide. Cu chipul răvăşit, gîfîind, Lautrec e în faţa lui. « Vino imediat. Maria vrea să se omoare! – Eh aşi! e o glumă ? – Nu, e foarte serios; vino repede, hai cu mine! » Şi Lautrec se năpusteşte şchiopătînd pe scări.

Ajunşi la etajul întîi, după ce au împins uşa întredeschisă a apartamentului lui Valadon, tinerii rămîn locului, auzind zarva şi scandalul ce vine dinspre bucătărie. Pesemne că Valadon s-a luat la ceartă cu mama ei. « Grozavă lovitură ai mai dat! S-o fi speriat şi n-o să se mai întoarcă! Mare scofală ai făcut! » Lautrec ascultă, livid.

Glasul Mariei Valadon ţîşneşte acru: « Nu voia şi pace. Am jucat cartea cea mare. – Da puteai să mai aştepţi! » – îi răspunde mama.

Lautrec, urmat de Gauzi, dă buzna în bucătărie, arătîndu-se celor două femei care, de uimire, au amuţit. « Frumos vă şade! exclamă Gauzi. De ce toată comedia asta ? » Apoi întorcîndu-se spre Lautrec: « Sărmanul meu prieten, uită-te la ele, şi-au bătut joc de tine! » Lautrec şi cele două femei se privesc. Nici el, nici ele nu mai scot o vorbă. Deodată, pictorul se răsuceşte pe călcîie şi iese fără să spună un cuvînt. N-o va mai revedea pe « teribila Maria » niciodată.

Pe palier, îi întinde mîna lui Gauzi: « La revedere, pe mîine! » Gauzi e mîhnit. Ştie el bine ce va face acum Lautrec. Lautrec s-a dus să se arunce pe divanul din atelier, ca să poată plînge în voie şi să-şi ascundă lacrimile pe care nu trebuie să i le vadă nimeni. Aşa cum obişnuia el să spună, îi va lăsa întotdeauna pe oameni pe balcon.

« Hei, borţosule, ia depune-ţi osînza lîngă doamna! Şi tu, ditau cîrnatul, ia frînge-ţi mădularele între imbecilii ăştia doi care rîd fără să ştie de ce! » Bruant e pe cale să facă avere. Anul e bun sau rău, localul îi aduce un fleac de vreo cincizeci de mii de franci-aur. La cererea stăruitoare a « lumii bune », a declarat o zi pe săptămînă, vinerea, – zi de gomă – cînd preţul ţapului de bere sare de la 1oo de centime la 5 franci. În ziua aceia, Bruant se întrece pe sine

în înjurături. Se plimbă de la o masă la alta, comandîndu-şi halba de onoare, izbutind astfel într-o singură seară, să dea pe gît bere de două pînă la trei sute de franci. « Ei drăcia dracului, da' proastă mai e! » tună el. Noroc că halbele nu-s prea pline! Bruant nu-şi leapădă năravul. Ca să se mai odihnească a închiriat ceva mai sus, chiar în capul colinei, colţ cu străzile Cortot şi Saules, o bojdeucă din chirpici, aflată în mijlocul unui maidan, cu arbori, iarbă, mărăcini şi cîţiva butuci de vie. Aici, în tihnă, şi departe de cei pe care-i împroşcă cu batjocuri, se simte fericit. Încălţat cu saboţi, cu un chipiu jerpelit, împins pe ceafă, se plimbă prin soare, pe lîngă găinile şi cîinii lui. Nu e cîine în Montmartre să nu ştie că la Bruant e întotdeauna rost de-o halcă bună. La două spre ziuă, odată banii număraţi şi « dugheana » zăvorită, Bruant poate urca spre « domeniul » său, pe străduţele pustii din Butte, fără să se teamă că-l atacă cineva. Nu se leagă de el nici un golan. Îi cunosc cu toţii cîntecele, îl respectă şi, la drept vorbind, nici n-ar cuteza vreunul. Nu este el acela căruia nevestele lor îi spun, pline de admiraţie, « generalul peştilor » ? Nu e una să nu suspine cît de cît după el, în taină. Ba există chiar una care îi poartă numele tatuat pe o fesă.

Quand j'vois des filles de dix-sept ans,
Ca m'fait penser qu'y a ben longtemps,
Moi aussi, j'l'ai été, pucelle,
A Grenelle[1].

În serile cînd se fac razii, prostituatele pe care cei de la « moravuri » le fugăresc pe bulevard, dau buzna în cabaret. Bruant le vîră printre clienţi, amestecîndu-le fără multe fasoane cu doamnele din înalta societate. Îşi curmă seria înjurăturilor şi are pentru ele gesturi aproape duioase.

[1] Cînd văd fetele de şapte'şpe ani / Mă duce gîndul că tare demult / Am fost şi eu fecioară / La Grenelle.

Bruant dă titlurile unora din cîntecele sale – *La Grenelle, La Batignolles, La Bastilia* – tablourilor lui Lautrec, care vin, unul după altul, să completeze colecţia de la Mirliton. Portrete de prostituate şi, în felul lor, ilustraţii fidele operei cîntăreţului. Lautrec pictează de zor.

Şi bea de zor. Umflîndu-se în pene ca un cocoşel, face mare caz de dezmăţul Iui, răspunzînd cu o nepăsare cinică lui Bourges lui Albert, tuturor celor care sînt amărîţi de purtarea lui.

Şi rîde. « Trebuie să ştii să te înduri pe tine însuţi! » Pictează tîrfele lui Bruant aşa-zisele fete de plăceri, în tablourile sale, o nouă undă de tristeţe pătrunde pe chipurile femeilor, îndobitocite şi bolnave. Dar el rîde, rîde de parcă nici n-ar exista tristeţe. Scapă totuşi cîteodată vorbe care, la prima vedere, s-ar părea că n-au nimic comun cu el: « Cei ce zic că nu le pasă, de fapt le pasă... pen' că cei cărora le pasă... nu spun că le pasă. »

De la o vreme, pe Lautrec îl cam interesează o prostituată care bate promenada pe Elysée Montmartre. Părul roşu îi cade în plete bogate şi ţepene pe faţa îngustă şi suptă.

Cest Rosa, j'sais pas d'ou qu'a vient,
All'a l'poil roux, eun têt' de chien...[1]

Lautrec o transformă degrabă pe această fată cu chipul îndurerat şi animalic într-unul din modelele sale preferate. Face mai multe studii după ea. În tabloul *La Montrouge,* pe care Bruant îl va atîrna la Mirliton, o postează în dreptul ferestrei unei încăperi întunecoase. Stă pe jumătate în lumină, cu o buclă de păr căzută pe ochi. Pe partea ce iese din umbră i se desluşesc doar coama stufoasă şi profilul. O imagine cuceritoare şi plină de efect dramatic. Din mărinimie, cineva i-a atras atenţia lui Lautrec să nu ajungă

[1] O cheamă Roza, nu ştiu de unde vine, / Are părul roşu, mutra de cîine..

la relaţii prea intime cu Roza Roşcovana: « Fereşte-te, dragul meu, pentru că ai putea să te pricopreşti cu ceva de care n-o să mai scapi toată viaţa! » Lautrec izbucneşte în rîs la auzul acestui sfat, iar Roşcovana îi dăruieşte meteahna.

Lautrec munceşte tot mai mult. Cuprins de frenezie face tablou după tablou, înfăţişînd scene de bal de la Elysée Montmartre, portrete, studii de dansatoare şi de clovni[1]. Toamna pictează un tablou mare, de un metru pe doi: în arena circului Fernando o călăreaţă evoluează în cerc, îndrumată de dl. Loyal, care stă cu biciul în mînă. Tablou magistral – autorul are 24 de ani! – cu o încadrare îndrăzneaţă şi fermă, cu care prilej Lautrec pare să-şi fi descoperit formula şi să-şi fi statornicit pentru totdeauna « meseria de stricător de tencuială ».

Rupîndu-se definitiv de înfăţişarea naturalistă a aparenţelor, de legile perspectivei convenţionale, ca şi de căutările impresionismului, Lautrec, care a tras învăţăminte din pictura japoneză, născoceşte pentru sine un alt spaţiu, o nouă interpretare a mişcării, cu ajutorul ritmului liniilor, de o arbitrară expresivitate. Valorile colorate, reduse la esenţial, devin principiu stilistic. Călăreaţă de la circul Fernando este o tînără femeie, dintr-o familie bogată care, îndrăgostindu-se de profesorul ei de călărie, a divorţat şi s-a avîntat, pentru propria-i plăcere, în exerciţii de voltij şi înaltă clasă. Lautrec o roagă să vină să-i pozeze în strada Tourlaque. Face cîteva studii pe carton, în haşuri foarte largi. Combină în aceste lucrări tehnica lui Van Gogh cu un procedeu al lui Raffaëlli, constînd din aplicarea pe foi de carton a unor culori foarte diluate, şi care absorbite, capătă aspectul mat al pastelului. Brăzdînd îndrăzneţ cu haşuri foarte distanţate pe suportul ce-i slujeşte de fond, Lautrec continuă să deseneze, în acelaşi

[1] Din 1888 au rămas vreo treizeci de picturi. În 1887 Lautrec făcuse vreo cincisprezece.

timp în care pictează, dînd astfel notaţiilor sale întreaga forţă, o vigoare şi un accent la care n-ar puţea rîvni alte lucrări mai delicat făcute după metodele obişnuite. Lautrec e acum stăpîn pe unealta sa.

Trebuie oare să vedem în răul ce-l mistuie o cauză a acestor hotărîtoare progrese, o cauză a clocotului intelectual al căror rod sînt ?

Dînd ascultare sfaturilor lui Bourges, care-l îngrijeşte, pictorul se supune unui sever tratament. E oare de-ajuns ? Nu încape îndoială că felul de viaţă pe care l-a îmbrăţişat Lautrec nu e de loc prielnic stării lui. Bourges îi repetă fără încetare: « Bolnavul de sifilis are nevoie, mai mult ca oricine, de un număr îndestulător de ore de somn... Un bolnav de sifilis plăteşte scump dacă îşi oboseşte creierul şi face abuzuri pe plan psihic... »[1]

Prinzîndu-l într-un moment de descumpănire, Bourges izbuteşte să-l convingă să plece la ţară ca să se întremeze. Artistul pleacă, împreună cu soţii Grenier, la Villiers-sur-Morin. Va petrece aici trei luni din anotimpul rece. Sînt trei luni lipsite de întîmplări, răstimp în care va pescui şi va picta, mai ales portrete ale lui Grenier şi Lily.

Seara, îndată după cină, ca să-şi distreze oaspeţii şi pe sine, desenează la nesfîrşit, creionînd cu o vervă, cu un elan uluitor, cu o izbucnire necurmată de fantezie, scene caraghioase, cel mai adesea erotice.

În primele săptămîni ale anului 1889 Lautrec se înapoiază la Paris. « Mă duc să schimb mocirla » a spus el, plecînd de la Villiers.

Întremat de şederea la Brie, se aruncă, plin de neastîmpăr, în obişnuita lui viaţă. Setea de muncă – şi de

[1] Bourges, care din pricina lui Lautrec s-a interesat poate mai îndeaproape de această problemă, avea să publice în 1807 o lucrare despre *Igiena bolnarului de sifilis.* Tratamentul « răului de care a suferit sfîntul Iov » era pe atunci destul de departe de a avea eficacitatea de care se bucură astăzi. De altfel, agentul specific al sifilisului, treponema palida, nu a fost descoperit decît în 1905.

plăceri – e nepotolită. Pune la punct cîteva desene pentru *Curierul francez* al lui Roques[1], dar mai ales pictează. O pictează pe Roza Roşcovana; pictează femei în grădinile lui Moş Forest; pictează sala de la Moulin de la Galette, o compoziţie mare, puternic ritmată, deosebit de originală în ce priveşte organizarea elementelor sale; pictează de asemenea o lucrare cu subiect din teatru, prima de acest fel care poate fi luată în seamă cu adevărat, un portret, mustind de ironie, al actorului Henry Samary de la Comedia Franceză, în *Mademoiselle de la Seiglière* de Jules Sandeau, mai mult un portret al costumului decît al omului – care de fapt nu e altceva decît acest costum. Lautrec expune în acest an la Cercul artistic şi literar din strada Volney, odinioară atît de îndrăgit de Princeteau; expune de asemenea, pentru a doua oară, la Salonul artelor incoerente. Sub pseudonimul de care s-a mai slujit şi altă dată, cel de Tolau-Segroeg – domiciliind în « strada Yblas, – sub al treilea bec de gaz la stînga, elev al lui Pubis de Cheval[2], specializat în portrete de familie pe fond galben în pastel » – îşi atîrnă aici *Portretele unei familii nenorocite atinse de vărsat.*

Lautrec ar dori, pe de alta parte, să se afle în tovărăşia lui Bernard şi Anquetin la manifestaţia « grupului impresionist şi sintetist », pe care Gauguin îl pregăteşte cu Volpini, directorul de la Café des Arts, la Expoziţia universală; dar Gauguin nu vrea să-l invite. La începutul anului, Gauguin, care cu vreo două luni mai înainte se dusese să se întîlnească cu Van Gogh la Arles, s-a întors pe neaşteptate la Paris. Atelierul Sudului a avut o soartă chiar mai jalnică decît a expoziţiilor populare pe care sărmanul Vincent le încercase: de Crăciun ajuns la capătul răbdării, Vincent într-un moment de criză îşi retează urechea; l-au dus apoi la ospiciu.

[1] Patru dintre ele au apărut în primăvară (la 21 aprilie, 12 şi 19 135 mai şi 2 iunie).

[2] Este vorba, fără îndoială de Puvis de Chavannes.

Se mai gîndeşte oare Lautrec vreodată la soarta vechiului său tovarăş ? Gîndindu-se la aceasta, nu se gîndeşte oare la propria lui soartă ? Răul ce-l mistuie e dintre acelea care uneori, după ce roade pe nesimţite ani în şir, sfirşeşte prin a da cumplite lovituri. Într-o zi, privind o pînză de Andre Gill, *Nebunul,* un bărbat ţinut in cămaşa de forţă, luptîndu-se, neputincios şi îngrozit, cu ochii scoşi din orbite de spaimă, împotriva halucinaţiilor demenţei, ultima pe care Gill a pictat-o înainte să se cufunde, fără întoarcere, în tenebrele nebuniei – (murise la azilul din Charenton, cu patru ani în urmă, în 1885, Lautrec a spus calm, de faţă cu Gauzi: « Uite ce ne aşteaptă! » Dar viaţa e frumoasă. Lautrec merge pretutindeni. Vizitează Expoziţia universală, care are loc pe Cîmpul lui Marte şi unde, la intrare, răsare pictat în albastru terminat deunăzi, Turnul Eiffel, desenează femei arabe, dervişi, dansul pîntecului, javaneze, annamite în faţa războiului de ţesut. Comemorînd centenarul Revoluţiei franceze, Expoziţia ridică în slăvi mai mult viitorul decît pomeneşte de trecut. Ea anunţă, aşa se crede, zorile unei epoci de aur. Plină de încredere în geniul industriei (o Galerie uriaşă a maşinilor se întinde pe o jumătate de kilometru, la capătul Cîmpului lui Marte!), lumea trage nădejde într-un viitor mai uşor şi mai fericit. « La belle epoque » se deschide în faţa anilor ce vin, spilcuită, fericită, plină de prospeţimea tinereţii. Lautrec merge pretutindeni. Asistă la corridele ce se desfăşoară în arenele de curînd construite în strada Pergolese[3]. Se duce la balurile costumate, destul de

[3] Cursele de la « *Gran Plaza de Toros* din Bois de Boulogne » au fost interzise trei ani mai tîrziu, în 1892, iar arena dărîmată. Potrivit mărturiei lui Theodore Duret, Lautrec ar fi pictat sau desenat numeroase episoade de corrida, portrete de toreadori etc. Se pare că nu a mai rămas nimic Este însă cu putinţă ca Lautrec să fi dăruit majoritatea acestor lucrări modelelor sale, iar ca aceştia să le fi pierdut sau distrus. Ferran Canyameres spune că unul din toreadori, Agujetas, a exclamat în faţa portretului pe care i l-a făcut Lautrec: « Dacă m-ar vedea mama în halul ăsta, ar păli-o damblaua! »

înzorzonate, pe care *Le Courrier Français* le oferă de aici înainte în fiecare an cititorilor săi rămaşi credincioşi. Merge la teatru împreună cu soţii Grenier. Cîteodată serile lor sfîrşesc la comisariatul de poliţie. Să fi fost oare Lautrec şi prietenii săi nemulţumiţi de spectacol. Pentru că şi-au scos pantofii şi i-au aruncat în scenă. Viaţa e frumoasă! Lautrec fredonează:

C'est des maladi's qui s'voient pas
Quand ça s'déclare,
N'empêch'qu'aujourd'hui, j'suis dans l'tas...[1]

În toiul acestei vieţi dusă la voia întîmplării, îl aşteaptă totuşi, în vară, o mare bucurie. După ce a publicat în *Le Courrier Français* un desen după *Gueule de Bois ou la Buveuse*[2] *(Mahmura sau Beţiva)* îl dăruieşte apoi prietenilor familiei sale, Dihau, care locuiesc în strada Frochot, la numărul 6. Din Lille de obîrşie, fraţii Dihau, doi băieţi, Désiré şi Henri, precum şi o fată, Marie – sînt muzicieni. Marie dă lecţii de pian şi canto. Désiré, care a trecut de 60 de ani, cîntă la bason în orchestra Operei; compune melodii, scrie muzica pieselor vocale interpretate la Chat Noir. Lautrec urcă deseori la etajul III, atras nu atît de talentele lor, cît de tablourile de Degas pe care le au, ei fiind prieteni apropiaţi ai pictorului; pînza *Muzicanţii în orchestră,* în care artistul l-a pictat în prim plan pe Désiré, şi două portrete ale Mariei, pentru care se zice că Degas ar fi avut cîndva, cu vreo douăzeci de ani în urmă, o slăbiciune. « Cruda mea prietenă » scria el, într-o scrisoare din 1872. Fraţii Dihau, oameni foarte cumsecade, foarte simpli, puţin poate cam prea şterşi, au pentru « Domnul Degas » un respect neţărmurit. Lautrec împărtăşeşte această admiraţie: vine la ei să se închine, « să-şi arate

[1] E o boală care nu se vede, / Cînd te apucă, / Dar ce să-i faci, Sînt la păstrare...
[2] Numărul din 21 aprilie.

respectul » faţă de pînzele marelui maestru, supremă podoabă a apartamentului lor modest[1], aducînd adeseori cu sine pe cîte unul sau altul dintre prieteni. Or, iată că Degas, zărind la Dihau desenul lui Lautrec, îl cercetează şi apoi exclamă, nu fără oarecare melancolie: « Unde mai pui că asta a făcut-o un tînăr, după ce noi am trudit o viaţă întreagă! »

Cuvintele acestea, care i-au fost împărtăşite lui Lautrec, îi umplu inima de plăcere şi mîndrie. Ce mult i-ar place să-l întîlnească pe Degas. De cînd aşteaptă acest lucru! Marie Dihau se face luntre şi punte să-i obţină o întrevedere între patru ochi. Lautrec este primit, cîteva zile mai tîrziu, în atelierul lui Degas.

Cuvintele de laudă pe care le aude îi produc o nespusă bucurie. Dar o altă întîlnire nu va mai avea loc. Degas nu obişnuieşte să-şi facă prieteni.

În aceeaşi vară a anului 1889, Lautrec petrece cîteva săptămîni în Bordelais, la Malrome şi în bazinul Arcachon pe bordul unui mic yacht, *Le Cocorico.*

Pasiunea pentru mare şi tot ce ţine de ea n-a scăzut de fel. Înoată, pescuieşte, conduce yachtul, ia parte la regate, stă să se prăjească la soare în orele în care plaja nu e prea aglomerată. Sau rătăceşte printre dune, între pini şi tufe de dobriţe, zăbovind adesea să ia seama la greieri şi călugăriţe. Locurile acestea, numai nisip şi răşină, unde Arcachon, dar mai ales Taussat, un mic sat de pescari, sînt cele două puncte de atracţie, îl încîntă. Punîndu-şi şevaletul la prora vasului său, încearcă să picteze marine, dar mai întîi, cum spune el însuşi, « ca să-şi moaie şi să-şi dreagă mădularele ».

La Malrome, Lautrec îşi regăseşte tatăl şi pe vărul Gabriel Tapié de Céleyran, care şi-a început studiile de medicină la facultatea catolică din Lille.

Tapié are acum 20 de ani. E un tînăr pe cît de slab pe

[1] *Muzicienii în orchestră* şi portretul *Domnişoara Dihau la pian* se află astăzi in Muzeul Luvru.

atît de înalt, puţin adus de spate, cu umerii căzuţi, bubos, cu obrajii înspumaţi de favoriţii după moda austriacă, părul negru, strălucind de pomadă, împărţit la mijloc de o cărare pînă la ceafă şi adus pe tîmple. Unde te uiţi la el, e numai brelocuri şi bijuterii. În degetele foarte subţiri şi fine poartă inele masive; un lanţ gros de ceas, din aur, îi atîrnă pe pîntec; pe nasul plin de coşuri se odihneşte un lornion de aur; dintr-o tabacheră de argint, cît toate zilele de mare şi încărcată cu embleme, scoate nepăsător cîte o ţigară. Mai e şi piatra preţioasă înfiptă în cravată; dacă ai lipsa de prevedere să-l întrebi ce fel de piatră e, îţi răspunde tacticos, cu obişnuita sa gravitate, că nu e vorba nici de o crisoprază, nici de o agată, ci de « extremitatea unei cochilii marine, lungă de şapte metri »[1], comunicîndu-i cu bunăvoinţă interlocutorului şi numele ei latin.

Lautrec a făcut din acest văr al său, Gabriel, sclavul lui.

Despotic, îl supune fanteziilor sale, neîngăduindu-i nici o iniţiativă. De îndată ce « doctorul » are aerul că ar vrea să exprime vreo părere, un scurt « las-o moartă, Charlotte! » îl recheamă pe dată la ordine.

Lautrec îşi caricaturizează vărul. Ca de altfel şi tatăl.

Trecînd prin Paris cu prilejul vacanţei universitare, Tapié l-a întîlnit pe contele Alphonse. « Ah, unchiule, i-a spus Gabriel, te-ai simţi tare bine la Lille. Ne-a sosit şi o trupă de jongleuri şi de acrobaţi persani. » În familie, bineînţeles, gusturile persane ale contelui Alphonse sînt prea bine cunoscute. Vărul Gabriel a rămas totuşi destul de uimit la înapoierea sa la facultate aflînd că contele Alphonse a galopat de la Paris la Lille ca să împartă cortul cu aceşti măscărici. Caricaturizîndu-şi tatăl, Lautrec îl desenează gol ca un vierme, purtînd doar un melon pe cap. Imaginaţie de artist sau crochiu după natură ? Cine poate şti!

[1] Din mărturia lui Paul Leclercq.

La 3 septembrie, cel de-al cincilea Salon al independenţilor se deschide în sala Societăţii de horticultura din strada Grenelle. Prezentat de Adolphe Albert, Lautrec expune aici trei lucrări: recenta sa pînză *Bal la Moulin de la Galette,* un studiu de femeie şi portretul unui prieten de-al său, dl. Fourcade.

Salonul independenţilor se închide la 4 octombrie. A doua zi, sîmbătă în 5, în Montmartre răsună fanfara. Joseph Oller, prinţul plăcerilor pariziene creatorul Pariului Mutual, al Teatrului de Noutăţi, al Marii Piscine Rochechouart, al Noului Circ, al distracţiei Montagnes Russes, invită întregul Paris la inaugurarea unui nou bal: *Le Moulin Rouge.*

Oller, un catalan de vreo 50 de ani, fiu al unui aventurier, apucat pe cît se pare, într-o bună dimineaţă, de o nebunie bruscă, s-a hotărît să-şi părăsească orăşelul din Spania ca să-şi încerce norocul la Paris, şi pînă acum tot ce a încercat i-a reuşit[1]. De astă dată însă, toţi îi spun că n-o s-o brodească. Dînd peste cap toată geografia plăcerilor din Montmartre, ca să-şi fixeze locul balului său Oller s-a îndepărtat, de bună seamă, de Place Pigalle şi de bulevardul Rochechouart, unde triumfă Bruant şi Elysée Montmartre; aripile Morii sale, vopsite cu chinovar, se învîrt aproape de Piaţa Blanche, pe Bulevardul Clichy, la numărul 90, în locul fostei Reine Blanche, dărîmată cu patru ani în urmă. Curată nebunie! Nebunie! Numai că seara, întregul Paris, credincios rendez-vous-urilor, se grăbeşte să vină să aplaude vedetele cadrilurilor, pe La Goulue şi pe Valentin cel fără-de-oase, pe Grille d'Égout şi Rayon d'Or, Marie Casse-Nez şi Môme Fromage,[2] pe care Charles Zidler, asociatul lui Oller, le-a ademenit de la Elysée Montmartre. Aristocraţia, artele, literatura, prinţul de Sagan, Aurelien Scholl, Élie de Talleyrand, Stevens,

[1] Era rudă îndepărtată a pictorului Francisco Oller y Cestero, fost amic cu Cezanne, Pissarro etc. (Vezi *Viaţa lui Cezanne).*

[2] Rază de aur; Maria Nătăfleaţa; Brînzoaica (*N. tr.*).

Gervex, prinţul Trubeţkoi, contele de la Rochefoucauld au dat năvală în uriaşa încăpere, foarte înaltă, luminată *à giorno* de lămpi cu gaz, globuri şi de lustre, împodobită cu drapele şi pe care un perete acoperit în întregime cu oglinzi o făcea să pară şi mai mare.

În această seară a inaugurării, Lautrec e aici, la o masă rezervată. De acum înainte, *Le Moulin Rouge* şi el nu se vor mai despărţi. Prevăzînd aceasta, Zidler, prieten cu Portier, l-a poftit pe Lautrec la inaugurare şi a atîrnat in holul îmbrăcat în purpură de la Moulin, pînza sa, *Călăreaţă de la circul Fernando.*

La drept vorbind, nici un spectacol pe lume nu l-ar putea seduce pe Lautrec mai mult decît cel de Ia Moulin Rouge unde, seară de seară, îşi face apariţia silueta sa scundă. Plăcerea, interesul pe care le încearcă la Elysée sau la Moulin de la Galette, sînt aici însutite. Regăseşte cadrilurile, o regăseşte, mai frumoasă, mai neruşinată ca oricînd, pe Lacoma care, în bluza ei de satin albastru-deschis, cu fusta neagră largă de cinci metri, desfăşoară cu picioarele-i sprintene, în cadenţa orchestrei, de loc mai puţin zgomotoasă decît cea de la Elysée Montmartre, cei şaizeci de metri de dantele. « Mai sus, La Goulue! Mai sus! » urlă admiratorii, înfierbîntaţi.

Cu melonul lăsat pe ochi sau împins pe ceafă, Lautrec desenează, bălăcindu-se în zgomot, în trepidaţie, în jilăveala acestei săli, mai degrabă un « bîlci al dragostei » decît sală de bal, un bîlci al « plăcerilor de închiriat ». Lumea nu vine aici să danseze. Vine să vadă cadrilurile al căror succes Oller şi Zidler îl exploatează. Între dansuri, bărbaţii, aprinşi, cad uşor pradă femeilor ce « vînează tot ce pică ». Femei, femei, femei! Corsaje de satin albastru, roşu, verde, alb, galben, foiesc de colo-colo, se încrucişează cu jobene, pălării de fetru, meloane. Se întîlnesc chiar şi şepci. « Dai o halbă, iubitule ? » Sclipiri; parăzi multicolore; lux de lupanar înstărit. Dopurile sticlelor de şampanie pocnesc. Un bătrîn beat se clatină de

la o masă la alta, cu jobenul scofîlcit şi cu o jartieră împodobită cu panglici roz, prinsă de braţ. E sărbătoare – « Nu-i frumos ?... Ce ? Cum ? Magnific!. .. » – e sărbătoare, sărbătoarea din Montmartre!

Decoltată pînă la buric, cu o panglică de moar în jurul gîtului, cu un buchet de flori în păr, La Goulue trece trufaşă, regină a balului şi regină a vînzătoarelor de dragoste. Adineauri, ca să salute cu o mişcare, din şolduri şi-a descoperit pantalonaşul pe care se răsfaţă, drept pe fese, o inimă brodată.

Invitat din nou la manifestarea bruxelleză a grupului celor XX, Lautrec se duce de astă dată în Belgia. E însoţit de Maurice Guibert, o cunoştinţă de-a lui de la Moulin Rouge, reprezentant al şampaniei Moet-et- Chandon.

Oricît ar avea el îngerii lui de pază – prieteni ca Bourges sau Adolphe Albert, care se necăjesc din pricina exceselor lui şi îl dojenesc, mai are însă şi ademenitori, amici nepăsători, care îl îmbie la rele şi-l cară cu ei. Maurice Guibert face parte dintre aceştia din urmă. Nelipsit de prin baruri şi case de toleranţă, e – cum ar spune cronica mondenă – « bărbatul care se pricepe cel mai bine la femeiuştile capitalei »[1]. Lautrec nu se mai poate lipsi de el şi – aşa cum face el întotdeauna cu cei apropiaţi – îl chinuie fără încetare, cerîndu-i, de pildă, de zeci de ori pe zi, să-şi schimonosească faţa într-o strîmbătură groaznică; lucru care, băiat bun, Guibert îl face cu supunere. Ce despot e şi piticul ăsta dezarmat! Ca toţi nevolnicii, simte nevoia unei iluzii a puterii; şi încearcă uneori această putere pînă la cruzime. Dar prietenii îi îngăduie orice! firea lui sinceră, voia bună şi năzdrăvăniile, verva lui nesecată, aerul mereu uluit de ceva, îi dau asupra lor « o superioritate ce pare a fi vrăjitorie »[2]. Dacă apuci să-l iubeşti, nu-l poţi iubi pe jumătate.

[1] *Fin de Siècle,* 7 iulie 1895
[2] Thadée Natanson.

La expoziţia grupului celor XX din ianuarie 1890, Lautrec a trimis cinci pînze: studii de femei şi tabloul *Bal la Moulin de la Galette,* la care pare într-adevăr că ţine foarte mult, de vreme ce l-a şi arătat Independenţilor, în galeria « celor douăzeci », el se învecinează nu numai cu Renoir, Signac, Odilon Redon, Sisley şi chiar Cezanne care, din singurătatea de la Aix, a expediat trei lucrări, dar pînă şi cu « amicul » său Van Gogh, solicitat şi el să expună.

Internat, la propria-i cerere, în azilul din Saint-Paule-de-Mausole, nu departe de Saint-Rémy-de-Provence, Van Gogh dă acum o tragică luptă corp la corp cu răul ce-l mistuie. Pîndeşte venirea crizelor care se succed şi nu se ridică decît pentru a se năpusti şi mai aprig în muncă, « trudind ca un adevărat posedat ». Pe pereţii Muzeului regal de artă modernă, unde are loc expoziţia « celor douăzeci », cele şase tablouri pe care le-a trimis izbucnesc ca o fanfară triumfală. Lautrec priveşte cu admiraţie cele două pînze cu *Floarea soarelui,* apoi *Iedera, Viţa roşie, Cîmpul de grîu la răsăritul soarelui* sau *Livada în floare.* Trebuie oare să fii « nebun » ca să atingi asemenea înălţimi ? Ascensiunile vertiginoase trebuie ele oare neapărat să fie plătite cu suferinţe, spaime şi decădere ? Nevroză, patologie, vai! cît de des ţîşnesc marile opere din cine ştie ce străfunduri morbide! Van Gogh e totuşi departe de a întruni unanimitatea. La 18 ianuarie, ziua inaugurării, un mare banchet reuneşte pe cei din grupul « celor douăzeci » şi pe o parte din invitaţii lor, între alţii şi pe Lautrec şi Signac. Cu numai 48 de ore mai înainte, unul din acest grup, pictorul belgian Henry de Groux, – un omuleţ firav, ceva mai înalt ca Lautrec, şi al cărui trup pirpiriu dispare cu totul sub larga sa pelerină verzuie lăsînd să i se vadă doar capul şi picioarele, (din pricina înfăţişării lui, unii l-au poreclit « Clopotul »), – a ameninţat că-şi retrage lucrările, dacă nu vor fi expulzate din sală « execrabilele » mîzgăleli alp lui Van Gogh – acest « agent provocator ». În timpul banchetului, de Groux reîncepe să

urle că Van Gogh este un « ignar », un « fandosit ». Lautrec, care de felul lui nu poate suferi scandalurile, se ridică cu violenţă strigînd, indignat, agitîndu-şi braţele micuţe, că « e o ruşine să ponegreşti un asemenea artist ».

De Groux nu tace. Cearta merge pînă acolo încît, în vacarmul general, Lautrec şi De Groux sfîrşesc prin a-şi schimba martorii; atunci, acoperind tumultul, se aude deodată glasul lui Signac declarînd pe un ton rece că dacă, din nenorocire Lautrec va fi ucis în duel, « va lua toată afacerea pe seama lui »[1].

Banchetul s-a transformat în dramă. Octave Maus e mîhnit, cu atît mai mult cu cît îşi dă seama cît de grotescă, de jalnic de comică va părea o asemenea întîlnire între cele două ciosvîrte de oameni – Clopotul şi infirmul. Aşa că începînd chiar de a doua zi nu mai are decît o grijă: să-l facă pe Groux, cît mai repede că puţinţă, să-şi ceară scuze. Izbuteşte nu prea lesne să i le smulgă. De Groux demisionează din grupul celor douăzeci. La o vreme după acest incident, Lautrec avea să se bucure aflînd că cineva a cumpărat una din pînzele lui Van Gogh, *Viţa roşie:* singura pe care «amicul» său o vînduse pînă atunci, – singura de altfel pe care avea să o vîndă vreodată.

În timp ce presa belgiană se dezlănţuie, ca de obicei, împotriva artiştilor din grupul celor XX – dar ca şi prima oară, ea se arată în general îngăduitoare cu «modernismul picant»[2] al lui Lautrec -, pictorul cutreieră Bruxelles împreună cu Maurice Guibert. Femeile pe care le priveşte cu coada ochiului, toate «Rubens în carne şi oase», nu-i plac de loc; le califică, plin de îmbăţoşare, drept «lăbărţate». În schimb, pivniţa avocatului Edmond Picard, căruia îi face un portret, obţine toate sufragiile sale. Un vin generos de Bourgogne îi dă ghes la un chef straşnic . . .

La înapoierea la Paris, Lautrec se încumetă să-i picteze

[1] Octave Maus: *Lanterna magică,* conferinţă ţinută la Lausanne in 1918.

[2] Edgar Baes, în *La Revue belge,* din 15 februarie 1890.

pe Désiré şi Marie Dihau. *Se încumetă:* pentru că se întreabă cu nelinişte dacă aceste cartoane « vor ţine alături de *Domnul Degas* », dacă nu vor părea «ridicole». Pe Désiré îl pictează citind o gazetă în grădina lui moş Forest, iar pe Marie la pian. În această din urmă lucrare, concentrează toată atenţia asupra mîinilor muzicienei. Vrea să facă un « portret al mîinilor », al mîinilor care sînt pentru el de multe ori mult mai expresive decît figurile. «Cei care rasolesc mîinile... nişte cîrpaci; ... mi-e silă!»

Lautrec îşi expune cele două pînze una la cercul din strada Volney, cealaltă, în martie, la al şaselea Salon al independenţilor, unde poate cerceta pe îndelete ce a trimis Seurat, care a reţinut, cu tehnica lui specială, un moment de învălmăşeală la balul Elysée Montmartre. Lautrec e preocupat – asta îl interesează acum – să redea pe pînză scene de dans de la Moulin Rouge. Înrîurirea lui Bruant s-a risipit. Dacă naturalismul i-a reţinut vreo clipă atenţia, acum s-a desprins cu totul de el. În sala asta de bal, Lautrec nu-şi mai ascultă decît instinctul, curiozitatea febrilă şi pasionată pe care i-o inspiră fiinţele, şi se înverşunează, nu să picteze decorul unei epoci, ci să pătrundă taina vieţii. A început lucrul Ia o pînză de un metru cincizeci pe un metru şi cincisprezece, *Dansul la Moulin Rouge,* a treia în ordine cronologică din marile sale compoziţii după *Călăreaţă de la circul Fernando* şi *Balul de la Moulin de la Galette,* în care înfăţişează mulţimea de la Moară, pe prietenii săi Guibert şi Gauzi, fotograful Sescau, în jurul perechii pe care o alcătuiesc Valentin-cel-fără de-oase şi o dansatoare « de te bagă la ocnă nu alta ». Pe parchetul ceruit, mişcările lor se proiectează într-un arabesc uimitor, într-o dumnezeiască mobilitate!

Pînza aceasta nu înseamnă decît un început: *Le Moulin Rouge* mai are atîtea să-l înveţe! Mai are atîtea de învăţat de peste tot, atîtea de învăţat ca să cunoască viaţa şi să poată spune ce este ea.

Într-o seară, la Moulin Rouge, două femei stau de vorbă.

« Ăsta cîine de rasă ?! – strigă una, arătîndu-i celeilalte animalul. Uită-te Ia el ce blană spălăcită are şi ce labe strîmbe. Mai mare mila! – Ce tot vorbeşti ? – îi răspunde cealaltă – ia priveşte ce bot frumos şi negru are! Cînd are petele astea, mai poţi spune că javra mea nu-i de rasă! ? Se vede că habar n-ai!... » Şi adresîndu-se lui Lautrec, îl întreabă: « Nu-i aşa, domnule, că poate fi foarte urît şi în acelaşi timp să fie de cea mai pură rasă ? » Lautrec se ridică în picioare şi salutînd milităreşte le răspunde scurt: « Mie îmi spuneţi ?! » În ciuda hazului şi a glumelor, nu e de loc greu de ghicit ce-l apasă. Autoportretele lui nu sînt decît şarje. De altfel, e de-ajuns să priveşti pînzele sale, portretele de femei, ale acelora ce fac trotuarul şi pe care cu trăsături largi, de parcă ar vrea să scape în grabă de vreo spaimă, le brăzdează obrazurile marcate de o tristeţe mereu mai fără leac. În faţa pînzelor sale, a cartoanelor, a desenelor care-l trădează, îţi aduci aminte de cuvintele pe care le spune uneori, pe un ton batjocoritor: « Mai întîi, voi nu ştiţi şi nu veţi şti niciodată; nu ştiţi şi nu veţi şti decît ceea ce vrem noi să vă arătăm! » Dar lucrările vorbesc în locul lui.

La sfîrşitul lunii mai, Van Gogh s-a întors din Provence ca să se stabilească pe valea Oisei, la Auvers. Duminică, 6 iulie, Lautrec ia masa cu el la Théo, în cité Pigalle. Atmosfera în micul apartament este dintre cele mai apăsătoare. Ce s-a întîmplat ? Fără îndoială că afacerile lui Théo merg cam prost. Vincent – să i se fi făcut oare vreo aluzie ? – este foarte nervos. În aerul ăsta încărcat, electrizat, umbrele par că dau tîrcoale. Atît cît îi stă în putinţă, Lautrec caută să-i înveselească pe cei de faţă. După dejun, îl ia pe Van Gogh în atelierul său, ca să-i arate ultimele lucrări, portretul domnişoarei Dihau, pe care Vincent îl găseşte « de-a dreptul uimitor »[1]. Apoi, cei doi « amici » se despart...

[1] Vincent tocmai a terminat şi el o pînză destul de asemănătoare: *Domnişoara Gachet la pian.*

Nu se vor mai revedea niciodată. Exact trei săptămîni mai tîrziu, Van Gogh, nemaiputînd să îndure veşnicile sale spaime, se duce pe podişul de la Auvers şi-şi trage un glonte în inimă. « Tristeţea va ţine toată viaţa! » – a spus el înainte să moară. Avea treizeci şi şapte de ani. Lautrec pictează, pictează mereu. Pictează chipuri de prostituate, surprinzînd în ele « nu inumanul, ci dimpotrivă, groaznicul omenesc »[1]. Ca şi Van Gogh, trebuie să meargă, să ducă pînă la capăt cursa începută. Treizeci şi şapte de ani! A fost nevoie de treizeci şi şapte de ani, pentru ca totul să fie spus, în sfîrşit, în viaţa plină de dragoste şi durere a lui Vincent. Lautrec pictează. Pictează viaţa de chefuri şi plăceri, desfăşurînd pe pînzele sale sau pe cartoane nuanţe rozalii, violacee, verzui, alburii. Obsedat de culori, desluşind în verde ceva diabolic[2], pictează deznădejdea rîsului şi iadul bucuriei.

« S-a rîs... rîs... rîs... Ce? Cum? Dacă aş fi beat, aş spune-o... S-a rîs... rîs... »

Aripile luminate de la Moulin Rouge se învîrt în noaptea din Montmartre.

Moulin Rouge. Moulin Rouge.
Pour qui mouds'tu Moulin Rouge ?
Pour la mort ou pour l'amour ?
Pour qui mouds-tu jusqu'au jour ?[3]

[1] Francis Jourdain. – Pot fi socotite cam 20 de pînze pe an în perioada 1889-1890.

[2] Aluzie la o remarcă făcută de Lautrec lui Arthur Symons *(Notes on Toulouse-Lautrec* apărută în *The Print Collectors's Quaterly,* din decembrie 1922).

[3] Moară Roşie, Moară Roşie, / Pentru cine macini Moară Roşie / Pentru moarte sau amor, / Macini, macini pînă-n zori ?

II. CHIRURGUL

Asile, asile, ô Tourbillon![1]

VALÉRY

*

Curînd, faima Moulin Rouge-ului trece de graniţele ţării. Pe toate meridianele, numele lui este schimonosit în douăzeci de limbi. De acum înainte, Parisul înseamnă Montmartre, iar Montmartre este *Mouline Rouch'!*

« Dumnezeu a creat lumea, Napoleon a instituit Legiunea de onoare, eu am făcut Montmartre! » se laudă Salis la Chat Noir, în timp ce Zidler, bătrînelul acesta ursuz, cu obrazul rumen şi cu favoriţi albi, care domneşte asupra cadrilurilor – « Louise, îţi pierzi chiloţii », « Paulette, nu face cu ochiul celor de la cucurigu » – se înduioşează, cînd îşi deapănă viaţa « realizată de unu' singur »: « La zece ani mă bălăceam în murdăria acelui şanţ plin de noroi şi de tanin care este Bièvre[2]. Stăteam în apa împuţită ca să argăsesc pieile de vacă. Cînd am învăţat să scriu şi să citesc, aveam paisprezece ani, şi nu eram prea grozav. Dar deşteptăciunea mi-a ţinut loc de învăţătură... Mă pricepeam să organizez plăcerea... »

Nici nu s- uscat bine, şi Oller a şi cumpărat pînza lui Lautrec, *Dansul de la Moulin Rouge.* Zidler a atîrnat-o în

[1] Ospiciu, ospiciu, oh, Vîltoare! *Valery.*

[2] Acest afluent parizian al Senei, « gîrla Gobelinurilor », cum mai era numit, a fost complet acoperit la începutul veacului XX. În decursul timpurilor, tăbăcarii îl transformaseră într-o adevărată scursoare.

hall, în dreapta, lîngă bar, faţă în faţă cu *Călăreaţa de la circul Fernando.*

Lautrec e seară de seară la masă în mijlocul prietenilor săi. Cînd vreun client de pripas intră la Moulin şi dă cu ochii de acest « nea cutare mic şi caraghios », care îşi piuie « cuvintele » şi bea sec, înconjurat de atîta lume, îşi închipuie că e vorba de vreo atracţie a localului, cam de acelaşi soi cu « petomanul », care în flecare seară, de la opt la nouă, smulge hohotele de rîs ale mulţimii, modulînd din fund zgomote muzicale care imită, la cerere, baritonul, basul sau soprana. Viaţa lui Lautrec a căpătat acum un ritm ameţitor. De la Mirliton la un bar oarecare, de la Chat Noir la Moulin Rouge, de la un bordel la un circ sau o braserie, îi cară după el pe toţi cei pe care îi întîlneşte, silindu-i să-l urmeze, agăţîndu-se de ei, şi neîntorcîndu-se acasă decît cu mare părere de rău şi din ce în ce mai tîrziu. Dacă ar putea, nu s-ar mai duce acasă niciodată, nu s-ar mai întoarce niciodată în singurătatea de care se teme atît.

Grupul de prieteni creşte neîncetat. Sînt unii care îl distrează, pe care-i îngăduie, pe care-i reţine de te şi miri de ce, căzîndu-şi cu tronc unul, pentru că are o scăfîrlie de o formă ciudată, altul pentru că, în tot Parisul, nu mai e nimeni care să se fălească cu jiletci mai frumoase. Mai sînt şi tovarăşii lui de plăceri, cei care nu se dau niciodată în lături să-l urmeze în nesfîrşitele lui raite prin oraş. Mai sînt şi alţii alături de care – la adăpostul cărora – se simte în siguranţă.

Iată « banda lui Guibert », Numa Baragnon, a cărui poftă de căpcăun îl face să înghită o pulpă întreagă de miel, iată-l şi pe Sescau, care se foloseşte de atelierul său de fotografiat ca să ademenească persoanele de sex frumos, Sescau, nostalgicul cîntăreţ din banjo, a cărui slăbiciune îi pricinuieşte atîtea temeri lui Lautrec, încît îi făgăduieşte să-i îmbrace « noada în vată ». Bebeluşul mare şi blond e caricaturistul şi gravorul în apă tare Henry Somm, un japonist înflăcărat, pictorul « muieruştilor », şi

pe deasupra, autorul faimosu* lui cîntec de la Chat Noir:

Un escalier qui n'aurait pas de marches
Ne serait pas tout à fait un escalier...[1]

Vlăjganul ăsta cît toate zilele, bunul Maxime Dethomas, căruia Lautrec îi spune « *Gros n-arbre »,* un uriaş paşnic, un bolnav de inimă care trăieşte mereu cu o notă mai jos decît gama normală, discret, mai mult decît discret, grijuliu ca nu cumva să fie băgat în seamă, atît de grijuliu să nu fie băgat în seamă încît pînă şi « negrul fracului său pare mai şters decît al celorlalţi »[2], un pudic care, spre uimirea şi încîntarea lui Lautrec, rămîne absolut netulburat, chiar şi în locurile de plăcere cele mai provocatoare, care are oroare de « eu », vorbeşte în şoaptă, rîde înfundat, abia îşi schiţează gesturile, în timp ce la doi paşi de el, Lautrec, certîndu-se cu un necunoscut, trîmbiţează cu « vocea lui de aur »: « Stai puţin că te face el praf! »

Iată-l şi pe Charles Maurin, care obişnuieşte să bea romul cu sticla, un anarhist taciturn, răscolit de răbufniri surde de mînie, urînd la fel de tare şi cîinii, şi sergenţii de stradă. E un pictor « ... care ştie cum să facă mîinile! » – exclamă Lautrec, şi care e foarte preocupat de toate problemele de tehnică, făcînd cercetări asupra lacurilor, materialelor şi vădind o curiozitate mereu treză pentru orice inovaţie (este pe cale să pună la punct un procedeu de pictură cu ajutorul vaporizatorului), un antisentimental, pasionat după exactitate ştiinţifică, care relatează cu o voce înceată, tărăgănată, cu inflexiuni telurice, fără a rosti un cuvînt mai ridicat decît celălalt, cu o grămadă de amănunte precise, observaţiile pe care le face în Jardin des plantes asupra obiceiurilor amoroase la maimuţe, sau care descrie, mereu cu acelaşi lux de amănunte, fără să-i pese

[1] O scară fără trepte, / N-ar prea fi scară...
[2] Thadée Natanson.

cîtuşi de puţin de jena pe care o provoacă – cine ar fi crezut oare ? – auditoriului său, observaţiile de aceeaşi natură pe care le face asupra propriei lui persoane, aducînd în sprijinul teoriei sale chiar şi fotografii. Uneori doar Lautrec gustă aceste povestiri. Mai sînt şi toţi englezii ăştia care frecventează Moulin Rouge, poetul Arthur Symons, pictorul Charles Conder, proaspăt descins de la Melbourne, care, de o veselie uneori cam echivocă, pare mereu pe jumătate adormit de băutură şi îşi lucrează ca un somnambul acuarelele de un farmec uşor fad.

Lautrec îi adoră pe englezi, îi place rezerva lor, demnitatea cu care chefuiesc. De altfel, anglomania bîntuie în *society*[1] Lumea se îmbracă la Poole, croitorul prinţului de Walles. Nu se mai poartă jiletci, ci *waistcoats*[2]. Cutare pălărier din bulevardul Haussmann dă ca adresă pe fundul pălăriilor lui: *Haussmann street.* Iar cronica vremii spune chiar că « anumite cartiere din Paris au devenit atît de englezeşti încît pot fi întîlniţi acolo cerşetorii din Londra ».[3] Turiştii britanici dau năvală în sala de la *Mouline Rouch'*, evoluînd în mijlocul unei « lumi declasate very select »[4], cu knicker- bockerii şi şepcile lor de golf.

Se mai află şi Maurice Joyant, vechiul coleg de la liceul Fontanes, pe care Lautrec l-a regăsit...

Dintr-o familie de oameni cu tact, de o desăvîrşită distincţie, Joyant a fost chemat în octombrie 1890 de către dl. Boussod, patronul galeriei Boussod şi Valadon. « Custodele nostru, Théo Van Gogh, un fel de nebun ca şi fratele său, pictorul, se află într-o casă de sănătate, i-a spus dl. Boussod. Îi vei lua locul şi, în rest, fă ce te taie capul. » La două luni şi jumătate după sinuciderea lui

[1] Societate (în englezeşte în original). (*N. tr.*).
[2] Jiletcă (în englezeşte în original). (*N. tr.*).
[3] Articolele din *La Vie Parisienne,* din 3o iulie 1892 şi 9 iunie 1894. citate de J. Adhemar, în lucrarea *Lautrec, pictor-gravor.*
[4] *Fin de Siècle*, 23 septembrie 1891.

Vincent, Théo dă într-adevăr semnele unei grave tulburări mintale. Îndrumat mai întîi spre clinica doctorului Blanche, de la Passy, el a fost dus apoi în ţinutul său natal şi internat într-o casă de sănătate, la Utrecht[1]. Dl. Boussod l-a ales pe Joyant ca succesor al lui Théo, în fruntea sucursalei din bulevardul Montmartre, nr. 19. « Théo Van Gogh, i-a spus el, a adunat nişte lucruri îngrozitoare de pe la pictorii moderni, care necinstesc casa. Erau acolo cîteva pînze de Corot, Rousseau, Daubigny, dar noi am luat înapoi acest stoc cu totul de prisos pentru îmbogăţirea experienţei dumneavoastră. Veţi mai găsi şi un număr de tablouri ale unui peisagist, Claude Monet, care a început cît de cît să se vîndă în America, dar prea pictează mult. Avem un contract ca să-i cumpărăm întreaga producţie, iar el este pe cale să ne năpădească cu peisajele lui, mereu aceleaşi, în rest, nişte orori; descurcaţi-vă cum puteţi şi nu ne mai întrebaţi nimic, altfel închidem dugheana! » Destul de descumpănit de aceste vorbe, Joyant a făcut inventarul tablourilor pe care nefericitul său predecesor le înghesuise în cele două cămăruţe de la mezanin. În această colecţie în care – în afară de Monet, « ororile » poartă semnătura lui Gauguin, Degas, Pissarro, Raffaëlli, Guillaumin, Daumier, Jongkind, Odilon Redon – el a descoperit şi pînzele lui Lautrec, cumpărate de Théo la stăruinţa lui Vincent.

O dată sau de două ori, în cursul anilor trecuţi, Joyant îl revăzuse întîmplător pe camaradul lui de odinioară. Cum pictorii expuşi în galerie veneau unul după altul să se intereseze de pînzele lor, Joyant se gîndea că într-o bună zi îşi va face apariţia în pragul dughenei şi Lautrec. Ceea ce s-a şi întîmplat. Începuturile noii custodii nu se petreceau sub cele mai bune auspicii. Nici un client, nici un ban; rarele persoane care intrau dădeau din cap, rostind pronosticuri pesimiste. Ca de obicei, plin de viaţă, Lautrec s-a grăbit să-l îmbărbăteze pe Joyant. De vreme ce colegul

[1] Unde avea să şi moară cîteva săptămîni mai tîrziu, în ianuarie 1891.

său de la liceul Fontanes munceşte « în breasla lui », nu se va mai despărţi de el. Degas nici n-a catadicsit să se aratei? « Nu te mai gîndi la asta, răspunde Lautrec, vor veni cu toţii, aduşi de curent. »

Într-adevăr, galeria n-a întîrziat să se afirme ca un mic centru al tinerei picturi. Gauguin, care se pregăteşte să plece la Tahiti, Émile Bernard, Sérusier, Schuffenecker, Charles Morice se întîlnesc cu toţii aici.

Cînd, puţin după miezul nopţii, Moulin Rouge îşi închide porţile, orchestra continuă să mai cînte o clipă. În sală nu mai rămîn decît adevăraţii obişnuiţi ai casei. Dănţuitoarele se aştern atunci pe dansat pentru plăcerea lor şi a celor cîtorva de-ai casei, născocind paşii cei mai acrobatici, dezarticulîndu-se într-o dezlănţuire turbată în faţa oglinzilor care proiectează pe ziduri, amplificate, improvizaţiile lor năvalnice. Lautrec vibrează. Dintr-o trăsătură de creion azvîrlită la iuţeală pe hîrtie, surprinde în zbor expresia concentrată şi fugară a unei gambe, a unei căutături, mişcarea iute a picioarelor Nanei la Sauterelle[1], care ciocănesc parchetul într-o cadenţă seacă şi rapidă, arabescurile descrise de La Macarona, o fată durdulie ce-şi « boţeşte » paşii cu o cutezătoare indecenţă, suflecîndu-şi în fiecare clipă « pachetul de rufe » pentru a-şi dezvălui pantalonaşul din tulle negru cu bobiţe, jocul pointelor, dansul vaporos al Gurii de Canal, această virtuoză delicată, puştoaică, drăgălaşă, a cărei cuviinţă (« femeile care-şi arată carnea mă dezgustă ») contrastează cu dansul carnal al Lacomei, obişnuita ei parteneră.

Ah! La Goulue! ce femeie şi ce dansatoare! Ce uimitor « animal de lux şi de plăcere », desfrînată şi seducătoare, frenetică şi lascivă!

Scos din fire, Lautrec trăieşte fiecare din aceste dansuri nebune, care îi încordează sensibilitatea aproape pînă la

[1] Lăcusta (*N.tr.*).

înfricoşare. Urmăreşte evoluţiile Lacomei sau ale Mômei Fromage, în faţa flegmaticului Valentin-le-Désossé, a lui Vif Argent[1] sau a lui Pomme d'Amour[2], şi cele ale dansatoarei poreclită Rayon d'O[3], liană prelungă şi mlădioasă, ispititoare şi frumoasă, cu părul adunat într-un coc de miere, agitînd în serpentină pantoful de satin la capătul piciorului fin ce bate remolada. Urmăreşte cu răsuflarea tăiată goana lui Nini Patte en l'air[4], fosta negustorească, căsătorită şi mamă, pe care a apucat-o demonul dansului; lăsată pe trei sferturi pe spate, se învîrte în jurul cavalerului ei, azvîrlind la fiecare pas piciorul spre tavan, cu faţa iluminată de un fel de extaz, o faţă de o paloare morbidă, cu nişte ochi uriaşi şi adumbriţi; « moartea dansînd », a spus cineva despre ea.

Sau rămîne cu privirea aţintită asupra mişcărilor « de cavaler singuratec » al Janei Avril, rafinata Jane Avril, de o nobleţe stranie, împodobită cu rochii şi rufărie în culori căutate, intelectuală şi prietenă a literaţilor, a lui Arsène Houssaye sau Barrès, care a poreclit-o « Micul şoc », tînără femeie firavă, de o frumuseţe de « înger dezamăgit »[5], cu obrazul trist, cu privirea melancolică adîncită de cearcăne largi şi care dansează dăruită cu totul muzicii şi ritmului, cu un zîmbet pierdut şi nedesluşit pe buze, « visînd la lucruri drăguţe », azvîrlindu-şi picioarele în dreapta şi în stînga, aproape întotdeauna lateral, desenînd cu mult suflet paşi exacţi.

A shadow smiling
Back to a shadow in the night...[6]

---

[1] Argint viu. (*N.tr.*).
[2] Mărul dragostei. (*N.tr.*).
[3] Rază de aur (*N.tr.*).
[4] Nini-Laba-n sus (*N.tr.*)
[5] Arthur Symons.
[6] În lb. engleză: O umbră ce zîmbeste / Altei umbre în noapte...

murmură alături de Lautrec, poetul Arthur Symons. O umbră în noapte. Trebuie să plece. Orchestra nu mai cîntă. Picioarele dansatoarelor coboară ostenite. Refrenelor aprinse ale muzicii le urmează zgomotul de glasuri, de scaune mutate de colo, colo... Trebuie să plece, trebuie să se întoarcă acasă, să înfrunte tăcerea şi liniştea ca şi pe monştrii săi. « Mergem să mai bem ceva ? » Lautrec încearcă să convingă pe unul sau pe altul dintre prietenii săi, sau dacă se poate pe cît mai mulţi. Apoi se înfundă în Montmartre, în căutarea localurilor deschise încă. Să bea. Să bea. Îi e necontenit sete. Preferă băuturile bune, are mereu în buzunar o nucă de muscat cu care-şi aromează vinul. Dar bea şi ce-i cade la îndemînă, orice – o poşircă oarecare, ca şi un coniac vechi, de soi. Băutura a devenit, pentru el, dintr-o plăcere o nevoie. Abia trezit din somn, începe să tragă la măsea. Vermut, rom, vin alb, vin roşu, şampanie, cocteiluri: se cinsteşte la orice oră.

Sprijinit pe ciotul lui de baston, mai face trei paşi, se opreşte, înalţă capul spre nările tovarăşului său (în tablourile sale are mare « grijă » de mîini, dar şi de nări, pe care le cunoaşte ca nimeni altul),[1] se uită în dreapta şi în stînga, mai scapă cîte o vorbă de duh, uneori chiar muşcătoare, apoi porneşte iar, cu pieptul aplecat, spre cea mai apropiată lumină – un port în noapte. « *Tek-nika* ascensiunii », spune el zeflemitor, cocoţîndu-se pe taburetele prea înalte ale barurilor.

În atelierul din strada Tourlaque, pînzele şi cartoanele se adună grămadă.

Subiectele alese de Lautrec nu se schimbă de fel: prostituate, portrete de amici, scene de bal... Alde Dihau, Bourges, Sescau şi mulţi alţii îi pozează pe rînd. În februarie 1891, realizează în grădinile lui moş Forest o compoziţie intitulată *A la Mie*[2] în care îi înfăţişează pe

[1] Thadée Natanson a semnalat foarte judicios această caracter ristică.

[2] *În sănătatea iubitei* (*N. tr.*).

Guibert şi un model stînd la măsuţa unei cafenele. Modelul este o fată frumoasă; Guibert un chefliu. Dar această scenă[1], Lautrec o lucrează cu atîta asprime încît nu se citesc pe chipurile şi în atitudinile personajelor decît îndobitocirea, viciul şi degradarea. Deformare plină de semnificaţii. Maniera lui Lautrec capătă pe zi ce trece tot mai multă vigoare, tot mai mult caracter şi simplitate. Hipersensibilitatea artistului de 26 de ani se descarcă cu o violenţă şi o acuitate care ating dintr-o dată esenţialul, o acuitate tăioasă, cumplit de crudă, datorită adevărului ce-l cuprinde. Maniera sa de a spune este atît de intim legată, atît de împletită cu ceea ce are de spus, încît găseşte expresiile cele mai potrivite, cele mai vehement despuiate de orice element de prisos spre a-şi împărtăşi viziunea despre lume. Fiecare trăsătură de creion sau de penel, oricît de sumară ar fi, îi poartă amprenta şi nu poate fi decît a lui. Nu e cu putinţă nici o confuzie. Fiecare trăsătură surdă a străfundurilor fiinţei sale se înscrie pe pînză, pe carton sau pe hîrtie ca o pecete vie a destinului său. Van Gogh s-a pierdut în lumină şi flăcări. El, Lautrec, va coborî mereu mai adînc pînă în abisurile sufletului omenesc, pînă în inima nopţii.

Abătîndu-se din ce în ce mai des împreună cu prietenul său Guibert prin bordeluri, se deprinde să le picteze pe osîndite, le schiţează în intimitate, ghemuite sub cearceafuri sau făcîndu-şi toaleta. Se pătrunde de aceste locuri, de tăcerea lor vătuită, de atmosfera somnolentă, de chipul livid al pensionarelor, de iubirile care le unesc şi care le ajută să-şi uite meseria, pretenţiile şi apucăturile vicioase ale bărbaţilor.

Omul acesta ocolit de iubire, însetat de duioşie, le priveşte cu emoţie cum se iubesc. « Nimeni nu poate fi mai îndrăgostit ca ele, spune el. Nu le-aţi văzut niciodată cum se caută. Doar două păsărele ar putea să se ghemuiască

[1] Există un clişeu făcut de Sescau.

mai tare una în penele alteia... » Oh! dar sînt şi femei care trec prin viaţa lui Lautrec. De pildă, această Panteră pe care Zidler i-a prezentat-o într-o noapte, la Moulin Rouge, o roşcovană cu pupilele verzi-albăstrui, de o frumuseţe ingrată, neaşteptată, misterioasă şi învăluitoare. Această fată întreţinută şi-a ales un capriciu: iubiri fugare, la fel de focoase în senzualitatea lor pe cît de înşelătoare... « Adevărata viaţă » este în altă parte.

Gîndindu-se oare la ceea ce ar fi putut el să fie, s-a apucat Lautrec, în mai multe rînduri în ultimele săptămîni, să facă portretul unei persoane – care nu are nimic comun cu lumea obişnuitelor sale modele – al doamnei Honorine P... ? Cum ştie penelul său să devină dintr-odată delicat, spre a reda obrazul proaspăt, eleganţa acestei *Femei înmănuşate,* înduioşătoare solie a unui univers atît de deosebit!

Atît de deosebit şi, astăzi, atît de îndepărtat! Într-o seară, la nişte prieteni, Lautrec s-a lăsat în voia destăinuirilor, declarîndu-i unei tinere femei: « Staţi o clipă – i-a spus, – o să trec să mă aşez înapoia dumneavoastră... O să vă vorbesc la fel de bine. Voi fi la fel de aproape... Nu-i nevoie să vă văd. Vă ştiu pe dinafară. »

Apoi, astfel ascuns, a adăugat, fără să schimbe tonul:

« Prefer să nu vă uitaţi la mine. »

Tînăra femeie abia îşi stăpînea lacrimile.

La începutul anului 1891, în ianuarie, Lautrec expune la cercul Volney *Balul de la Moulin de la Galette* (supus astfel pentru a treia oară aprecierii publicului), portretele lui Sescau şi Henri Dihau, şi un studiu de prostituată. În martie ia parte la cel de-al şaptelea Salon al independenţilor (de astă dată a fost numit membru al comitetului de selecţie împreună cu Seurat si Signac), expunînd mai multe lucrări, printre care *A la Mie* şi *Cameră mobilată,* carton pe care poate fi văzută o prostituată lîngă patul ei, citind o scrisoare.

Încă de la expoziţia cercului Volney, un critic îi reproşase culoarea: o paletă redusă la tonuri neutre. În martie Octave Mirbeau este şi el de aceeaşi părere, recunoscînd însă valoarea operelor trimise: « în ciuda negrului cu care murdăreşte necuvenit figurile, scrie el în *L'Écho de Paris,* domnul de Toulouse-Lautrec vădeşte o reală forţă spirituală şi tragică în studiul fizionomiilor şi în pătrunderea caracterelor. » Lautrec va şti să se folosească de aceste observaţii şi se va strădui să ajungă la armonii mai luminoase în tonalităţi, la nuanţe originale. Îl va călăuzi pe acest drum Whistler, al cărui tablou *(Portretul mamei artistului),* achiziţionat recent de muzeul Luvru, îl va studia pe îndelete.

Dar iată că i se oferă lui Lautrec un prilej de o însemnătate de loc mai mică: Oller şi Zidler îi cer să pregătească pentru stagiunea de toamnă un afiş publicitar pentru localul lor.

Pentru inaugurarea Moulin Rouge-ului, afişul de lansare îl semnase Jules Chéret. Pe acest tărîm, în care la acea vreme se vădea de multe ori un jalnic prost gust, Chéret, la cei 55 de ani ai săi, domina în chip de maestru necontestat. El excelează în pierroţi şi colombine, « apetisante chérete », pe care le pune să se zbenguie în fantezii delicioase, irizate şi nostime. « Viaţa e adesea atît de tristă – spune el, – că trebuie să o înfăţişezi plăcută şi voioasă. Pentru asta există creioane roz şi albastru deschis. » În toate colecţiile de afişe, creaţiile sale, care se bucură acum de o uimitoare popularitate, stau la loc de frunte. Şi oamenii nu se dau în lături de la orice sacrificiu spre a-şi cumpăra altele noi; sînt smulse de pe ziduri, sînt mituiţi lipitorii de afişe. Pretutindeni aproape se deschid expoziţii de afişe, unele chiar internaţionale. Expoziţiile lui Chéret (între care două sa-u deschis la Paris, una după alta în 1889 şi 1890) se bucură fiecare de un succes triumfal.

Cu afişul pentru Moulin Rouge, pe care unii îl consideră drept capodopera sa, Chéret s-a întrecut pe sine. Lautrec

se va expune deci unei comparaţii de temut primind propunerea, dar ea îl umple de o mare bucurie. Pentru el, care caută cu atîta ardoare să cucerească publicul şi nu scapă nici un prilej să figureze într-o expoziţie (va expune şi în acest an la Salonul artelor liberale), oferta i se pare neaşteptată. Colaborarea la diferite gazete rămîne la drept vorbind destul de episodică. De altfel, s-a şi certat cu Roques, directorul *Curierului Francez.* Pentru că, după ce nu i-a plătit desenele, Roques a mai avut şi tupeul să le pună în vînzare pe cele nepublicate la palatul Drouot. La aceasta, Lautrec a răspuns trimiţîndud lui Roques un portărel. În cele din urmă, treburile s-au aranjat, dar cei doi nu-şi mai vorbesc.[1]

Ceea ce îl împiedică însă pe Lautrec să lucreze cu regularitate pentru gazete este felul lui de viaţă atît de tumultuos. Nu are nici timp şi nici chef să se ţină în pas cu actualitatea, să colaboreze susţinut la campaniile de presă. De altfel, publicul gustă în ziare caricatura plină de duh şi şfichi, foarte « pariziană » ca şi pe cea pe jumătate pornografică, găzduită de multe publicaţii, în care se lăfăiesc nestînjenite, sugestive goliciuni. Lucruri care nu i se potrivesc de loc lui Lautrec. Umorul în înţelesul mediocru – aşa cum e luat îndeobşte – el nu-l pricepe: nu ştie să scornească explicaţii hazoase la propriile-i desene; iar escapadele sale nocturne nu sînt decît aparent ceea ce chefliii numesc « distracţie ». Lautrec trăieşte pe cu totul alt plan[2].

Datorită afişului, Lautrec va putea să înfrunte chiar şi mulţimile de pe străzi. Artă minoră, artă « comercială » ?

[1] Vînzarea de la palatul Drouot a avut loc la 1 şi 20 iunie. Desenele lui Lautrec n-au fost adjudecate decît cu cîţiva franci fiecare.

[2] Derutaţi de similitudinea de subiecte, unii dintre contemporanii săi s-au înşelat, dar nu toţi. În faţa *Dansului de la Moulin Rouge,* un Gustave Coquiot, de pildă, se întreba dacă această pînză « nu va provoca mai tîrziu o spaimă asemănătoare aceleia iscată de *Răstignirea* lui Mathias Grünewald ». Lautrec, spunea el, pictează locurile de plăceri în « culori de hazna ».

Pentru un artist autentic care poate înnobila totul cu ajutorul prestigiului, talentului sau al geniului său nu există muncă minoră. Daumier sau Manet nu s-au dat în lături să facă afişe publicitare. Lautrec admiră lucrările lui Chéret. A văzut anul acesta şi afişul unuia dintre artiştii mai tineri, al lui Bonnard, făcut pentru *France-Champagne:* şi a rămas atît de încîntat încît a ţinut să-l cunoască pe tînărul artist, asigurîndu-l pe dată de întreaga sa prietenie – deşi în ochii săi Bonnard are un mare, un foarte mare defect: refuză politicos, dar hotărît, orice invitaţie la băutură. Lautrec se azvîrle cu toată puterea în noua sa îndeletnicire. Se gîndeşte ca pe afiş să figureze Lacoma ca personaj central şi o face dansînd, desprinsă de fundalul de spectatori. Îl va aşeza pe Valentin în faţa ei, pentru a răspunde la rotunjimile şi carnaţia de blondă a alsacienei, cu silueta cenuşie şi deşirată a partenerului ei. Oare *Moulin Rouge* nu înseamnă în primul rînd La Goulue ? Sau Valentin ? Mînat de gustul pentru individualităţi, Lautrec identifică spectacolul cu cei care-l creează, cu cei care, fiind expresia lui cea mai puternică, îl simbolizează, ei singuri, pe deplin. Şi aşa le statorniceşte un rol şi o poziţie ce nu le erau încuviinţate cu uşurinţă la acea vreme cînd, cel mai adesea, actorul sau actriţa erau mai degrabă socotiţi cabotini decît *vedete.*

Arta afişului îi dezvăluie lui Lautrec resurse nebănuite. Înţelege pe dată că e născut cu simţul cerinţelor acestei arte, al monumentalităţii, al valorii decorative şi al caracterului direct şi izbitor pe care trebuie să-l aibă. Este croit pentru ea. În arta sa tot mai purificată, nu urmărea el oare dobîndirea celei mai mari eficacităţi cu ajutorul celor mai simple mijloace ? Afişul, care-i dă prilejul să folosească la maximum tot ce a învăţat de la japonezi şi de la Degas, îi stimulează şi mai mult strădania ce o depune pentru o artă tot mai directă şi mai concisă în savanta ei selectivitate. Făcînd progrese de la o schiţă la alta, studiind îndelung fiecare amănunt, cu ajutorul cărbunelui pus în valoare de

culoare, Lautrec îşi lucrează afişul cu patimă şi migală.

Toate lucrările sale dau impresia de spontaneitate. Dar strădania contribuie şi ea nespus de mult. Oricît ar fi el de deprins să deseneze – oriunde i se întîmplă să se oprească, fie chiar şi în faţa tejghelei unui debit de tutun, unde un prieten îşi cumpără havane, Lautrec desenează pe orice se nimereşte să aibă la îndemînă, curbura unei cefe sau bolta unei frunţi, unduirea unor plete, sinuozitatea unei bărbii. Nu se lasă niciodată în seama harului său. Neîncetatele exerciţii îi îngăduie să aibă – cum o va şi spune de altfel – « desenul în degete » şi după aceea să improvizeze, de multe ori din memorie, cu o uimitoare strălucire. Asemenea încercări însă nu-l mulţumesc. Rareori improvizaţiile sînt prin ele însele, definitiv statornicite. O anume trăsătură, ce pare a fi ţîşnit din creionul sau penelul său, într-o clipă de inspiraţie, şi care e de o graţie atît de vaporoasă, părînd atît de simplă şi uşoară, n-o izbuteşte de cele mai multe ori decît cu preţul unor căutări îndelungi şi pline de răbdare.[1]

Îmbunătăţind prin suprapuneri succesive primele sale încercări, din care elimină orice ornament de prisos, Lautrec se îndreaptă încet, încet, în afişul său, către o reprezentare riguroasă şi foarte sintetică. Tratează grupul spectatorilor, înfăţişîndu-l printr-o nesfîrşită şi compactă masă neagră, delimitată de un ingenios arabesc ce decupează cu stricteţe meloanele bărbaţilor şi pălăriile cu egrete ale femeilor. Pe acest fundal plasează capul Lacomei, aurul părului ei, corsajul roz, juponul alb. Concentrînd toată lumina asupra ei, o transformă într-o imagine a dansului însuşi, figură caracteristică şi esenţială a cadrilului. În prim plan, prin faţa lui Valentin, – surprins pe un ton cenuşiu şi parcă în penumbră, în obişnuita sa atitudine, cu pleoapele lăsate, trupul dezarticulat, braţele

[1] « Michel George-Michel a numărat patruzeci de probe pe calc, pentru studiul unghiului de depărtare a picioarelor unei dansatoare, sau pentru pasul unui cal de circ » – ne spune Michel Florisoone.

în mişcare, mîinile grele bătînd măsura – zboară rochia galbenă a unei dansatoare pe care nu o vedem. De cum apare pe zidurile Parisului, către sfirşitul lunii septembrie, afişul lui Lautrec stîrneşte o uriaşă senzaţie. Uimeşte prin vigoarea şi prin nota de noutate, prin măiestria pe care o vădeşte şi prin neîndoielnica sa forţă de şoc. Entuziaştii se ţin multă vreme după trăsurile-anunţuri care plimbă afişul pe străzi, şi caută să descifreze semnătura. Lautrec şi-a părăsit de trei ani pseudonimul Tréclau. Dar numele lui se citeşte anevoie. Să fie Hautrec, Lautrec ? Peste noapte a ajuns cunoscut de toată capitala.

A început celebritatea sa – cel puţin ca autor de afişe.

Cam tot la vremea asta soseşte la Paris, ca să-şi continue studiile de medicină, Gabriel Tapié de Céleyran. De acum înainte, Lautrec nu va mai putea fi întîlnit fără vărul său. Cei doi tineri au luat obiceiul să se vadă în fiecare seară. Şi împreună sînt de o amuzantă nepotrivire care lui Lautrec fără îndoială că nu-i displace! Prezenţa « doctorului » alături de el scoţînd şi mai mult la iveală propria-i micime, îşi aduce tributul la această exhibiţie crudă şi tutelară, la scoaterea în relief a propriei sale urîţenii, despre care nu încetează o clipă să amintească – sau, mai exact, s-o transfigureze – prin deghizare, grimasă, sau cu acele veşnice caricaturi pe care şi le face singur. Cine l-a putut zări o dată pe pictor şi pe studentul în medicină – un vlăjgan sfrijit şi adus de umeri, mergînd cu capul plecat şi cu un aer nepăsător înapoia piticului, pe care îl întrece cu aproape un bust – nu-i mai uită.

Tapié are pentru Lautrec o reală afecţiune, sporită de o milă pe care se fereşte să o arate, dar care îl face să aibă în faţa vărului său acea răbdare cu care un cîine ciobănesc îndură sîcîielile unui copilaş – o nesfîrşită şi nezdruncinată răbdare. Felul lui paşnic, blîndeţea, bunătatea sa se pleacă în faţa tuturor slăbiciunilor. Face tot cei cere Lautrec şi i se supune fără săcrîcnească. Cu atît mai mult cu cît are

încredere în talentul său, îl admiră sincer.

În dorinţa sa hotărîtă de a duce o viaţă ca toţi oamenii, Lautrec nu vrea fireşte să creadă că, fără mila ce o au faţă de el, şi fără admiraţia ce începe să-l aureoleze – lumea n-ar fi la fel de înţelegătoare şi de tolerantă. « De toate avantajele ce i se oferă se foloseşte cum i se năzare. »[1] O trăsătură copilărească. Dar nu există oare în felul de a fi al lui Lautrec, în ciuda celor douăzeci şi şapte de ani, ceva de copil: capriciile, nerăbdarea, izbucnirile bruşte dar şi pe loc curmate, care-l fac să dea din picioare cînd nu i se face îndată pe plac, înclinarea de a face haz de orice ? Nu se joacă el oare chiar şi cu viaţa: un joc tragic şi, poate, ucigător ? Nu întrece el, tot ca un copil, măsura ? Mai mult decît Guibert, Tapié e calul său de bătaie.

E interzis să se vorbească despre politică – ideea fixă a « doctorului » şi oroarea lui Lautrec. E interzis să se dezbată probleme artistice. « Lasă tu chestiile astea că nu-s de tine! » E interzis să întinzi mîna cuiva care nu e în graţiile lui Lautrec, sau a cărui mutră pur şi simplu nu-i place. La tot pasul, Lautrec îi trage cîte un perdaf. « In-ca-pa »bil! » îi trînteşte el, apăsînd pe fiecare silabă. Tapié tace, îşi pleacă fruntea plină de coşuri şi nu se supără niciodată. Într-adevăr, s-ar spune că simte o adevărată plăcere să fie jignit în felul ăsta. Lautrec, bineînţeles, nici nu şi-ar putea închipui viaţa fără « Tapirul de Ceylan ». Curînd, tovărăşia « doctorului » i-a devenit de neînlocuit.

Verişorul Gabriel nu locuieşte în Montmartre, ci în apropiere de biserica Madeleine, într-un apartament cu tavanul foarte jos – « un apartament pentru un peşte prăjit », cum spune Lautrec. Lucrează ca stagiar la spitalul Saint-Louis, pe lîngă un vestit chirurg, Péan. Tapié i-a vorbit vărului său în termeni elogioşi despre şef. Lautrec, căruia – dacă ar fi fost un om ca toţi oamenii -, i-ar fi plăcut să fie medic şi chirurg, se vede cu o mulţime dintre colegii

[1] Thadée Natanson.

lui Bourges, unii dintre ei, ca şi Bourges, stabiliţi de curînd pe cont propriu, alţii încă interni sau studenţi. Îl atrage îndeosebi chirurgia. Prea de multe ori penelul sau creionul devin în mîna lui un scalpel, ca să nu se simtă atras de arta bisturiului. În adîncul sufletului, e un specialist în disecţie. De aceea îl bate la cap fără încetare pe Tapié să-i obţină de la Péan permisiunea să asiste la operaţii.

Permisiunea îi este acordată cu destulă uşurinţă, pentru că ilustrul Péan, gloria chirurgiei franceze, căruia i s-a dus faima în lume, îşi are şi el cabotinismul său. Face operaţii în faţa unui grup compact de studenţi, a unor medici veniţi din cinci continente şi a altor curioşi, de parcă ar fi pe scenă, nu la spital. Lautrec – care se duce acum în fiecare sîmbătă la spitalul Saint-Louis – e entuziasmat de Péan, un bărbat masiv, de o forţă herculeană, care mînuieşte bisturiul cu o măiestrie de virtuoz.

Întocmai ca pe vremea cînd îl descoperea pe Bruant, Lautrec e atras acum de personalitatea puternică a acestui uriaş inspirat care, fecior de morar sărac din Beauce, a pornit de la coarnele plugului, pregătindu-se singur pentru bacalaureat, ca apoi să se lanseze în medicină, unde a izbutit să-şi facă cea mai rapidă şi mai de prestigiu carieră din vremea aceea. Astăzi, la şaizeci şi unu de ani, e în culmea celebrităţii. Inventator al pensei hemostatice, el a făcut, cu un succes nedezminţit, operaţiile cele mai îndrăzneţe, primele ablaţii ale splinei, primele rezecţii ale pilorului, primele ovarectomii, şi a deschis medicinei un vast cîmp de cercetare.

Lautrec nu se mai dezlipeşte de el. Înainte ca Péan să sosească, pictorul se şi află în pragul spitalului, pîndind venirea medicului în caleaşca sa trasă de doi cai roibi mînaţi de un vizitiu şi cu un valet strălucind de fireturi. Îl urmează pretutindeni, în sălile de operaţie, instalat cît mai aproape, foarte atent, observă cum taie în carne cu o îndemînare de necrezut, fiind mereu teatral şi făcînd glume pe seama a tot felul de lucruri. Îi priveşte nesăţios

mîinile – ah! mîinile! – mîinile lui Péan, iuţi, uşoare, de o minunată precizie. Îl interesează totul la acest practician, îl pasionează sau îl înveseleşte: îl pasionează geniul niciodată dezminţit, care nu se dovedeşte nicicînd atît de îndrăzneţ creator ca atunci cînd e în încurcătură; vitalitatea copleşitoare; solemnitatea; gustul pentru pompos care fac să opereze în frac doar cu un prosop înnodat în jurul gîtului; îl pasionează flecăreala sa de salon care nu mai conteneşte nici chiar atunci cînd luptă din greu cu moartea deşi, ca şi Lautrec, nici lui nu-i e uşor să peroreze; satisfacţia de sine însuşi, pe deplin îndreptăţită, fără îndoială, dar care prin felul ei ostentativ nu e mai puţin ridicolă, rudă apropiată cu îngîmfarea, actorului Samary din *Domnişoara de la Seiglière.*

Cu totul insensibil la ceea ce pentru alţii ar fi neplăcut la o operaţie, Lautrec ia parte la aceasta ca la un spectacol. Face crochiuri după Péan, în tot felul de împrejurări, în acţiunile sale, ţinînd discursuri, ştergîndu-se de sudoare, văzut din trei sferturi, din spate (acel spate de luptător de bîlci care îl impresionează atît de mult pe artist), « aşezîndu-se » la îndeletnicirile lui de fiecare zi, compunîndu-şi « meniul de operaţii », mînuind bisturiul în trupul unui pacient, spălîndu-se pe mîini... « Magnific!... Ce ? Cum ? » Vărul Tapié » « C. cel împodobit cu penele lui Péan » – l-a covîrşit într-adevăr pe Lautrec.

Zece, cincisprezece, douăzeci, treizeci de desene. Lautrec nu se mai opreşte. Execută şi două picturi: O *operaţie a lui Péau* şi *Tracheotomia.* Nepăsarea pictorului în faţa trupurilor sfîrtecate nu este sadism. Asemenea scene le tratează cu discreţie, ocolind orice ar putea fi neplăcut prin redarea unor amănunte respingătoare. Nu se fereşte să recunoască: adoră « să vadă cum se măcelăreşte ». Dar la fel cum îi plac numerele de circ, adică pentru îndemînarea lui Péan, pentru desăvîrşirea muncii lui. De altfel, precizia sălilor de operaţii ca şi a instrumentelor chirurgicale îl încîntă la fel de mult ca şi

« o lucrare bine făcută » a chirurgului, care, – remarcă el plin de satisfacţie, – e totuşi ceva mai puţin abil decît Charles, maître d'hotel de la Durand, de lîngă Madeleine, în a decupa o raţă.

Cinism ? Nu. Fără îndoială că Lautrec nu se înduioşează. Sensibilitatea lui se concentrează, înfloreşte în pasiunea pentru analiză, care găseşte în rigurozitatea chirurgicală o atît de vădită corespondenţă, încît ar fi cu neputinţă să nu-i trezească entuziasmul. Cu sentimentalism nu se poate face chirurgie. Aşa e Lautrec şi în faţa vieţii. Nici nu încuviinţează, dar nici nu dezaprobă. Ia act. Dincolo de orice morală, rămîne spectator. Trupurile nu-şi dezvăluie niciodată mai bine tainele decît atunci cînd sînt bolnave; viaţa nu se dezvăluie nici ea mai bine decît atunci cînd e în dezalcătuire.

Balurile, casele de prostituţie, iată amfiteatrelei lui Lautrec.

La sfîrşitul acestui an 1891, atît de rodnic din toate punctele de vedere, Lautrec mai are o dată prilejul să-şi expună lucrările.

Unul din acei zugravi care au mai mult pretenţii decît talent, cum mişună atîţia pe străzile capitalelor, un oarecare Paul Vogler a reuşit să convingă pe un negustor de tablouri din strada Le Peletier, Le Barc de Boutteville, pînă acum specializat în arta veche, să-i părăsească pe maeştrii olandezi sau italieni şi să se consacre tinerelor « speranţe » ale picturii franceze. « Se împlinesc douăzeci de ani de cînd mă lupt! » blestemă Vogler, în timp ce se serveşte din plin de punga de tutun a lui Le Barc.

Cumsecade de felul lui, Le Barc a început să coboare panta vieţii. A cîştigat ceva parale; şi-ar putea îngădui să se retragă din afaceri la proprietatea sa din Pierre-fitte. Dar de ce să nud ajute pe tineri ?

Descotorosindu-se de tablourile vechi pe care le mai avea, îşi spoieşte dugheana şi-i pune o nouă firmă:

Impresionişti şi simbolişti, şi-i invită să expună la el pe cîţiva artişti, dintre cei care i se par lui mai demni de luat în seamă. În stînga vitrinei, un panou mare va menţiona numele pictorilor din ale căror lucrări va păstra în permanenţă cîteva.

Dibuit de Le Barc, Lautrec participă, alături de Bernard, Anquetin şi alţi cîţiva, ca de pildă Bonnard şi Maurice Denis, la prima expoziţie a galeriei care s-a ţinut în decembrie.

Expoziţia stîrneşte un oarecare interes. *L'Écho de Paris* însărcinează chiar pe unul din redactorii săi să pună întrebări artiştilor grupului. Anquetin declară cu mîndră temeritate: « Nu există teorii, nu există şcoli. Există doar temperamente! Cum mă calific pe mine însumi ? Mă calific drept Anquetin, pur şi simplu. » Bernard îl primeşte pe gazetar în micul său atelier făcut din scînduri pe care şi l-a amenajat la Asnieres şi unde pe pereţi izbucnesc profesii de credinţă ca: « Arta este viziunea sublimului », alături de o listă, – purtînd pe frontispiciu « Gloria aparţine geniului » – şi conţinînd numele artiştilor pe care el îi venerează. Bernard desfăşoară larg teoriile sale estetice şi tună şi fulgeră împotriva celebrităţilor oficiale: « Cabanel, Carolus Duran, Cormon, etc, o retează el scurt, sînt toţi nişte cretini care n-au priceput niciodată nimic din arta maeştrilor pe care au vrut să-i continue... Cît despre Meissonier, primele sale tablouri au fost nişte plăcinte bine făcute, iar ultimele zeama care se scurge de pe grătar. » Lautrec, deşi se bucură acum de un început de izbîndă, pare totuşi şters pe lîngă îngîmfaţii săi camarazi. Nici nu se gîndeşte să se umfle în pene din pricina succesului său. « Stau în colţul meu » – se mărgineşte el să spună cu modestie. Oficialii ? Nu are o părere despre ei. Meissonier ? « Şi-a dat multă osteneală, judecă Lautrec, şi trebuie întotdeauna să-l stimezi puţin pe cei care-şi dau osteneala. » Asta-i tot. Nu s-ar putea spune, într-adevăr, că Lautrec caută să stîrnească vîlvă în jurul său. Faima sa

recentă reprezintă un fapt, totuşi; şi care pare chiar de prost gust în ochii alor săi. Pictorul dumneavoastră preferat ? – a fost întrebată într-o zi contesa Adèle. « În orice caz nu fiul meu » – a răspuns ea. Faptul că artistul, în ciuda interdicţiei care i-a fost adusă la cunoştinţă, înscrie numele familiei Lautrec pe lucrările sale, bineînţeles că nu-i face de loc plăcere contelui Alphonse. De ce oare să nu picteze fiul său cu predilecţie scene din viaţa militară, ca Neuville sau Detaille ? Cine ar putea să-l convingă să-şi schimbe subiectele şi maniera ? « Spre a păstra onoarea numelui, este de părere unul din unchi, ar fi mai bine să-şi aleagă modelele în altă parte decît în Montmartre. » Spre a păstra onoarea numelui! Lautrec pufneşte în rîs. De aici înainte nu-l va mai chema decît *Onoarea Numelui* pe acest unchi cu care, zice el, înţelege « să nu mai aibă decît relaţii de înmormîntare ». Şi zeflemitor, pictorul se întoarce la dănţuitoarele şi prostituatele sale. Se întoarce la amfiteatrele lui[1].

[1] Din anul 1891 au rămas ceva mai mult de treizeci de picturi.

III. UN BUCHEŢEL DE VIOLETE

Voi, ceilalţi oameni, nu puteţi vorbi despre nimic, fără să luaţi imediat o hotărîre: e o nebunie, e un lucru de bun simţ, e bine, e rău. De ce ? Aţi căutat vreodată pînă în miezul ei pricinile unei acţiuni? Cunoaşteţi cauzele care au produs-o şi care o făceau de neînlăturat ? Dacă le-aţi fi cunoscut, nu v-aţi fi pripit să judecaţi.

GOETHE

Manifestările publice ale lui Lautrec se ţin lanţ: în ianuarie 1892 expune la grupul XX; îndată după aceea figurează la cercul Volney şi la Independenţi. Presa de care se bucură e bună, uneori excelentă. Yvan Rambosson, în *La Plume* din 15 martie, scrie referitor la lucrările pe care le-a trimis la Volney, că acestea « capătă o foarte mare valoare între banalităţile din jur ». Lumea începe într-adevăr să-l înţeleagă şi să-l guste pe Lautrec. Octave Maus vede în operele sale o « artă despuiată de orice convenţie ca şi de orice literatură. Prin cruditatea ei, ea sugerează o gîndire gravă »; este o artă plină « de amărăciune, patimă şi neruşinare ».[1]

Lautrec pare că e peste tot în acelaşi timp. În mai se duce la Londra[2]. O lună mai tîrziu trece prin Toulouse ca

[1] Citat de Dortu, Grillaert şi Adhémar în lucrarea: *Toulouse-Lautrec în Belgia.*

[2] Probabil împreună cu Pissarro. Întnadevăr, într-o scrisoare a acestuia către nul său Lucien, se poate citi: « Pleacă şi Lautrec la Londra şi s-ar

să vegheze la tipărirea celui de-al doilea afiş, un panou alb-negru, de o violentă expresie, pe care i-l comandase Arthur Huc, directorul ziarului *La Dépêche,* pentru lansarea pe piaţă a unui nou roman-foileton.

Chiar dacă Lautrec ar fi stat tot timpul la Paris, producţia sa n-ar fi fost mai bogată. Multiplică picturile inspirate de *Le Moulin Rouge,* pictează fără răgaz pînze sau cartoane în care apar mai ales La Gouloue şi Jane Avril.

Aceasta din urmă, atît de deosebită de celelalte dansatoare, îl interesează în cel mai înalt grad. Jane Avril – La Mélinite, cum i se mai spune – este fiica naturală a unui nobil italian şi a unei foste demimondene din timpul celui de-al Doilea Imperiu. În copilărie a avut mult de suferit de pe urma brutalităţii mamei sale, a cărei fermecătoare înfăţişare n-a izbutit să ascundă prea multă vreme, nici chiar amanţilor săi, felul ei de a fi certăreţ, crud, morbid aproape, firea fără doar şi poate dezechilibrată. Femeia aceasta decăzută îndura cu greu mizeria. Cînd deprimată şi suferind de mania persecuţiei, cînd pradă unor delirante visuri de mărire, ea se răzbuna pe fiica ei, pe care o teroriza, ameninţînd-o cu cele mai groaznice pedepse, dacă ar fi îndrăznit să se plîngă vecinilor sau să ţipe. O trimitea chiar să cerşească şi să cînte prin curţile oamenilor. Nemaiputînd să îndure, fata a încercat o primă fugă, care s-a terminat în clinica lui Charcot de la Salpêtriére: aici a fost îngrijită de o boală nervoasă. Apoi i-a fost înapoiată mamei, care după aceia a încercat s-o facă prostituată. La şaptesprezece ani tînăra fată a fugit pentru totdeauna, ducînd cu sine groaza de violenţă, « de josnicii de tot felul, de vulgaritate şi grosolănie ». A avut mai mulţi protectori, fără să se vîndă însă, ci punînd suflet în aceste legături. Şi-a găsit refugiu în muzică şi dans. A devenit apoi călăreaţă la Hipodromul din Avenue Alma, pe urmă casieră la

---

putea să luăm acelaşi tren. » (17 mai 1892).

Expoziţia Universală din 1889, după care a intrat la Moulin Rouge, unde Zidler s-a grăbit să o primească cu multă prietenie.

Lautrec nutreşte şi el sentimente de prietenie pentru această femeie tînără, bolnăvicioasă, prea sensibilă, cu obrazul stigmatizat de suferinţă, cu ochi de culoarea peruzelei palide, rătăcită aici in trupa femeilor de la local care au poreclit-o « Jana »Nebuna ». Dar ea nu e din lumea lor, e îndrăgostită de tablouri şi de cărţi, despre care vorbeşte cu mult gust; gingăşia şi rafinamentul, cultura – într-un cuvînt « spiritualitatea » ei – o fac să fie aparte de colegele de la Moulin, care, cum era şi firesc, nu o pot suferi.

Pentru ea, dansul nu are nimic din acea dezlănţuire carnală, din acele porniri de instinct ce se mişcă în ritm, şi care-i aduc Lacomei spurcata ei faimă. Pentru ea, dansul înseamnă spirit; e un limbaj. Lautrec este încîntat de figurile subtile pe care le descriu picioarele sale, de toaletele în nuanţe delicate şi armonioase (Jane Avril este singura dansatoare de la Moulin care nu poartă lenjerie albă, ci mătase şi muselină colorată), în care se împletesc – cu distincţie -, negru, verde, violet, albastru deschis sau portocaliu.

Îi face neostenit, portret după portret, vrăjit de fizionomia ei atît de personală, pe care rezerva – să fie oare de mirare ? – o face şi mai provocatoare, dăruindu-i un farmec « tulburător », pervers, – după unii – sau, cu o anume ciudăţenie, cum spune Arthur Symons, un aer de « feciorelnică depravare ». Lautrec o pictează dansînd cu paşi solitari, ridicîndu-şi gamba într-o parte; o pictează ieşind de la Moulin Rouge, punîndu-şi mănuşile sau înfofolită bine, cu mîinile în buzunar, într-o haină largă. Zăboveşte de fiecare dată asupra figurii slăbuţe, gînditoare, de o melancolie puţin cam ciudată, la această femeie pe care unii dintre obişnuiţii casei o iau drept morfinomană, alţii drept « o englezoaică de familie bună,

mai mult sau mai puţin detracată, căreia ai ei, ca să scape de ea, îi asigură o pensie »; Pascal ar fi, se pare, cartea ei de căpătîi.

Jane Avril răspunde din plin prieteniei ce i-o arată Lautrec. Cucerită de talentul artistului, se învoieşte cu plăcere să pozeze în atelierul acestuia, unde cîteodată joacă şi rolul de stăpînă a casei; de multe ori iese cu el să mănînce, la prînz sau seara, la faimosul restaurant al lui Moş Lathuile, din avenue Clichy; sau îl întîlneşte la Bruant.

I-ar fi fost oare pictorul la fel de credincios Janei Avril – în care desluşeşte mult mai mult decît o dansatoare, una din acele individualităţi puternice care îi plac atît – dacă ar mai simţi aceeaşi atracţie de odinioară pentru cadril ? Pe cît se pare, dansurile acestea nu-i mai transmit acelaşi imbold creator. Şi într-adevăr, spectacolele de la Moulin Rouge, oricît de numeroase şi de felurite ar fi, nu mai reprezintă decît arareori, sau aproape niciodată, vîltoarea dansului. Iar dacă mai pictează cadriluri, o face înainte ca orchestra să fi atacat primele măsuri, în timp ce dansatoarele şi dansatorii nemişcaţi unii în faţa celorlalţi, par să se sfideze. Chiar în clipa de faţă pictează ce-i drept două valsatoare înlănţuite, dar mişcarea propriu-zisă a dansului i-a reţinut cu mult mai puţin atenţia decît personalitatea acestor femei ce oficiază pe altarul zeiţei Sapho. « Uită-te la ele cum dansează, ochi în ochi. Chiar dacă-s închişi – de atîta plăcere! » – spune pictorul cu încîntare. Cînd i se întîmpla s-o picteze pe La Goulue, n-o mai reţine în zborul înspumat al dantelelor, ci la braţul unui nătăfleţ cu şepcuţă, « între două piruete de vals », ori venind împreună cu sora ei în sala de bal şi adulmecîndu-şi « prada » cu priviri neruşinate şi vicioase. De altfel, La Goulue începe să cam pună carne pe ea. Curînd grăsimea o să răpună mişcarea. Mîine va semăna cu sora ei, o fată greoaie, din cale-afară de mitocancă, care nu vine la Moulin decît dacă bănuie că ar fi niscai muşterii. Pe această Jeanne Weber nu o prea îndrăgeşte nimeni. Cum

Zidler a cumpărat pînza în care Lautrec a pictat-o alături de La Goulue şi a atîrnat-o lîngă celălalte lucrări ce împodobesc hall-ul, domnişoarele din cadril se opresc în faţa tabloului, hlizindu-se: « Ia te uită ce mai pocitanie! Ditai elefantul! Eu zic că a fost bun cu ea! » Pînă la urmă Zidler a trebuit să se dea bătut şi să ia tabloul de pe perete.

Da, fără îndoială, cu Lautrec se întîmpla o prefacere. Ceva în arta – ca şi în viaţa sa – e pe cale să se încheie. Pictează – de parcă ar vrea să tragă o învăţătură din studiile făcute timp de trei ani la Moulin – o pînză mare de 1,20 m pe 1,40 m, în care pune laolaltă, în jurul unei mese de pe promenadă, pe La Macarona, Guibert, Sescau şi pe criticul Edouard Dujardin, fondatorul publicaţiei *La Revue Wagnérienne,* personaj cu o statură frumoasă, purtînd monoclu, « păros, bărbos, botos »[1]; în fund trec Tapié, deşirat, şi chiar Lautrec însuşi, minuscul, în timp ce La Goulue se piaptănă, deşelată, în faţa unei oglinzi; în prim-plan, retezată de marginea pînzei, se detaşează o figură de femeie, scăldată într-o puternică lumină verzuie. Din ce în ce mai dezbărate de orice încărcătură de prisos, compoziţiile lui Lautrec – lucrările sale de afişist îi sînt de un neîndoielnic folos, dîndu-i prilej să adîncească mai mult elementele artei sale – ajung la o forţă de exprimare neasemuită. Şi capătă acea amploare, caracterul spontan şi totodată deosebit de decorativ ce personifică afişul.

Din cînd în cînd, Lautrec se face nevăzut cîteva zile. Unde să fie oare ? Prietenii sînt îngrijoraţi. Nu mai dau de el nici la Moulin Rouge, nici la Bruant şi nici nicăieri în altă parte în Montmartre. Atelierul din strada Tourlaque rămîne pustiu iar Bourges nu ştie nimic.

Curînd, misterul se destramă şi cu toţii află că Lautrec părăseşte Montmartre, coborînd din Butte ca să se

[1] Thadée Natanson.

instaleze în împrejurimile gării Saint-Lazare sau ale Operei, în casele de prostituţie de pe străzile Joubert şi Amboise.

Aici pictează, aici mănîncă, aici doarme.

Lautrec nu este dintre cei care caută scandalul cu lumînarea, deşi în dispreţul ce-l arată faţă de părerea altora, intră şi puţină fanfaronada: excentricitatea în sensul originar al cuvîntului la el nu e decît cochetărie; afişează dorinţa de a nu se mira niciodată.

« Bordel! Şi ce dacă-i bordel! – îl poţi auzi exclamînd în faţa celor care se indignează *T'est des maisons du bord de l'eau* – Case la marginea apei[1]. Doar ne trebuie apă, nu ? *Tek-nika* curăţirii de păcate. »

Dacă scandalizează pe cineva – şi mai ales pe ai săi, care sînt martorii înspăimîntaţi ai neîncetatei lui decăderi – o face în mare măsură fără să vrea. În această transformare a lui, nimic nu e pus la cale; el alunecă pe panta sa, se supune destinului. Ca şi Van Gogh, nu are nici el de ales şi, împins de pornirile virilităţii sale, se duce acolo unde e de ajuns să plăteşti ca să dobîndeşti. Respins, dispreţuit, Lautrec iese în întîmpinarea femeilor respinse, dispreţuite. Gauguin, marele sălbatic, a plecat în Tahiti (unde se şi află acum), determinat de mai multe pricini, printre care şi aceea că acolo te poţi bucura, cît mai aproape de starea naturală, de o deplină libertate a simţurilor: împrejurimile gării Saint-Lazare şi ale pieţei Operei sînt pentru Lautrec la celălalt capăt de lume.

În aceşti ani, naturalismul a adus la modă femeile de stradă: Huysmans, în 1876, a publicat *Marthe, Povestea unei prostituate;* Edmond de Goncourt, *Fata Elisa,* în 1877; Zola, *Nana,* în 1880; Maupassant, *Casa Tellier,* în 1881. La drept vorbind, pictorii s-au dus cam întotdeauna să-şi caute modelele în aceste medii, fie că era vorba de Carpaccio sau de Vermeer, de Frans Hals sau de

[1] Joc de cuvinte intraductibil: (*Bord*-marginea).

Caravaggio. Fără a mai pomeni de Constantin Guys şi de Felicien Rops, amintim doar că Degas a consacrat numeroase monotipuri scenelor din casele de toleranţă[1]. Van Gogh a lucrat şi el în casele rău famate; Émile Bernard de asemenea, ca şi Raffaëlli. Japonezii, la rîndul lor – Utamaro, Haru Nobu, Hokusai, Shiunsho – au descris pe larg viaţa din Yoshiwara, ritualul ceremonios al « caselor verzi » din Yedo. Nemaisuferind de pe urma deformării impuse de veşminte, trupul fetelor înfloreşte sub ochiul pictorului, aşa cum arată el în realitate – întocmai ca cel al tahitienelor. Deprinse să trăiască goale, aceste femei, spre deosebire de modelele profesioniste, nu pozează. « Modelul este întotdeauna împăiat, constată Lautrec; în vreme ce ele, ele trăiesc. Nu m-aş încumeta să le ofer o sută de centime pentru un pozat, şi totuşi, Dumnezeu ştie cu cîtă prisosinţă o merită. Se întind pe canapea ca nişte animale... Ce mai încoace-încolo, sînt atît de fără ifose! »

Fără ifose. De îndată ce se aventurează într-un mediu care nu e deprins cu fizicul său – şi riscă acest lucru cît mai rar cu putinţă – Lautrec uimeşte, stîrneşte înduioşare sau hohote de rîs. Tace, dar asta nu înseamnă că nu suferă. Şi încă foarte tare. Într-o seară, la ieşirea dintr-o sală de spectacol, un mojic, făcînd cu ochiul celorlalţi, a atras atenţia grupului său asupra pictorului. Zîmbete. Prietenul care-l însoţea pe Latutrec a surprins atunci aprinzîndu-i- se în pupile o scăparare de ură; apoi artistul s-a apropiat şi ridicînd capul spre nasul individului, a articulat « un scurt citat din generalul Cambronne »[2]. « Ce pornire

[1] Aproximativ şaptezeci de asemenea monotipuri au fost distruse, « dintr-un sentiment de pietate » (ca să reluăm expresia anumitor comentatori), de către fratele lui Degas, la moartea artistului.

[2] Pierre de Cambronne, general francez, care a comandat la Waterloo una din ultimele poziţii ale vechii gărzi. Somat să se predea, se spune că ar fi răspuns cu un singur cuvînt format din cinci litere *(merde,* în limba franceză e o înjurătură foarte obişnuită) cunoscut de atunci drept « vorba lui Cambronne ». (*N.tr.*).

semnificativă » – a gîndit pe loc amicul[3].

În « casele verzi », Lautrec nu are să se teamă de aşa ceva. Deprinse cu cele mai năstruşnice fantezii, trăind de cealaltă parte a lumii, unde omul se despoaie de orice ipocrizie ca să se lase în voia celei mai desăvîrşite neruşinări a instinctelor, unde acestea se dezvăluie dintr-o dată, unde tot ce de obicei se ascunde cu mare grijă este aici mărturisit şi scos la iveală, făpturile astea nu sînt cuprinse de nici un fel de mirare în faţa pictorului. O mogîldeaţă de bărbat, cu o conformaţie monstruoasă, cu pofte nesăţioase, ei bine! Şi ce-i cu asta? O mogîldeaţă de bărbat, dar nu mai altfel decît destui alţii şi fără doar şi poate mult mai puţin ciudat decît anumiţi maniaci care, după ce ies din penumbra odăilor, o dată ajunşi în stradă, îşi reiau tot aerul lor de oameni normali. Groparii din Hamlet au sondat, mai bine ca oricine altcineva, neantul omenesc.

Fetele astea nu se miră. Mai mult: stigmatizate, ele au înţelegere pentru cel stigmatizat. Ele nu ştiu sau puţin le pasă că acest om este urmaşul conţilor de Toulouse, sau un artist la modă. Prea puţin le pasă de rangul social. Titluri, nume, nimic nu are trecere în aceste locuri de la marginea societăţii. Aici oamenii sînt goi. Suferinţa lui Lautrec şi suferinţa lor se întîlnesc, se împletesc, făcînd loc să se ţească între el şi ele puţin din acea duioşie care le lipseşte atît, şi lui şi lor. « Fetele au suflet; buna creştere vine din suflet. Asta-mi ajunge! » – spune Lautrec. El e « Domnul Henri », un seducător în stare să mîngîie timp de un ceas o mînă ce a fost lăsată într-a sa. Femeile astea nu sînt deprinse cu atenţiile. În felul lor de viaţă, ce se scurge ca într-o închisoare, unde totul e pus la punct pînă în cele mai mici amănunte, de o disciplină aproape cazonă, sculatul la orele zece, îngrijirea trupului, micul dejun la orele unsprezece, cină consistentă la orele cinci şi jumătate

[3] Această relatare i-o datorăm lui Francis Bourdain.

(munca serioasă începe cam pe la orele opt), supeul la două dimineaţa – ele îndeplinesc rolul cel mai pasiv, cel mai umilitor ce i-a fost hărăzit vreodată unei fiinţe omeneşti. Nu sînt decît nişte obiecte care-şi aşteaptă clientul. Obiecte pe care le alegi, de care te foloseşti, pentru care plăteşti chirie şi pe care le dai înapoi după ce te-ai servit de ele. Obiecte. Vite. – Pentru Lautrec ele sînt iubite.

Fără îndoială că pictorul nu este naiv. Dragostea e altceva... Dragostea?... Există oare dragoste ? Dacă i-ar fi trecut cuiva prin cap să-i pună această întrebare necuviincioasă, Lautrec ar fi retezat printr-o glumă cinică, o indiscreţie atît de ucigătoare. Lîngă fete el se bucură măcar de o iluzie, de iluzia acestei afecţiuni după care tînjeşte, dar de care n-ar recunoaşte în ruptul capului că are nevoie. Şi poate că e mai mult decît o iluzie... Adoptat de sihăstrite, se plimbă în voie, izbind cu « bastonaşul » în parchetul odăilor, îngînînd fals cine ştie ce cuplet marţial, în clădirea din spatele storurilor dormitînde, cu ferestrele de la parter ferecate în lacăte, şi pe deasupra şi zăbrelite. Mănîncă împreună cu fetele de la bordel, prezidînd alături de Madame, stăpîna casei, masa la care fiecare îşi are locul ei dinainte stabilit după vechime şi o anumită ierarhie. Îmbogăţeşte meniurile cu fel de fel de delicatese, pateuri, vinuri fine. (Dar fetele nu au, ca el, ştiinţa băuturilor străvechi şi cu buchet. « De nimic n-au habar. Să te tăvăleşti de rîs, nu alta! ») îşi aminteşte de datele aniversărilor lor şi de micile lor sărbători şi le aduce daruri. Face partide de cărţi cu ele în timpul orelor libere – le-a învăţat faraonul – le ascultă spovedaniile, le ticluieşte scrisorile, le consolează pe cele ce plîng, secîndu-le cu sărutări lacrimile care umezesc pleoapele lor obosite Sînt triste, mereu triste, nu rîd decît la beţie; dar Lautrec cunoaşte nişte cuvinte ce fac să răsară pe buzele lor un zîmbet, în ochi o strălucire de fericire copilărească. Ştie ce le lipseşte şi lor, şi ce îi lipseşte şi lui atît de mult,

se întrece pe sine în a le oferi acest ceva şi ad reprimi la rîndul său de la ele: le redă o identitate omenească.

« Uimite dar înduioşate »[1], prostituatele se dăruie mîngîierilor, dezmierdărilor lui, cucerite, emoţionate de politeţea, de delicateţea, de glasul lui, care pentru ele devine dulce, de atenţiile şi miile de drăgălăşenii pe care le scorneşte pentru ele. Iluzie, da, poate; trebuie să plăteşti, el se supune regulii, dar totul se petrece ca şi cînd ar fi într-o altă lume, o! Jeanne d'Armagnac, chip dispărut, imagine a inaccesibilului! Lautrec s-a integrat în felul de viaţă al acestor femei. Pătrunzînd în intimitatea micilor lor taine, a micilor gelozii ce le despart şi le stîrnesc una împotriva celeilalte uneori cu atîta furie încît patroana, « marchiza », trebuie să le cheme la ordine: « Ei bine, doamnele mele, unde vă treziţi ? », Lautrec trăieşte din viaţa lor, îngăduit pretutindeni şi clipă de clipă, fiind de faţă la toaleta şi la primenirea lor, intrînd prin odăi, surprinzîndu-le în somnul de dimineaţă, atunci cînd, fără suliman, obrazurile se pot vedea în nuditatea lor lividă, observînd, cufundat într-un fotoliu, cu ochii întredeschişi, zvîrcolirea lor de fiice ale Lesbosului, bucurîndu-se de această intimitate, complăcîndu-se în această atmosferă îmbibată de *odore di femina*[2], alintîndu-şi prietenele, ghemuindu-se la căldura lor, înconjurîndu-şi gîtul cu sînii lor « ca cel mai pufos dintre fulare »[3], dezmierdat, primit, răsfăţat, gungurind de plăcere.

« Bordel! Şi ce dacău bordel! Nicăieri nu mă simt mai acasă. »

Cînd deznădejdea îi împovărează sufletul, îşi întoarce privirea către aceste decăzute, către aceste prostituate, care, ca şi el, au « ceva de omorit în viaţă »[4] şi care-l ascultă atente, drăgăstoase, mîngîietoare. Lîngă ele şi-a

[1] Thadée Natanson.
[2] Parfumul de femeie (în lb. italiană în original. – *N. tr.*).
[3] Thadée Natanson.
[4] Gustave Coquiot.

descoperit un cămin. O familie.

Fornăie pe nas; şi, dintr-o dată: «În sfîrşit, îşi bate el joc, am găsit nişte fete pe măsura mea.»

Privind, desenînd, pictînd, Lautrec lucrează. Pictează mai ales, şi în mai multe rînduri, perechi de prostituate înlănţuite în paturile lor.

Discret, căutînd să redea doar ceea ce este viabil, ceea ce este permanent, veşnic (cuvîntul acesta i-ar aţîţa, desigur, verva) în animalul om, Lautrec se fereşte şi se va feri întotdeauna să pomenească meseria modelelor sale. Pictează numai femei; în operele sale, « clientul » nu apare niciodată.

Îşi execută cartoanele sau pînzele fără nici o concesie de orice fel ar fi ea, fără romantism, dar şi fără vulgaritate ocolind tot ce e în doi peri, trivialul ca şi falsa sensibilitate. În adîncul fiinţei sale se simte prea legat de această lume pentru a recurge, cum o face, de pildă, Constantin Guys, la anecdotă sau la ochiada complice. E prea lucid ca să învăluie realitatea. Operează ca un chirurg, ca un clinician. Un clinician ce s-ar simţi legat, prin ce are el mai profund, de tumorile pe care le studiază. Cu ochiul său de miop, explorează, analizează, notînd cu o mînă cinstită, necruţătoare, tot ce vede. « O rană interesantă », « o boală frumoasă »: expresii de medic pe care Lautrec ar putea să şi le însuşească. Redă cu încîntare vestejirea obrajilor, oprindu-'se îndelung ca să descrie o piele ce a îndurat multe, nişte pleoape grele, o privire stinsă, o fărîmă de tinereţe pe un obraz din cale-afară de sulemenit. Dar Lautrec nu observă doar partea urîtă a lucrurilor; reţine şi prospeţimea: dincolo de murdărie, desluşeşte nevinovăţia. Cum spunea Berlioz în *Damnaţiunea,* aceste prostituate reprezintă « animalismul în toată candoarea lui ». Să fie ele oare atît de deosebite de celelalte femei ? Lautrec e convins de contrariul; şi o spune, o repetă, vorbeşte de

prietenele lui ca despre nişte « burgheze ale dragostei ».

Aşa încît lucrările sale nu au decît în al doilea rînd o valoare de document; ele nu constituie de loc nişte anale ale prostituţiei. În primul rînd, sînt opere de artă, dar, în felul lor, şi un soi de pledoarii. Lautrec se înverşunează să desprindă aceste fete de meseria lor pentru că înţelege să le picteze exact ca pe nişte femei oarecare, să picteze casele în care trăiesc, întocmai ca şi cînd ar picta nişte locuinţe obişnuite. Societatea a făcut din fetele astea un fel de paria – ca şi din el. Lautrec se revoltă împotriva unui asemenea fel de a gîndi. Nu este atît de aspru, atît de veridic, atît de necruţător decît pentru a putea spune mai bine, cu mai multă hotărîre şi putere de convingere, că nimeni, în această lume, nu are dreptul să dea la o parte pe nimeni.

În vremea asta, patroana casei din strada Amboise, domnişoara Blanche d'Eg... – care are pretenţii că se pricepe la artă, posedă pînze de Henner, Boudin şi Guillaumin, şi chiar propriul portret executat de Trouillebert; casa ei, de altfel, este una dintre acelea în care artiştii vin să-şi sărbătorească succesele în serile de vernisaj – îi cere lui Lautrec să-i decoreze salonul cel mare.

Clădirea din strada Amboise este o casă veche din secolul- al XVII-lea; ea păstrează frumoasele lambriuri ale epocii lui Ludovic al XV-lea. Lautrec se aşterne pe treabă. Ajutat de un pictor de clădiri şi de un elev al lui Puvis de Chavannes, el umple spaţiile dintre uşi şi ferestre cu şaisprezece panouri, de peste doi metri înălţime, unde, pe un fond galben deschis, execută în stil rococo flori, frunze, ghirlande şi şaisprezece medalioane ovale în care apar figurile « pensionarelor »: Carmen, o blondă « Pompadour », o evreică micuţă... Lautrec nu şi-a părăsit însă lumea din afară. În timp ce lucrează la această decorare, elaborează şi un al treilea afiş. Îi fusese comandat de Jehan Sarrazin, un boem ciudat din Butte,

care a deschis în strada Martirilor, la numărul 75, o nouă « bombă », *Divanul japonez.* « Propagator al măslinelor la popoarele septentrionale » (aşa se califică singur), Jehan Sarrazin a rătăcit multă vreme prin Montmartre, din caberete în braserii, cu un ciubăr la subsuoară, oferind amatorilor douăsprezece măsline învelite într-un poem de cinci bani. Apoi, fără să renunţe la ciubăr, şi-a amenajat Divanul: o sală scundă, îngustă, mobilată şi ornată într-o manieră mai mult sau mai puţin japoneză – japonezeriile sînt pretutindeni la modă, în pictură, în teatru, în literatură[1] – cu cîteva mese de biliard vopsite în albastru şi roşu, cu un tavan aurit, cu scaune lăcuite în negru; serviciul este asigurat de femei îmbrăcate în kimono-uri. « Poetul măslinelor » dă dovadă de fantezie în a scorni atracţii. Cu un an în urmă, a dat lovitura angajînd o cîntăreaţă, Yvette Guilbert, care de atunci a contribuit din plin la prosperitatea întreprinderii sale. După un debut mai anevoios, Yvette Guilbert începe să se impună Silueta sa destul de ciudată începe să fie cunoscută: o femeie prelungă, slabă, fără sîni, « un gît care nu se mai sfîrşeşte », braţe nemăsurate, înmănuşate pînă la umeri, ochi rotunjiţi de machiaj, un nas cîrn şi lătăreţ cît un ceaun, o gură mare de un roşu ţipător, crestînd ca o rană albeaţa macabră a obrazului şi, pe cap, un cozonac din păr roşu. Cu o « voce verde », cîntăreaţă îi zice de la orele zece la unsprezece la Divanul Japonez, în faţa unui public format adeseori din artişti şi literaţi, cîntece de un gust cam aspru, ca de pildă *Fecioarele,* care este foarte aplaudat în fiecare seară:

Ce sont les abricots pas mûrs,
Elles ont peu de charmes, mais ils sont durs.
Pour sur!

[1] *Madame Chrysanthéme,* unul din succesele lui Pierre Loti, datează din 1887.

Les Vierges![1]

Cu o asemenea personalitate de netăgăduit, nu se putea ca Yvette Guilbert să nu-i atragă atenţia lui Lautrec. În afişul pentru Divan, pictorul totuşi aproape că o înlătură, mulţumindu-se să o schiţeze într-un colţ al compoziţiei sale, în timp ce locul de frunte îl lasă Janei Avril – o simplă spectatoare – şi lui Edouard Dujardin.

Remarcabil de echilibrată înlăuntrul elementelor sale, această operă este o piesă magistrală. Nu se poate spune acelaşi lucru şi despre cel de-al patrulea afiş al lui Lautrec, destinat publicităţii pentru romanul *Regina plăcerilor,* de un prieten de-al său, Victor Joze, şi pentru care Bonnard a făcut coperţile.

Bruant apelează şi el la pictor să-i facă un afiş: a primit tocmai propunerea lui Ducarre, directorul de la Ambassadeurs, pe Champs-Elysées, care i-a oferit cinci mii de franci pe lună ca să se producă pe scena café-concertului său.

Vîltoarea care îl scoate pe Lautrec din Montmartre îi cuprinde pe toţi. Montmartre a ajuns în culmea celebrităţii sale, dar această celebritate are drept urmare un soi de izbucnire. Peste tot sînt cerute vedetele care i-au asigurat colinei Butte faima. După « Ambass » Bruant va pleca într-un lung turneu în provincie şi în Algeria. Oller, simţind pulsul, înfiinţează chiar în acest an, pe Champs-Elysées, un fel de sucursală a Moulin Rouge-ului, *Le Jardin de Paris.* În fiecare noapte, după ce Moulin îşi închide porţile, el îşi conduce aici cu omnibuzul într-o defilare zornăitoare, cu cai la trap şi şfichiuri de bici, dansatoarele şi pe obişnuiţii casei.

Ducarre, « un bătrînel cumsecade fără pic de carte », avînd « aerul unui mesean invitat la nunta unei familii

[1] Sînt caise încă necoapte / Nu prea au farmec, dar sînt tari / Ce-i drept, e drept! / Fecioarele!

sărace »[1], nu e prea darnic cu talentul lui Lautrec. Discută preţul cerut de artist, îi dă bombănind o sumă care nu va acoperi nici măcar cheltuielile de tipar. Aceste samsarlîcuri îl irită pe pictor. « Am lucrat pe degeaba, îi scrie lui Bruant. Îmi pare rău că au fost pomenite bunele noastre relaţii, ca să fiu escrocat. Sper că data viitoare vom fi mai prudenţi. »

Lautrec este însă, din păcate, departe de a fi terminat necazurile cu Ducarre. Acesta, văzînd proiectul de afiş, se face că-l acceptă, dar, în ascuns, comandă un alt afiş unui oarecare Levy. Cînd Bruant află de matrapazlîc, se înfurie şi declară pe loc că, dacă lucrarea prietenului său nu va fi lipită pe ziduri, să nu se mai conteze pe el să cînte mai departe. Ducarre încearcă să-l îmbuneze pe « cîntăreţul popular ». Afişul domnului Levy i se pare atît de drăguţ! « N-ai decît să-ţi împodobeşti closetul cu el! » – i-o taie Bruant categoric. Ducarre cedează, iar afişul lui Lautrec acoperă curînd zidurile capitalei. Ceea ce la drept vorbind nu prea încîntă pe toată lumea. « Cine ne va scăpa oare de efigiile lui Aristide Bruant ? – exclamă un redactor de la *La Vie Parisienne.* Nu mai poţi face un pas fără să nu dai nas în nas cu el. Se spune că dl. Bruant este un artist... Cum poate atunci să consimtă să dubleze pe pereţi becul Auer şi tot soiul de reclame ţipătoare ? Ar trebui să sufere într-o asemenea vecinătate... Şi de ce ar fi avut nevoie de astfel de mijloace vulgare de reclamă, ca negustorii de biciclete sau de maşini de cusut ? »[2] Nu mai încape îndoială că plouă cu comenzi. Lautrec, care fără răgaz produce cartoane şi pînze[3], nici nu mai poate răsufla. Prin mijlocirea lui Joyant, casa Boussod şi Valadon îi lasă în grijă pregătirea a două litografii în culori.

Subestimată multă vreme, slujind mai ales la ilustrarea

[1] Yvette Guilbert.

[2] Lautrec a executat, în acelaşi an, un al doilea aiiş pentru Bruant, cu prilejul trecerii cîntăreţului la *Eldorado.*

[3] În 1892 a pictat vreo 30 de bucăţi.

gazetelor sau în scopuri pur comerciale, litografia, care totuşi s-a bucurat de interesul celor mai buni artişti, nu-şi recapătă decît foarte încet valoarea sa de mijloc de exprimare de sine stătător. Dar, cîţiva dintre prietenii lui Lautrec, ca de pildă Charles Maurin, Adolphe Albert sau sculptorul Carabin, se ocupă stăruitor de ea. Sfătuit de ei, pictorul se înhamă la această treabă, aţîţat şi de ceea ce această artă îi aduce nou.

Truda lui (ca şi pentru afişe, Lautrec face tot felul de schiţe pe carton pentru aceste litografii) nu întîrzie să-şi arate roadele şi, în octombrie, casa Boussod şi Valadon poate pune în vînzare – la preţul de douăzeci de franci – două admirabile planşe care sînt *La Goulue şi sora ei,* şi *Englezul la Moulin Rouge.*

Această izbîndă, care-l situează de la bun început pe Lautrec în primele rînduri ale înnoitorilor stampei, îl încurajează să stăruie; se pasionează pentru litografie după cum se pasionează pentru afiş. Aşa că se grăbeşte să accepte colaborarea cu editorul Andre Marty, care are de gînd să publice, începînd din martie 1893, o culegere periodică de planşe, intitulată *Stampa originală* [1]. Cele două litografii ale lui Lautrec au fost trase la Edward Ancourt, excelentul tipograf din strada Faubourg SainbDenis, numărul 83. Aici, pictorul l-a îndrăgit pe dată pe unul dintre litografii lui Ancourt, moş Cotelle, care, stăpîn pe toate chiţibuşurile meseriei, l-a ajutat nespus. Ce mai figură şi moş Cotelle ăsta! Printre tipografi e vestit ca înfăţişare, mai ales din pricina bonetei ce-o poartă pe cap:

[1] « Spre deosebire de cele precedente, spunea prospectul de lansare, culegerea nu va cuprinde un soi de gravură unică, şi nici gravuri într-o singură culoare. Vor fi reprezentate toate genurile, iar stampele policrome se vor împleti cu stampele sepia, roşu sau negru. » Printre artiştii care şi-au anunţat participarea, o dată cu Lautrec, figurau Anquetin, Émile Bernard, Bonnard, Carabin, Eugène Carrière, Chéret, Maurice Denis, Gauguin, Charles Maurin, Pissarro, Puvis de Chavannes, Raffaëlli, Rachou, Odilon Redon, Renoir, Vuillard, Whistler, Willette.

un fel de calotă de fetru, soioasă de unsoarea cu care-şi unge, pasionat, pietrele[1].

Încredinţîndu-i-se litografia pentru coperta *Stampei originale,* Lautrec îşi exprimă public recunoştinţa faţă de bătrînul meseriaş: îl desenează cu mînecile cămăşii suflecate, cu ochelarii pe nas, învîrtind roata presei de mînă, iar alături, Jane Avril – alt omagiu, adus de astă dată dansatoarei, prietenă a artelor – cercetează o probă. Da, pentru Lautrec, Montmartre îşi pierde într-adevăr tot mai mult atracţia. Pictorul îşi poartă paşii pretutindeni prin Paris. Toamna îşi însoţeşte prietenii la Foliès Bergère, unde o dansatoare americană, Loïe Fuller, stîrneşte entuziasmul mulţimii. Entuziasm ? Puţin zis: americana face ravagii cu dansurile create de ea. În sala cufundată într-un întuneric desăvîrşit, Loïe Fuller păşeşte pe scenă ca o apariţie aproape fantomatică, învăluită în rochii largi şi vaporoase din gaz sau muselină, fremătînd în mişcări unduitoare, în lumina schimbătoare, coloratăa reflectoarelor. O evoluţie strălucitoare, aeriană, toată numai piruete, spirale, arabescuri. S-ar spune că e cînd o uriaşă floare de foc, cînd un fluture nesfîrşit, cu aripile bălţate.

Ca mulţi alţi artişti, Lautrec este cucerit – « genul Samotrace »[2], zice el jubilînd – şi se grăbeşte să execute cîteva cartoane după « nimfa fîntînilor luminoase ». Îi va închina şi o litografie: o litografie în negru, dar pe care o va colora cu ajutorul unui tampon de vată, iar fiecare probă o va pudra cu aur[3].

Ceva mai tîrziu, un alt spectacol din centrul Parisului îi atrage atenţia lui Lautrec: *Baletul lui Papa Chrysanthème,* o fantezie japoneză jucată în noiembrie de *Le Nouveau Cirque,* din strada Saint-Honoré. Înfiinţat în 1886, de Oller,

[1] « La drept vorbind nu continua decît o străveche tradiţie pe care toţi bunii tipografi o folosesc încă. » (Maurice Joyant).
[2] Aluzie la statuia Victoriei din Samothrace. (*N.R.*).
[3] Această litografie a fost editată de Marty în 1893.

locul de întîlnire al lumii elegante, Le Nouveau Cirque este, după cum afirmă gravul *Jurnal al dezbaterilor,* « a opta minune a lumii ». Cu un an în urmă, acest circ îi inspirase lui Lautrec un carton de o puternică originalitate, *Femeia-clown cu cinci plastroane. Baletul lui Papa Chrisanthème* trezeşte din nou interesul pictorului.

La dorinţă, printr-un mecanism ingenios, arena noului circ se transformă în piscină. Iar pentru împrejurarea de faţă piscina a fost presărată cu nuferi şi lotuşi. Imitînd rochiile lui Loïe Fuller, dansatoarele, îmbrăcate în ţesături transparente şi călăuzite de Zîna Lacului, se desfăşoară în jocuri de lumini spre a se aşeza apoi în jurul lacului, înapoia trestiilor.

Acest balet îi inspiră Iui Lautrec două picturi.

Nu e oare timpul ca pictorul să se gîndească la o mare expoziţie ?

Are douăzeci şi opt de ani şi o întreagă operă în urma lui – peste trei sute de picturi, afişe, litografii, ca să nu mai pomenim de nenumăratele desene – care ar umple de mîndrie sau vanitate pe mulţi dintre confraţii săi. Dar Lautrec e prea obsedat de arta – şi de drama sa – ca să-i surîdă vreo glorie deşartă de pe seama lucrărilor sale. Nici prin cap nu-i trece aşa ceva, şi nu se consideră decît un amator, iar laudele le primeşte întotdeauna oarecum stînjenit.

Joyant e gata să-i pună la dispoziţie galeria sa din bulevardul Montmartre. Cei doi ajung să se învoiască în privinţa unei expoziţii care să se ţină la începutul anului 1893, în ianuarie-februarie. În acelaşi timp, de parcă ar avea nevoie de o tutelă, Lautrec îl roagă pe Charles Maurin să împartă cu el această cinste.

În localul lui Joyant, Lautrec expune peste treizeci de lucrări, îndeosebi tablourile sale de la Moulin de la Galette şi de la Moulin Rouge, afişele şi litografiile. Expoziţia se bucură de o foarte bună primire. « De multă vreme n-am

avut prilejul să întîlnim un artist atît de înzestrat ca dl. de Toulouse-Lautrec, scrie Roger Marx în *Le Rapide*[1], iar autoritatea domniei sale ar putea fi rodul unei concordanţe a facultăţilor sale; vreau să spun, concordanţa dintre pătrunderea sa de analist şi ascuţimea mijloacelor de expresie. Prin observaţia sa crudă şi neiertătoare, el se apropie de Huysmans, de Becque ca şi de toţi cei care aplică psihologiei exterioare, măştii, datele temperamentale lăuntrice ale făpturii. » În majoritatea lor, criticii împărtăşesc această părere. Gustave Geoffroy, pe care Lautrec îl cunoaşte bine, de vreme ce amîndoi iau parte la restaurantul Drouant din piaţa Gaillon, la nişte dineuri gastronomice[2], scrie la rîndul său în *La Justice* [3], că pictorul « se dovedeşte a fi aproape un expert în a reda izbucnirea individului... » Cuvîntul are darul să-l distreze nespus pe Lautrec care, de aici înainte oricînd va avea prilejul va exclama: « Ah! viaţă! viaţă! Ah! izbucnirea unei orori savante dintr-un loc de desfătare! »

Dar *Le Temps,* nu prea obişnuit cu gluma, îl laudă astfel pe pictorul din Albi: « Toulouse-Lautrec, prietene, eşti prea aspru cu speţa noastră şi prea cinic... Ridici osanale sărăcimii, scoţîndud la iveală plăgile. Grozav mai eşti, prietene! »[4] Pictorul se poate socoti mulţumit.

O singură părere l-ar putea totuşi nelinişti cu adevărat: a lui Degas, căruia i-a trimis o « invitaţie directă ». Şi într-o seară, încotoşmănit într-un macferlan, Degas soseşte. Zăboveşte în faţa fiecărei lucrări; îngînă ceva, dar nu scoate o singură silabă. Îngrijorat, Lautrec aşteaptă. Acum Degas a dat ocol întregii săli; se năpusteşte pe scara în spirală care duce la subsol. Cînd e aproape să dispară, de nu i se mai vede decît bustul, se opreşte şi se întoarce:

[1] 13 februarie 1893.
[2] Aceste dineuri au loc vinerea. Aici se întîlnesc oameni ca Monet, Rodin, Raffaëlli, Carabin, Joyant, Clemenceau, Edmond de Goncourt...
[3] 15 februarie 1893.
[4] 4 februarie 1893.

« Uite, Lautrec, se vede că eşti din breaslă! » Lautrec se luminează[1].

Acum ar avea desigur multe motive să se bucure. Faima îi creşte necontenit. Primit mereu bine, figurează în acelaşi timp şi la expoziţia grupului XX, de la Bruxelles, şi la o expoziţie de afişe de la muzeul din Ixelles, ca şi la cel de-al doilea Salon al asociaţiei pentru artă de la Anvers. Tineri artişti străini, ca de pildă belgianul Evenepoel, vin să-i ceară sfatul.

Cum era şi firesc, succesul are şi un revers. Raffaëlli i-a atras atenţia cu acreală că, ştii ? procedeul ăsta cu tuşe uşoare trase pe carton a fost inventat de el, şi-i aparţine. Pe de altă parte, familia e din ce în ce mai mohorîtă din pricina notorietăţii lui. Şi, în sfîrşit, în ciuda obiceiului care

[1] Aşa povesteşte Joyant. Dar această expresie a lui Degas era mult mai puţin elogioasă decît îşi închipuiau Lautrec şi Joyant – şi după cum se crezuse după aceia. Pentru că de fapt dintre cei doi expozanţi din 1893, în ochii lui Degas marele artist nu era Lautrec, ci Charles Maurin. Un amator, Henry Laurent, mărturisindu-i lui Degas că ar vrea să cumpere nişte Lautrec, acesta l-a întrerupt: « Cumpără Maurin! Lautrec e foarte talentat, dar e un pictor de epocă; va fi Gavarni al timpului său. Pentru mine, doi pictori contează într-adevăr, Ingres şi Maurin. » Încrezîndu-se în judecata lui Degas, Henry Laurent a lăsat deoparte pînzele lui Lautrec şi şi-a făcut o colecţie din operele lui Maurin. În anii următori a mai cumpărat alte cîteva sute, bizuindu-se mereu pe încuviinţarea lui Degas care, ori de cîte ori îi făcea cîte o vizită, avea mai departe cea mai călduroasă admiraţie pentru tablourile lui Maurin. Arătînd *O femeie care rîde* şi *O femeie în corset,* el spune: « Ar putea fi puse alături de un Rembrandt, şi ar rezista. » De altfel Degas nu a fost întotdeauna prea drăgăstos cu Lautrec. Acest posac a avut pentru cel care era mai tînăr ca el numai cuvinte crude. Poate că era puţin gelos sau puţin nemulţumit, Lautrec împrumutînd mult de la el şi tratînd unele subiecte pe care el le considera pesemne doar ale lui. « Acest domn vrea să poarte un pantalon prea lung pentru el » a spus odată cu răutate Degas. În 1916 îi mărturisea, dezgustat, lui Sylvain Bonmariage, în legătură cu opera lui Lautrec: « Toate astea duhnesc de la o poştă a sifilis ». Părere cam comică pentru un artist, care a bătut şi el casele de toleranţă şi care, misogin de felul lui, s-a dovedit a fi în lucrările sale, infinit mai puţin « uman » decît Lautrec.

domneşte în cercul Volney, unde fiecare este liber să expună ce vrea, i se refuză de astă dată o lucrare, un portret de femeie, pictat în grădinile lui moş Forest – o «oroare». Nu-l va mai vedea nimeni vreodată pe pictor la Volney. Furios, îşi trimite demisia şi se duce să-şi ia pînza pe care o transportă cu birja la Le Bare de Boutteville, care îi dă ideea să scrie într-un colţişor: «Refuzat la cercul Volney». Ceea ce însă Lautrec nu consimte.

Apoi are de furcă chiar şi cu poliţia. La sfîrşitul anului 1892 se ţine o nouă expoziţie la Le Bare. Sînt expuse tablourile lui Lautrec, Bonnard, Vuillard, Maurice Denis şi Gauguin. Şi cum Le Bare expune în vitrină un carton de-al lui Lautrec înfăţişînd fete în pat, despre a căror identitate, judecind după părul lor scurt, nu mai încape nici o îndoială[1], comisarul de cartier îl someză pe negustor să scoată tabloul.

Neajunsurile astea nu-l supără, de fapt, prea tare pe Lautrec, iar succesul îl bucură acum şi mai puţin. Pricină: Bourges se însoară şi, bineînţeles, cei doi prieteni nu vor mai putea locui împreună.

Întîmplarea îl buimăceşte pe pictor. Cît ar fi el de independent, tot are nevoie de un sprijin, de un refugiu în dezordinea zilelor sale, unde să regăsească o anumită ordine – şi să-i spunem aşa, un loc tihnit. Are nevoie de o stîncă să-şi poată trage sufletul în noianul de furtuni din viaţa sa. Văzîndu-l atît de dezorientat, mama sa se mută la Paris, într-un apartament de pe strada Douai. Nădăjduieşte, cine ştie ? să-şi redobîndească copilul, să-l smulgă din viaţa de desfrîu şi abuz – prea mult alcool, prea multe prostituate şi chiar prea multă muncă – în care se mistuie.

Dar deşi afecţiunea mamei îi e la fel de scumpă ca odinioară, Lautrec cel din 1893 nu mai este făcut să respire aceeaşi călduţă tihnă. Iar dacă mama şi fiul se

[1] Părul scurt era pe vremea aceea « un semn neîndoielnic de moravuri reprobabile » (Francis Jourdain).

iubesc ca şi în trecut, de înţeles nu se mai înţeleg. « Neînţelegeri », « nepotrivire de caracter », « ciocniri »: astfel de cuvinte le vin în minte prietenilor lui Lautrec[1]. Mama l-ar vrea aşa cum el nu va fi niciodată; iar el n-ar putea îndura nici o dojana, nici o povaţă: şi mai mult ca ieri, îi cere azi mamei sale imposibilul.

Dojeni, poveţe, lui Lautrec puţin îi pasă de ele. Succesul îi apare în culori atît de stinse pentru că nimic nu va putea ţine loc de ceea ce nu i s-a dat de la început. Preoţi, prieteni de-ai familiei, se amestecă şi ei din cînd în cînd dojenindu-l. « Pot face orice, fonfăne el pe nas batjocoritor, pentru că mama găzduieşte în vechiul nostru turn de la Boussagues[2] nişte călugăriţe care au principala menire să se roage pentru ispăşirea sufletului meu, urcînd şi coborînd în donjonul lor ca nişte broaşte într-un borcan! » Iar unui preot care stăruie, îi răspunde sarcastic, dar şi mai amar: « Eh! părinte, nu-ţi mai bate capul, eu îmi sap groapa cu propria-mi coadă ». Lautrec şi-a însemnat ziua liberă a fiecărei fete din stabilimentele prin care merge. Le primeşte la atelier, le cinsteşte cu bunătăţi prin restaurante sau cu spectacole de circ. Nu-i aşa că se poartă « cum se cuvine », ca nişte doamne din lumea bună ?

Una din prietenele sale preferate din strada Amboise se numeşte Mireille. Se sulemeneşte cam tare şi îşi decolorează părul cu apă oxigenată pînă ce obţine nuanţa gălbenuşului de ou. Într-o zi, vine la atelier cu un bucheţel de violete de doi bani.

Şi, stîngace, drăguţă, dă să mi le ofere – îi povesteşte el

[1] Acestea sînt propriile cuvinte ale lui Joyant, care a intuit perfect simţămintele lui Lautrec din acea perioadă. « După moartea lui, scrie el, o tînără femeie încîntătoare şi din lumea lui spunea: « M-aş fi ocupat eu de Lautrec; cred că l-aş fi salvat măritîndu-mă cu el... » De ce n-aţi făcut-o atunci! exclamă Joyant. Nu era oare destul de celebru ? »

[2] Mică aşezare feudală situată în Herault.

lui Gauzi. Nu este deprins cu asemenea atenţii: şi e foarte mişcat.

« De unde să bănui astfel de sentimente delicate la o femeie de calitatea asta », mărturiseşte el. Nu încape nici o îndoială, aceste fete sînt într-adevăr singurele care-i pot dărui puţină căldură. Lautrec a pus bucheţelul de violete într-un pahar cu apă şi îl arată oaspeţilor, emoţionat ca un băieţandru de şaisprezece ani îndrăgostit pentru prima oară. Lipsit de locuinţa lui Bourges, se duce din cînd în cînd, destul de des, să prînzească sau să cineze la mama lui, în apartamentul burghez, tăcut, strălucind de atîta curăţenie şi mirosind a levănţică, şi unde perdelele din tul, neîntinate, dau şi mai multă lumină. În rest... « O să-mi instalez cortul la bordel », spune Lautrec.

PARTEA A TREIA

ELE
1893-1897

I. RUE DES MOULINS

« Sous la couverture, on ne sent plus la misère », nous disait magnifiquement, une trainée de Marseille. (On y sent cjticlquefois une autre misère. Mais là n’est pas la question.)[1]

MONTHERLANT

Ah! viaţa! viaţa!...

Lautrec o îmbrăţişează cu patimă. Activitate, frenezie neîncetată. O nebunie. O sfoară din cîlţi cuprinsă de flacără. Şi la orice ceas din zi sau din noapte, o aţîţare a sensibilităţii şi a intelectului. O sete nestinsă de a vedea, de a se bucura, de a exista.

De cînd s-a despărţit de Bourges, nu se mai îngrijeşte de loc. Să fie oare boala aceea care, vicleană, trădătoare, îi stîrneşte astfel pofta de viaţă ?

Ce fel de viaţă cu sufletul la gură! Dar nu, Lautrec le face pe toate de parcă s-ar juca. Unde o mai fi găsind timpul să şi lucreze ? se întreabă tovarăşii lui de plăceri. De unde îşi mai ia şi timpul să se distreze ? se întreabă cei ce sînt martori la înfrigurata sa muncă. Luîndu-şi prietenii pe nepusă-masă, îl cară de pildă pe Joyant la Londra, sau pe Guibert la Bordeaux, unde cei doi înfrăţiţi, dispreţuind hotelurile, poposesc de-a dreptul la o casă deochiată din strada Pessac. De acum înainte, acestea vor fi obişnuitele

[1] «Sub pătură, nu mai simţi mizeria», ne spunea cu măreţie o tîrîtură din Marsilia. (Uneori simţi acolo o altă mizerie. Dar nu despre asta e vorba.)

pensiuni ale lui Lautrec. La Paris, îl obligă pe Dethomas să locuiască cu el în strada d'Amboise sau în strada Joubert.

Şi chiar dacă lucrează mai mult ca oricînd în aceste case – pictează domnişoarele în salon jucînd cărţi sau stînd în aşteptarea clienţilor, aşezate pe divan -, asta nu-l împiedică să viziteze şi alte locuri. Scos la pensie, Péan a înfiinţat din resurse proprii spitalul Internaţional; Lautrec se duce la el – fiind mereu interesat de persoana acestui chirurg care, atunci cînd « scotoceşte prin măruntaie », zice el, « parcă ar căuta mărunţiş prin buzunare ». Oricum Lautrec are întotdeauna cîte un spectacol original să le propună prietenilor săi. « Mergem s-o vedem... – Pe cine ? – Nici o vorbă! » şopteşte el maliţios, cu degetul pe buzele lui cărnoase. Şi toţi îl urmează.

Se ţin după el din stradă în stradă, iar în cîte un răstimp se întoarce către ei, cu un deget în aer, murmurînd: « Mister! » – şi pufneşte în rîs. În spatele său, roşi de curiozitate, urcă toţi de grabă cele cinci etaje ale unei vechi clădiri din strada Douai. Pictorul se opreşte gîfîind. « E mai vestită decît preşedintele Republicii! » – îi asigură el, bătînd la uşa mansardei.

Uşa se învîrte în ţîţîni. O femeie fără vîrstă, cu mutra buhăită, îi lasă pe vizitatori să pătrundă într-o încăpere dezgustătoare. Dar cine să fie sărmana asta căreia Lautrec îi aduce bomboane, nenorocita asta care, ca să-şi ţină zilele, cîntă din ghitară şi-şi pune maimuţa să ţopăie pe terasele cafenelelor din piaţa Pigalle ? Este La Glu[1]. Şi cine este La Glu ? Eh da, o cheamă Victorine Meurent şi e fostul model care, cu treizeci de ani în urmă, îi pozase lui Manet pentru *Olympia.*

Lautrec îşi mai conduce prietenii pe la contele de Lantourne de Saint-Germain, figură balzaciană, un bătrîn nobil, colecţionar de pendule din secolul al XVIII-lea, care, spre a le lăsa să fie admirate, le scoate cu grijă din

[1] Clei. Aici în sens de crampon, scai. (*N. tr.*).

învelişul de vată în care le ţine, apoi le pune la loc la fel de grijuliu.

Lautrec cotcodăceşte de plăcere.

O curiozitate aprinsă, nesăţioasă. Încîntare. Dorinţă. Lui Lautrec totul îi aprinde, îi stîrneşte dorinţa. Cîntă cît îl ţine gura cu vocea lui falsă:

J'aime les divertissements
Et les soupers au champagne...[1]

Şi cu toată băutura lui peste măsură – se zice că alcoolul omoară pofta de mîncare! – lăcomia lui e la fel de nimicitoare ca şi în trecut. Cu toate astea, abuzînd de mîncăruri alese, fine, simte nevoia unei bucătării din ce în ce mai complicate şi mai rafinate, ca să-şi poată îmboldi cerul gurii cam blazat. Cunoaşte toate locurile unde se mănîncă bine la Paris, împreună cu specialităţile lor, şi îi face o plăcere nebună să treacă el în faţa maşinii de gătit; îşi face timp să scornească reţete, se delectează comandînd menuuri, potrivind – şi încă cu cît gust! – vinurile cu felurile de mîncare. Gătitul ca şi pictura este o artă; iar Lautrec le arată aceeaşi grijă.

Nu fără bătaie de joc, uneori. După ce a asistat, la Circul Nou, la o partidă de box între un negru şi un cangur, îi trece prin cap să-şi invite prietenii să mănînce carne de cangur: adică o oaie de Ouessant, pe care o ornamentează cu o coadă de vacă, avînd grijă să-i pună şi un fel de buzunar în care plasează un şoarece. În schimb, ca să-şi împiedice prietenii să bea apă, pune în carafe peştişori roşii.

Lautrec jubilează... Dar cînd mai găseşte timp să şi doarmă ?

La capătul nopţilor sale, tîrziu, tîrziu de tot, cînd slujbaşii orelor mici ale nopţii încep să se strecoare pe

[1] Îmi plac distracţiile / Şi supeurile cu şampanie...

străzile pustii, Lautrec, după ce a mai dat pe gît un ultim pahar, se hotărăşte să se caţăre într-o birjă. De multe ori moţăie. Iar cînd ajunge acasă, birjarul îşi închipuie că ar face bine să-l trezească. Şi e vai de el! Smuls din somn, Lautrec, cuprins de furie, îl pofteşte « să-şi vadă de-ale lui » şi se înfundă iarăşi în birjă, unde adoarme la loc. Trăsura staţionează; din cînd în cînd, calul loveşte cu copita în caldarîm; ceasurile bisericilor bat sferturile şi jumătăţile de oră; se ivesc zorile. Lautrec mai sforăie puţin, îşi aruncă apoi o privire spre faţadele clădirilor. Să se ducă acasă ? Aş. Hai, dă-i drumul, Cocotte! Am dormit destul! Şi îi azvîrle vajnicului vizitiu adresa tipografiei Ancourt.

S-au obişnuit toţi să-l vadă pe artist apărînd la primele licăriri cenuşii ale dimineţii. De multe ori e aici înainte să se deschidă tipografia. După ce a dat pe gît un « păhărel din ăl alb » sau o duşcă de drojdie bătrînă, sau pe amîndouă la un loc, la cafeneaua din colţ, intră în atelier, salută în stînga şi în dreapta, aruncă o glumă şi, suflecîndu-şi mînecile ţinutei sale de seară, se cocoaţă pe un taburet, îşi şterge sticlele pince-nez-ului şi, cu pălăria pe ceafă, se pleacă peste una din pietrele sale litografice. Începe o nouă lucrare ori retuşează o piatră, gata să intre la tipar, adaugă *crachi*-uri cu o perie de dinţi, pe care o are întotdeauna în buzunar. Cucerit cu totul de arta litografiei şi întrezărind de la bun început toate posibilităţile şi legile ei, Lautrec se dedică acestei arte cu pasiune, cu gîndul şi cu dragoste, urmărindu-şi fiecare lucrare în toate fazele, dînd o mînă de ajutor muncitorilor, alegînd hîrtia, cernelurile, supraveghind probele, tirajele, cu mare grijă şi pretenţios, ştiind prea bine ce vrea, rupînd probele care nu-i plac, semnînd şi numerotînd pe celelalte, şi, cînd s-a sfîrşit de tras, ştergînd desenul de pe piatră.

În lunile din urmă ale anului ce s-a scurs, Lautrec s-a împrietenit cu un artist, Henri-Gabriel Ibels, mare amator de litografii şi el, nelipsit nici el de la café-concerte. Sînt

parcă făcuţi să se înţeleagă. Pe Lautrec îl încîntă toate vorbele de batjocură ale lui Ibels, miile de şiretlicuri la care recurge ca să facă rost de ceva bani. Şi tot căznindu-se, lui Ibels i-a venit ideea să încerce, şi a izbutit de altfel, să-l convingă pe editorul de muzică, Georges Ondet, să-şi ilustreze cîntecele cu ajutorul unor artişti adevăraţi şi nu cu desenatori de reclame comerciale. Ondet, care locuieşte în clădirea lui Ancourt, nu editează doar lucrările lui Theodore Botrel şi Xanroff, ci şi pe ale lui Désiré Dihau. Recomandat lui Ondet de către Ibels, Lautrec e cum nu se poate mai fericit să dea frîu liber pasiunii sale pentru litografie, punîndu-şi totodată îndemînarea în slujba lui Dihau. Acesta scrisese muzica pentru *Poveştile de demult* ale lui Jean Goudezki. Lautrec, pe care îl încîntă naivitatea acestor romanţe, ca şi « partea lor scîrnavă », se distrează grozav făcînd coperţile pentru unele din ele: *Gura ta, Noapte albă, Pentru tine!...* O sută de probe sînt trase înainte şi vîndute de către editorul de stampe Kleinmann. Şi aşa, Lautrec nu lasă să-i scape nici o ocazie. Face lucrare după lucrare. Independenţii dau un banchet, el se grăbeşte să litografieze menuul, creionînd o modistă din cartierul Montmartre în timp ce-şi aranjează pălăriile în prăvălie: e vorba de Renée Vert, care curînd (în septembrie al aceluiaşi an 1893) se va mărita cu Adolphe Albert şi pentru care Lautrec, ca să se distreze, desenează uneori modele de pălării[1].

[1] Renée Vert a fost adesea confundată cu o altă modistă, domnişoara Le Margouin, cu care Lautrec a întreţinut mai tîrziu relaţii. Văduvă după primul soţ, Renée Vert a avut cu acesta un fiu, doctorul Louis Chouquet, pe care am avut norocul să-l întîlnesc. Datorită lui – a avut bunăvoinţa să-mi împărtăşească amintirile şi să-mi pună la dispoziţie hîrtii de familie şi documente – am putut să restabilesc cu exactitate multe amănunte. Prietenia lui Lautrec cu Renée Vert dăinuia de mult. În 1888, modista apare cu Adolphe Albert, La Goulue, Claudon şi alţii într-o ilustraţie a lui Lautrec pentru *Paris illustré* (10 martie): *Bal mascat* şi în încercarea pictată pe pînză pe care artistul a schiţat-o în prealabil.

Fără îndoială menu-ul acesta e o mică dovadă de recunoştinţă: secretar al Pictorilor-Gravori, scumpul său Dodo – după cum obişnuieşte să-i spună cu afecţiune Lautrec lui Adolphe Albert – s-a făcut luntre şi punte ca pictorul să fie invitat, în aprilie, la cea de a cincea expoziţie a grupului. Lautrec a expus aici douăsprezece din lucrările sale de grafică. Cifră apreciabilă! Şi încă nu e nimic. Elaborînd şapte ilustraţii pentru un articol al lui Geffroy, care va apărea în iulie, despre *Plăcerea la Paris: Restaurantele şi Café-concertele de pe Champs-Elyses,* Lautrec se ocupă de un album pe care *L'Estampe originale* îl va scoate tot în iulie: o culegere *Café-concertele,* grupînd, prefaţate de către Georges Montorgueil, douăzeci şi două de litografii în negru. Lautrec şi Ibels şi-au împărţit munca.

Ca să o ducă la bun sfîrşit, Lautrec, însoţit de Ibels, se duce la Petit« Casino, la Scala, în bulevardul Strasbourg sau la Ambassadeurs, bătute toate de un public din cale-afară de gălăgios, numai şi numai ca « să bîrfească ». După ce a lucrat la atelier sau la bordel la vreo pînză (el susţine că lucrul la un portret îl odihneşte, şi dacă e s-o luăm aşa, înseamnă că se odihneşte foarte mult, pentru că pictează portret după portret, cel al vărului său Louis Pascal înfăţişat ca un dandy, apoi cel al unui oarecare domn Boileau stînd la masa unei cafenele, al directorului unei case de publicitate, domnul Delaporte, pe care îl pictează stînd nepăsător la Jardin-de-Paris, face portretul lui Ibels şi pe al unei doamne din lumea bună, doamna de Gortzikoff), o porneşte spre café-concerturi, observînd totul, făcînd crochiuri ale dansatoarelor, comicilor, cîntăreţilor, o desenează pe Paula Brebion, care îi zice şi ea cam peltic şi schimonosindu-se nişte cîntece cazone, pe Edmée Lescot, care se travesteşte în sevilianâ ca să interpreteze o habaneră, apoi în englezoaică ca să cînte un *Lingaling* sau în ciobănită de la munte ca să-i tragă o tiroleză; o desenează pe doamna Abdala, ale cărei strîmbături sînt

specialitatea casei şi care, de speriat de slabă şi de pocită, cîntă uitîndu-se cruciş, scoţînd limba, strîmbîndu-şi gura; pe grasul Caudieux, cel cu « pîntece greu cu gîndul doar la el » (« ăsta măcar a molfăit şi nu-ţi mai caută gîlceavă, cînd îţi faci digestia », zice Montorgueil), care stîrneşte entuziasmul mulţimilor de la Petit-Casino cu marele său succes:

Une, deux, trois, zut!
Une, deux, trois, zut!
Et tintintin,
Vive le Quartier latin!...[1]

Cu ochii plini de imagini, cu buzunarele doldora de crochiuri, Lautrec rătăceşte pe uliţi, mergînd din vitrină luminată în vitrină luminată, din porto în gin-vermut (« Astea se beau într-o cinzeacă, jumate gin, jumate vermut. Şi nici o grijă, că nu se urcă la cap! Vermutul taie efectul ginului », zice Lautrec), din coniac în absint (« Încă un pahar ? – Nu vezi că-s beat ? – Nu, răspunde Lautrec, pentru că am început şi eu să fiu »), de la ultima vitrină luminată, la prima birjă, în care adoarme sforăind, cu buzele băloase, trăgînd un pui de somn de vreun ceas, două, după care smulgîndu-se din visuri, să poruncească birjarului să-l ducă la atelierul Ancourt, iar cînd ajunge acolo, înzdrăvenit de un păhărel, două, or de vreo cumplită « otravă », să fie proaspăt şi bine dispus, să facă să-i răsune « cîrligul său de ghete », să rîdă, să glumească, după care să-şi ceară pietrele şi, dintr-o trăsătură şi cu o neînchipuită siguranţă a mîinii şi a ochiului, să-i schiţeze chipul Edmeei Lescot, al lui Caudieux, al doamnei Abdala, al Paulei Brebion, al fiecăruia dintre cei şi cele pe care le-a ales ca model al celor unsprezece planşe din ciclul *Café-Concert.* De bună seamă, nu-i uită el nici pe Jeane Avril sau

[1] Unu, doi, trei, zît!/ Unu, doi, trei, zît! / Zît şi tintintin, / Vivat Cartierul latin!...

pe Bruant. Îl înfăţişează chiar şi pe Ducarre, directorul de la « Ambass », şi-o arată cît se poate de asemănătoare şi pe Yvette Guilbert, pe care cu un an în urmă, cînd a făcut afişul pentru Divanul Japonez, n-o prea luase în seamă, dar care acum îl atrage din ce în ce mai mult... Dezlănţuirea asta spre litografii nu-l îndepărtează însă nici de la afişe, şi nici de la cartoanele sau pînzele sale. Dimpotrivă, foloseşte orice pretext ca să poată face altele noi. Se adresează dansatoarelor şi cîntăreţelor. Din păcate, trebuie să îndure de multe ori mitocăniile acestor artiste, care nu se găsesc din cale-afară de măgulite de portretele lui.

Trăsese nădejde că Loïe Fuller îi va comanda un afiş; numai că ea îi preferă pe mediocrii fabricanţi de placarde. Dezamăgit, Lautrec nu se mai duce s-o vadă la Folies Bergère. De altfel, îi plac mai mult « spectacole ceva mai... (şi cînd spune asta, mutra pe care o face ţine loc de cuvinte, Lautrec schiţînd cu un gest al ambelor braţe o temelie zdravăn împlîntată în pămînt, o matahală), el preferă ceva mai puţin... (şi, cu mîna imită zborul lin al unui vis de bună seamă prea trecător[1]). « Genul Samotrace »[2], ce mai încoace şi-ncolo! Pe cît se pare Edmée Lescot i-a refuzat şi ea propunerile.

Doar Jane Avril îi arată toată încrederea. În iunie va debuta la *Jardin de Paris* şi i-a încredinţat afişul. *Le Jardin de Paris* a devenit repede unul din locurile cele mai căutate din capitală, zicîndu-se « La cheful de pomină ». Oller îşi răsfaţă clienţii cu atracţii dintre cele mai felurite: a pus laolaltă cu café-concert, un ring de dans, un manej de circ, un tir, un bar, tobogane, barăci cu dansatoare din buric şi ghicitoare în cărţi. Cadrilul face ravagii la Moulin Rouge. Şi într-o noapte La Goulue, azvîrlindu-şi piciorul pînă la mutrele clienţilor, nu s-a sfiit să-i zboare de pe cap pălăria prinţului de Wales: « Ei, de Wales, dai o şampanie ? » Pe sub frunzişuri « luminate a giorno », într-o

[1] Francis Jourdain.

[2] Aluzie la Victoria din Samothrace, statuie înaripată (305 î.e.n.) (*N.R.*).

« atmosferă de petrecere galantă », se plimbă trufaşe « cele mai frumoase fete din Paris, escortate de cei ce le întreţin »[1].

Lautrec ticluieşte pentru Jane Avril un afiş în desăvîrşită armonie cu acest local de mare lux. Sor spune că niciodată pictorul nu a atins o asemenea dezinvoltură. S-ar putea oare închipui o mai strălucitoare japonezărie, ca acest afiş în care dansatoarea cu chip visător poate fi văzută ridicîndu-şi « maldărul de lenjerie » şi gamba încorsetată în negru, iar în prim plan, un uriaş arcuş de contrabas, atît de fantastic zămislit de parcă ar fi aievea! Ah! viaţa! viaţa! fornăie Lautrec, cu o sclipire de batjocură în ochii lui frumoşi.

Pictorul, care nu scapă nici unul din balurile costumate de la *Courrier français* (cu doi ani în urmă, la unul din ultimele, la « balul mistic », s-a deghizat în copil de cor: sutană roşie, stihar alb, calotă de cardinal, un cap de lup în mînă în chip de sfiştoc), s-a numărat, de bună seamă, printre cele două sau trei mii de persoane invitate la balul Celor patru arte, din februarie. Acest bal al elevilor de la Şcoala de bele-arte e la mare preţ prin noutatea lui. Primul, cel din 1892, se ţinuse fără complicaţii. Cel deal doilea, din anul ăsta, organizat de Jules Roques la Moulin Rouge, a trecut în ochii pretinşilor virtuoşi cam decoltat, pentru că bomba serii o constituise un lung cortegiu alcătuit din femei pe jumătate goale, modele de atelier, care în mijlocul unui vacarm de tobe mari şi mici, erau purtate pe nişte litiere, în coşuri de flori sau pe scuturi, zeiţe ale Olimpului, sclave supuse, fiice ale epocii de bronz sau prinţese ale Orientului, ca această Cleopatră de pildă, regina parăzii, ce purta în loc de orice veşmînt o centură de ţechini.

Cinci zile mai tîrziu, senatorul Bérenger, preşedintele

[1] Jean Lorrain, citat de Romi.

Ligii pentru combaterea libertinajului pe stradă, depunea o plîngere. Şi s-a hotărît deschiderea unei acţiuni judiciare. După întocmirea dosarului, în luna iunie a început procesul.

Lautrec asistă şi el la desfăşurare. Şi dă cu ochii de La Goulue într-un rol destul de neaşteptat. În vreme ce un comisar de poliţie avea ironia să declare că a fost martorul unor întîmplări cu mult mai deocheate, petrecute la balul Operei, La Goulue, în schimb, se transformă în Sfînta Nevinovăţie şi nu se sfieşte să spună că a fost scandalizată la culme de toată expoziţia asta de cărnuri ce-i profana Moulin Rouge-ul. Lautrec nu va uita această depoziţie plină de haz; mai tîrziu, îi va inspira o litografie: *La Goulue în faţa tribunalului.* Cu tot hazul făcut în jurul acestui proces, la 30 iunie acuzaţii sînt condamnaţi la o sută de franci amendă cu suspendare. Procesul aduce mai mult a farsă. Din păcate, sfîrşeşte prost. La 1 iulie, elevii de la bele-arte se încolonează ca să meargă să-l huiduiască pe Bérenger. Brigăzile centrale ale poliţiei îi atacă. În învălmăşeală, un consumator paşnic este omorît pe terasa cafenelei Harcourt, din piaţa Sorbonnei. Manifestaţia ia proporţii şi se preface în răzmeriţă. Cartierul Latin se umple de baricade. În graba mare, guvernul cheamă regimentele din provincie. Abia la 6 iulie se statorniceşte iarăşi liniştea. Şi de ce toate violenţele astea ? Climatul epocii le explică, de bună seamă, într-o măsură. Anarhia dezlănţuie teroarea. În 1892, la Paris, prin case, restaurante, cazărmi, la sediul social al companiei de mine din Carmaux, ai cărei muncitori sînt de multă vreme în grevă, au explodat mai multe bombe. Ravachol a fost ghilotinat. În ziarele lor, anarhiştii atacă cu şi mai multă furie regimul. Aceiaşi anarhişti îl ridică în slăvi pe Lautrec, luîndu-l aproape drept unul de-ai lor. « Lautrec ăsta zic şi eu că are tupeu, mii de draci, scrie *Le père Peinard* [1]. La el

[1] 30 aprilie 1893

nici desenul, nici culoarea nu fac nazuri. Alb, negru, roşu în pete mari şi în forme simplificate, asta-i marca lui. Nici că mai există un altul care să se priceapă ca el să prindă mutrele capitaliştilor ramoliţi, aşezaţi pe la mese, cu tîrfele cu păr vopsit alături, lingîndu-i pe bot ca să se umfle-n pene. Pe *La Goulue, Regina plăcerilor, Divanul japonez,* şi în două rînduri pe un cîrciumar cu numele Bruant, asta-i cam tot ce a încropit Lautrec în materie de afiş – dar ce lucru grozav, plin de neruşinare, de voinţă şi de şiretenie şi prin care le arde una peste fleanca libidinoşilor care n-ar vrea să ciugulească decît carne fragedă! »

Lautrec, care nu poate suferi discuţiile despre politică (e totuşi monarhist şi e de părere că monarhia e un mijloc de « a reduce puterea pe care funcţionarii o au asupra vieţii de fiecare zi a cetăţenilor »), trăieşte printre artişti şi intelectuali, dintre care mulţi nu-şi ascund de loc aplecarea către teoriile anarhiste. Teoriile astea fac şi ele parte dintr-o anume mentalitate a vremii; minţile evoluate le apără; snobii fac caz de ele. Or, tocmai acum, Lautrec leagă preţioase prietenii într-un cerc de oameni de litere cu păreri cutezătoare, adesea mai mult sau mai puţin anarhiste: cercul de la *Revue blanche,* înfiinţat cu doi ani în urmă de către fraţii Natanson, în strada Martirilor.

Pe dată Lautrec se şi simte aici la largul său. Polonezi de origine, fraţii Natanson, Alexandre şi Thadée, şi-au impus numele în faţa întregului Paris al literelor şi teatrului. De o aleasă prestanţă, risipind ideile ca şi banii, îndreptîndu-se instinctiv către cei ce vin cu ceva nou, dibuind, cu un simţ aproape desăvîrşit, tot ceea ce se ivea mai caracteristic în acest sfîrşit de veac, ei îl susţin pe Mallarme, pe Ibsen şi pe acei tineri pictori Bonnard, Vuillard, Roussel, Maurice Denis, Vallotton, care-şi spun Nabis[1]; în februarie, *La*

[1] *Les Nabis* – în ebraică *nabis* înseamnă « Profeţi » – grup din care făceau parte Serusier, Bonnard, Ibels, Ranson, Maurice Denis, Vuillard, Roussel, Verkade, Vallotton şi sculptorii Lacombe şi Maillol. Au avut cîteva expoziţii la localul revistei « La Revue blanche »,

Revue blanche publică un articol plin de laude la adresa expoziţiei lui Lautrec de la Boussod şi Valadon.

Thadée, mai ales, are o personalitate ce s-a impus. Un bărbat zdravăn, înalt, foarte priceput în ale mîncării şi lacom, capabil să consume cît zece, ar merita – pentru gustul ce-l are pentru lux, pentru generozitatea şi felul său cheltuitor de a fi, ce se potriveau atît de bine cu zburdălnicia şi entuziasmul său – să fie poreclit Magnificul. Om de afaceri activ, el este totodată şi un estet priceput, slujit de o inteligenţă ascuţită, care, la drept vorbind, se cam lasă pradă visării şi utopiilor. E un subtil, dar şi un impulsiv, profund, dar şi uşuratic. Iar dacă se pot vedea la el unele manifestări copilăreşti, desluşeşti în ele şi ceva ce aduce a geniu: atîta doar că e un geniu ce nu cunoaşte oprelişti şi care ades rătăceşte prin nori; la uriaşul ăsta cu o imaginaţie clocotitoare, intuiţia atîrnă mai greu decît raţiunea. S-a însurat cu o fată foarte tînără: (în ziua nunţii ea avea cincisprezece ani şi trei luni), de o încîntătoare frumuseţe, cuceritoare, şi care făcea parte, într-un fel, din visurile lui. Această Misia, care avea printre strămoşii ei un prinţ rus şi un talentat muzician belgian, dă dovadă de o fantezie deloc mai prejos decît a lui Lautrec (care o şi iubeşte în taină). Pianistă de virtuozitate, ea nu trăieşte decît într-o lume ireală şi nu cunoaşte altă lege decît propriu-i capriciu. Pentru căsătorie a cheltuit dintr-o dată, numai pentru rufărie – « un trusou de zînă » – cei trei sute

---

frecventată de Toulouse-Lautrec, de care s-au apropiat. Doctrina lor se rezuma la teoria a două deformări, după teoreticianul grupului, Maurice Denis: deformarea obiectivă, care se sprijinea pe o concepţie pur estetică şi decorativă, pe principii tehnice de colorare şi compoziţie, şi pe deformarea subiectivă, care se baza pe senzaţia personală a artistului. Au suferit numeroase influenţe: ale lui Gauguin, Cezanne, Degas, Puvis de Chavannes, Odilon Redon, ale picturii populare şi stampelor japoneze. Japonezilor le datorează arabescurile de care e legat acel stil floral, care va fi celebru în Europa în jurul anilor 1900, cunoscut sub denumirea de *Art nouveau, Jugendstil, Modern Style.* – (*N. R.*).

de mii de franci-aur ai zestrei sale[1].

Adoptat fără zăbavă şi răsfăţat de cei din familia Natanson ca şi de prietenii lor, Lautrec care, bineînţeles, va colabora la *Revue Blanche* (îi cere de îndată Misiei să-i pozeze pentru coperta unui cîntec al lui Dihau, *Înţelepciune),* se va împrieteni cu cîţiva scriitori din redacţie, mai ales cu unul de fel de prin părţile Franc-Comptois-ului, căruia accentul îi trădează sorgintea rustică, Tristan Bernard; tăinuindu-şi sensibilitatea sub masca unui surîs răutăcios, de o sceptică tandreţe şi cu un umor blajin, Tristan Bernard se dă în vînt după o mîncare bună şi un vin de soi, fluturîndu-şi agale, pentru plăcerea « unei vorbe de duh » sau a unei mîncări alese, barba sa mare şi neagră, o barbă de « mag asirian »; tot aici îl cunoaşte şi pe Romain Coolus.

Ca şi Thadée Natanson, Coolus – cu barbişonul lui de muşchetar, cu fruntea mare şi ochii negri, catifelaţi – are cu patru ani mai mult decît Lautrec. Nu-i om să-şi apere mai mult ca el independenţa. Dar Lautrec îl vrăjeşte. Linguşitor şi pretenţios, un despot plin de atenţii si dezmierdări, Lautrec a făcut repede din el creatura sa supusă. Îi dă numele de Colette. Şi Colette trebuie să-i urmeze pretutindeni, chiar şi prin casele de toleranţă. De vreme ce el poate picta aici, nu vede de ce Colette na-r putea şi el să scrie în acelaşi loc. « Ne simţim bine aici », recunoaşte el. Şi argumentează: « E singurul loc unde oamenii mai ştiu cum trebuie lustruiţi pantofii ». Îi recomandă prietenele: « Asta-i Paulette. Nostimă, ce zici ?... Ne iubim... Stai! Sînii! Să ştii că nici nu i-am atins... Şi ce ai de zis de umerii ăştia ? Dar tai (stai), ce dracu'! Să ştii că ne iubim. Nu rîde... Ne iubim... Iar coapsele astea nu-i aşa că-s ale unei micuţe împărătese ? Trebuie s-o

[1] Această sumă considerabilă echivalează cu peste cincizeci de milioane de franci în banii noştri (1958 – *N. Tr.*). În *Memoriile* ei, Misia a dat ea însăşi aceste precizări. Suma a fost vărsată casei Watrugant, din Bruxelles.

iubeşti... Trebuie... nu-i aşa ? » De acum înainte Coolus îşi va avea la domnişoarele astea masa lui de lucru, aşa cum Lautrec îşi are şevaletul lui. Coolus e nebun după teatru. Îi pare rău că Lautrec nu merge şi el mai des, convins că artistul ar putea găsi aici o mulţime de subiecte interesante pentru creionul sau penelul său. Destul de îndărătnic la început, Lautrec se lasă pînă la urmă convins. De altfel, peste vară puţine café-concerturi rămîn deschise. În septembrie, o dată cu reluarea *Femeilor savante,* pictorul se instalează într-un fotoliu la Comedia Franceză. Şi nu se va plictisi prea curînd de sălile de teatru, întocmai ca şi balurile, circurile (i-a pictat de curînd pe clovnul Boum-Boum, cu purceluşul său), café-concerturile, teatrele îl cuceresc definitiv. Dar şi aici ca pretutindeni pe unde trece, el caută spectacolul nu numai pe scenă. Comedia Franceză i se pare o mină nesecată. Nu se mai satură să guste atmosfera puţin prăfuită, preţuieşte ţinuta demnă a uşierilor cu boneţică, dicţiunea exagerat de accentuată a societarelor, aerul de reculegere al străvechilor abonaţi, ca şi culoarea roşu-închis a fotoliilor. Se aşterne pe dată să litografieze cîteva scene, cîţiva actori, pe Leloir şi pe Moreno în *Femeile savante,* pe Bartet şi Mounet-Sully în *Antigona.* Nimic nu-l mai opreşte acum să meargă dintr-o sală de spectacol în alta, de la Comedia Franceză la Varietes, de la Teatrul Liber Ia Renaissance. Punînd la punct în acelaşi timp trei afişe: unul pentru Caudieux, altul pentru Bruant *(Aristide Bruant în cabaretul său),* un al treilea ca să anunţe apariţia unui foileton, *La picioarele eşafodului,* care va apare în *Le Matin,* el realizează după subiecte de teatru, litografie după litografie. În noiembrie se învoieşte să ilustreze programul piesei *Un faliment* de Bjoernstjerne Bjoernson, la Teatrul Liber al lui Antoine. În acelaşi timp, Georges Darien, autorul lucrărilor *Jos cu inimile* şi *Biribi,* scoate cu ajutorul lui Ibels şi avînd colaborarea lui Anquetin, a lui Vuillard şi a lui Willette, un săptămînal ilustrat, *L'Escarmouche.* Lautrec îi propune o

serie de litografii despre spectacolele la ordinea zilei. Vor apare douăsprezece, înainte ca acest atît de nesigur periodic să dispară, în ianuarie. Într-una din aceste litografii, Lautrec, revenind la Moulin Rouge, îşi aşază plin de ironie tatăl în faţa unei mese, adăugind drept agendă: « Ăsta-i bărbat, nu glumă! » – « Tata n-a chefuit niciodată, decît cu cafea cu lapte », comentează el cu obrăznicie.

Luînd de la Goya acel « Am văzut asta » din *Dezastrele războiului,* Lautrec l-a plasat în chip de epigraf al litorafiilor sale de la *L' Escarmouche.*

Strigătul lui Goya era un strigăt de groază. Strigătul lui Lautrec va fi oare unul de triumf ?

« ... Viaţa e totuşi aproape minunată », exclama odinioară « amicul » Vincent, din adîncul mizeriei şi al neliniştilor sale, în beţia creaţiei sale nestăvilite[1].

La Bruxelles, Octave Maus a dizolvat Societatea celor XX, ca s-o înlocuiască cu o altă grupare şi mai eliberată de legăturile cu trecutul şi mai îndrăzneaţă: Estetica liberă.

Prima expoziţie are loc la începutul anului 1894. Maus invită la vernisaj mai mulţi artişti şi scriitori francezi. Lautrec, care a trimis anul ăsta doar afişe şi litografii, este, cum era şi firesc, printre cei ce fac această călătorie. Foloseşte prilejul ca să le arate prietenilor ce-l însoţesc tablourile care îi plac lui mai mult la Musée Royal, toate pînzele acelea de Van Eyck şi Cranach, Frans Hals, Memling şi Quentin Metsys. Tiran ca de obicei, le cere

[1] Opera lui Lautrec cuprinde, în acest an 1893, cam cincizeci de picturi (dintre care nu mai puţin de douăzeci închinate caselor de toleranţă), aproape patruzeci de litografii şi patru afişe. Din litografiile pentru *L'Escarmouche,* se pot cita: *Domnişoara Lender şi Brasseur la Variété's, Domnişoara Lender şi Baronul, Repetiţia generali la Folies Bergère* (Emilienne d'Alençon şi Mariquita), *Sarah Bernhardt « în Fedra », La Moulin Rouge: Uniunea franco-rusă* (revistă de sfîrşit de an), *Antoine în « Neliniştea », Doamna Caron în « Faust ».* Acestea trei din urmă au apărut în ianuarie 1894.

celorlalţi să nu vadă decît ceea ce vrea el să fie văzut şi abia la sfîrşitul unei lungi vizite, în timpul căreia s-a stat nespus de mult în faţa *Uciderii pruncilor,* al lui Breughel, sau în faţa vreunui *Adam şi Eva* din veacul al XV-lea, încuviinţează răbdătoarelor sale victime o favoare: « Şi acum, domnilor, înainte de plecare, dacă doriţi, puteţi arunca o privire, dar în treacăt, şi fără să zăboviţi prea mult, şi asupra lui Jordaens ». În ochii lui, doar cîteva tablouri au valoare, dar o valoare nepreţuită. E în stare să stea un ceas încheiat, « cu bărbia sprijinită de muchia simezei »[1], în faţa portretului doctorului Johann Schoner al lui Cranach, fără ca această contemplare să-l obosească. « E ceva măreţ! exclamă el. La fel de frumos ca un panou de trăsură! »

Oraşul vechi, împrejurimile catedralei Saint-Gudule, ulicioarele romantice le iubeşte cu aceeaşi patimă şi face nesfîrşite plimbări în landou, înainte să se ducă să încerce specialităţile cutărui sau cutărui restaurant cu faimă, *La pulpa de miel,* sau *Steaua,* ori să facă o vizită unui explorator ros de cine ştie ce boală misterioasă pe un pat de spital, cu faţa galbenă, galbenă, – ah! ce galben extraordinar!

Vieţii acesteia, acestui calvar, i-a smuls totuşi cît a putut de mult. « Viaţa e frumoasă! » spune el mereu. Dacă unii dintre cei din preajmă, cum e Tapié, ori Joyant, sau Gauzi, sau atît de rafinatul Thadée Natanson, nu se lasă duşi de nas şi ştiu să ghicească cît regret sau amărăciune se ascund sub neastîmpărul, nebuniile sau rîsul nepotolit al lui Lautrec, cîţi alţii însă nu se lasă amăgiţi de verva lui îndrăcită. Ce om fericit ar putea arăta mai fericit ca el ? Răspîndeşte în juru-i lipsa de griji şi veselie. Tovarăş mai bun nici că ţi-ai putea dori! Nu numai că i se iartă totul, i se îndură gesturile necugetate şi toate scornelile, dar sînt chiar căutate; de cum ai prilejul să te afli în preajma lui, nu

[1] Francis Jourdain.

te mai poţi lipsi de el; rîzi de rîsul lui, te molipseşti de foamea şi de setea lui.

Dacă îl vezi în vreo ospătărie din Bruxelles, minunîndu-se de pofta de mîncare a unei prea corpolente doamne belgiene, care singură la o masă, cu o colecţie de pahare dinainte, face prăpăd prin farfuriile cu morun şi becaţe cu şampanie, ori dacă îl vezi luîndu-se la harţă cu vameşii la graniţă, ca să-l lase să ia cu el « un transport de Skydam sau de bere belgiană »[1], sau dacă îl auzi spunînd, ieşind dintr-o ceată de parizieni: « în simfonia de mirosuri omeneşti, parfumul acrişor de buric face cît un trianglu într-o orchestră – şi eu mă pricep ceva! », dacă îl vezi, nimicit de privirile celor din jur, punîndu-se « în poziţia de ciuf », precum păsările momite de nai: cu ghearele scoase, sau îl zăreşti cărînd cu furie bastoane în capul unui gazetar care, în glumă, şi-a îngăduit, luîndu-l pe după umeri, să-l ridice în aer, dacă îl auzi povestindu-şi ultima descoperire: « Ştiţi ce-am descoperit în strada Lepic ? Nemaiauzit! Pe peretele unei vespasiene, un nenorocit a scris chinuit cuvintele astea: *Nevasta mă insultă, mă sgîrie* (cu s), *mă înşeală* (tot cu S) şi apoi, curgător, fără nici o greşeală: *cu cît mă face să sufăr mai mult, cu atît o iubesc mai tare.* Nu-i aşa că-i frumos ? Nu-i aşa că-i nostim ?... », dacă îl vezi atît de vioi, spontan, fantast, cu mintea mereu la pîndă, cu ochiul mereu gata să vadă, cu riposta vie, plin de viaţă, vibrînd în toate sensurile, neobosit şi firesc, nu ţi-ai putea închipui că în frenezia sa poate fi altceva decît bucurie de viaţă.

Nu ţi-ai putea închipui că această exaltare este şi beţia de a-şi înfrunta destinul – că acest dans frenetic e un balet al morţii în care dansatoarele cadrilurilor, stelele de la café-concert, actorii, clovnii şi prostituatele, toţi bărbaţii şi toate femeile, ale căror trăsături le iscodeşte cu ardoare, cu o violenţă fără îndurare şi pe care pare că le ia cu sine

[1] Joyant.

în hora lui drăcească, nu sînt decît nişte figuranţi.

Într-o seară, Natansonii l-au poftit, împreună cu nişte prieteni, la un dineu, urmat de o raită prin « bombe ». În seara aceea, contrar obiceiului, Lautrec nu vorbea de loc şi nu bea. Thadée Natanson îl scruta pe posac, întrebîndu-se ce tristeţe pornită din adîncurile sufletului l-ar putea apăsa atît. În noaptea aceea de iarnă, cu iz de primăvară, familia Natanson şi prietenii lor s-au purtat din circiumă în circiumă, fără să izbutească să descreţească fruntea pictorului, « îngrozitor de melancolic ». A venit totuşi şi timpul să se despartă. Se iveau zorile, zori înţepătoare. Lautrec, jucîndu-se cu bastonul, se bălăbănea pe marginea trotuarului, şovăind încotro s-o pornească, ca şi cînd într-adevăr n-ar fi ştiut unde să-şi poarte paşii. Necăjit, neliniştit, Thadée Natanson dorea în sinea lui ca pictorul să se ducă la o casă de toleranţă şi lîngă femeile acelea, să uite de chinul ce-l apăsa. Atunci, o femeie din grupul lor a stăruit ca Lautrec să vină, a doua zi, să ia masa la ea, unde – îi dădea ea asigurări – îl va aştepta o surpriză, şi n-a vrut să plece de acolo pînă nu i-a smuls făgăduiala că va veni.

« Ce vreţi ? a explicat ea mai tîrziu familiei Natanson, l-am văzut atît de trist, atît de îngrozitor de trist, că mi-a fost frică să-l las acolo singur… Am simţit că trebuie să-i ofer, cu orice preţ un motiv ca să reziste pînă a doua zi la prînz. »

Case de toleranţă, tihnite refugii! Braţe materne, braţe de iubite unde te poţi vindeca de chinul de a trăi!

Dar chiar şi acolo, Lautrec cunoaşte dezamăgiri. Mireille, fata din strada Amboise, care-i adusese într-o zi un bucheţel de violete, n-a vrut să-l asculte: înşelată de domnii ce se îndeletnicesc cu negoţul de carne vie, ea crede că într-adevăr, după doi sau trei ani de şedere în Argentina, se va îmbogăţi; aşa că se îmbarcă pentru Buenos Aires. « Nici una din cele care pleacă aşa nu se mai întoarce », spune Lautrec posomorît. Deodată, nu vrea să mai calce prin strada Amboise. Cum s-a deschis de curînd

o casă nouă şi foarte luxoasă, în strada Moulin la numărul 24[1], în apropierea Bibliotecii naţionale, se stabileşte acolo.

Casa asta care, deschisă de curînd, cunoaşte o faimă internaţională, oferă obişnuiţilor ei toate comodităţile, cele mai rafinate, ca şi cele mai excentrice. Chiar şi femeile, mai ales străinele bogate, nu se sfiesc să viziteze saloanele şi odăile somptuos amenajate. Paturi sculptate, cu spătare împletite în trestie, paturi cu baldachin, paturi în stil gotic, în stil Ludovic al XIII-lea, Ludovic al XV-lea sau Ludovic al XVI-lea se înşiră în mijlocul unor camere din cale-afară de împodobite, încărcate cu bibelouri, statuete, cariatide, sfeşnice cizelate, pereţi tapisaţi cu mătase, cu tapete, lambriuri sau oglinzi. Unul din aceste paturi, patul de lemn de mahon al Paivei, pe tăblia căruia este sculptată o femeie prelungă, goală, este aşezat într-o odaie al cărui tavan e alcătuit dintr-o oglindă uriaşă, ce-şi alătură reflexele jocului nesfîrşit de imagini ce-l reiau oglinzile de pe lături. Un pat în stilul celui de al Doilea Imperiu, în formă de melc marin, tronează deasupra unui parchet sculptat ce imită unduirea mării. De vreme ce există o cameră ducală, există cu siguranţă şi una chineză. Cît despre salonul cel mare, de inspiraţie maură, el aminteşte, aşa străpuns de uşi boltite şi bogat ornamentate cum este, interiorul unei moschei.

Lautrec se obişnuieşte curînd în acest stabiliment. Doamna Baron şi fiica sa Paulette, domnişoara Popo pe care o dă drept sora sa, Marcelle, Rolande, domnişoara Pois-Vert, care şi-a luat numele de la stampele lui Utamaro (pînă şi aici arta japoneză e la modă), Lucie Bellenger, Elsa Vieneza – o austriacă delicată cu tenul ca laptele – vor fi de aici înainte modelele artistului şi alinarea lui.

Copil răsfăţat al acestor doamne, el tronează în casă aşa cum tronase şi în strada Amboise. Oriunde s-ar afla, la masă, în salon, prin camere, pretutindeni se simte ca

[1] Astăzi numărul 6. Mobilierul acestei case a fost vîndut la licitaţie 203 publică la 30 octombrie 1946, « ca urmare a încetării negoţului ».

acasă. Îndărătul obloanelor lăsate, Lautrec devine domnul Henri, Pictorul, sau Cafetiera – prinţul unei adunări de femei. « Le face pe lacome să mănînce şi mai mult, pe beţive să bea şi mai zdravăn, pe cele vesele să rîdă şi mai cu poftă. » De fiecare dată cînd vine aici, are braţele încărcate de uriaşe buchete, cu care cele ce le primesc, cuprinse de o fericire copilărească, se grăbesc să-şi împodobească odăile. Îi face plăcere bucuria lor, la fel de mult sau poate mai mult decît îi plac grija, atenţiile pe care acest roi de femei i le arată. Din punct de vedere sexual femeile astea îl răsfaţă; fac mai mult decît să-i potolească nesaţul; îi arată duioşie, « o trufanda ce nu poate fi cumpărată ». « Duminica, spune el, femeile mă joacă la zaruri ». În ceasurile libere, le pune pianul mecanic, ca să danseze între ele: îmbrăcate în vălurile lor vaporoase, nu sînt ele oare la fel de frumoase ca şi Graţiile din *Primăvara* lui Botticelli ?

Cu o lăcomie senzuală mereu vie, Lautrec se hrăneşte din nuditate. Pentru el, dragostea e simplitate. Dacă există un om fără complexe, acela e « Micul Priap »[1]. Odată luată hotărîrea de a nu se mai mira de nimic, se laudă, afişează un aer de om fără nici o prejudecată, neaflînd satisfacţie mai mare decît să ajungă prin dezmăţ să le facă să roşească pe aceste semi-amante, iar, pe de altă parte, să le antreneze, prin manevre complicate, să calce regulamentul ce le opreşte să facă altceva « decît se cade ».

Dar în ciuda acestor lăudăroşenii, Lautrec, fără să pară, se minunează totuşi de foarte multe lucruri. E mai mult un candid decît un priceput. Da! un candid: în desfrîu, păstrează totuşi o anumită puritate; e dintre fiinţele acelea pe care nimic nu le întinează – şi descoperă nu fără o veselie în care se exprimă, de fapt, un soi de răzbunare, pînă unde poate merge depravarea omului. Totul îl interesează în dragoste, pe acest tărîm pe care nu a vînat

[1] *Priap* – zeul grădinilor, al viilor şi al procreaţiei, Fiul lui Dionisos şi al Afroditei, reprezintă virilitatea. *(N. R.).*

decît ca braconier. Totul! Parfumul dragostei îl ameţeşte. Îi umple viaţa. Perversităţile îl captivează, îi stîrnesc entuziasmul. Ce imaginaţie! Cîtă monstruozitate! Cine poate deci judeca, osîndi ori proscrie, doar după simpla aparenţă a unui trup hidos ?

Cu încîntare sau cu gravitate, mînuieşte biciul, gîrbaciul, uneltele de supliciu din camera de tortură, unde se înalţă o cruce şi un stîlp al infamiei. Casă desăvîrşită, cea mai deocheată casă din strada Moulins, ea oferă amatorilor fete travestite în mirese, în călugăriţe, în doici, fără să piardă din vedere nelipsita negresă. Cutare domn bine – povesteşte Lautrec, vorbind peltic şi jubilînd – vine în fiecare săptămînă » să încerce pălării pentru păpuşi. » Una din pensionare ţine loc de vînzătoare: « Această mică pălărie – spune ea, umflînd panglicile minuscule, – această mică pălărie vă vine de minune, doamnă! »; şi cochetei « îi curg balele de plăcere »[1]. Un altul... Coborîrile în infern sînt, pentru Lautrec, izbăviri. Rîde, şi cîntă în gura mare:

Je suis le fîls de Coralie,
De Coralie et compagnie...[2]

Lautrec face portretele prietenelor lui, ale Marcellei, Rolandei, Gabriellei, Tatuatei, douăzeci de scene din viaţa intimă a acestei lumi peste care lumea a aruncat un văl.

Gesturi eterne! Femeia care îşi potriveşte jartiera, să fie oare o ducesă, ori vreo pensionară de lupanar ? Iar cele două femei ce se îmbrăţişează fac parte din înalta societate, sau din cealaltă ? Orice e cu putinţă. Şi capul şi pajura. Înapoia uşilor zăvorite, casa verde renaşte într-o tihnă burgheză, la un fel de viaţă « cvasi familială »[3]. Vergile şi cravaşele din sala de tortură sînt rînduite la locul lor; rochia de călugăriţă sau de fetiţă cu fusta scurtă, de

[1] Povestită de Thadée Natanson.
[2] Sînt fiul Coraliei / Coraliei si al companiei...
[3] Joyant.

asemenea; omul de la spălatul rufelor, cu obrazul lui plin de bube supurînde, îi predă portăresei balotul de rufe; femeile fredonează romanţe sentimentale sau scriu « iubitului ».

Viaţa asta, potolită şi monotonă, o descrie Lautrec. Cîteodată mai alunecă spre vreo pantă scrîşnitoare. Nimerind într-o casă de ultima teapă, pictează un tablou îngrozitor, *Domnul, Doamna şi căţelul lor* o lucrare necruţătoare, în care perechea de patroni, cu figuri de broaşte holbate, pare întruchiparea bestialităţii însăşi. Sau le pictează pe fete, cu cămăşile suflecate, stînd la coadă pentru vizita medicală.

Altă dată pictează o scenă cam în doi peri (*În susul scării de pe strada Moulins: Urcă cineva!*), ori pur şi simplu scene stigmatizate de dezmăţ[1]. Dar în mare parte nu se poate şti care dintre medii i-a furnizat modelele Iui Lautrec.

Pe femeile astea le observă în somn, cercetîndu-le chipul cînd trist, cînd luminat de cine ştie ce vis din îndepărtata şi pierduta lor copilărie. Voi fete ce arătaţi încă adolescente, ori voi femei gata ofilite, cu pleoapele şi gura vinete şi cărnurile lăsate, cu cîtă dragoste vă priveşte Lautrec! Nu-i sînteţi voi oare surori, şi la urma urmei, « cine-şi poate alege viaţa » ? Folosind tonuri calde şi blînde, violaceu, roz-pal, roşu-stins, Lautrec a început să lucreze la o mare compoziţie în care va pune laolaltă tot ce a văzut: pictează salonul din strada Moulins, cu divanul său cît toate zilele, le pictează pe femeile care aşteaptă... În încăperea asta în care ţîşnesc nişte coloane canelate, ai zice că femeile aflate parcă în cine ştie ce palat din basme, au încremenit sub puterea vreunui vrăjitor, în pofida scurgerii vremii.

Îndrăzneala lui Lautrec n-are margini. Nici prin cap nu i-a trecut vreodată să facă un mister din aceea că bate

[1] Există într-adevăr cîteva lucrări de-ale lui Lautrec, destul de puţine în realitate – aflîndu-se mai ales prin colecţii particulare – care ar putea fi cam greu expuse.

locurile astea. Ba acum o arată chiar făţiş. Dacă-i cere cineva adresa, o dă pe cea din strada Moulins. E lesne de găsit: casa e « numerotată vizibil ». La o serată de gală, de la Operă, nu s-a sfiit să apară în lojă împreună cu Marie-Victoire Denis, patroana stabilimentului, şi cu vreo două din « fetele » ei. Sub înrîurirea alcoolului, pe care-l dă pe gît în cantităţi din ce în ce mai mari, nervozitatea lui creşte. Deseori e aspru, agresiv. Unui domn din lumea bună, a cărui căsnicie, şi din vina lui şi a nevestei, nu prea era o pildă, dar care îi reproşa indignat: « Cum de poţi călca prin asemenea locuri ? », Lautrec îi răspunde în gura mare şi cu o neobrăzare tăioasă, în plină cafenea: « Mă rog, dumitale îţi place să ai cloaca-n casă! » Iar într-o altă zi, invitat fiind la o recepţie în strada Faisanderie, cînd gazda l-a întrebat dacă nu-i pare rău ce a venit şi dacă-i place, a răspuns, tot cît îl ţinea gura, uitîndu-se la doamnele atît de decoltate, cu umerii goi şi pieptul sclipind de podoabe: « Bineînţeles că-mi place, şi încă dumnezeieşte, dragul meu! Parc-aş fi la bordel! »

Hohotele de rîs ale lui Lautrec izbucnesc batjocoritoare. Vestitul negustor de tablouri, Durand-Ruel, pune la cale o expoziţie a litografiilor sale[1]. Lautrec îi dă întîlnire la atelier – în strada Moulins. Cu cîtă bucurie diabolică, şi copilărească totodată, se gîndeşte el la spaima lui Durand-Ruel, cînd îl va primi în mijlocul acelor femei, de parcă l-ar primi printre tablourile sale de familie, în sălile de ceremonie de la Bosc sau Malromed Şi cu cîtă bucurie, mai mare încă, a aflat că vizitiul negustorului, jignit în demnitatea sa, s-a încăpăţînat să nu oprească în faţa casei cu numărul 24, scris cu litere mari, şi că n-a consimţit să-şi oprească armăsarii decît departe de casa blestemată, sub firma respectabilă a unui notar.

Zdrobit de concurenţa Moulin Rouge-ului, Elysée

[1] Expoziţia a avut loc între 5 şi 12 mai.

Montmartre şi-a închis porţile. Rodolphe Salis şi-a vîndut Chat Noir-ul, cei drept cu gîndul că-l va răscumpăra. În schimb, Bruant care a făcut avere şi s-a însurat nu de mult cu o cîntăreaţă de la Opera Comică, Mathilde Tarquini d'Or, nu se mai gîndeşte decît să se retragă în ţinutul său de baştină, la Courtenay, al cărui castel l-a cumpărat: ordinea stabilită are ceva bun în ea; « să mori proprietar » e cea mai frumoasă soartă. *La Revue blanche* şi-a părăsit şi ea localul din strada Martirilor, ca să coboare în strada Laffitte, la numărul 1. În sfîrşit, Joseph Oller, înfiinţînd un nou musichall, *Olympia,* îl instalează pe bulevardul Capucines. Montmartre, atît de îndrăgit de Lautrec, e în agonie.

Aşa că şi atunci cînd Lautrec face litografii pentru Kleinmann, înfăţişînd cîteva scene de la Moulin Rouge, el se interesează mai departe şi în special de spectacolele din centrul Parisului, schiţînd-o pe Marcelle Lender în *Madame Satan,* pe Réjane şi Galipaux *în Madame Sansi-Gêne,* pe Lugné-Poe şi Berthe Bady în *Mai presus de puterea omului* şi în *Chinul,* pe Brandes şi Le Bargy în *Cabotinii,* pe Brandès şi Leloir în aceeaşi piesă. Aceasta din urmă face parte din repertoriul Comediei Franceze şid inspiră lui Lautrec o pînză foarte mare: un portret în picioare al vărului său Tapié, păşind cu mersul său nepăsător pe unul din culoarele teatrului.

În aprilie, Teatrul Liber reprezintă *Misionarul* de Marcel Luguet. Lautrec face pentru programul de sală al acestei piese una din litografiile sale cele mai frumoase, *Loja cu mascaronul poleit*[1], în care, alături de o femeie ce priveşte spre scenă cu binoclul, apare Charles Conder. Face de asemenea o litografie pentru meniul unui dineu dat de Adrien Hebrard, directorul ziarului *Le Temps,* şi compune noi afişe: *Bruant la Mirliton, Sescau fotograf, Artizanul modern,* o reclamă pentru obiecte de artă de serie pe care

[1] *Mascaron* – mască sculptată, cu caracter grotesc, folosită ca motiv decorativ pentru chei, guri de fîntîni etc. (*N. R.).*

editorul publicaţiei *l'Estampe originale,* André Marty, le lansează pe piaţă, un afiş, *Confetti,* pentru o manufactură londoneză specializată în acest articol, *Babilonul Germaniei,* afiş de librărie destinat publicităţii ultimului roman al lui Victor Joze şi care cunoaşte un succes răsunător.

Lautrec descoperă în acelaşi timp noi stele, pe cîntăreaţa scoţiană Cissy Loftus, pe dansatoarea engleză Ida Heath şi mai ales pe Polaire, o foarte nostimă şi micuţă algeriană. Îi face acestei cîntăreţe, despre care *La Vie parisienne* scrie « cîntă cu picioarele, recită cu braţele şi accentuează cu tot restul », cîteva portrete de o mare pătrundere. « Polaire, stai cuminte puţin! o dojeneşte Willy. Parca-i fi o floare care vrea pipi! ».

Întîi de toate, şi mai ales, Lautrec e nebun după Yvette Guilbert. În martie, continuînd seria ilustraţiilor sale la cîntece, face o litografie pentru coperta la *Eros Vanne* a lui Maurice Donnay[1] pe care această « Sarah Bernhardt de mahala » o interpretează la Scala:

Elles ne sont pas prolifiques,
Mes unions, évidemment.
J'assiste aux amours saphiques
Des femmes qui n'ont point d'amants...[2]

Yvette Guilbert l-a cucerit cu totul pe Lautrec, nu o mai părăseşte. Şi aşa cum i se întîmpla de fiecare dată cînd se îndrăgosteşte de cîte un model, studiază la nesfîrşit trăsăturile, atitudinile, comportarea acestei femei cu « profil de lebădă fără căpătîi », « care cîntă de nuntă pe melodie de prohod ». Toate fiinţele pe care le desenează, le pictează sau cărora le face litografia au ceva înrudit: le face să intre în universul lui. Cu Yvette Guilbert nu

[1] Maurice Donnay, dramaturg francez (1859-1945).
[2] Nu sînt prolifice, / Legăturile mele, e clar. / Asist la iubirile safice / Ale femeilor fără amanţi...

întîmpină nici o greutate. Cîntăreaţa asta e «genul» lui!

Cu cărbunele, cu pensula, cu creionul litografic, se înverşunează să-şi descopere personajul, să se pătrundă de el, îi scotoceşte trupul, faţa, slăbiciunile, scobitura claviculelor, subsuorile, braţele lungi, gîtul lung – într-un desen de Steinlen[1] o grăsană îi spune bărbatului ei: « Poate aşa-ţi plac ţie femeile, satirule! » -, sprîncene trase în sus, « cocul roşcat », bărbia năstruşnică, nasul ce se înalţă de parc-ar adulmeca ploaia. Brutală cercetare. Creaţia aduce de multe ori a siluire. Devine o luare în proprietate.

În ochii lui Lautrec, Yvette Guilbert dobîndeşte la café-concert locul pe care îl avusese pentru el La Goulue în balurile din Montmartre. Ea e însuşi « Café-conc'»-ul[2] aşa cum La Goulue era cadrilul. Lautrec vrea să-i facă un afiş; îl şi schiţează în cărbune, pe o hîrtie groasă, gălbuie, înfrumuseţat cu cîteva pete de culoare, şi îl trimite. Cîntăreaţa, care ştie să tragă foloase de pe urma fizicului ei ingrat, nu cochetează decît în felul ei special. Talentul lui Lautrec mai mult o cucereşte decît îi displace. Forţa ce zace în pitic şi care transmite mîinii sale un soi de senzaţie aspră, atît de pătrunzătoare, o tulbură. Acela care a făcut schiţa asta, nu poate fi, într-adevăr, un om de rînd. S-ar cam lăsa ispitită; şi de ce nu ? Dar cei din jurul ei se împotrivesc. Cîntăreaţa n-o să se lase pocită cu atîta cruzime! Refuză propunerea lui Lautrec, pe motiv că afişul său pentru iarna următoare a şi fost comandat şi e pe terminate. «E doar o amînare, îi scrie ea. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, nu mă face chiar atît de urîtă!... O mulţime de oameni care au venit pe la mine au scos strigăte sălbatice cînd au văzut schiţa colorată... Nu toată

[1] Theophile Alexandre Steinlen (1859-1923 – pictor de gen, acuarelist, litograf, desenator şi sculptor. Colaborează în calitate de desenator la numeroase publicaţii umoristice. E pictorul faubourg-ului şi al străzilor din Montmartre. (N.R.).

[2] Café-concert (*N.R.*).

lumea vede aspectul artistic... la naiba!»

Lautrec nu se dă bătut. Se gîndeşte să publice un album de litografii dedicat în întregime cîntăreţei şi prefaţat de Gustave Geffroy. Într-o dimineaţă, însoţit de Maurice Donnay, se duce la tînăra femeie, în avenue de Villiers. Pentru prima oară, Yvette Guilbert îşi întîlneşte pictorul[1], « un măscărici », exclamă servitorul năuc, dînd fuga să-i vestească neaşteptata vizită. Cîntăreaţa rămîne şi ea încremenită.

I-a pierit glasul în faţa « acestui cap brun, cît toate zilele de mare, cu faţa foarte colorată şi năpădită de o barbă neagră, cu pielea grasă, uleioasă, cu un nas bun să garnisească două mutre, nu una, şi cu o gură! o gură ce brăzdează figura de la un obraz la celălalt, cu mucoasele buzelor nemaipomenite, violet-roz la culoare, turtite şi fără vlagă, tivind acest hău înspăimîntător şi obscen! În sfîrşit, îmi opresc privirea în ochii lui Lautrec. Ah! ce frumoşi, ce mari şi ce larg deschişi, plini de căldură, uimitori de atîta strălucire, atît de luminoşi! Mă opresc la ei cînd, deodată, Luutrec care îşi dă seama, scoate lornionul. Îşi cunoaşte unica măreţie şi mi-o oferă cu multă generozitate. Gestul pe care îl face mă lasă să-i văd atunci mînuţa caraghioasă de pitic, mîna sa pătrată, agăţată de nişte braţe mici, ceva rar întîlnit, nişte braţe de marionetă Maurice Donnay spune: „Iată... Ţi l-am adus la masă pe Lautrec, care vrea să-ţi facă nişte schiţe” ».

Yvette nu va uita niciodată acest prînz, bărbia lui Lautrec la numai douăzeci de centimetri de faţa de masă, mîncărurile care se pierd în hăul gurii sale, « iar fiecare mişcare de mestecat arăta manevra umedă şi băloasă a uriaşelor mucoase – buzele sale. Cînd s-a adus peştele cu sos remoulade, a fost un plescăit de nedescris. »

Dar, ca de obicei, simplitatea, farmecul lui Lautrec se impun pe dată. Cei ce-l iubesc pe Lautrec, spune pe bună

[1] Yvette Guilbert, în Memoriile sale (*Cîntecul vieţii mele*) situează această întîlnire în 1895. Greşeala este vădită.

dreptate Thadée Natanson, « trebuie să facă un efort ca să-l vadă aşa cum le apare el celorlalţi ». Întrevederea a fost urmată de multe altele, de nenumărate şedinţe de lucru. Lautrec îşi aduce în avenue de Villiers tot materialul şi o desenează la nesfîrşit pe cîntăreaţa. Într-o zi, privind cîteva crochiuri, Yvette, puţin cam supărată, protestează: « Eşti geniul deformării, zău aşa! » Atunci, muşcătoare, vocea pictorului, jignit la culme, răsună ca o lovitură de bici: « Da!... exact! »

Întîlnirile lor sînt furtunoase. Nişte schimburi de focuri de armă, s-ar spune. S-ar mai spune că lui Lautrec îi place s-o scoată din fire, s-o şocheze pe cîntăreaţă. « Ah! dragostea! dragostea! strigă el în gura mare, poţi s-o cînţi pe toate tonurile. Yvette, doar să ai grijă să-ţi ascunzi nasul, draga mea... Oh! ascunde-ţi nasul!... Dacă ai cînta *Dorinţa,* ne-om mai putea înţelege, şi ne-am putea distra de minune pe seama varietăţii pornirilor ei... Dar dragostea, sărmana mea Yvette!... Dragostea! *Aşa ceva nu există! »*

Vorbele-i scrîşnesc printre dinţi. « Şi cu inima, Lautrec ? Cu inima ce faci ? – Inima ? Ce are de-a face inima cu dragostea ?! » Rîde în hohote, îşi aminteşte poate de vorba acelui străbun al lui adresată contesei de Tremoille: « Inima! Cum poate o fată deşteaptă să amestece « amorul » cu c... ? Dar, micuţa mea Yvette, bărbaţii îndrăgiţi de fetele frumoase n-au decît viciu în ochi, viciu pe buze, viciu în mîini... viciul pîntecului... » Se înfierbîntă, urlă aproape, cu faţa lui urîtă, scuturată toată « de un rîs infernal şi dureros »: « Cît despre femei!... Fac nişte mutre! » Deschide un album, desenează crochiuri: « Uite aici iubăreţi şi iubăreţe... » Rînjeşte; « Eh, ce-ai de zis de mutrele ăstora, de toţi Romeo şi Julietele astea! » Şi rîde.

Şi rîde. « Ah rîsul ăsta al lui: rîsul lui! » Rîde chiar şi atunci cînd Yvette îi spune că el se ascunde prin bordeluri de teama creditorilor, de bună seama. Aş, de unde! trăieşte acolo din « plăcere » şi numai din plăcere; alt motiv nu

există! Îi place să vadă « cum pulsează prostituţia ». Nu bănuie nimeni frumuseţea ce există sub urîţenie, pretutindeni şi întotdeauna; el însă o vede şi o caută. E prietenul lor, lui i se spovedesc « aceste biete făpturi, slujbaşe ale amorului »; el le ştie « durerea din suflet ». Sînt frumoase. Ar fi demne de penelul unui Benozzo Gozzoli[1]. Sînt frumoase.

Mişcat adînc, rîsul începe să-i tremure; năpustindu-se iarăşi asupra hîrtiei, Lautrec o zgîrie cu trăsături nervoase.

Albumul *Yvette Guilbert* apare la Andre Marty spre sfîrşitul lunii august. Cuprinde şaisprezece planşe. Prima reacţie a cîntăreţei este binevoitoare. « Sînt mulţumită! mulţumită! şi te rog să mă crezi că-ţi datorez toată recunoştinţa ». Dar aşa cum s-au petrecut lucrurile şi cu proiectul de afiş, cei de prin preajma ei îi mai potolesc entuziasmul. Ba, mama ei merge pînă acolo încît o sfătuieşte să-l dea în judecată « pentru defăimare ». Scriitorul Jean Lorrain, un desfrînat sulemenit şi parfumat, cu degetele încărcate de inele, care la începuturile ei a ajutat-o şi nu-l poate suferi pe Lautrec, o ameninţă că rupe legătura cu ea pentru că « s-a lăsat desenată de un fitecine care, zice el, te-a făcut ca pe un rahat de gîscă » (planşele erau tipărite pe verde). Yvette Guilbert semnează, totuşi, cele o sută de exemplare ale ediţiei. Curînd, articolele din ziare, pline de laude la adresa acestui volum (cel din *La Justice* e semnat de Clemenceau) o împacă definitiv cu portretistul ei caustic. Îl invită să vină cu Geffroy la proprietatea ei de la Vaux de lîngă Meulan. Cei trei fac o partidă de canotaj pe Sena şi în vreme ce bărbaţii vîslesc cu jobenul pe cap, Yvette stă la cîrmă. « Am avut şi eu parte să fiu remorcat de o stea », avea să spună Lautrec

[1] *Benozzo Gozzoli* (1420-1497) – pictor florentin, discipol al lui Fra Angelico. Frescele sale din *Campo Sanie* din Pisa (distruse în ultimul război) se caracterizează prin tonuri strălucitoare, vesele, o adevărată sărbătoare a culorii. (*N. R.*)

vorbind despre această zi. La puţină vreme după asta, Arsene Alexandre înfiinţează *Le Rire* şi Lautrec publică un nou desen al Yvettei Guilbert (cîntînd *Linger Longer Loo).* « Cîntăreaţa, menţionează ziarul, era în ajunul plecării ei la Londra. Ştiind însă că Toulouse-Lautrec urma să-i facă un desen pentru *Le Rire,* nu numai că a fost de acord, dar a ţinut neapărat să-i consacre o şedinţă de lucru şi a cîntat doar pentru el graţioasa melodie »[1].

[1] J. Adhémar dă acest amănunt: « O probă în negru, tirajul de lux al planşei, a fost oferită ca premiu de către gazetă, la 16 februarie 1895, cîştigătorului unui concurs de cuvinte încrucişate, d. lui Guibaud, care, pe cît se pare, nu s-a dus s-o ridice. În afara litografiilor, afişelor, desenelor, în 1894 mai pot fi numărate peste 45 de picturi de Lautrec (dintre care peste 30 inspirate de casele de toleranţă).

II. CĂLĂTOAREA DE LA 54

Il y a une heure bête
Où il faut dormir.
Il y a aussi la fête
Où il faut jouir.[1]

CHARLES CROS

În lunile ce s-au scurs bombele anarhiştilor au explodat fără încetare. Atentatele şi între ele cel al lui Vaillant în plin Palais-Bourbon s-au ţinut lanţ. A fost ghilotinat Vaillant; anarhiştii au răspuns punînd bombe la hotel Terminus, în strada Saint-Martin, la biserica Madeleine, la restaurantul Foyot, restaurantul senatorilor. A fost ghilotinat Henry; l-a răzbunat Caserio şi pe el şi pe Vaillant şi pe Ravachol, asasinîndu-l la Lyon pe preşedintele Carnot vinovat că refuzase să-i graţieze.

Parisul cunoaşte acum teroarea bombelor. Poliţia e necruţătoare. Într-o zi o depeşă a contelui Alphonse către portarul de la cité du Retiro « Salvează-l pe marele duce » a fost de ajuns să dea alarma şi să mobilizeze forţele poliţieneşti. Mult zgomot pentru nimic de astă dată, pentru că nu era vorba de fel de vreun aristocrat rus ameninţat – ci doar de o pasăre răpitoare pe care contele Alphonse o uitase în apartamentul său din Paris în graba plecării la Albi.

[1] Este o oră proastă, Cînd trebuie să dormi / E şi una de sărbătoare / De care trebuie să te bucuri.

O mulţime de suspecţi au fost însă înhăţaţi şi interogaţi, în primăvară, douăzeci şi patru dintre ei între care mulţi intelectuali, amestecaţi, fără ca nimeni să ştie de ce, printre tîlhari, au fost învinovăţiţi că sînt căpeteniile « asociaţiei răufăcătorilor ». Printre acuzaţi se afla şi un funcţionar al Ministerului de război cunoscut în lumea literară şi artistică pentru că întemeiase cîndva *La Revue indépendente* şi publicase o broşură despre impresionişti: Felix Fénéon.

Thadée Natanson, avocat în baroul Parisului, s-a angajat să-l apere. După proces la 12 august Fénéon a fost pus în libertate. Şi cum fusese dat afară de la minister, familia Natanson l-a primit la *Revue blanche,* unde a devenit secretar de redacţie.

Bărbatul ăsta cam ciudat – cu trei ani mai în vîrstă decît pictorul care are acum treizeci de ani – i-a trezit curiozitatea lui Lautrec de cum l-a văzut. De fel din Turin, are o morgă de englez. Înalt, cu faţa rasă, osoasă, alungită de un smoc de păr, o bărbiţă ondulată şi firavă, purtînd pe cap o pălăriuţă bizară în formă de clopot, el se îmbracă puţin cam excentric. Poartă o pelerină de stofă în carouri mari, mănuşi roşii. Vorbeşte tărăgănat, folosind fraze bine cîntărite, adesea de o preţiozitate neobişnuită: « Cum găsiţi că vă merge cu sănătatea ? Satisfăcător ? Ceva lichioruri şi un loc luminos, cu oameni ce stau la o parolă nu v-ar displace, desigur. Dacă tovărăşia noastră nu vă incomodează, eu v-o ofer » – şi, din cînd în cînd, strecoară şi neologisme, cuvinte rar folosite, dar atît de îndrăgite de poeţii simbolişti, ca acele *graphides acutangles* sau *talares smaragdines.*

La proces, răspunsurile pe care i le dăduse preşedintelui tribunalului au stîrnit senzaţie. Fără o umbră de tulburare pe chip, răspundea la întrebări fără să schiţeze un gest, cu o politeţe ce părea că ar vrea să-şi ceară iertare pentru faptul că simpla şi banala relatare a adevărului ar putea să

pară o neobrăzare[1].

Plin de grija de a trece cît mai nebăgat în seamă, de o discreţie vecină cu mania (« Nu-mi plac decît lucrările indirecte », spune el), căutînd să stea în umbră, preferind să dea un sfat ori o încurajare decît să scrie sau să se manifeste (rarele articole apărute în *La Revue blanche* le va semna F.F.), Fénéon, care se ocupă de o sumedenie de probleme, de literatură, de teatru ca şi de pictură, vădeşte faţă de această din urmă artă o pricepere gîndită adînc şi o uimitoare pătrundere. Pe Lautrec îl mişcă nu numai prin pitorescul său, ci şi prin înţelegerea ce o are faţă de arta lui.

În ianuarie 1895, teatrul Oeuvre avea să pună în scenă piesa lui Victor Barrucand, *Căruţa din lut ars.* Lautrec face, împreună cu Valtat, decorurile[2]. Face şi programul de sală în care-l înfăţişează pe Fénéon cocoţat pe spinarea unui elefant. Îi dă criticului un aer de Buda, cu care de altfel îi plăcea să-l asemuiască. Nu-i nici pe departe cea mai bună litografie a sa. De aici se trage poate, cine ştie ? recomandarea pe care i-a făcut-o Fénéon să se ocupe mai puţin de litografie şi mai mult de pictură. Dar Fénéon se înşeală dacă-şi închipuie că Lautrec o să se ia după ce spun alţii, oricine ar fi ei.

---

[1] «În biroul dvs. au fost găsite materiale explozive; de unde proveneau ? – Tatăl meu le adunase de pe stradă. – Cum vă explicaţi că se găsesc explozive pe stradă? – Judecătorul de instrucţie m-a întrebat de ce nu le-am aruncat pe fereastră în loc să le duc la minister. Vedeţi deci că se pot găsi explozive şi pe stradă. – Tatăl dvs. n-ar fi păstrat aceste obiecte. El era funcţionar la Banca Franţei şi nu vedem ce ar fi putut face cu ele. – Nici eu nu cred, întradevăr, că i-ar fi putut sluji la ceva, ca şi fiului său de altfel, care era funcţionar la ministerul de război... – Aţi spus că detonantele nu erau materiale explozive. Or, domnul Giraud a făcut unele experienţe care au stabilit că sînt primejdioase. – Înseamnă că m-am înşelat. – Ştiţi că mercurul serveşte la confecţionarea unui exploziv primejdios, fulminatul de mercur ? – Serveşte însă şi la fabricarea de barometre.»

[2] « Cum programul de sală anunţă un decor de Toulouse-Lautrec, va scrie Jean Lorrain, prefer să ies din sală ».

Către sfîrşitul anului 1894, pictorul e în bune legături cu un alt scriitor de la *Revue blanche:* într-o zi de noiembrie se duce să-i facă o vizită lui Jules Renard, autorul lui *Poil de Carotte* [1]. Cum să nu se înţeleagă oare aceşti bărbaţi ? Amîndoi – au aceeaşi vîrstă – ascund cu grijă o sensibilitate jignită. Privirea scrutătoare, privirea iscoditoare a lui Renard « ce pare că-ţi despoaie sufletul »[2], privirea unei făpturi veşnic la pîndă, lovită de moarte de cea mai mică deziluzie, neascunzîndu-şi sieşi nimic şi plăcîndu-i, dimpotrivă, să-ntoarcă pe toate feţele chiar şi cele mai mici lezări ale orgoliului, ca ele să-i svîcnească şi mai dureros. Lucid, acid, îşi notează în *Jurnal* gîndurile şi reacţiile cu o pană zgîrcită, fără un cuvînt de prisos.

« Un fierar mărunţel cu ochelari, a scris el despre Lautrec în urma primei lor întîlniri. La început te impresionează neplăcut din pricina micimii, pe urmă însă e plin de viaţă, foarte drăguţ şi are un mormăit care-i desparte frazele şi-i ridică buzele, aşa cum ridică vîntul sulurile puse pe la uşi. »

Asupra lui Renard, ca şi asupra Yvettei Guilbert, a lui Fénéon ca şi asupra tuturor de altfel, farmecul lui Lautrec face pe loc minuni. « Cu cît îl vezi mai mult, constată după un răstimp Renard, cu atît creşte mai mult. Şi pînă la urmă, e peste înălţimea obişnuită ». La drept vorbind, asemănările dintre Lautrec şi Renard sînt mai mult exterioare decît profunde. Renard suferă din pricină că nu e destul de admirat, pentru că nu obţine tiraje mari. Neliniştile lui, mediocre necazuri de literat, n-au nimic comun cu drama lui Lautrec. Altceva însă îl apropie pe scriitor de pictor: dragostea pentru animale. Renard a pornit tocmai să-şi aştearnă într-o carte aflată în lucru, *Povestiri naturale,* observaţiile lui asupra lumii animalelor. Lautrec ar vrea s-o ilustreze, ceea ce-i şi propune lui

[1] Carte apărută în traducere romînească sub titlul de « Morcoveaţă » (*N. R.*).
[2] Jean-Jacques Bernard.

Renard.

Ca şi prietenul său Maurin, Lautrec se duce adesea la Grădina Zoologică. Nu se mai satură privind la zbenguiala pelicanilor, a maimuţelor – « caraghioase şi lubrice » – a papagalilor şi pinguinilor. « Se leagănă ca mine! spune el despre pinguini. Minunat! Ce ? Cum ? » Dar planul cu *Povestirile naturale* dormitează deocamdată. Lautrec e din ce în ce mai des printre oamenii de litere. Către sfîrşitul după-amiezii, însoţit de Tapié, merge pe la cafenelele de prin vecinătatea Operei sau a bisericii Madeleine, la *Cosmopolitan* din strada Scribe, la *Weber,* sau la *Irish and American Bar* de pe strada Regală. Pe atunci *Weber* era un local în care mulţi scriitori, gazetari, pictori, muzicieni, exploratori luaseră obiceiul să se întîlnească la un aperitiv. Lui Lautrec îi place nespus spectacolul sălii, al acestei mulţimi de oameni, de o faimă mai mult sau mai puţin răsunătoare, îngrămădiţi în jurul unor măsuţe pătrate, de culoarea mahonului, printre care se strecoară cu agilitate şi plin de atenţie maître Charles.

Polaire, care zîmbeşte căsnit « de parcă ar bea zeamă de lămîie verde »[1], îl întîlneşte aici pe poetul Moreas, mustăcios şi monoclat. Tot aici îşi fumează ţigările lui mici, aduse din Orient, Debussy şi explodează, bubuind ca rostogolirea tunetului peste toată larma conversaţiilor, rîsul lui Forain. Iată-l şi pe Adrien Hebrard, pe Willy, pe Georges Feydeau, şi cîţi alţii încă! Pe Jean de Tinan şi Caran d'Ache, Paul Souday şi Leon Daudet. La masa lui Lautrec se aşază Joyant, Ibels, Maxime Dethomas, Paul Leclercq, un alt obişnuit de la *Revue blanche.* Lautrec bea un porto, desenează, mănîncă şvaiţer la capac, joacă pocher, între felurile de mîncare (unul din privilegiile sale, căci jocurde de cărţi, ca şi pipa, sînt interzise la *Weber)* şi, cu un deget în aer, lansează cîte o părere categorică. « Sînteţi plin de spirit, domnule de Toulouse-Lautrec », i-a

[1] Colette.

spus o dată cineva. « Domnule, i-a răspuns Lautrec, cu ochii scăpărînd, de secole în familia mea nu se face nimic. Dacă n-aş avea spirit, aş fi ultimul dobitoc. »

Dar la Weber prea sînt mulţi snobi – prea mulţi care nu-l frecventează decît ca să se afişeze (« şi ca să se scrie despre el după aceea », spune pictorul sarcastic) – şi Lautrec se simte mult mai bine la *Irish and American Bar,* care s-a deschis chiar alături. Şi-l trece sub protecţia sa statornicindu-i legile. Iar dacă, din întîmnlare, intră vreun client pe care nu-l cunoaşte, îi cere lui Achille patronul, ca inoportunul să fie « cu bună ştiinţă prost servit, ca să-i piară pofta o dată pentru totdeauna să mai calce pe aici »[1].

Totul aici îl încîntă pe Lautrec: intimitatea sălii înguste, unde clienţii se strîng de-a lungul zidului, în faţa unicului şir de mese; barul englezesc, de cealaltă parte, cu cilindrul din mahon care-l mărgineşte, lucitor, ustruit.

— « Admirabil! Cum ?... E la fel de frumos ca un Rembrandt! » – în spatele căruia Ralph, o corcitură născută dintr-un chinez şi o piele roşie, prepară *nights-cups, rainbow-cups,* o nesfîrşită varietate de cocteiluri; clientela obişnuită, compusă din englezi, oameni de la hipodrom, antrenori, grăjdari, jochei, în marea lor majoritate de origine anglo-saxonă, cărora li se alătură vizitii de case mari (printre care trupeşul Tom al ddui Rotschild), care aşteaptă ca stăpînii lor să termine dineul în restaurantele de lux ale cartierului; şi, în sfîrşit, Achille, namila de Achille, un elveţian ca şi Salis, şi tot ca şi el plăcîndu-i să folosească fraze pompoase, care-l cadoriseşte pe Lautrec cu cîte un « Domnule viconte marchiz » servindu-i *mint-julep* şi *welsh-rabbits* [2] (cuvînt pe care cu accentul lui *vaudois* [3] îl pronunţă *raë bit).* Aici, în barul

[1] Paul Leclercq.

[2] Sirop de mentă; iepuri à la Welsh (în lb. engleză în original. (*N. tr.*).

[3] Vaudois, membri ai unei secte creştine, apărute în Alpi prin secolul XII şi care în 1532 au trecut la calvinism. Aproape exterminaţi de Francisc, mai subsistă astăzi, vorbind franţuzeşte, în văile zise

acesta, pictorul respiră cu voluptate mirosul de cai pe care profesioniştii hipodromurilor îl aduc cu ei şi care se alătură unui parfum, nostalgic, cel al Angliei. La Achille se vorbeşte englezeşte la fel de mult ca şi franţuzeşte. « Beţivi tăcuţi » sorb aici băuturi multicolore. Ne aflăm oare la Epsom ori la Newmarket ? Dînd pe gît pahar după pahar de gin şi whiski, punciuri sau cocteiluri, Lautrec plăteşte rînduri-rînduri de băuturi pentru toată lumea. Cînd îşi fac apariţia Footit şi Chocolat, cei doi clovni de la Noul-Circ, pe dată le face loc lîngă el.

Neosteniţi parcă după numărul de pantomimă pe care tocmai l-au terminat, Footit şi Chocolat cîntă şi dansează adesea « în strunele unui banjo şi ale unei mandoline ciupite de o englezoaică şi de fiul ei, un metis, făcut cu un mulatru din Texas »[1]. Chocolat e un negru din Bilbao. În arenă împopoţonat cu un costum roşu, face pe neîndemînatecul, încasează palme răsunătoare şi reuşeşte să dezlănţuie un torent de voioşie prin această unică declaraţie: « Chocolat, sînt eu! » Descotorosit de rolul său, prostovanul, odată ajuns la Achille, îşi dezvăluie fineţea şi mlădierea; cu scăfîrlia acoperită de o caschetă în carouri, îşi azvîrle în sus picioarele, ţopăie, se scălîmbăie, îngînînd: « Fii milostivă, o iubita mea necunoscută... » Lautrec îi desenează fără încetare pe aceşti doi saltimbanci. Va publica în *Le Rire* multe din aceste desene, şi chiar va trage litografii.

În acest început al anului 1895, el aduce la *Irish and American Bar* două cliente noi: pe dansatoarea engleză May Milton, prietena nedespărţită a Janei Avril, şi pe cîntăreaţa irlandeză May Belfort. Pe aceasta din urmă, o văzuse într-o seară la Decadenţi, în strada Fontaine intrînd în scenă cu o pisicuţă în braţe. Îmbrăcată într-o rochie lungă şi dreaptă, dintr-o singură culoare, aşa cum cere

« Vaudoises » din Piemont (*N. tr.*).

[1] Joyant.

moda lansată de englezoaica Kate Greenaway[1], cu un val de dantele la capătul mînecilor scurte, pe cap cu o scufiţă prinsă sub bărbie cu o panglicuţă, părea un copilaş. Cu un glas dulce şi copilăros, puţin şovăielnic şi peltic, a început să cînte o baladă legănîndu-şi pisicuţa:

I've got a little cat,
I'm very fond of that...[2]

« A-ncăput pe mîinile mele », zice Lautrec. Fata asta bolnăvicioasă: cu pleoapele de culoarea rozului chinezesc », vădeşte gusturi bizare. Cu nici un chip să nu te-ncrezi în aerul ei feciorelnic şi în înfăţişarea ei « angelică ». Nu simte atracţie decît pentru ceea ce e scîrnav şi respingător. Animalele ei preferate sînt broaştele rîioase, crabii, şerpii şi scorpionii. Farmecul ei nedesluşit îl înrîureşte pe Lautrec. Pictorul se arată plin de atenţii faţă de acest fals bebeluş vicios – pentru « orchideea », cum îi spune el (Joyant, în schimb, îi zice « broasca »). Într-o zi în atelierul său, o îmbrăţişează ea fuge, îngrozită: albigenzul mirosea a usturoi. Şi dacă May Belfort nu-i devine amantă, oricum e gata să-i îndure toate fanteziile lui de artist. Lautrec îi face cinci portrete; publică apoi cîteva litografii, iar cînd cîntăreaţa debutează la Petit Casino, îi semnează afişul – o minunăţie roşie care « pe zidurile Parisului creează o pată luminoasă şi triumfătoare »[3]. Acestui afiş îi dă replica un altul pe care Lautrec îl face pentru May Milton; o pată albastră.

Încă o femeie îi slujeşte de model lui Lautrec pentru un al treilea afiş, comandat de către *La Revue blanche:* « strălucitoarea şi suava » Misia – pe care artistul o pictează în bolero de blană, cu manşon, voaletă şi o pălărie

[1] Pictoriţă şi ilustratoare de carte (1846-1901).
[2] Am primit o pisicuţă / Şi mi-e tare, tare dragă (în lb. engleză în original. *N.tr.*).
[3] Joyant.

largă împodobită cu pene negre. Cît e de frumoasă această Misia Natanson! Dar mîna pictorului zgîrie chipul ăsta încîntător. « Lautrec, de ce le faci întotdeauna pe femei atît de urîte ? » l-a întrebat Misia. « Pentru că aşa sînt », i-a răspuns pictorul. Răspuns tăios, cum ţîşnesc tot mai des de pe buzele lui. Chefurile ca şi sfîrşeala nervoasă, preţul nopţilor lui nedormite, viaţa risipită nebuneşte, lipsa de somn sau măcar a unei simple destinderi îi încearcă mult sensibilitatea, îi agravează unele din apucături şi ciudăţenii, caracterul său de neînchipuit, felul plin de arţag. Pare mulţumit, rîde, şi deodată pac! se întunecă şi, cuprins de-o bruscă exasperare, îl înţeapă cînd pe unul, cînd pe altul, se încrîncenează. Dacă îi strînge cuiva mina, mai mai să-i frîngă oasele. Şi scapă vorbe grele. Prietenii se grăbesc să le dea uitării, dar alţii, cum ar fi actriţa Rejane, despre care a spus (e drept că-i miroase gura): « Femeia asta e ca tunelul Schilingothard » – îi poartă o pică pe care nimic nu o va putea şterge. Apoi, vîntul se schimbă şi buna dispoziţie a lui Lautrec învinge, înduioşat, se gîndeşte la cutare sau cutare din cunoştinţele lui, la Forain să zicem: « L-aş vrea la ananghie... să-i trimit ceva bani... mai ales să nu fie nimic... prea ţi-ar bate joc de mine ».

Chiar şi exprimarea din zi în zi mai sacadată îi trădează iritarea.

Vorbeşte tot mai eliptic şi tot mai mult amestecă expresii pe care doar cunoscătorii le pricep: ceilalţi, nu-i aşa ? nu sînt demni de « porumbel cu măsline »[1]; cu atît mai rău

[1] Porumbeii cu măsline erau una din mîncărurile preferate ale lui Lautrec, care desăvîrşise o reţetă luată de la un cofetar din strada Bourgogne, si pe care nu o oferea decît musafirilor aleşi pe sprinceană. Iată, ca o curiozitate, această reţetă a pictorului (Maurice Joyant a menţionat-o) împreună cu alte cîteva în cartea sa de gastronomie, *Bucătăria d-lui Momo, celibatar*) « Se iau cîţiva pui de porumbei, se curăţă de măruntaie şi se umplu cu carne tocată de vacă sau de viţel, cîrnaţi, peste care se presară piper aromat, nucşoară şi trufe tăiate. Se leagă bine, apoi se prăjesc repede într-o tigaie cu

pentru cei ce cîrtesc, pentru toţi « hau-hau » (Lautrec imită lătratul furios al unui căţel), « pe poliţai nu trebuie să-l tratezi cu dulceaţă ». Bineînţeles, bea mult, mult prea mult. Şi după cum remarcă Thadée Natanson, firele din mustaţa lui nu apucă să se usuce. Totuşi, arareori e beat, în înţelesul strict al cuvîntului. Dar neîncetatele lui beţii l-au intoxicat, şi cîteodată e deajuns să adulmece mirosul unui cocteil ca să se şi simtă transportat în « feeria vrăjită a alcoolului »[1]. E îmbibat de alcool, şi cînd îl cauţi e ameţit.

Într-o zi – într-o singură zi totuşi – Lautrec avea să nu bea, sau să bea foarte puţin. Era în februarie. Alexandre Natanson dă o mare serată în vila sa din avenue du Bois de Boulogne, numărul 60, cu prilejul inaugurării somptuoaselor decoraţii interioare ale lui Vuillard, zece panouri pictate cu fixativ. Lautrec se oferă să organizeze el recepţia. Litografiază o invitaţie în limba engleză în care sînt făgăduite, cu litere de-o şchioapă, « *American and other drinks* »[2]. După care cere să fie golite de mobilă mai multe camere, înşiruie fotolii şi taburete, aranjează un bar, înlocuieşte tablourile de pe pereţi cu afişe de lichioruri şi aperitive. Să fie oare o farsă ceea ce pune la cale Lautrec ? Nu chiar, ci o distracţie, o zeflemea pentru care îşi dă frîu liber imaginaţia sa.

De cum intră, invitaţii familiei Natanson – şi vor fi peste trei sute – se arată destul de uimiţi văzîndu-l pe pictor ţinînd loc de barman. Pentru această împrejurare, el s-a

---

coadă. După care se pune într-o cratiţă unt, slănină, ceapă, se face un rîntaş uşor cu făină; se adaugă sare, piper, mirodenii, se pun porumbeii, se moaie totul într-o supă bună. Se lasă să fiarbă înăbuşit în cratiţa acoperită, cam un ceas. În ultimele 20 de minute se adaugă măsline verzi fără sîmburi şi bine desărate, apoi un pahar de vin. Se Iasă totul să scadă şi să se prăjească bine la foc mic. Se pun porumbeii pe o tavă înconjurată de măsline şi se stropesc cu sosul strecurat, care trebuie să fie uleios. »

[1] Thadée Natanson.

[2] « Băuturi americane şi de alte soiuri » (în lb. engleză în original *N. tr.*)

ras în vîrful capului, şi-a tăiat barba, păstrîndu-şi doar două mici smocuri. Sub o jachetă scurtă din pînză albă, şi-a strecurat o jiletcă făcută din postavul înstelat al unui steag american. Ca ajutor l-a ales, dintre toţi prietenii, pe Maxime Dethomas, şi nu l-a ales pentru că s »ar pricepe în arta preparării cocteilurilor, ci pentru înălţimea sa de uriaş: el şi « Gros n'arbre » alcătuiesc un cuplu caraghios. Strivit de statura ajutorului său, Lautrec sub deghizarea lui, cu obrajii fără păr, e de o hidoşenie caraghioasă. Pe faţa-i spînă, buzele par şi mai umflate ca de obicei – un apendice monstruos şi sîngerînd.

Trebăluind toată noaptea la tejgheaua lui, încărcată de pahare, sticle, blocuri de gheaţă, lămîi, farfurii cu sandvisuri, alune prăjite şi cartofi pai, Lautrec scutură mereu shakerul, inventînd reţete după reţete într-o dezlănţuire diabolică a imaginaţiei, căutînd amestecurile cele mai violente, cele mai potrivite să dea gata pe loc aleasa adunare. Gîndurile îi sînt lesne de citit: vrea să îmbete această floare delicată a literelor şi artei, să-i facă pe respectabili să-şi piardă respectabilitatea, să nimicească demnităţile, să smulgă măştile.

Şi izbuteşte de minune. Tăcut, ocupat, nu-şi îngăduie o clipă de răgaz – mai tîrziu se va lăuda că în acea noapte a servit peste două mii de pahare, – el combină, dozează explozivele, urmăreşte efectul băuturilor sale, pîndind clipa în care cutare sau cutare domn foarte măsurat în importanţa sa se va prăvăli într-o animalitate împleticită, cînd un singur *drink* asasin va fi de ajuns ca să-l termine cu totul.

Nu scapă mai nimeni de ravagiile cocteilurilor cu ghimber, ale acelor « poftiţi-la-amor » şi ale « stridiilor din prerie » pregătite de barmanul Lautrec care, pentru a aţîţa setea victimelor sale, pune să ardă, pe o tavă de argint, sardele cu rachiu de ienupăr şi porto. Cîţiva neprevăzători au şi început să sforăie şi sînt transportaţi pe paturile şi divanele din celelalte camere, prevăzute, din fericire, de

« organizator ». Un chefliu foarte sigur de forţa sa nu se sfieşte să-i arunce o provocare atleticului Alphonse Allais, care cît ai clipi îl lasă lat pe parchet. Bălăbănindu-se pe picioare, Fénéon îl urmăreşte cu un pahar în mînă pe Stéphane Mallarmé care, refuzînd să « golească neliniştitoarea cupă »[1], fuge prin toate odăile. Capul pleşuv al lui Vuillard o cîrmeşte acum spre roşu. Ciupind strunele banjoului, Sescau cîntă nostalgic: « Un mic ţipar, o frumoasă dimineaţă de vară... » Lugné-Poe se ridică şi, izbindu-se de pereţi, se prăbuşeşte într-un sfîrşit pe un pat, bombănind cu un glas din străfunduri: « Şi-acum, la treabă! ».

Înapoia barului său, plin de încîntare dar mut – « *Don't speak to the man at the wheel* »[2] – Lautrec agită neobosit shaker-urile, contemplînd cu ochi scăpărători de veselie acest cîmp al masacrului.

Invitaţii cad ca popicele. Bonnard moţăie, se trezeşte; bărbatul ăsta atît de sobru bombăne cam vis – un vis de pictor – « Vreau unul roz ». Cererea e pe loc împlinită. Bonnard se clatină, mai face cîţiva paşi, se poticneşte, se înfundă într-un coridor şi se aşterne cît e de lung pe mozaicul cabinetului de toaletă, cu trupul scuturat de un tremur şi clănţănind din dinţi...

Ah! seara asta de la Natanson n-o va uita nimeni!

Pretutindeni aproape se-ngrămădesc siluete. Unul sforăie. Altul sughiţă. Al treilea se luptă cu pereţii. De prin camere răzbeşte o duhoare de vizuină.

În zori, depunînd şervetul său de barman, Lautrec părăseşte avenue du Bois şi dispare radios, în dimineaţa

---

[1] Francis Jourdain. Împreună cu Thadée Natanson este cel mai bun martor al serii. « Veselia tuturor era autentică, scrie el. Nu sînt totuşi foarte sigur că, reîntorcîndu-mă acasă în zori cu « Gros n'arbre », nu mi-am înăbuşit o undă de tristeţe. Poate că ezitam să calific acest soi de orgie... Lautrec nu avea asemenea melancolice îndoieli. »

[2] « Nu ţineţi de vorbi omul de la cîrmă » (în lb. engleză în original (*N. tr.*)

îngheţată. Iată o noapte bine folosită!

Ah! je comprends que l'on jalouse
En barman ton profil grec,
Extraordinaire Toulouse-
Lautrec![1]

În atelierul din strada Tourlaque, Lautrec, slujindu-se de schiţe, cerîndu-le prietenelor sale, prostituatele, să-i pozeze, îşi termină marele tablou al salonului din strada Moulins.

Din punct de vedere artistic, acest tablou e un epilog. Aşa cum i se întîmplă ori de cîte ori cercetează îndelung o temă – a pictat peste cincizeci de tablouri inspirate din lumea lupanarelor – înmănunchează aici principalele elemente plastice ce i le-au inspirat casele de toleranţă.

În această operă monumentală sînt înfăţişate şase femei. Una dintre ele, înveşmîntată într-un postav lung de culoare roşu închis, are o expresie halucinantă. Ochii verzi, cocul roşu ce se desface în mici şuviţe pe frunte şi pe tîmple, pometii de un alb-rozaliu, parcă bîntuiţi de friguri, gura violacee crispată de cine ştie ce deznădejde fără de leac – ce cumplită resemnare! Un chip tragic, macabru aproape, cel mai captivant poate din cîte le-a făcut vreodată barmanul de la recepţia Natansonilor.

Opera este dublă: tabloul pe pînză a fost precedat de un studiu în pastel de aceleaşi dimensiuni[2]. Ceea ce vădeşte interesul pe care Lautrec îl acordă muncii sale. De fapt el nu va mai folosi decît arareori penelurile pentru a exprima scene de acest gen: în pictură a spus esenţialul din ce avea de spus despre aceste claustrate.

---

[1] Ah! înţeleg că-s invidioşi / Că eşti un barman cu profilul grec, /Extraordinar Toulouse-/ Lautrec! (Vers pe care Romain Coolus l-a adresat pictorului a doua zi după reuniune).

[2] Pînza măsoară 1 m 115 X 1 m 325*;* iar pastelul 1 m 11 X 1 m 32.

În lucrările sale de pictură propriu-zise, se remarcă de altfel o anumită lîncezire în comparaţie cu acele luni de o excepţională fecunditate care s-au scurs. Dacă Lautrec a dat peste cincizeci de picturi în 1895 şi patruzeci şi cinci în 1894, în 1895 nu va mai picta decît treizeci şi cinci. Lucrează totuşi cu aceeaşi intensitate. Ilustrează noi melodii ale lui Dihau, povestiri de Coolus, un menu pentru Sescau (unde se înscriu între « miel la tavă » şi « vegetables »[1] « pateu de ficat de gîscă Fuller »), litografiază coperta unei piese de Tristan Bernard, *Picioarele nichelate,* sau cea a unui album de închidere a *Stampei originale,* unde apare o dată în plus portretul Misiei Natanson.

Dexteritatea i-a devenit uimitoare. Are acum o asemenea practică a litografiei încît, dispreţuind orice fel de calc sau creionare preliminară, îşi aşterne desenul de-a dreptul pe piatră. Pregăteşte pentru luna mai o serie de 13 litogratii, portrete de actori şi de actriţe – o serie, trebuie să recunoaştem, mai puţin fericită decît precedentele încercări de acest gen şi unde a deformat atît de violent trăsăturile modelelor sale, încît în marea lor majoritate n-am şti să le determinăm identitatea. Să fi vrut oare Lautrec să indice « un soi de înrudire monstruoasă între toţi aceşti actori »[2] sau trebuie să credem că talentul său a suferit de pe urma unei slăbiciuni trecătoare?

Oricum ar fi, e greu de presupus că artistul şi-a pierdut respiraţia. Dimpotrivă, îl vedem căutînd alte moduri de exprimare, ca de pildă vitraliul sau ceramica. În atelierele faianţarului Muller, la Ivry, asistă la fabricarea unei tăvi pentru o măsuţă de ceai pe care vrea să i-o dăruiască drept surpriză Yvettei Guilbert; sub portretul cîntăreţei – rece şi ironic – a lăsat să apară părerea pe care Yvette o exprimase despre desenul ce avea să slujească de model: « Vai, dar ce oroare ai făcut, micule monstru ce eşti! »

[1] Legume (în lb. engleză în original – (*N. tr.*).
[2] Jacques Lassaigne.

Toate aceste treburi, de bună seamă, îi iau tot timpul lui Lautrec. Dacă s-ar ocupa mai puţin de litografii, ar putea face în schimb mai multă pictură. De aici şi sfatul lui Fénéon. Dar asta nu lămureşte încă totul. Nu încape îndoială că « micul monstru » lucrează cu aceeaşi rîvnă şi cu aceeaşi convingere. Dar şi aici alcoolul îşi face simţită vătămătoarea lui înrîurire. Clipă de clipă, într-adevăr, Lautrec simte nevoia să bea. Şi clipă de clipă, nestăvilita-i sete îl împinge să-şi părăsească pensulele; şi timpul fuge. Alcoolul îi zdruncină nu numai echilibrul nervos, dar îi răpeşte ceasuri şi ceasuri întregi. Zăbovitul prin baruri e plătit în capodopere ce nu se vor mai ivi.

La Natansoni, Lautrec schiţează un *Colţ de masă* cu Vuillard, Misia, Valloton şi Thadée. Lui Polaire îi face un portret după care trage apoi şi un desen în culori pe care-l publică în *Le Rire.* Dar noua şi marea sa pasiune ca pictor va fi de aici înainte Marcelle Lender.

Marcelle Lender, a cărei graţie, distincţie şi ale cărei toalete « de o bogăţie şi de un gust ales»[1] devin ţinta laudelor cronicarilor mondeni, îi stîrnise pînă acum lui Lautrec curiozitatea în mai multe rînduri; în cîteva litografii a şi înfăţişat-o în diverse atitudini de scenă. Din februarie, joacă la Varietes într-o operetă *Chil-péric,* a cărei acţiune se petrece pe vremea Merovingienilor, una din acele operete bufe, foarte la modă de cînd cu Offenbach, şi al căror spirit batjocoritor Lautrec îl preţuieşte mult. Marcelle Lender, care interpretează rolul reginei Galswinthe, dansează cu o încîntătoare eleganţă în acest spectacol un fandango şi un bolero. Lautrec se înflăcărează pe dată. Şi îl cară după el la teatru pe Coolus de nu mai puţin de douăzeci de ori în şir, ocupînd mereu acelaşi fotoliu din rîndul întîi, pe stînga. Desenează fără preget pe un carnet de schiţe. Şi cum Romain Coolus, plictisit din cale afară să tot audă seară de seară aceleaşi

[1] *Le Rire,* 16 februarie 1895.

veşnice riturnele:

Il est dix heures: c'est l'instant,
Cest l'heure ou Chilpéric se lève.
Esperons qu'il a fait un rêve
Qui le rend heureux et content.[1]

Îl întreabă pe Lautrec « de ce ţine cu tot dinadinsul să-l îndoape atît de regulat cu acel lirism fără mister », pictorul îi răspunde că nu merge la spectacol decît ca să-i vadă dosul Marcellei Lender. « Uite-te bine la el, îi spune, pentru că rareori o să mai vezi ceva atît de colosal. Dosul Marcellei e somptuos. »

Lender dansînd, Lender văzută din spate, Lender văzută din faţă, Lender salutînd, Marcelle Lendet bust: Lautrec face litografie după litografie. Cum revista germană *Pan* îi comandă o asemenea litografie. Lautrec se încumetă să execute – lucrare fără îndoială prea complexă în extraordinara ei virtuozitate – *o Marcelle Lender* în opt culori. Şi totuşi aceasta nu trebuie privită decît ca o muncă pregătitoare: pe şevaletul din atelier, Lautrec are în lucru o mare pînză de 1,43- m pe 1,50 m, în care impresiile lui de la teatru vor căpăta, la rîndu-le, o încheiere: *Marcelle Lender în « Chilpéric » dansînd boleroul.*

După spectacol actriţa are obiceiul să supeze la café-ul Viei, pe unul din marile bulevarde. Într-o seară[2], îl vede pe Lautrec făcîndu-şi apariţia însoţit de Jules Renard şi de Alfred Edwards, proprietarul gazetei *Le Matin.* Pictorul se aşază în faţa modelului său. Şi o descumpăneşte pe actriţă prin felul cum se poartă. Dacă ar ţine morţiş să fie cît mai antipatic, nu s-ar purta altfel. Nici un compliment; e chiar ostil. Teatrul ? Circul şi café-concertele sînt cu mult mai distractive. Iar cînd chelnerul îl întreabă ce să-i aducă,

[1] E ora zece: e momentul, / E ora cînd se trezeşte Chilpéric. / Să sperăm că a avut un vis / Care-l face fericit şi mulţumit.
[2] Amintirile Marcellei Lender, transmise de Sylvain Bonmariage.

Lautrec îi răspunde: « O scrumbie afumată ». Nu există scrumbii afumate la Viei ? Prea bine! Atunci să i se aducă şuncă şi un borcan cu castraveţi muraţi. « Şi ceva lichid, te rog, hai galop! E sete mare. » Înfulecă într-una la castraveţi şi dă pe gît o sticlă de Bourgogne, ridicînd tot timpul paharul la gură cu un gest caracteristic de beţiv şi golindu-l pe nerăsuflate. Lautrec glumeşte, spune răutăţi. Nu desenează, dar o măsoară pe Lender, şi încă cu o privire atît de stăruitoare încît actriţa se simte stînjenită. Ia parte astfel la trei supeuri. *Lender în ţinută de stradă, Lender aşezată...* Lautrec se învîrte în jurul actriţei care, intrigată, nu înţelege pricina acestei asiduităţi; nu bagă de seamă că ceea ce îl interesează la ea pe Lautrec « este jgheabul ». Într-o zi pictorul îi trimite un buchet de trandafiri albi şi o roagă să-i fixeze o întîlnire. Ia masa la ea, apoi se duce să o întîlnească în cabina ei. Dar nu scoate o vorbă despre pînza la care lucrează. La fiecare spectacol e în sală, în fotoliul său din rîndul întîi; îşi adulmecă prada cu o căutătură necruţătoare.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, tabloul, rod al unei munci minuţioase, este gata.

Poate că o clipă Lautrec s-a gîndit să i-l dăruiască actriţei. Din păcate, Marcelle Lender, asemenea celor mai multe dintre femei – o Jane Avril sau o Polaire rămîn în această privinţă excepţii – nu pare să preţuiască prea mult arta sa fără înfloriturі galante[1]. Lautrec oferă pînza lui Paul Leclercq care, de altfel, nu se-nvoieşte să-i răpească pictorului această lucrare magistrală – una din culmile operei sale.

Dacă Coolus i-a trezit lui Lautrec interesul pentru lumea

[1] « Ce om îngrozitor! » a exclamat ea o dată în faţa unor prieteni care lăudau talentul lui Lautrec. Apoi, căutînd s-o dreagă: « Ţine la mine... dar, cît despre portret, vi-l cedez cu plăcere. » (Reprodus de Albert Flament în *Le Bal du Pré Catalan).*

teatrului, Tristan Bernard i-a dezvăluit în schimb pictorului lumea ciclismului.

Redactor-şef la *Journal des Vélocipédistes* şi director sportiv al celor două velodromuri pariziene, velodromul Buffalo de la poarta Neuilly şi velodromul Senei de la Levallois-Perret, Tristan Bernard este în clipa de faţă una din personalităţile cele mai marcante din cercurile sportive.

Ca urmare a inventării cauciucului pneumatic de către Dunlop, cu puţin înainte de 1890, ciclismul a căpătat o uimitoare răspîndire. Toate clasele sociale, fără alegere, au prins gustul bicicletei. Chiar şi în Bois de Boulogne eleganţi velocipedişti ca de pildă prinţul de Sagan sau generalul de Galliffet (în ţinută) pedalează printre trăsuri şi landouri. Femeile sînt şi ele la fel de grăbite să practice « simpaticul sport ». Înlocuind fusta cu pantalonii de zuav, *cyclewomen-ele* [1], « cel de-al treilea sex » cum le spun gazetele – pornesc să brăzdeze cartierele mărginaşe şi drumurile de ţară. În ziare, la anunţuri, poţi întîlni: « Doamnă ciclistă, 45 de ani, doreşte căsătorie cu domn posedînd bicicletă. »[2] Jurnalele publică cu regularitate cronici despre « mica regină »; dar ele nu sînt de ajuns pentru « ciclomane », din pasiunea cărora îşi trag existenţa periodice de specialitate, cum e cel al lui Tristan Bernard.

Îndată după sfîrşitul celui de al doilea Imperiu se organi » zează primele alergări cicliste; ele se bucură de o extraordinară primire. *Clubmenii* şi femeile nostime umplu tribunele velodromurilor, unde manifestările se desfăşoară în zarva orchestrelor zgomotoase, în pantaloni bufanţi, cu o gambetă pe scăfîrlie, Tristan Bernard prezidează reuniunile. N-a trebuit să se ostenească prea mult ca să-i trezească şi lui Lautrec interesul. Ceea ce-l cucereşte mai

[1] Parisul va număra în curînd atît de multe, încît prefectul poliţiei va interzice femeilor portul pantalonilor de ciclist pe străzile capitalei.
[2] Citat de J. Adhémar.

cu seamă pe pictor la acest umorist este « aspectul lui sportiv », ştiinţa sa despre atleţi şi turf şi faptul că poate de pildă să citeze fără nici o greşeală, fără o scăpare, pe tot parcursul ei, genealogia oricărui cal pur sînge, de curse sau de obstacole, « cu siguranţa – spune Paul Leclercq – unui profesor de istorie care ar cita genealogia dinastiei Capet ».

Tristan Bernard îl introduce pe Lautrec în societatea marilor campioni, a antrenorilor, a reprezentanţilor mărcilor de biciclete intrate în competiţie. Aproape în fiecare duminică pictorul e printre oficiali, pe terenuri, pe marginea pistelor, şi cel mai ades, în careul alergătorilor.

Rezultatul diverselor probe îl cam lasă rece. Ceea ce îl stîrneşte pe el e să se afle în apropierea unor animale umane bine făcute, să le urmărească în suprema lor încordare sau, dimpotrivă, în repausul lor, cînd intră pe mîna celor ce-i îngrijesc. Urmat de Tapié, se preumblă de colo pînă colo fără să scape un singur amănunt al spectacolului. Din cînd în cînd, se opreşte şi arată cu ochiul cîte un vlăjgan bine legat-« E mişto! » Şi apoi, gata oricînd să ia seama la tot ce e picant sau caraghios la o fiinţă, adaugă: « Parcă-i un calcan cu amîndoi ochii pe aceeaşi parte a feţei ».

În faţa alergătorilor îl cuprinde un entuziasm aidoma aceluia ce-l face să freamăte la cutezanţele unei dansatoare sau ale unui acrobat. Ca şi aceştia, alergătorii sînt însăşi mişcarea, forţa fizică, agilitatea trupului, adică tot ceea ce Lautrec nu poate trăi decît privind şi desenînd. Pentru el nu există ceva mai ademenitor ca imaginea unei superbe brute în suprema încordare a musculaturii ei. « Asta nu-i frumos ? »

Asta fiind lunganul şi uscăţivul Zimmerman, învingătorul la cursa de 1ooo m, americanul înaripat, care cînd umblă, parcă e împiedicat, dar cînd încalecă pe bicicletă ai zice că arde pista sub roţile ei; *asta* mai este şi Jimmy Michael, micul gal cu fruntea încăpăţînată, cu înfăţişarea

morocănoasă de şoricar, ce pedalează neostenit cu patruzeci de kilometri pe oră mestecînd o scobitoare.

Inspirat de cele două vedete ale pistei, Lautrec nu întîrzie să tragă cîteva litografii. Îl desenează pe Zimmerman împreună cu bicicleta lui, iar pe Michaël alături de constructorul Simpson.

Pictorul se împrieteneşte îndeosebi cu alergătorii şi cu personalul « grajdului » Simpson, cu reprezentantul în Franţa al acestei mărci engleze, Louis Bouglé, un bărbat rasat, de o aleasă cultură, iubind în egală măsură arta ca şi ciclismul, îmbrăcat întotdeauna după ultima modă londoneză – « un englez din Orléans », cotcodăceşte Lautrec – precum şi antrenorul Warburton, zis Choppy. Lautrec nu mai conteneşte cu laudele la adresa lui Choppy. Nu-l mai are în cap decît pe Choppy. Tuturor prietenilor le recomandă serviciile acestui antrenor. Şi în scurt timp toţi sînt încîntaţi. Căci sportul, ce ? cum ? e tot ce poate fi mai nimerit pentru sănătate! Păcat că nu poate el fi exemplu; dar aveţi răbdare! într-o pornire de prozelitism, Lautrec îşi cumpără un aparat de ramat în casă şi, cu gîndul numai la ideile sale igienice (bineînţeles că nici nu-i trece prin cap să bea mai puţin sau să se culce mai devreme), ramează în atelier minute în şir, ceasuri întregi, după ce a avut grijă să-şi pună o beretă turtită de marinar şi să îmbrace o cămaşă de flanelă de culoare roşu aprins[1].

Multlăudatul antrenament – nu calcă om în atelierul său fără să fie pus să încerce, sub privirea expertă a lui Lautrec, aparatul de vîslit – nu ţine, cum era şi de aşteptat, decît o vreme, şi curînd mecanismul ajunge un lucru de prisos, printre altele, în harababura din atelier.

Greoaie, aproape obeză, La Goulue a plecat de la *Moulin*

[1] « Un vecin care nu pricepea de unde vine zgomotul acesta neobişnuit şi regulat, povesteşte Paul Leclercq, mărturisea unor oameni din cartier că Toulouse-Lautrec a luat obiceiul să-şi plămădească singur coca şi să-şi coacă pîine. »

Rouge. Un avort (a născut înainte devreme un copil mort) i-a grăbit soarta.

Dintre dansatoarele de ieri nou mai rămas decît Grille d' Égout. Rayon d'Or s-a măritat cu un american, un căutător de aur din Alaska. La Macarona, suferind de măruntaie, a trebuit să fie operată de Péan. Nini Patte en l'air s-a retras ca să înfiinţeze în strada Frochot, sub numele respectabil (bineînţeles uzurpat) de d-na Monnier, văduvă, o şcoală de dans, de unde îşi iau zborul noi şi noi « dansatoare excentrice », Cigarette, La Tourterelle, Églantine[1]... Cît despre Valentin-le-Désossé nu mai e decît un cabotin îmbătrînit, care îşi plimbă nostalgiile la *Moulin Rouge.* Jane Avril spune despre el că aduce a « don Quijote uzat ». Mai dansează, dar mai mult trăncăneşte: « Eu, ca un cunoscător ce sînt şi ca un bun burghez ce mă aflu, vin la bal joia şi duminica. Sînt rentier şi proprietar şi mă plimb în faeton. Căutaţi să aduceţi vorba în cartierul Şcolii Militare despre Valentin-de-Désossé: "Nu cunosc! – o să vă răspundă portăreasa şi vizitiul meu. Pe dl. Renaudin, fost neguţător de vinuri din strada Coquilliere, casier al fratelui său şi notar suburban, îl cunoaştem, cum de nu! Îşi închiriază casa la ofiţeri, şi cînd trece prin Bois cu faetonul le răspunde la salut...” Fetele de la Moulin ? – s-a zis cu ele! Poate că cea mai bună e Cha-U-Kao; da' nu-mi ajunge nici pînă la glezne. O singură dansatoare a existat: La Goulue... »

La Goulue a cîştigat mulţi bani. În plin triumf, Oller îi plătea, conform contractului, pînă la 3750 de franci pe săptămînă[2]. Şi alsaciana n-a făcut praf chiar toţi banii. De cînd a renunţat la cadriluri, şi-a luat o baracă de bîlci şi împreună cu cinci sau şase figurante iese la public într-un costum zornăitor, care aduce cumva a oriental, şi face un dans al buricului, căruia ea îi spune eufemistic « dansul

[1] Turturica şi Trandafirul sălbatic (N.tr.)
[2] Aproximativ 650.000 franci (1958).

almeei[1]» (dar ale cărui tîlcuri, constată un cronicar, sînt « exprimate limpede »). S-a gîndit că un decor i-ar face publicitate. Şi-a amintit de Lautrec, iar la începutul lunii aprilie îi cere ajutorul.

6 aprilie, 1895

Dragul meu Prieten,

Luni 8 aprilie trec pe la tine pe la două după-amiază. Baraca mea va fi la Trône[2]; cum intri pe stînga; am un loc foarte bun şi aş fi tare încîntată dacă ţi-ai face timp să-mi pictezi ceva; ai să-mi spui de unde să cumpăr pîmzele si în aceeaşi zi ţi le şi aduc.

LA GOULUE

Lautrec a fost întotdeauna atras să facă decoruri de mari proporţii. Dar cum să-şi îndeplinească dorinţa ? De bună seamă, prea curînd nu i se vor încredinţa zidurile unui edificiu public. Cîndva a împodobit cu picturi hanul Ancelin din Villiers-sur-Morin şi, mai de curînd, salonul din strada Amboise. O baracă de bîlci ? Şi de ce nu ? De altfel va fi fericit să şi-o poată îndatora pe La Goulue, pe femeia asta atît de intim legată de viaţa sa de artist, pe care a pictat-o şi a desenat-o de atîtea ori!

Din bîlciul de la Trône, La Goulue se va muta la Neuilly unde, la 16 iunie, urma să se inaugureze, cît e strada de lungă, sărbătoarea anuală – « sărbătoarea de la Neuneu » – foarte căutată de *society,* care astfel îşi face iluzia că se amestecă cu lumea de rînd. De la aşa ceva *nu se poate* lipsi. « Cele mai frumoase pisicuţe » şi « cei mai distinşi cheflii » vin să cocheteze aici, să tragă cu puşca în purceluşii rozalii şi să mînînce « nemaiîntîlnitele dulciuri de 18 centime kilu' »[3], care li se par la fel de gustoase de parcă ar fi ieşit din cofetăria cea mai la modă. Lautrec îi

[1] Almee – dansatoare şi cîntăreaţa în Orient – (*N. tr.*).
[2] Bîlciul de la Trône, din Place de la Nation (fosta Place du Trône).
[3] *Fin de siécle,* 23 iunie 1895 şi 25 iunie 1896.

făgăduieşte Lacomei că-i va aduce la timp decorul: două pînze mari, pătrate, de aproximativ trei metri pe trei, în care o va înfăţişa – într-una din ele – pe La Goulue cea de pe vremuri, de la *Moulin Rouge,* dansînd în faţa lui Valentin-cel-fără-de-oase, iar în cealaltă, aşa cum este acum, în chip de almee, ridicînd piciorul în faţa unor gură-cască, între care pot fi lesne desluşiţi, în afara autorului, Tapié, Guibert, Sescau, Jane Avril şi Fénéon. Artistul se aşterne pe treabă. Curînd, totuşi, trebuie să-şi întrerupă munca: Joyant pleacă la Londra spre a se întîlni cu Whistler; Lautrec îl însoţeşte. Rareori îi scapă un prilej să se ducă să respire puţin aer englezesc. În aceste scurte călătorii pe care le întreprinde peste Canalul Mînecii, totul îi face plăcere, traversarea pe vasele cu zbaturi – şi mulţumirea îi e cu atît mai adîncă cu cît marea e mai furtunoasă, – ca şi bucuriile obişnuite şi lucrurile neaşteptate ale şederii propriu-zise: spectacolul străzii; vizitele la National Gallery şi la British Museum; chefliii trişti de prin *pubs* [1] (care, minune! îi taie pofta să mai bea): maldărele de peşte de la Sweetings, la Cheapside; *porter house steak-ul* [2] de la Criterion sau de la Horse Shoe pe care îl « mănînci ca pe-o prăjitură »[3], subsolurile magazinului Liberty unde, « în lumina electrică, *young girls,* tinere vînzătoare, îţi expun feeria de stofe şi postavuri ce au făcut faima acestei case »[4] şi aranjamentele decorative ale *home*-ului [5] lui Whistler, faimoasa « odaie a Păunului », toată numai albastru şi aur, pe care la fiecare trecere prin Londra e încîntat s-o revadă.

La Londra, Lautrec se simte ca acasă. Prietenul său Charles Conder – plecat anul trecut din Paris – locuieşte aici. Şi cît de mult rătăcesc împreună pe străzile oraşului!

---

[1] Cîrciumi (în lb. engleză în original. – (*N. tr.*).
[2] File de muşchi à la Porter (în lb. engleză în original – (*N. tr.*).
[3] Joyant.
[4] Joyant.
[5] Căminului (în lb. engleză în original – (*N. tr.*).

Lautrec ţine într-una să vadă tot (în afară de « curiozităţile » trecute cu acte în regulă în cataloage şi pe care el nu le poate suferi). Conder face parte dintr-un grup de pictori şi de scriitori, ce roiesc în jurul lui Oscar Wilde. Tragic an va fi acest 1895 şi pentru ei şi pentru poetul pe care îl admiră! Învinuit de către marchizul de Queensberry, tatăl « prietenului » său, lordul Alfred Douglas, de anume apucături împotriva naturii, Wilde e arestat la 5 aprilie. La 26, procesul său începe în faţa Curţii cu juraţi de la Old Bailey. Într-o seară, Conder îl duce pe Lautrec la scriitor.

Pictorul îl priveşte cu « un soi de spaimă »[1] pe acest bărbat, care pînă ieri încă stătuse în fruntea lumii literelor, şi care azvîrlit acum printre răufăcători, va fi mîine izgonit din ţara sa, dar care, înfoiat ca un păun şi sfidînd străvechiul puritanism britanic, îşi dă încă aere de superioritate, neîndoindu-se o clipă de triumful său final. Wilde nu se învoieşte să-i pozeze lui Lautrec. Atîta pagubă! Lautrec nu va scăpa prilejul să-şi însemne trăsăturile acestui model excepţional. Nutreşte oare vreo simpatie pentru Wilde ? Tratamentul la care este supus poetul îi trezeşte indignarea; mai mult chiar: îl pune la pămînt. Simpatia sa e totuşi destul de învăluită. Dacă există un om mai opus lui Lautrec, acela nu poate fi altul decît Oscar Wilde, poetul acesta despre care Whistler spune că e « un artist cum nu trebuie să fii », acest estet de o eleganţă căutată, cu gesturi studiate, care întreţine o conversaţie plină de paradoxuri, sclifoseli şi afectări teatrale (« Sînt trist pentru că jumătate de omenire nu crede în Dumnezeu, iar cealaltă jumătate nu crede în mine »).

Wilde îl copleşeşte pe Lautrec cu trupul său masiv, dar acest trup e făcut din cărnuri flasce. Wilde refuză să-i pozeze. Atîta pagubă! Lautrec îşi umple memoria cu acest chip arogant şi efeminat, cu maxilarele grele, cu o gură de

[1] Joyant.

bătrînă curtezană. Nici nu are nevoie ca Wilde să-i pozeze. Impresionat puternic de neaşteptatul personaj ce-l are în faţă, Lautrec nu va uita nimic, nici obrajii căzuţi, nici pielea gălbejită, nici părul blond, cînepiu, lipit de ţeastă, nici ochii mici şi dispreţuitori, adînciţi în grăsimea nesănătoasă a pleoapelor şi a pungilor care par tumefiate. De cum se înapoiază la Paris (în cercurile artistice şi literare de aici afacerea Wilde stîrneşte o emoţie considerabilă)[1]. Lautrec publică – în *La Revue blanche* din 15 mai – un desen în peniţă al poetului în timp ce-şi pledează cauza în faţa judecătorilor. Apoi, pe un carton, schiţează în linii repezi un portret de o ugestivitate agresivă şi de o teribilă simplitate: cîteva trăsături, cîteva pete de culoare şi omul acesta, Wilde, se iveşte în jalnicul său adevăr. În sfîrşit, reluînd decorarea barăcii Lacomei, Lautrec îl înfăţişează şi pe Wilde printre cei ce privesc dansul almeei. Lautrec termină degrabă acest decor. Cînd sărbătoarea din Neuilly începe, La Goulue se poate foi în voie pe panorama ei, în faţa panourilor pictorului, care sînt foarte remarcate pe dată.

« Panourile astea două au un succes nebun! » exclamă cronicarul de la *Fin du Siècle,* care le califică drept « miniaturi extraordinare ». « Sînt, comentează *La vie parisienne,* nişte enorme glume ale lui Toulouse-Lautrec, un pictor de un neînchipuit excentricism, care s-a distrat să facă artă accesibilă, să picteze pleava şi desfrîul; e dezlănţuirea excentrică pusă în frescă, e o uriaşă desalcătuire a unui bal public simbolic! Culorile sînt ţipătoare, desenul e de necrezut, dar e într-adevăr amuzant; ciudată ironie din partea artistului care l-a pictat în primul plan pe Oscar Wilde! Oh! ce bine că mai întîlneşti pe cîte unul care-şi bate joc de public! » Acest decor, acest omagiu adus de pictor dansatoarei, este la drept vorbind

[1] « Wilde este pedepsit pentru că-şi închipuia că trăieşte în Italia pe vremea Renaşterii, sau în Grecia în timpul lui Socrate, » scrie Henri de Regnier în *La Revue blanche.*

un fel de rămas-bun. La Goulue şi Lautrec au făcut parte o clipă – strălucitoare şi trecătoare – din viaţa vestitului Montmartre, a cărui glorie mai dăinuie doar prin faima cucerită pe vremea cadrilurilor dezlănţuite, a cîntecelor lui Bruant şi a reclamelor sforăitoare ale lui Salis[1]. Clipa aceea s-a dus. « Sînt ghinionist! exclamă un domn elegant în faţa barăcii alsacienei. Se pare că ieri s-a putut vedea o bucăţică din coapsa ei! » Bicisnic ecou al « Mai sus, La Goulue! Mai sus! » care înfrigura odinioară *Le Moulin Rouge.*

Moulin Rouge, Moulin Rouge,
Pour qui mouds'tu, Moulin Rouge ?
Pour la mort ou pour l'amour ?[2]

Pe estrada ei de bîlci, La Goulue îşi dansează paşii « mauri ». Cam în aceste zile, cu zece ani în urmă, îşi făcea debutul în Montmartre. Cu un gest familiar, pictorul salută cu « bastonaşul » în aer, de parcă ar prezenta arma.

El şi ea au mai fost o dată împreună.

Ultima dată.

Se despart, cufundîndu »se fiecare în propria-i soartă.

Nu se vor mai revedea niciodată[3].

[1] Cînd Salis a murit, în 1897, *Le Chat Noir* îşi închisese de mai multe luni în mod definitiv porţile.

[2] Moară Roşie, Moară Roşie / Pentru cine macini, Moară Roşie ? / Pentru moarte sau amor ?

[3] La Goulue a decăzut din ce în ce. După « cîteva reveniri obosite la Jardin de Paris », din almee ea devine luptătoare, apoi îmblînzitoare, (era pe zi ce trecea mai monstruoasă: « grasă – scria Jean Lorrain – de pleznea maioul pe ea »); a cumpărat două pantere, patru lei bătrîni şi sfîrşiţi, o hienă, un urs melancolic. Aceste animale, deşi prost hrănite, i-au înghiţit şi cei mai rămăsese din economii. Una din fiare, cu ocazia unei sărbători la Rouen, a smuls braţul unui copil. Cînd ultimul animal a pierit sau a fost vîndut. La Goulue s-a s-a prăbuşit fără scăpare. Curînd, ajunsă într-o sărăcie lucie, se va întoarce în Montmartre, ca să vîndă aici, biată cerşetoare în zdrenţe, flori, bomboane, portocale pe la uşile localurilor de noapte şi la Moulin Rouge. Căzuse şi în darul beţiei.

Lautrec nu zăboveşte la Paris. Nu mai are astîmpăr. Abia s-a inaugurat « sărbătoarea de la Neuneu » că o şi şterge pe coasta Mînecii. Simte nevoia să se « întremeze ».

Arborîndu-şi bereta turtită, o bluză de căpitan de marină comercială cu nasturi poleiţi, şontîcîie prin portul Granville sau pe străzile din Dinard, ocrotit de batjocură de spatele lat al lui Dethomas, care îl însoţeste credincios. Sau se duce să se scalde. Pe plajă, cu pieptul strîns într-un tricou

---

« Sînt o fată bună, gemea ea; viaţa a fost rea, nu eu! » În 1914, lui Joyant i-a venit ideea s-o invite la o mare retrospectivă Lautrec, pe care o organiza şi în care trebuiau să figureze şi panourile din baraca de la Neuilly. Îşi închipuia că ea ar putea să-i facă reclamă. « Dar – scrie el – în faţa unei namile de femei, o făptură amorfă, un adevărat pachiderm, abia mai aducîndu-şi aminte de pictor, căruia îi spunea Toudouze, confundîndu-l cu cel care făcea portrete atît de drăguţe, a trebuit să renunţ la planurile mele. Sînt în viaţă pelerinaje pe care nu trebuie să le mai faci după douăzeci de ani. » În 1915, un incendiu a distrus în parte Le *Moulin Rouge.* La Goulue se oprea cîteodată pe sub palisade şi cerceta ruinele vechiului templu al gloriei sale. După război, şi-a mai făcut apariţia pe la bîlciuri. Pierre Lazareff spune că, prin 1925, a văzut-o într-o baracă împodobită cu un anunţ cît toate zilele: *Aici celebra La Goulue de la Balul de la Moulin Rouge.* « Un ins care făcea reclamă încerca să atragă curioşii povestind frînturi din trecutul dansatoarei... Era jalnic. Cortina dădea la iveală o femeie grasă, cu falsele-i străluciri apuse, cu cărnurile din cale-afară de revărsate, cu zîmbetul hidos... Femeia asta, pe care curiozitatea noastră nici măcar n-o stînjenea din viciul ei, bea vin roşu direct dintr-o sticlă de un litru şi plescăia de plăcere, fără a întoarce capul, aşezată într-un colţ al estradei, pe o ladă de lemn. După ce a terminat de băut, şi-a şters buzele cu dosul mîinii şi a scuipat pe jos pufnind de rîs... Unii încercau s-o stîrnească la vorbă: « Erau vremuri bune, ce spui, băbătie ?! Îţi mai aduci aminte ? » Ea repeta cu vocea hîrîită, punctînd cu rînjete fiecare frază: « Dacă îmi aduc aminte, ce vorbă-i aia! Ce de-a « menesse » şi de-a « iup şi iup », era al naibii de caraghios! Cu neputinţă să scoţi altceva de la ea; încercam, dar în zadar. » La Goulue a slujit apoi cîtăva vreme ca bonă într-un lupanar, înainte să sfîrşească, jumătate peticăreasă, jumătate cerşetoare, la Saint-Ouen, pe zonă. Trăia aici, într-o colibă pe roate, mizerabilă, cu un cîine numit Rigolo, singura şi ultima ei consolare. Din viaţa-i trecută nu mai păstrase ca unică amintire decît o bucată de dantelă, vestigiu al unuia din înnebunitoarele ei jupoane, cu care « garnisise un briz-briz negru de

marinăresc, ia tot felul de atitudini comice avantajoase, « marţiale » – « fac pe leul » – spune el, şi îl roagă pe Maurice Guibert să-l fotografieze aşa. O nouă caricatură. Uneori, în atelierul său din strada Tourlaque, scoate din talmeş-balmeşul de obiecte o mască, pe care şi-o pune pe faţă: « Crezi că e *detul* (destul) de bine, îmi vine *detul* de bine... Nu mă urîţeşte... mă'chimbă! » Sărmane Lautrec!

În vara asta trebuie să se ducă în sud-vest, dar fericit să trăiască în preajma mării, se hotărăşte ca în loc să traverseze Franţa cu trenul, să se îmbarce mai degrabă la Havre, pe unul din vasele companiei Worms, afectat cursei spre Dakar şi s-o pornească de-a lungul coastei pînă la Bordeaux. Guibert îl va însoţi. Lautrec se îmbarcă pe bordul vasului *Chili.* Pasagerii sînt puţini la număr, cîţiva doar. De la bun început, pictorul şi-a vîrît în cap să conducă el operaţiile. Înaintea plecării, şi-a cumpărat o ladă cu vinuri fine, cu porto, şi untdelemn de măsline. Călătoria s-a transformat într-o croazieră gastronomică. Instalat la bucătărie ca la el acasă, cerînd ca vasul să se oprească în porturile de pescari bretoni ca să se poată aproviziona cu crustacee şi peşte, Lautrec îşi îndoapă

---

atîta praf ». Bolnavă, a fost transportată, în ianuarie 1929, la spitalul Lariboisiere, unde a şi murit în 193O, pe cît se pare în vîrstă de 60 de ani. Înainte de a se stinge, ceruse să i se aducă un preot: « Părinte, oare bunul Dumnezeu mă va ierta ? Eu sînt La Goulue. » În acelaşi an, panourile pe care Lautrec le executase pentru ea intrau la Luxemburg. Îşi au şi ele povestea lor. Către 1900, la Goulue, împinsă de nevoie, le cedase unui colecţionar, doctorul Viau. Cu prilejul licitaţiei Viau în 1907, ele au fost adjudecate contra sumei de 5200 de franci. Au trecut apoi din colecţie în colecţie, au plecat în Scandinavia, s-au reîntors la Paris. În 1926 ele aparţineau unui negustor care, crezînd că va putea găsi mai lesne amatori pentru pînze de un format mai mic, nu s-a dat în lături să decupeze decoraţia lui Lautrec în opt bucăţi mari şi alte cîteva mai mici. Criticii de artă s-au revoltat împotriva acestui vandalism şi pînă la urmă, opera, reconstituită, a fost cumpărată, în 1929, cu 400.000 de franci de către administraţia Artelor frumoase. Transferată la Luvru în 1947, ea se află acum într-una din sălile muzeului Jeu de Paume din Paris.

echipajul cu mese somptuoase, cu buride bordeleze şi homari gătiţi după reţeta americană. Tăind homarii mărunt, tocînd apoi usturoi şi ierburi fine, legînd sosuri, asezonînd, piperînd, turnînd sos de roşii, parfumîndu-şi mîncărurile cu coniac sau vin alb, se agită ca un apucat.

Voiajul i se pare prea scurt. Ajuns la Bordeaux, Lautrec dă deodată cu ochii de o călătoare, pe care pînă atunci, furat de ocupaţiile sale culinare, n-o băgase în seamă.

O descoperă cu încîntare.

Femeia asta e toată numai graţie. Cu o pălăriuţă lăsată cochet pe frunte, ea priveşte în depărtare, întinsă pe un şezlong, cu ochii pierduţi într-o visare nedes-luşită. Ce apariţie! Cît farmec! Părul blond scapă de sub canotieră într-un coc bogat şi mătăsos, care se lasă greu pe ceafă. Profilul ei fin se detaşează în lumi na cernută de pînza unui catarg. Cine să fie oare această strălucitoare făptură ?

Călătoarea de la 54 este soţia unui funcţionar din colonii, care se duce la soţul ei în Senegal. Lautrec nu se îndoieşte că nu are nici un fel de sorţi de izbîndă – nici măcar unul – ca frumoasa călătoare să-i cedeze vreodată. Dar nu-i nimic. O va urma în călătoria ei, se va lăsa pradă încîntătoarei himere de a crede că e cu putinţă ceea ce e cu neputinţă. Se va purta *ca şi cînd...* Va fi un vis frumos.

Oricît de obişnuit cu pornirile capricioase ale lui Lautrec, Guibert nu crede o clipă în realitatea unor astfel de planuri. Nu crede pînă în clipa cînd *Chili* ridică ancora şi se depărtează de Bordeaux. Iată-i în drum spre Lisabona. Şi pentru prima oară în viaţă, Guibert protestează, bombăne, hotărît să pună capăt, cît mai curînd, acestei escapade neaşteptate în Portugalia! De data asta, Lautrec a sărit peste cal.

Dar Guibert nu are decît să bombăne cît o vrea! Nepăsător la toate reproşurile, piticul, pe punte, o desenează pe călătoarea de la 54.

Cu mîna uşoară, desenează acest chip de vis, această imagine a « plăcerii de a trăi ».

La Lisabona, Lautrec îi preamăreşte în zadar lui Guibert plăcerile vînătorii de elefanţi, în zadar îi dă asigurări că « negresele de paisprezece ani sînt iubite încîntătoare şi că riscul de a fi mîncat de antropofagi este un stimulent indispensabil farmecului unei expediţii »[1], Guibert rămîne neclintit şi nu se lasă cu una cu două: nu are de loc chef să se ducă la Dakar, şi nici nu se va duce. Perfect, fără doar şi poate, la Li » sabona vor coborî. Rămîne însă lucru hotărît, ca, odată ajuns în Senegal, comandantul vasului să expedieze în numele lor o depeşă la Paris, ca să anunţe că au sosit cu bine pe pămîntul Africii.

De la Lisabona, Lautrec şi Guibert pornesc spre Madrid. Pictorul vizitează muzeul Prado, se minunează în faţa lui Velazquez şi Goya. Dar după vis, trebuie să se bălăcească iar în mocirlă, să redevină ceea ce este. *Caballero! Caballero!* Pictorul rătăceşte pe uliţele prostituţiei, pe calle del Gato sau pe calle de las Infantas, străjuite de case spoite cu var, de-un alb sclipitor în soarele de iulie. Braţe se întind de sub storurile roşiatice, galbene sau portocalii. Apar capete ciufulite cu părul negru, împodobit cu flori roşii ca sîngele. *Caballero! Caballero!* Pe pereţii saloanelor sînt fixate efigiile toreadorilor... Apoi, dintr-o dată, Lautrec se plictiseşte şi-şi iese din fire. Uliţele acestea sînt prea păduchioase. Aici prea se vînează clienţii: chiar şi poliţiştii fac pe proxeneţii. Jegul, plecăciunile interesate, venalitatea dată prea pe faţă a acestei prostituţii îl scîrbesc pe pictor. Fuge din Madrid, cuprins de o lehamite greu de biruit faţă de aceste Carmen pomădate, faţă de pompoanele şi garoafele din cocurile lor. După ce merge pînă la Toledo unde *Înmormmtarea contelui de Orgaz* a lui El Greco îi rezervă o ultimă bucurie, urcă împreună cu Guibert în trenul de Bordeaux[2].

[1] Schaub-Koch.

[2] În general, (după Joyant), această călătorie la Lisabona şi la Madrid se situează în 1896. Or, călătoarea de la 54, pe de o parte, i-a inspirat

La Bordeaux, în strada Pessac, regăseşte cu o plăcere de loc ascunsă lupanarele franţuzeşti. Schiţează aici în peniţă capete de femei şi se distrează creionînd cîteva desene fără perdea, ţinta batjocurii fiind Guibert. Vara aceasta agitată, Lautrec o va termina la Taussat şi la Malrome. Desenează şi chiar pictează puţin; dar mai ales se odihneşte.

La Malromé în vara ajunsă pe sfîrşite, lungit pe un fotoliu mare din lemn de palmier, Lautrec visează cu ochii deschişi.

Aerul este blînd, seara e liniştită. Fete din strada Pessac sau din strada Moulins, prostituate din Madrid, refrene ale pianelor mecanice sau zgomot al castagnetelor – oh! iubire, oh! « adevărata viaţă », oh! călătoare de la 54!

Toate aceste femei rîvnite şi niciodată avute. Această iubire din care nu a cunoscut decît simulacrul. Pieptul lui care îl apasă ori de cîte ori o femeie, înduioşată, îl îndepărtează încetişor cu vorbe bine meşteşugite, care îl rănesc mai mult decît asprimea. Şi fericirea care îl năpădeşte cînd un prieten o dobîndeşte pe cea pe care o dorise el, iar ea îl respinsese: e ca şi cînd ar împărtăşi această dragoste şi i-ar sorbi roua. Lungit în fotoliul său mare din lemn de palmier de India, Lautrec, cu pleoapele pe jumătate lăsate, visează cu ochii deschişi.

Călăreţi se înapoiază de la plimbare; caii nechează pe peluze.

Petit-Bijou! – Acest dezgust nesfîrşit!

Duşcă după duşcă, Lautrec soarbe absinturi, îşi înghite otrava.

E aproape beat. Ochii i se împăienjenesc.

A cules din iarbă un brotac; îl vîră în gură, îl face să se zbată între buzele sale.

---

lui Lautrec un afiş care a fost expus în februarie 1896, la Libre Esthétique din Bruxelles. Pe de altă parte, există un desen de Lautrec datînd din august 1895: *În trenul Madrid-Bordeaux.*

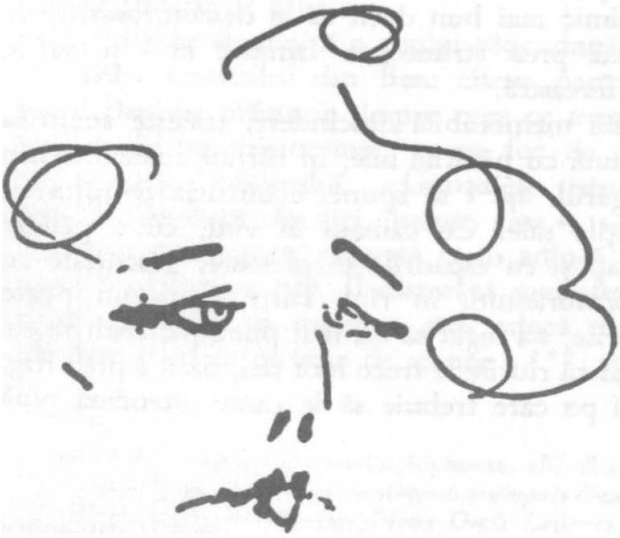

III. ARDEREA PE RUG

Surmenons-nous, surmenons-nous
pour vivre vite et mourir plus tôt[1].

JULES RENARD: *Journal.*

Într-un chilot de baie şi nimic mai mult; ducînd în spinare un coş cu un cormoran în el, iar, deasupra, bălăbănindu-se, o colivie adăpostind un mare duce înspăimîntat, astfel şi-a făcut apariţia, spre încremenirea scandalizată a fratelui său Charles, contele Alphonse, într-o zi a anului 1894, coborînd dintr-un vagon de marfă în gara Albi. Era nespus de cald, iar contelui Alphonse nu-i trecuse prin cap în timpul călătoriei nimic mai bun decît să se descotorosească de haine – erau prea strîmte, a lămurit el – şi să le arunce pe fereastră.

După această memorabilă descindere, trăieşte acum la Albi împreună cu păsările sale, în turnul conacului din Bosc. Călugărul, aşa i se spune, e bucuria oraşului cu excentricităţile sale. Cu cămaşa în vînt, cu o pălărie veche pe cap şi cu espadrile în picioare, pescuieşte cu ajutorul cormoranului în rîul Tarn. Cum nu poate suferi podurile, s-a legat să nu mai pună piciorul pe ele vreodată, aşa că rîurile le trece înot sau, dacă e prea frig, prin vaduri pe care trebuie să le caute cîteodată pînă departe.

Cu fratele său nu are relaţii decît de la distanţă. Mîncarea, a sa şi a păsărilor sale, i se aduce într-un coşuleţ

[1] Să ne istovim, să ne istovim ca să trăim repede şi să murim mai degrabă.

cocoţat pînă la fereastră cu un scripete. Şi dacă vrea să-i dea de veste ceva lui Charles, se slujeşte de poştă.

Dragă prietene,

Tatăl şi mama noastră au avut o zi proastă cînd ţi-au ales pronumele. Ar fi trebuit să prevadă că anumitor persoane le va veni greu să-ţi spună mon cher Charles *pentru că împreună cele două cuvinte sună urît.*

Dar nu-ţi scriu ca să căinez stîngăcia părinţilor noştri, – hotărît lucru, nu – ci ca să-ţi spun că dacă pot înţelege că vizitiul tău ia o biată mîrţoagă drept cal, găsesc de neîngăduit să ia un şobolan drept şoarece. Îi poruncisem să-mi facă rost de nişte şoareci pentru marele meu duce [1] *şi el îmi trimite şobolani. Marele meu duce nu e de fel din Thuringia, unde cei din spiţa lui mănîncă orice. El a văzut lumina zilei, sau mai bine zis a nopţii, în Périgord, ţinut în care şi animale şi oameni sînt obişnuiţi cu o hrană aleasă. Aşa că binevoieşte, rogu-te, şi lasă-i poruncă lui Leon al tău ca de aici înainte să-mi pună şoareci în coşuleţ.* [2]

Al tău frate iubitor A.

Ciudăţeniile « iubitorului frate » nu-i prea sînt pe plac lui Charles. Cu toate acestea, şi mai vrednică de dojana i se pare pictura nepotului său. Mîzgălelile acestuia jignesc morala şi religia.

Într-o anume duminică a anului 1895, după ce a adunat în curtea conacului din Bosc cîteva persoane care să poată depune mărturie despre ceea ce avea de gînd să facă, a ars cu solemnitate, pe-un foc de curpeni, opt din pînzele infirmului. « Gunoaiele astea n-o să-mi mai necinstească de aici înainte casa », a declarat el. S-ar zice că Lautrec priveşte cu o adîncă înţelepciune această ardere pe rug. Îl distrează mai ales că unchiul Charles a găsit de cuviinţă să-şi aducă martori. « Un cîrnăţar şi un împletitor de

[1] Şoimul de vînătoare al contelui Alphonse. (*N. tr.*).

[2] Citat de Franz Toussaint: *Sentiments distingués* (Sentimente alese).

scaune »[3], spune el.

Nepăsare faţă de propria-i operă ? Sau poate rîsul, felul glumeţ nu-i slujesc, ca de atîtea alte ori, decît să-şi ascundă mai bine tristeţea ? Sau poate, la fel de bine, că o anumită lîncezeală se strecoară în el. La drept vorbind, pictura nu a înlocuit nimic. La ce bun ? « Tot n-o să-mi dea înapoi picioarele »; « pictăm pentru că n-avem altceva mai bun de făcut... » Asemenea gînduri răvăşite sînt dezminţite o clipă mai apoi de o activitate înfrigurată, de nestăvilita nevoie de a nota tot ce ochiul înregistrează – şi bucuria care se naşte din potolirea acestei nevoi. Dar melancolia care le provoacă nu este mai puţin adevărată, mai puţin prezentă deşi înăbuşită, asemenea murmurului îndepărtat al unei ape subterane pe care îl auzim din cînd în cînd. Pictura nu a înlocuit nimic. Ce-i înlocuise ea oare lui Van Gogh ? Operele sînt nişte excrescenţe cît toate zilele de mari, care se dezvoltă pe anumite fiinţe, trăiesc din ceea ce iau de la ele – dar nu le dau în schimb nimic, cel mult orgoliul de a le fi hrănit. La ce bun ? Sfîrşeală doar...

Ce însemnătate mai pot avea cîteva pînze arse la Albi ?

Ce însemnătate au zeflemelele d-lor Detaille, Gérome şi Vibert ? Aceştia alcătuiau juriul concursului de afişe organizat în septembrie de către galeria Boussod şi Valadon. Era nevoie de un panou pentru lansarea în

[3] Mary Tapié de Céleyran *(Notre Oncle Lautrec)* neagă că acele pînze ar fi fost arse. «Unele prostii sînt prea gogonate ca să mai merite cinstea de a fi combătute, iar Lautrec îşi bătea joc de proşti».
În ce mă priveşte, mă mărginesc să relatez întîmplarea aşa cum a fost ea reţinută, în amănunt, de Franz Toussaint *(op. cit).* El era fiul colonelului Toussaint care, împreună cu dl. de Laportalière şi Charles de Montazet, ar fi făcut parte dintre martori. Franz Toussaint mai citează şi alte nume: presimţind ceva, mulţi se pare că au dat înapoi, ca de pildă Julien de Lagonde, directorul publicaţiei *Le Nouvelliste,* ca şi Gustave de Lapanouse. Cît despre fraza lui Lautrec, ea a fost menţionată de Paul Leclercq, care, în amintirile sale *(Autour de Toulouse-Lautrec*), pomeneşte şi despre această poveste. Lautrec însuşi, spune el, i-a istorisit-o şi a comentat-o în felul în care am arătat şi eu.

America a *Istoriei lui Napoleon I* a profesorului Sloane. Proiectul lui Lautrec a fost respins. Pictorul i-a arătat atunci macheta sa unui specialist în studii napoleoniene, Frederic Masson. Ce reacţie! Violetul este « un stigmat al decadenţei », iar toţi aceia care se încumetă, ca Lautrec, să-l folosească sînt nişte « anarhişti buni de pus la zid »[1]. Dar ce însemnătate au toate acestea ? Drama lui Lautrec se consumă în cu totul altă parte.

Se năpusteşte cu violenţă asupra lucrului său, se lasă în voia plăcerilor, a ameţelii care-l cuprind. Nu este el omul care să se hrănească la nesfîrşit cu dezamăgiri. Trebuie să rîzi. « Trebuie... ce trebuie ? » *Weber.* Strada Moulins, Atelierul. *Irish and American Bar.* Birja care-l aşteaptă. Lautrec care doarme. Baruri şi lupanare. Cocteiluri şi prostituate. Hora nebunească continuă, din ce în ce mai iute. În timpul iernii, pictorul sfîrşeşte o pînză de format destul de mare: *Tristan Bernard la velodromul Buffalo,* care pentru perioada ciclism « echivalează întrucîtva cu ceea ce însemna pentru « perioada teatru » tabloul *Marcelle Lender dansînd boleroul.* De aici înainte experienţele lui Lautrec se precipită. Cîteva luni, cîteva săptămîni de incubaţie sînt de-ajuns.

S-ar spune că sînt experienţe foarte scurte, spasmodice parcă. Lautrec se duce cînd într-un loc, cînd în altul; litografiază scene de la Folies Bergère, de la Palais de Glace, Lender în *Fiul lui Aretin,* amintiri din Londra, cîntăreaţa Anna Held, dublul program al *Salomeii* de Wilde şi al lui *Rafael* de Coolus, pe care teatrul *De l'Oeuvre* îl va juca în februarie, un afiş care anunţă un foileton, *Le Tocsin,* ce apare în *La Dépêche de Toulouse.* Pentru Salonul celor o sută, din aprilie următor, realizează un alt afiş în care evocă, în culori de o elegantă fineţe, pe călătoarea de la 54. Apoi se întoarce iar la prostituate. Se gîndeşte o clipă, la sugestia lui Joyant, să ilustreze

[1] Comunicat de Joyant.

Prostituata Elisa a lui Edmond de Goncourt şi schiţează chiar cîteva acuarele şi desene pe marginile unuia din exemplarele cărţii. Dar pînă la urmă preferă să dedice femeilor din lupanare un album aşa cum îl duce pe el capul.

Acest album se va compune din zece planşe, adunate sub titlul foarte simplu de *La Fille* (Tîrfa). Curînd, însă, Lautrec născoceşte un titlu mai bun, dintr-un singur cuvînt, unul singur, în care este rezumată maniera sa specială de a înţelege lumea prostituţiei: *Elles.* În vocabularul epocii, cuvîntul « ele » desemnează de fapt « toate femeile în general », fără deosebire. Alegînd acest titlu, Lautrec doreşte deci să marcheze cît mai limpede cu putinţă că între tîrfe şi celelalte femei, el unul refuză să vadă vreo deosebire – că această deosebire nici nu există[1].

În această suită de litografii, o va înfăţişa pe Cha-U-Kao, singura femeie de la Moulin Rouge al cărei talent de dansatoare este lăudat de Valentin-cel-fără-de-oase. Clovn la Noul-Circ, ea se produce şi în localul lui Oller. Lautrec a mai desenat-o o dată valsînd, drăgăstos înlănţuită cu o altă femeie[2]. În lunile acestea, el face după ea nenumărate studii, portretizînd-o în costumul de circ, cu pantaloni bufanţi strînşi la genunchi, cu gulerul larg, cu moţul mare alb şi ascuţit, împodobit cu panglici galbene.

Interesul lui Lautrec pentru Cha-U-Kao este legat de gustul său din ce în ce mai pronunţat care-l împinge spre lesbiene. « Domnul Henri » nu este doar obişnuitul din

---

[1] Jean Adliemar, care a subliniat caracterul titlului lui Lautrec, semnalează că viziunea pictorului era împărtăşită şi de unii dintre prietenii săi. El citează din *Mémoires d'un Jeune Homme rangé* (Memoriile unui tînăr cuminte) a lui Tristan Bernard, această frază semnificativă: « întins pe un divan din rips, Daniel privea cum se plimbă prin cameră o persoană destul de corpolentă care, dacă mai lua în seamă marea simplitate a îmbrăcăminţii, ar fi putut trece drept o sîrguincioasă servitoare, atît de multă siguranţă şi promptitudine manifesta în a mînui vasele şi găleţile cu apă ».

[2] *Cele două dansatoare valsînd.*

strada Moulins; el a devenit musafirul nelipsit al unui bar din strada Breda[1], nu prea departe de place Pigalle, *La Souris,* unde vin să se întîlnească un cîrd de femei pe care apucăturile lor comune le fac să fie izolate, apropiate, şi care aici « trăiesc în familie »[2]. La tejghea tronează patroana, D-na Palmyre, o persoană trupeşă şi largă la inimă, deşi posacă la mutră, care are ceva comun cu micul ei buldog, pe nume Bouboule. E un fenomen acest Cheri-Bouboule! El unul urăşte spiţa muierească şi înfiorător de gelos pe stăpîna lui, le cam apucă de pulpe pe cliente sau le stropeşte cu multă conştiinciozitate.

Uneori se mai rătăceşte şi cîte un bărbat prin acest bar special; nu prea zăbovesc însă, cam descumpăniţi de « domnişorii » cu obrajii prea netezi « îmbrăcaţi cu vestoane strict bărbăteşti şi cu guler tare »[3]. Cît despre Lautrec, el se simte de minune aici. Femeia şi dragostea îşi vor exercita întotdeauna vrăjile asupra lui, oriunde le-ar afla şi orice chip ar împrumuta ele. Asemenea acelor fluturi de noapte care străbat distanţe uriaşe ademeniţi de parfumul unei femele, tot astfel aleargă şi el de îndată ce mirosul de femeie şi de dragoste îi gîdilă nările.

E înnebunit de atmosfera dospită de la barul *La Souris* – « La Touris », pronunţă el – şi se învîrte cu uşurinţa şi firescul cu care se mişcă el pretutindeni printre aceste femei, unele bărbătoase şi voinice, purtînd cravată şi părul tuns scurt, altele moleşite, cu o feminitate exagerată, înveşmîntate în culori ţipătoare. Perechi care se alintă. Menajuri care se ceartă. Altele, gungurind, care se împacă. Unele joacă cărţi; altele zaruri. Toate sporovăiesc. Toate fumează; unele chiar havane groase. Scrumierele sînt pline cu mucuri de ţigări orientale, vopsite de ruj de buze. Cu pupilele dilatate, cu o seringă de Pravaz în poşetă, o detracată se ridică să se ducă la toaletă. În aburul de

[1] Astăzi strada Henri-Monnier.
[2] Leclercq.
[3] Leclercq.

alcool, de miros de mosc, chihlimbar şi paciuli, se împletesc duhorile morfinei şi eterului. Colo, într-un colţ, o bătrînă cu cărnurile fleşcăite şi gălbejite, drese cu farduri, mîngîie drăgăstoasă şi persuasivă, cu mîini şi buze hrăpăreţe, o tînără, o mititică cu predestinarea pe mutră, pe care o curiozitate perversă o aduce aici şi care « îşi poartă viciul ca pe o floare la pălărie »[1].

« Găseşte-mi, spune Lautrec, o femeie mai nebună decît poate fi una după o altă femeie ». Dorinţa aprinde jar în ochii bătrînei. Lautrec se simte în elementul său. Priveşte şi desenează. Măgulite de atenţia lui, clientele de la *La Souris* se lasă cu plăcere desenate. Îi cer părerea, îl pun să le soluţioneze neînţelegerile. Ele l-au admis, l-au primit; Lautrec a devenit unul de-ai casei. Între ele şi el există prea multe şi subtile afinităţi ca lucrurile să nu fie astfel.

Se pare însă că mersul la localul *La Souris* nu-i este de ajuns lui Lautrec. Cîteodată, îşi pune în cap să « organizeze spectacole lascive... şedinţe saphice »[2]. Şi atunci ia o lesbiană de la *La Souris* poreclită Le Crapaud[3] şi o duce într-o casă de toleranţă din strada Miromesnil. O aruncă în braţele altor femei şi, ca un simplu « spectator pasionat »[4] le contemplă zvîrcolirile.

În vreme ce Lautrec se distrează cu aceste fantezii ciudate (de altfel se plictiseşte repede şi de ele), Joyant pregăteşte pentru ianuarie 1896 o nouă şi mare expoziţie a lucrărilor sale.

De doi ani, Joyant s-a întovărăşit cu un specialist în cromotipogravură în negru şi în culori, care lucrează şi el pentru Boussod şi Valadon. Se numeşte Michel Manzi. Amîndoi pregătesc, într-o mică clădire din secolul al XVIII-lea din strada Forest, numărul 9, umbrită de salcîmi, aflată în proprietatea galeriei, această expoziţie a lui Lautrec.

---

[1] Warnod.
[2] Schaub-Koch.
[3] Broasca rîioasă (*N. tr.*).
[4] Schaub-Koch.

Ea va grupa o mare varietate de lucrări, picturi, afişe şi litografii. Vor lipsi totuşi, cel puţin pentru grosul vizitatorilor, lucrările inspirate de casele de toleranţă; vrînd să evite un scandal de prisos, discuţii « în legătură cu subiectele şi temele sale »[1], Lautrec nu consimte ca aceste tablouri să fie înfăţişate publicului obişnuit. Cere ca ele să fie agăţate separat, în două cămăruţe de la primul etaj, « tapetate în catifea zmeurie şi verde şi împodobite cu mobile galbene »[2]; apoi, ascunde cheia celor două săli: nu-i va lăsa să urce decît pe cîţiva privilegiaţi, singurii pe care-i consideră demni de « porumbeii cu măsline ».

Cum e şi firesc, acest mister atrage o grămadă de curioşi în strada Forest. Dar Lautrec, de neclintit, îşi menţine interdicţia. « Nu e nimic de vînzare », le spune el negustorilor care răsar, ademeniţi.

La urma urmelor, are toată dreptatea să se poarte astfel pentru că expoziţia lui, oricît de ciuntită ar fi de piesele cele mai îndrăzneţe[3], tot face vîlvă. Cinism, obscenitate: iată cuvintele ce se aud mereu. Şi se aud atît de mult încît Gustave Geffroy găseşte nimerit să intervină şi să publice în *Le Journal* o lungă cronică în care îl apără cu credinţă pe pictorul pe cared admiră. « Cei care se vor transporta pînă în strada Forest, scrie el, nu vor regreta drumul făcut, dacă le place cumva observaţia directă, amploarea desenului, armonia luminii pe o cromatică surdă şi bogată. » Răspunzînd acuzaţiilor formulate, el nu se teme să invoce chiar şi lucrările pe care Lautrec le-a ţinut deoparte. Cinism ? Obscenitate ? « Îmi este cu neputinţă, declară el, să reţin o astfel de impresie. Numai grija de adevăr este aici suverană şi este cu mult mai puternică decît toate curiozităţile şi toate interpretările celor care privesc. Fără năluciri şi fără coşmaruri, prin simpla

[1] Joyant.
[2] Joyant.
[3] Majoritatea se găsesc astăzi la muzeul Albi, unde nu mai provoacă uimirea nimănui.

condamnare a minciunii şi prin voinţa de a spune tot adevărul, Lautrec a creat opere cumplite, a proiectat lumina cea mai crudă asupra unuia din infernurile viciului şi mizeriei, adăpostite sub civilizaţia noastră de vitrină. Niciodată biata viclenie, prostia pasivă, inconştienţa animalică şi, ceea ce este încă mai trist, posibilitatea pentru atîtea şi atîtea femei cu chipul naiv de a avea o viaţă fericită, potrivită regulilor, simplă, niciodată toate aceste lucruri nu au fost exprimate cu atîta limpezime, cu o linişte atît de aprigă... »

Expoziţia din strada Forest demonstrează cu strălucire importanţa şi calitatea muncii lui Lautrec. Pînzele şi cartoanele sale încep să fie foarte căutate. Şi ca o dovadă evidentă a succesului său, au început să circule falsurile (cu un an înainte pictorul s-a văzut obligat să ceară confiscarea unor imitaţii). Cum ar putea oare, de acum înainte, un mare colecţionar cum este bancherul Isaac de Camondo, de pildă, să nu posede măcar un Lautrec ? Se codeşte. În sfîrşit, se hotărăşte să cumpere cu cinci sute de franci unul din portretele dansatoarei Cha-U-Kao[1]. Isaac de Camondo, amator mai mult din ostentaţie decît din convingere, organizează primiri la el acasă, în strada Gluck, în fiecare duminică. Aici face onorurile nenumăratelor obiecte de artă pe care le-a adunat, a colecţiilor sale de stampe japoneze şi de picturi, a pînzelor de Manet, Monet, Degas. Lautrec se duce şi el într-o duminică la locuinţa bancherului. Care nu-i este însă uluirea cînd, pentru a admira două pînze regeşti de Manet, este îndreptat spre un cabinet de toaletă. « Porcul! » exclamă Lautrec.

[1] Acest portret a fost expus la Luvru în 1914, o dată cu donaţia Camondo. Amintim ca o comparaţie, că la vînzarea lui moş Tanguy, în iunie 1894, un Van Gogh fusese adjudecat cu 3o de franci şi că la faimoasa expoziţie Cézanne, ţinută la Vollard cu cîteva săptămîni înaintea celei a lui Lautrec, la sfîrşitul anului 1897, pînzele pictorului din Aix erau vîndute între 10 şi 700 de franci una.

Pe mozaic zac nişte ciorapi de damă. Pictorul se apleacă, îi ridică, îi face ghem, îi duce la nas, adulmecîndu-le miresmele cu voluptate, şi ţinîndu-şi ochii închişi.

« Porcul! îşi spală hoitul în faţa *Lolei* şi a lui *Fifre...* »[1]

Chiar la sfîrşitul lui ianuarie, Lautrec părăseşte din nou Parisul. Împreună cu Guibert – care la una din ultimele manifestări ale Independenţilor a expus o pînză făcută de mîna lui (cînd n-are ce face pictează), prezentîndu-se drept un « elev al lui Dumnezeu şi al lui Toulouse-Lautrec » – se duce iarăşi la Havre ca să se îmbarce pe vasul *Chili.* De astă dată, călătorii nu merg mai departe de Bordeaux.

Lautrec petrece cîtăva vreme la Arcachon, apoi pleacă degrabă la Bruxelles împreună cu Joyant ca să asiste la vernisajul Salonului Liberei Estetici. Anul acesta Lautrec a trimis spre a fi expuse doar patru afişe, dintre cele ce înfăţişează figuri de femei: May Milton, May Belfort, Misia şi Călătoarea de la 54. Lucrările sale sînt prea puţin băgate în seamă. Pe cînd se afla în Belgia, Henry Van de Velde, înflăcărat apărător al « artei noi », îl pofteşte la masă în casa sa de curînd amenajată la periferia bruxelleză, Uccle. Această casă – *Bluemenwaaf* a fost gîndită în cele mai mici amănunte cu o mare grijă pentru aspectul decorativ – cu o grijă pentru armonia cromatică împinsă uneori pînă la manie. Aici nimeni şi nimic nu scapă. Părul blond al doamnei Van de Velde se îmbină cu rochia ei de culoarea fragilor putrede. Sacrificînd bucatele în favoarea potrivirii culorilor complementare, sînt servite la masă mîncăruri ce par mai degrabă a fi menite să încînte ochiul decît cerul gurii, gălbenuşuri de ou în farfurii violete, fasole roşie în farfurii verzi. Lautrec pleacă de la familia Van de Velde entuziasmat. « Nemaiauzit, ce! » îi spune el lui Joyant; apoi adaugă: « Dar de fapt, doar camera de baie, cabinetele de

[1] Povestită de Thadée Natanson. Portretul lui Cha-U-Kao a fost şi el, după spusele lui Joyant, surghiunit într-un cabinet de toaletă.

toaletă şi odaia copiilor zugrăvite în lac alb sînt într-adevăr reuşite »[1].

Reîntors la Paris, Lautrec se apucă totuşi să facă unele rînduieli după gustul « artei noi » în casa din strada Tourlaque. De altfel, această artă este destul de legată de propriile sale căutări artistice, cu punerile în pagină, cu ritmul, cu elementele curbilinii ale operelor sale. E drept că japonezii i-au influenţat pe teoreticienii « artei noi » tot atît cît şi pe el.

Postavuri de la Liberty, mobile din lemn de palmier de India, măsuţe verzi pentru grădină reîmprospătează aspectul atelierului său. În acest decor schiţează cîteva *Modele odihnindu-se.* Cu totul neaşteptat, pictorul obrazurilor le arată pe aceste femei numai din spate, stînd pe parchet sau întinse pe o sofa. Opere desăvîrşite, grave şi nuanţate, pline de gingăşie şi de melancolie. S-ar spune că sînt nişte cînturi de toamnă tîrzie. Operele lui Lautrec cel de treizeci şi unu de ani sînt desăvîrşite; desăvîrşite dar din ce în ce mai puţin numeroase. Cantitativ, producţia lui Lautrec se supune unei curbe constant coborîtoare. În 1896 artistul nu a realizat mai mult de două duzini de picturi: cu trei ani în urmă, realizase de două ori pe atît. Nelucrînd niciodată în stare de beţie, el lucrează pe apucate, fiindcă este din ce în ce mai des copleşit de băutură. Ah! degeaba toată lăudăroşenia! « Ce ? în primul rînd, dacă aş fi beat nu şi-ar da nimeni seama... Dar dacă aş fi beat, v-aş spune... şi voi n-aţi înţelege, cum ? » Din păcate înţeleg cu toţii prea bine.

Să-l dojenească, să-l înfrîneze ? Prietenii fac tot ce pot, mîhniţi din pricina acestei beţii aproape necurmată. Dar cum să-i ţii predici ? Vorba cea mai neînsemnată, sfatul cel mai ocolit şi mai prietenos îl scot din fire.

---

[1] După cum au arătat înaintea mea M.-G. Dortu, Madeleine Grillaert şi Jean Adhémar în lucrarea lor *Toulouse-Lautrec în Belgia,* această vizită la familia Van de Velde trebuie situată nu în 1894, cum menţionase Joyant, ci în 1896: *Bluemenwaf* nu a fost terminată decît în acest an.

Îi trebuie atît, oh! atît de puţin acum ca să se dezlănţuie. Mai are oare nevoie de vreun pretext ? Un pretext! Nu se poate şti, nu se ştie niciodată primirea pe care o va face fiinţelor şi lucrurilor acest « suflet plămădit din trăsnet şi din soare ».

Într-o duminică de martie, Joyant îl duce pe Lautrec la Camondo ca să-l întîlnească acolo pe fostul rege al Serbiei, Milan, care dorea să cumpere un tablou. Chiar de la intrare, urgia pare că ameninţă. Dintr-un brusc capriciu, Lautrec îi dă la o parte pe valeţii din vestiar şi pătrunde în saloanele bancherului cu melonul pe cap, cu un fular boţit în jurul gîtului. Ce muscă l-o fi înţepat ? Abia ajuns în faţa maiestăţii detronate, se şi porneşte. Este limpede că vrea să se distreze pe socoteala ex-monarhului. Ceea ce şi face, dar cu ce scrîşnită asprime! Cum Milan îl întreabă dacă descinde din conţii de Toulouse care s-au bucurat de faimă în timpul primelor cruciade, Lautrec îi răspunde cu obrăznicie: « Puţintel, domnule. Au luat Ierusalimul în 1100 şi Constantinopolul mai pe urmă », apoi, el care nu şi-a făcut niciodată o glorie din vechimea familiei sale, îl apostrofează pe suveranul decăzut: « Dumneavoastră, la urma urmelor, nu sînteţi decît un Obrenovici! » Milan se grăbeşte să schimbe vorba. « Fiul meu, regele Alexandru, începe el, se ocupă foarte mult de artă, adoră pictura... – Care pictură ? taie scurt Lautrec. Grozav trebuie să mai arate! »

Speriat de întorsătura ce o lua discuţia şi rugat stăruitor de Camondo să evite un scandal, Joyant izbuteşte cu greu să curme conversaţia şi să-l scoată pe Lautrec « devenit dintr-o dată de neîmblînzit » şi care, ajuns în stradă, a început să repete cu încăpăţînare: « Takovo! Obrenovici! Karageorgevici! în fond nu sînt decît nişte crescători de porci! Toţi ăştia sînt nişte oameni care mai alaltăieri nici nu purtau încă pantaloni, ci fustanelă! »[1]

[1] Relatat de Joyant. « Puţină vreme după această întîmplare, spune Joyant, regele Milan, la o expoziţie a operelor lui Lautrec, a devenit

Nesocotinţe. Schimbări de dispoziţie. Sensibilitate nestatornică, violenţă şi reacţii neaşteptate.

Cu nervii încordaţi la culme, pictorul duce mai departe o existenţă trepidantă. În aceeaşi lună martie, îi căşunează pe lumea judiciară. Două procese răsunătoare se desfăşoară în această perioadă, cel al financiarului Arton, acuzat de a-şi fi asumat sarcina să împartă parlamentarilor un milion şi jumătate de franci-aur ca să înăbuşe scandalul canalului Panama, şi cel al cîtorva personaje care i-au copleşit cu atenţii prea zeloase pe Max Lebaudy, « Mica Zaharniţă », moştenitorul unei averi fabuloase.

Puţin îi pasă lui Lautrec de aspectul moral sau politic al acestor procese. El nu vede în ele decît aspectul uman – şi dacă se poate spune aşa, cel teatral. Sălile de judecată sînt în ochii lui nişte scene de teatru. Ca şi acestea, ele îi oferă un spectacol şi prilejul să desluşească alte chipuri omeneşti: cel al domnişoarei Marsy, de pildă, prietena lui Lebaudy, « Surioara celor bogaţi », sau cel al lui Arton, domnul care se poartă cu atîta dezinvoltură în faţa judecătorilor, şi pe care Lautrec îl priveşte aproape cu un sentiment vecin cu admiraţia, ca pe « un soi de artist, un vlăjgan care şi-a pus în serviciul ticăloşiei sale toate facultăţile de inventator de care dispunea... toată şiretenia de care era capabil »[1].

Dar investigarea lumii judiciare nu e un tir cu bătaie lungă. Cîteva crochiuri, patru litografii, şi acest mediu nu-l mai interesează pe Lautrec.

Continuă să se ducă la teatru, mai ales la Operă, dar teatrul şi actorii în primul rînd sînt şi ei pe cale să piardă

---

cumpărătorul, la un preţ încă nemaivăzut pînă atunci, al unuia din tablourile sale, *Femeia-Clovn* care, după zilele de masacru şi de jaf din Belgrad, cînd regele Alexandru şi regina Serbiei şi-au pierdut viaţa, a sfîrşit prin a reveni într-o colecţie celebră din Elveţia ». E vorba de unul din portretele femeii-clovn Cha-U-Kao (colecţia Oscar Reinhart, Winterthur).

[1] Francis Jourdain.

în ochii lui din atracţia pe care o exercitau odinioară. Zdrobit de osteneală, picînd de somn, adoarme adeseori în fotoliu. Într-o seară, capul i se lasă pe umărul vecinului; acesta îl scutură. Lautrec se trezeşte, apoi murmură drăguţ ca să se scuze: « Viaţa de castel! » Ceea ce-l reţine acum la teatru este aproape numai ceea ce se petrece, nu pe scenă, ci în sală sau în culise. Îi pictează pe maşiniştii de la Operă, litografiază o lojă în timpul unei reprezentaţii cu *Faust.* La balul Operei, foloseşte prilejul ca să-l picteze pe Dethomas, făcîndu-i un portret frumos care satisface perfect dorinţa lui: « Voi înfăţişa nemişcarea ta într-un loc de plăcere », îi spusese el prietenului său.

Continuă să se ducă pe velodromuri, dar pînza în care l-a aşezat pe Tristan Bernard pe pista de la Buffalo pare să rămînă marea lucrare din opera sa de inspiraţie sportivă. Campionii ciclişti nu-i mai sugerează decît cîteva desene. Bouglé îi va da totuşi prilejul în aceste zile să-şi concretizeze observaţiile. Bouglé – e cunoscut în comerţ sub pseudonimul de rezonanţă engleză, Spoke – îi comandă un afiş pentru turneul Simpson. Ca să realizeze acest proiect, Lautrec, gata acum oricînd să plece pe mare, se îmbarcă cu « Englezul din Orléans » cu destinaţia Londra, unde alergători de frunte îşi vor disputa cîteva competiţii de prestigiu. La înapoiere îi supune afişul. Bouglé însă, vai! este nevoit să refuze: Lautrec, desenîndu-l pe Michael pe bicicletă, nu a pus pedalele la locul cuvenit. Pictorul trebuie să facă în grabă alt afiş[1].

Pe lîngă munca sa litografică propriu-zisă, Lautrec consacră încă, în mod cert, mult timp afişelor. Compune unul pentru revista americană *The Chap Book* [2]*,* unde evocă *Irish and American Bar,* un altul pentru *La Vache enragée* [3]*,* publicaţie ilustrată pe care o lansează Willette, un altul în care apare Tapié şi Misia, comandat de o

[1] Încercarea refuzată *Ştafeta Simpson* se intitulează *Ciclistul Michaël.*
[2] Ediţie populară (în lb. engleză în original – *N. tr.*).
[3] *Vaca turbată* (*N. tr.*).

fabrică americană de cerneală *(Le concert).* În sfîrşit, Jane Avril, fiind angajată împreună cu alte trei dansatoare, Églantine, Cléopâtre şi Gazelle, la *Palace-Theatre* din Londra, Lautrec le face şi lor un afiş *(Trupa Domnitoarei Églantine).*

Dar nu cumva afişul a început şi el să-l obosească pe Lautrec ? Thadée Natanson este convins de acest lucru din ziua în care Lautrec, dînd cu ochii de o probă nereuşită, pe care erau imprimate doar două pete roşii şi una mai mică, roz, a exclamat că e magnifică – ce ? cum ? – şi i-a cerut lui Thadée să încadreze într-o ramă acest petec de hîrtie pătată.

Thadée se învoieşte. Splendid! Ce mai încolo-ncoace! Cu adevărat « splendid » ar fi însă ca Lautrec să bea mai puţin. Natansonii au cumpărat la Villeneuve-sur-Yonne o plăcută casă de ţară, fost popas poştal, unde în zilele frumoase toată echipa de la *Revue blanche* vine să se odihnească. Lautrec, cum e şi firesc, e şi el invitat. Către primăvară se şi duce.

Familia Natanson se străduieşte să tragă foloase de pe urma acestei vacanţe ca să-l împiedice pe pictor să mai bea. Este ţinut deoparte de orice tentaţie: în casă nu există nici un strop de alcool; la masă se serveşte numai vin. Ei bine, cine ar fi crezut ? Lautrec se supune cu plăcere acestui tratament. Se destinde. Bucuros că trăieşte, înoată în Yonne, vîsleşte. Jefuind podurile fostei poşte, scoate la iveală costume vechi, vechi pălării cu ajutorul cărora, înveselit şi plin de neastîmpăr, se travesteşte. Zburdă pe pajişti. Cu « bastonaşul » înălţat în aer, urmăreşte zborul albinelor şi al viespilor, imitîndu-le, cu buzele umflate, zumzetul sau scoţînd strigătul vînătorului ce-şi întărîtă haita: « Şo pe el! Şo pe el! » împreună cu Cipa Godebski, fratele vitreg al Misiei, plănuieşte în glumă să redacteze o lucrare de aforisme, intitulată *Celibatarul,* în care nu se va scrie decît o singură frază, fiind şi asta prea mult: « Doar la ţară tînjeşti cu adevărat după burlăcie ». Şi pictează.

Pictează un portret inspirat de Cipa. Va fi destul de uşor deci – se gîndesc de bună seamă Natansonii – să-l vindeci pe Lautrec de patima sa nefericită pentru băutură. Numai că în fundul grădinii există o portiţă. Iar Lautrec, din cînd în cînd, se strecoară pe acolo pe furiş ca să se ducă în grabă la un han din apropiere.

Albumul *Ele* apare la sfîrşitul lui aprilie.

Litografiile lui Lautrec n-au stîrnit pînă acum cine ştie cît lăcomia amatorilor. Aşa se face că artistul nu le imprimă niciodată în număr mare, cel mult zece, douăzeci şi cinci, treizeci de exemplare, uneori cincizeci, rareori mai multe. Kleinmann, care în ultimii trei ani le publică destul de des, are curaj. Editorul albumului *Ele,* Gustave Pellet, nu se lasă nici el mai prejos: vînzarea cărţii nu va fi de astă dată înlesnită de faima unei Yvette Guilbert, a actorilor sau a cîntăreţilor de café-concert. *Ele* va trebui să se apere singur, şi asta în ciuda subiectului: aşa cum a fost conceput şi tratat, albumul nu poate să pară decît cu mult mai puţin ademenitor decît toate acele nimicuri muiereşti aruncate în mod obişnuit pe piaţă, acele *Treziri şi Culcări ale parizienelor,* fabricate de negustori abili.

Lui Gustave Pellet îi plac artele. Fecior dintr-o familie ruinată – mama lui inventase corsetul de cauciuc – acest savoyard cîrtitor, pe care confraţii îl porecliseră « Turtă-dulce » din pricina tenului său galben, s-a stabilit ca anticar la vîrsta de treizeci de ani, pe cheiul Senei, ca să-şi vîndă colecţia de cărţi rare pe care şi-o adunase în tinereţe. S-a lansat apoi ca editor: un fost grajd de pe cheiul Voltaire, la numărul 9, îi ţine loc de prăvălie. Prietenul său Maurin îl sfătuise probabil să publice lucrări de Lautrec.

La Salonul celor o sută, care se deschide în acest moment în strada Bonaparte, la numărul 31, şi pentru care Lautrec, aducîndu-şi aminte de călătoarea de la 54, face

afişul, pictorul şi editorul său expun seria de planşe. Imprimat pe hîrtie filigranată cu iniţialele lor, albumul a fost tras în o sută de exemplare numerotate, pe care Lautrec le-a semnat, iar Pellet lea parafat şi ştampilat.

Operaţie zadarnică: în ciuda articolelor elogioase şi a unui val de curiozitate stîrnit în jurul său – răsfoind albumul, Maurice Barres a rostit această vorbă de duh: « Lautrec ar trebui să fie subvenţionat de familiile cumsecade ca să inspire tinerilor groaza de împreunările nepermise »-, amatorii nu se înghesuie. Puţin mai tîrziu, în iunie, Ambroise Vollard, negustorul lui Cezanne, va expune şi el albumul tot fără rezultat. Insuccesul de care se loveşte *Ele* va fi atît de stăruitor, încît pînă la urmă Pellet se va hotărî să vîndă planşele separat, atunci cînd vreun client se va lăsa convins[1].

Iulie. Lautrec se află la Toussat, în bazinul Arcachonului. A închiriat aici o vilă şi de dimineaţa pînă seara se « întremează »: are şi de ce.

Cînd nu este aproape gol de tot, poartă un pulover albastru şi un pantalon din stofă roşie, pe care-l suflecă pînă la genunchi. Vîsleşte, îi întovărăşeşte pe pescari în larg sau se instalează pe bordul yachtului vreunuia din cunoscuţii săi. Stînd la cîrmă în costum marinăresc, dînd porunci echipajului cum să manevreze pînzele, el navighează « cu nările în vînt », fără să se plictisească, zile întregi.

Cu cîtă tragere de inimă ar pleca într-o croazieră mai lungă, – în Japonia de pildă, la care a visat atît. Dar cine ar primi să facă această călătorie cu el ? Guibert nu a vrut să meargă nici măcar pînă la Dakar. Japonia! Şi Van Gogh ţinea să se ducă în ţara lui Hokusai şi a lui Utamaro: în

[1] Portretul femeii-clovn Cha-U-Kao va figura printre rarele litografii din această serie ce vor atrage amatori. Chiar şi astăzi, aceasta este una din operele lui Lautrec cel mai des reproduse.

ţara soarelui! Şi iată că soarele l-a străfulgerat pe drumul spre Arles...

La Toussat, Lautrec stîrneşte aproape aceeaşi uimire înspăimîntată ca şi contele Alphonse la Albi. Clătinînd din cap, oamenii cumsecade urmăresc cu o privire dezaprobatoare pe piticul care se plimbă de-a lungul plajei şontîc-şontîc, ţinînd în lesă pe cormoranul său Tom, care îl urmează cu acelaşi mers legănat. Lautrec pescuieşte împreună cu Tom în bazinul Arcachonului. Îl ia cu el pretutindeni; în cafenele îi dă să bea absint. « i-a prins gustul », spune Lautrec.

Dacă nu e pe malul apei sau în larg, pictorul vînează printre dune călugăriţe, pe care le expediază apoi perechi perechi lui Carne Crudă (cum îl numeşte pe sculptorul Carabin): « Păstrează-le bine, îi recomandă el. O să aranjăm la Paris nişte lupte cu animalele astea; o să fie un triumf! »

Seara, deghizat în muezin, se cocoaţă la cea mai înaltă fereastră a locuinţei şi îşi cheamă credincioşii la rugăciune: prietenii cu care-şi împarte refugiul – pe Guibert şi ceilalţi.

Guibert îl însoţeşte pe Lautrec la Bordeaux atunci cînd pictorul doreşte, cum spune el, « să se oţelească în sînul familiei » – cu alte cuvinte: să regăsească fetele din strada Pessac. Expediţiile la Bordeaux nu se mărginesc doar la lupanare. Se trage la măsea din bar în bar. Într-o seară, la capătul unui astfel de tur al cabaretelor, Lautrec şi cîţiva dintre prietenii săi nimeresc la *Café de Bordeaux,* în Piaţa Comediei. E ora închiderii. Minunat prilej pentru golitul rămăşiţelor din sticle. Hai, să se adune resturile de coniac, de rom, de absint, de vermut, de chartreuse, de toate spirtoasele şi alcoolurile întîlnite în cale, orice, şi hop! să se amestece elixirurile. Lautrec pune chiar el mîna pe *shaker* ca să agite mixtura pe care o deşartă în pahare mari. Încă o faimoasă reţetă de cocteil! Pe dată pictorul o şi botează « cutremur ». Ce ? Cum ? Nu-i magnific ?

« Mărturisesc, va recunoaşte unul din beneficiarii acestei băuturi inedite[1], că după o seară în care şi aşa se băuse destul, ne puteam duce liniştiţi la culcare după o astfel de împărtăşanie ».

Lautrec se fereşte cu grijă la Taussat să pună mîna pe pensule. Dulce şi neţărmurită trîndăvie. Cu toate acestea, dorind « să-şi închidă vila şi să se izoleze de vecini », se aşază din nou la şevalet ca să schiţeze un fel de decor pe care-l înalţă în jurul locuinţei sale. Ce subiect o fi tratat oare în această împrejmuire de un gen cu totul nou[2]? Fără îndoială că – vrînd, cine ştie ? să sfideze poate curiozităţile prea indiscrete – s-a lăsat în voia unei fantezii destul de necuviincioase.

Oricum, aceste pînze sînt, după părerea lui, « de mare efect în aer liber ». Este foarte mulţumit de ele.

Cetăţenii din Taussat sînt însă mai puţin satisfăcuţi.

Vecinii lui Lautrec îşi acoperă privirea. Jignit, proprietarul său se plînge autorităţilor: « chiriaşul meu din Chalet de la Plage, la numărul 207, a pus pe pîrtia de trecere ce slujeşte locatarilor din vilele din faţă o despărţitură făcută din pînză groasă mîzgălită cu fel de fel de desene pe care nu vreau să le calific... Nu e de loc îngăduit fiecărui locatar să facă pe terenul său orice îi trăsneşte prin cap... mai cu seamă cînd această pînză este plină de imagini absolut necuviincioase, de care părinţii cinstiţi şi bine crescuţi trebuie să-şi ferească copiii... »

Aceste răfuieli[3] îl impresionează desigur prea puţin pe Lautrec. În schimb, ce amărăciune îl cuprinde cînd, fie din greşeală, fie din răutate, îi este ucis cormoranul. Tom se plimba la soare în faţa vilei. Un vînător l-a luat la ochi... Tom nu se va mai – ospăta din absinturile de la Taussat.

Lautrec rămîne cam trei luni în Bordelais. La Paris ajunge abia în toamnă. Puţină vreme înainte de a pleca,

[1] Achille Astre.

[2] Aceste picturi au dispărut.

[3] Nu te stie cum s-a terminat această afacere.

conducînd yachtul unui prieten, a cîştigat o cursă la regatele din Arcachon.

Lautrec îşi reia viaţa de iarnă, existenţa sa obişnuită. Beţii, fete şi muncă.

A luat fiinţă o mare mişcare, o « Ligă pentru moralizarea maselor » cu ajutorul afişelor « frumoase şi neprihănite ». S-a terminat cu afişele « decoltate »! Dimpotrivă, afişe care să dea exemplu: sfînta Genevieva veghind asupra nevinovăţiei fetiţelor. Lautrec îşi bate joc de aceste planuri, la realizarea cărora unii au naivitatea să creadă că va colabora şi el. Se aşteaptă oare din partea lui « afişe morale » ca acelea pe care le propune *Le Rire,* ce, împreună cu alte publicaţii, îşi bate joc de această campanie, ilustrînd, de pildă, cu ajutorul unui afiş următorul sfat părintesc: « Tineri, nu veniţi seara prea tîrziu acasă » ?

Zeflemitor, Lautrec asistă la unele întruniri ale Ligii, apoi, sarcastic, îi invită pe « călugării propovăduitori » la un mare dineu, unde nu lipseşte nimic, nici mîncăruri din cale-afară de abundente, nici alcooluri în cantităţi uriaşe, nici flori, nici femei, iar cînd aceşti « ţîrcovnici laici », aceşti « profeţi cu pene la pălărie » care vor « să pună arta la îndemîna birjarilor » sînt beţi de-a binelea, şi s-au ghiftuit din toate mîncărurile, cînd încep, care mai de care, să se clatine şi să vorbească anapoda, îi dă afară, jubilînd, cuprins de o bucurie aproape « sadică »[1]. Ah! viaţă! viaţă! El, unul, se întoarce în strada Moulins sau la *La Touris.* Ce ştie ţiganu' ce-i şofranu'!

Muncă, fete şi beţii. Adeseori, după ce a chefuit o bună parte din noapte, e beat turtă, iar Dethomas sau Coolus, care nu-l mai părăsesc, trebuie să-l ducă acasă. Singur n-ar fi în stare să ajungă.

Consumul nestăvilit de alcooluri s-ar părea că nu-i

[1] Calificativul îi aparţine lui Joyant.

alterează vitalitatea. Îi răpeşte doar din timp, talentul însă nu i-l atacă. În clipele lui cele mai bune, Lautrec e acelaşi din totdeauna, scăpărător de duh şi plin de bună dispoziţie, gata la fel de fel de şotii încîntătoare. Într-o noapte, la *Weber,* ascultîndu-i cu mare atenţie pe doi obişnuiţi de-ai casei ce se pretindeau foarte iuţi de picior, a exclamat: « Să facem proba! » şi a organizat pe Champs-Elysées o cursă de viteză între cei doi, de la Obeliscul Concordiei pînă la Arcul de Triumf. « Scoţînd ţipete de pasăre »[1], el îi întovărăşeşte pe cei doi alergători improvizaţi într-o birjă descoperită, împreună cu Tapié şi cu alţi cîţiva curioşi.

Dar în clipele sale cele mai rele, devine de nesuportat. Roşu de mînie, îşi scutură furios bastonaşul, bîlbîind insulte. Nu e de loc plăcut la vedere acest Quasimodo dezlănţuit! Dar prietenii preferă să-i îndure astfel de ieşiri decît să-l vadă, cum se întîmplă prea des, prăbuşit, zdrobit de oboseală şi de beţie, pe cîte o banchetă de cafenea, sforăind, cu bale la gură, hidos. Aşa dă cu ochii de el Francisc Jourdain într-o seară la *La Souris,* în mijlocul femeilor îmbrăcate bărbăteşte. Jalnic spectacol! « Prelingîndu-se pe şnurul de la pince-nez, saliva urmează firul subţire înainte de a cădea picătură cu picătură pe jiletcă! »

A doua zi însă, de cum se ivesc zorile, Lautrec e pe picioare. În timp ce prietenii săi mai dorm, el se va şi afla la muncă, fie la Stern, noul tipograf al litografiilor sale, aplecat deasupra unei pietre, fie în strada Moulins, privind vreo prostituată care doarme şi creionîndi-i trăsăturile cu o mînă înaripată.

O dată treaba sfîrşită, Lautrec se va duce la Joyant să-l ia prin surprindere dis-de-dimineaţă, şi radios, îi va prezenta opera: « Un desen de maestru, domnule, făcut cînd mijeau zorile! »

[1] Leclercq.

În decembrie, artistul litografiază mai multe liste de mîncăruri dintre care una, *Le Menu du Crocodile,* aminteşte o scurtă vizită făcută la castelele de pe Loara, de Ziua Morţilor, de către Lautrec, împreună cu Joyant, Tapié, Guibert şi alţi doi sau trei amici. Au mers pe rînd la Blois, Amboise şi Chambord. În timpul acestei excursii, Lautrec s-a cocoţat cu Joyant în vîrful unuia din turnurile castelului din Amboise. În faţa întinsei şi liniştitei privelişti a văii Loarei şi a bronzului lichid al fluviului curgînd sub cerul mohorît, Joyant a săvîrşit « imprudenţa » să-i spună lui Lautrec că « în pictură peisajul contează totuşi şi el », că un Monet s-ar simţi ispitit de aceste griuri vătuite, de aceste nuanţe de galben, de aceste tonuri blînde sinilii. Pe loc toată vechea pizmă a lui Lautrec împotriva naturii – a naturii care l-a « trădat » – s-a prăvălit în ocări împotriva pictorilor care o slujesc. « Doar chipul există, numai el! » a răspuns Lautrec exasperat. Peisajul ? Nu trebuie să fie decît, cel mult, un accesoriu. Peisagiştii puri ? Nişte brute! Corot, Millet, Manet, Renoir, Whistler nu sînt mari decît prin portretele lor. « Ce lucruri ar mai fi dat Monet dacă nu renunţa la portret! » În litografia sa, *Crocodilul,* Lautrec se foloseşte în felul său de povestea evadării Mariei de Medicis, închisă la Blois de către fiul ei Ludovic al Xlll-lea: Guibert, în cămaşă de noapte şi ţinînd o lumînare, o răpeşte pe regină care e goală, sub ochii lui Tapié în chip de « monstru de Hokusai », sub ochii lui Joyant cu chip de crocodil şi ai lui Lautrec înfăţişat ca desenator cu chip de broască.

Artistul lucrează şi alte litografii. Şi dacă Dethomas, « credincios tovarăş al lui Lautrec în escapadele prin lupanare »[1], s-a trezit, în iunie trecut, pus într-o ciudată postură întrmna din lucrările pe care prietenul său a intitulat-o *Dezmăţ,* Tapié, în schimb, are cinstea, sub penelul lui Lautrec, să întruchipeze o figură de curînd

[1] Claude Roger-Marx.

apărută pe străzi şi pe drumuri, o fiinţă bizară, cu caschetă şi ochelari, care, îmbrăcată într-o haină din piele de capră, conduce o maşinărie infernală şi detunătoare: un automobilist. Stoicul Tapié! Oare nu l-a silit tiranicul său văr « să-şi facă o redingotă dintr-un postav de biliard » ?[1]

Preocupat mereu de studiul lojilor de teatru, Lautrec îi dă, în ianuarie 1897, lui Pellet, « îndrăzneţul editor », cum îi spune el, una din cele mai bune litografii în culori pe care le-a făcut vreodată, *Loja cea mare,* care a precedat o pictură. Două femei şi un bărbat urmăresc o piesă de teatru. Bărbatul, cu joben, cu trupul gîrbovit, cu obrazul buhăit şi fără strălucire, un apatic, este Tom, vizitiul lui Rothschild; cele două femei, una provenind pesemne din strada Moulins, iar cealaltă, foarte demnă, este M-me Brazier – sau cum îi spun intimii: M-me Armande.

M-me Armande a cumpărat de curînd în strada Pigalle, la numărul 75, o braserie, *Le Hanneton,* care sub oblăduirea ei îi face concurenţă directă lui *La Souris.* « Masa de onoare de la Souris, pfui! jumătate bărbaţi », enunţă dispreţuitor Marcelle, zisă şi Papa, mamă a şase copii care, fugind de maternitate, şi-a părăsit bărbatul pentru iubiri mai puţin prolifice.

M-me Armande e chioară. Fostă curtezană, care a terminat în sfîrşit cu negustoria de bărbaţi, tronează la casă, ţeapănă şi puţin cam amărîtă; cînd clientele intră în local, se duc s-o îmbrăţişeze, să primească din parte-i, înainte să se aşeze, sărutul de bumvenit. Lautrec este unul din rarii reprezentanţi ai sexului duşman care frecventează *Le Hanneton.* Armande Chioara, pe care el a pricopsit-o cu porecla de La Gambetta în amintirea tribunului cu ochiul crăpat, îi arată pictorului o atenţie dintre cele mai drăgăstoase şi materne. El o pictează în chip de Junonă; şi o mai pictează şi în toată « hidoasa ei goliciune »[2].

Dar orice s-ar spune, *La Touris* rămîne slăbiciunea lui.

[1] Thadée Natanson

[2] Schaub-Koch.

Primăvara îşi transportă acolo penaţii. « Ascultă... Să le vezi cum fac dragoste...ce ? *Teknikă* a duioşiei... » După cum spune Thadée Natanson, s-ar putea ca aceste, femei să aibă în ochii lui atîta farmec pentru că « se iubesc aşa cum bărbaţii nu ştiu să le iubească » – cum el nu a fost iubit niciodată. Hai să bem, viaţa e frumoasă! Rîsetele lui Lautrec izbucnesc printre sughiţurile beţiei. Muşcă în pietrele litografice, cu trăsături acide, îşi brăzdează pînzele şi cartoanele. Descrie, în litografia *Snobism,* o scenă la Larue, faimosul restaurant de lux din piaţa Madeleine. În alta, inspirîndu-se dintr-un scandal la ordinea zilei, înfăţişează iubirea adulteră a prinţesei de Caraman-Chimay cu un ţigan, punîndu-i alături pe cei doi amanţi, ea « delicioasă pasăre, minune a vieţii aristocratice », iar el firav, « măsliniu, aproape negru, înspăimîntătorul, tristul Rigo, care seamănă cu vizitiul de circ al Theodorei »[1]. *Idilă princiară:* acesta este titlul lucrării în culori editate de Pellet. « În dragoste, spune Lautrec în zeflemea, e ca şi la sărbătoarea din Neuilly... cel mai tîmp poate cîştiga... Mai încercaţi-vă norocul... Voi, năpăstuiţilor, vă zic vouă, vine ceasul cînd se pot atinge şi înălţimile... Năpăstuiţilor, încercaţi-vă norocul. »

Lautrec pictează şi cîteva portrete. Acest gen îl ispiteşte iarăşi. Dar operele sale sînt adeseori foarte departe de a fi pe placul modelelor. Portretul gravorului Henri Nocq (« un nume pe dos », zice Lautrec, rînjind) este considerat de principalul interesat de « o rea-credinţă totală ». Cît despre cel al d-lui de Lauradour, Joyant vede în el mai ales portretul unui joben, a unei bărbi şi al unei pipe de iarbă de mare. E drept că Lautrec nu l-a ales pe dl. Lauradour decît pentru pricini destul de speciale: pentru că are o splendidă barbă roşie, pentru că ştie, ca nimeni altul, să-şi poarte ţilindrul – şi că la o întîlnire care i-a făcut infirmului o plăcere nebună s-a dovedit a fi « mai spurcat la gură

[1] Louis Thomas.

decît Bruant ». Într-o după amiază nimerindu-se şi dl. de Lauradour pe podul Caulaincourt, s-au întîlnit cu Bruant, şi castelanul de la Courtenay l-a întrebat pe pictor arătînd spre domnul cu joben, cine este « acest cap de pipă binecuvîntat cu apă de Javel ». Cîntăreţul popular n-a trăit degeaba: nimeni în cariera lui nu-i trăsese pînă atunci un perdaf atît de bine ticluit şi cu atîta risipă de epitete răsunătoare. Lautrec tropăia de bucurie în faţa priveliştii frumosului bărbos vărsînd asupra unui Bruant uluit un potop de înjurături ca o ţaţă.

Între timp, producţia lui Lautrec scade mereu, în acest an 1897, lucrările de pictură nu vor trece de cincisprezece; iar litografiile sînt şi ele tot mai puţin numeroase. Artistul, a cărui sensibilitate pare să fie din ce în ce mai tocită de alcoolul care-i macină pînă şi pofta de creaţie, stă acum îndelungi răstimpuri aproape fără să lucreze sau fără să lucreze de loc. Din cînd în cînd, prietenii îi semnalează subiecte, nişte « Lautrec în carne şi oase », o cochetă cu plisc de pasăre, sau « limba unui comesean mîncău şi chel, care roade pînă la sidef scoica fiecărei stridii înghiţite »[1]. Lautrec aruncă o privire, apoi, cu o oarecare melancolie în glas, spune: « Prea frumos! Nu mai e nimic de făcut! »

Ca să-l smulgă de sub stăpînirea băuturii, prietenii îi caută distracţii, încearcă să-l scoată din mediul său, să-l îndepărteze de Paris, de casele de prostituţie şi de baruri. Joyant îl duce la Crotoy, în golful fluviului Somme, şi acolo, « închis pe vapor şi pus la regim cu porţia, în timpul orelor petrecute în larg, măcar nu mai bea »[2].

La rîndul său, Dethomas îi propune o călătorie în Olanda. Ar putea închiria un vas şi circula în voie printre canale. Lautrec se învoieşte. La început, totul merge bine. Cei doi prieteni se duc la Haarlem să admire pînzele lui Frans Hals; e cea mai frumoasă amintire pe care Lautrec o păstrează din călătoria în Ţările de Jos. Vrea să vadă şi

[1] Thadée Natanson.
[2] Joyant.

faimosul şi atît de pitorescul tîrg al untului, din Middelbourg, în insula Walcheren. Ajunşi prea tîrziu, vor fi nevoiţi să mai poposească aproape o săptămînă. Nu-i nimic, spune Lautrec, să aşteptăm! Care nu este surpriza lui Gros-n'arbre însă cînd, în sfîrşit, în ziua tîrgului coboară în cabina pictorului să-l deştepte. Ce ? Tîrgul untului! Ah! Nici nu poate fi vorba să se scoale! Partea distractivă a întîmplării e că muriseră de plictiseală timp de opt zile în această capitală de provincie. « Tîrgul untului, vax! Şi acum, s-o ştergem! Ridicaţi pînzele! »[1].

Curînd Dethomas şi Lautrec le vor ridica cu totul. Pictorul s-a *sătulat* de această călătorie! Este plictisit la culme de curiozitatea pisăloagă a acestor ţărani olandezi. Nu poate face nici douăzeci de paşi în linişte. Într-o zi, tot pe insula Walcheren, pe cînd se plimba cu Dethomas, iată că nişte copii se iau după ei, glumind şi rîzînd. Grupul se măreşte clipă de clipă. Clocotind de furie, Lautrec îi cere lui Dethomas « să le ardă cîteva ». Ceea ce Gros-n'arbre se fereşte cu grijă să facă: încearcă mai degrabă să-l potolească pe pictor, care e tot mai furios. De altfel, incidentul nu întîrzie să se lămurească: zărindu-i pe cei doi francezi, copiii şi-au închipuit că sînt vedetele unui circ aflat în trecere pe acolo şi care tocmai anunţase un număr în care un uriaş se distrează cu un pitic «aruncîndu-l în aer ca pe un balon şi prinzîndu-l din zbor, atîrnat de un picior». Explicaţia nu este de loc menită să-l mulţumească pe Lautrec. Să nu mai audă de Olanda! Nu poate suferi această ţară. La drum spre Paris!

Unde e oare acel Lautrec de altădată, întotdeauna perfect stăpîn pe sine, ascunzîndu-şi nefericirea sub un rîs poznaş ? Se mai arată, desigur, şi chiar destul de des, ca printre eclipse, dar e tot mai greu de dibuit. Iritări, ieşiri din fire, fapte nesăbuite. Gesturi excentrice care aduc cu

[1] Francis Jourdain.

cele ale tatălui său. O agitaţie care nu mai trădează un prisos de vitalitate: ci dimpotrivă, un echilibru destrămat. Un somn greoi. Oriunde s-ar afla, şi la orice vreme, Lautrec adoarme. Pentru zece minute sau pentru două ceasuri. Furii, violenţe. Şi deodată, drăgălăşenii, şotii – aceleaşi drăgălăşenii, aceleaşi şotii de altădată.

Alcoolul îl macină pe pictor, îi roade forţele vitale. Alcoolul – şi fără îndoială şi acel morb pe care i l-a transmis Roza Roşcovana şi pe care, de patru ani, l-a neglijat cu desăvîrşire. Magnifica strălucire a ochilor săi se adumbreşte. S-a buhăit. Poftă de mîncare nu prea mai are.

Cei din jurul artistului sînt îngrijoraţi. Dar cei de făcut ? Pe zi ce trece Lautrec e tot mai încăpăţînat. E din ce în ce mai greu să te-nţelegi cu el. Bourges – care în acest an îşi publică lucrarea *Igiena bolnavului de sifilis* – recomandă lungi croaziere pe mare; ele ar fi – crede medicul – « un tratament sedativ, tonic şi regenerator ». De ce nu s-ar gîndi din nou la călătoria în Japonia ? Şi în vreme ce toată lumea face tot felul de presupuneri, Lautrec închiriază, în mai, un atelier la primul etaj al unei vilişoare, într-un mic cartier împodobit cu grădiniţe, pe Avenue Frochot, care dă foarte aproape de strada Douai, unde îşi are locuinţa contesa Adèle. Lautrec să fi fost acela care a pornit să caute şi a descoperit acest atelier, sau a fost cu dibăcie îndemnat să stea prin apropierea mamei sale ? Contesa Adèle – care are acum cincizeci şi şase de ani şi este, spune Paul Leclercq « o bătrînă doamnă cu mîini frumoase care se duce în fiecare zi la biserică » – va putea mai lesne să se îngrijească de fiul ei, şi de va fi nevoie, să vegheze asupra sănătăţii lui.

Dar dacă Lautrec se apropie de strada Douai şi de « biata sfînta femeie, mama », el se apropie în acelaşi timp şi de strada Brexla şi de *La Souris,* de strada Pigalle şi de *Hanneton,* aşa încît adevăratul motiv al mutării sale poate fi găsit şi aici.

De îndată ce şi-a mobilat şi decorat atelierul – după

gustul « artei noi »[1] – expediază invitaţii prietenilor şi cunoştinţelor să vină la inaugurarea noii case. Pe cartonul invitaţiei se înfăţişează pe sine în chip de îmblînzitor, cu pinteni la picioare şi cu cravata în mînă, în faţa unei vaci cu ugerul umflat: « Henri de Toulouse » Lautrec va fi măgulit foarte dacă aţi binevoi să acceptaţi o ceaşcă de lapte, sîmbătă, în mai în jurul orei trei şi jumătate după-amiază ».

Invitaţie ironică. Pe masa *modern style* [2] a atelierului, împodobită cu albăstriţe şi margarete, se află la loc de cinste tot soiul de produse lactate şi brînzeturi, alături de pîine neagră, cireşe şi fragi, dar Lautrec a mai angajat şi un barman care pregăteşte cocteiluri zdravene, *maidenblush* şi *corpse revivers* [3].

Două amănunte. Pe de o parte, pe invitaţia sa Lautrec şi-a greşit adresa: el a menţionat numărul 5, cînd în realitate atelierul se află în strada Frochot la numărul 15. Ciudată scăpare!

Pe de altă parte, mutîndu-se din casa de pe strada Tourlaque a lăsat fără să se sinchisească, « la discreţia portarului », zeci şi zeci de tablouri – mai exact optzeci şi şapte[4]. Ciudată nepăsare! Cineva şi-a arătat uimirea. « N-

[1] Vezi nota de la pag. 247

[2] *Idem.*

[3] Cocteiluri sortite literalmente « să le facă pe domnişoare să roşească » şi « să învie morţii ». *Invitaţia la o ceaşca de lapte* a fost adesea datată 1900. Un articol apărut în *La vie parisienne* din 22 mai 1897, pe care Jean Adhemar l-a semnalat cel dintîi, şi care nu numai că relatează reuniunea dar descrie întîmplător şi litografia, ne îngăduie să corectăm fără nici un echivoc această greşeală.

[4] Aceste tablouri au avut o soartă jalnică. Portarul a dat vreo treizeci din ele locatarului care s-a mutat în locul lui Lautrec, doctorului Biliard. Pe celelalte le-a împărţit proprietarilor de cabarete din vecinătate pentru cîteva pahare de vin.

Dintre tablourile ajunse în posesia medicului, femeia de serviciu a acestuia a început prin a folosi ramele; a făcut focul cu ele. Apoi a folosit pînzele în loc de cîrpe de spălat. După aceea, cînd peste douăzeci din ele fuseseră astfel distruse, s-a gîndit că din cele ce

are nici o importanţă! » a răspuns pictorul.

Pictura nu a înlocuit nimic. Cînd s-a azvîrlit în ingrata trudă a artei, Lautrec crezuse că prin muncă avea să ajungă poate un mare artist, ceea ce îi va transfigura viaţa, căci credea el, avea să afle în artă o răzbunare împotriva vitregiei soartei. Dar ştim noi oare vreodată cînd ajungem mari artişti ? Noi nu ne putem privi cu ochii celor din jur. Şi apoi, ce legătură are cu fericirea faptul de a fi un mare artist ?

Într-o vineri seara, pe cînd Lautrec, Anquetin şi alţi cîţiva vechi camarazi din atelierul lui Cormon se îndreptau spre *Şobolanul-Mort* ca să cineze, se întîlnesc cu Degas pe strada Douai. « Ah! ce bine îmi pare că te văd! exclamă Degas adresîndu-se lui Lautrec. Tocmai vin de la Durand-Ruel. Mi-a arătat lucrările dumitale. Sînt într-adevăr foarte bune. Au forţă şi mai ales caracter, mai ales caracter! » afirma el posomorit, lovind caldarîmul cu piciorul. « Te felicit. Sînt încîntat că le-am văzut. E magnific! Munceşte! Ai un talent nemaipomenit... » Apoi, mizantropul, tăind scurt discuţia, s-a făcut nevăzut. Grupul şi-a continuat plimbarea în tăcere. Lautrec, încă zăpăcit de neaşteptatele laude, atît de rare în gura lui Degas, era emoţionat pînă la lacrimi. După vreo sută de metri s-a întors spre Anquetin spunîndu-i: « Crezi că e adevărat ce mha spus ? » Atunci Anquetin, întotdeauna convins de propriul său geniu, i-a

---

rămăseseră ar putea să astupe găurile din casa ei din Savoia. Ceea ce a şi făcut.

Pînă la urmă, n-a supravieţuit decît o pînză. Doctorul Biliard o păstrase din nu se ştie ce pricină. În 1914, povestind toate acestea unui gazetar de la *Eclair,* avea să mărturisească că s-a descotorosit şi de această pînză: « Unul din pacienţii mei, a explicat el, m-a convins să i-o dau în schimbul unei zmîngăleli pe care o păstrez şi astăzi, ca să-mi aducă aminte că nu mi-am meritat norocul de vreme ce fusesem şi orb şi surd ». Şi a adăugat cu melancolie: « Singurul meu Lautrec, supravieţuitorul celor optzeci şi şapte de tablouri, schimbat pentru o zmîngăleală ce nu valora nici patruzeci de bani, a fost scos apoi în vînzare cu preţul de peste opt mii de franci ».

aruncat cu superioritate: « Fii serios, noi văzut că te lua peste picior! » Indignat de acest răspuns, unul din camarazi l-a dojenit pe Anquetin, dar vorbele lui răutăcioase îl zdruncinaseră pe Lautrec: privea acum foarte sceptic preţuirea lui Degas[1].

Pictura poate ea oare înlocui ceva ? Într-adevăr, nu, căci nu te apuci de pictură decît dacă nu ai altceva mai bun. Lautrec îşi pusese în artă toată pasiunea lui pentru viaţă, toată înflăcărată lui dorinţă de a-şi găsi salvarea. Dar la ce bun ? Vrăjile se destramă. Cuvintele magice nu mai au nici un efect. La ce bun aceste opere şi toată truda ?

Inaugurîndu-şi noua casă, Lautrec se apucă să-i facă un portret lui Paul Leclercq. «Muncă de apropiere!» spune el, făcînd cu ochiul, despre orice, despre încercarea de a cuceri o femeie ca şi despre punerea în lucru a unei pînze. Muncile de apropiere ţin însă acum o veşnicie. Leclercq va trebui să vină patru sau cinci săptămîni la rînd, şi să stea nemişcat într-un fotoliu de răchită din atelier. Cu o pălărie din fetru verde lăsată pe ochi « ca să concentreze lumina şi să nu aibă umbre »[2]. Lautrec se aşază în faţa şevaletului, îşi scrutează modelul, aplică trei sau patru tuşe pe carton, cîntă un cuplet, deocheat, apoi îşi lasă pensula şi se ridică: « Gata, am lucrat destul!... Prea e frumos afară! »

Şi pornind împreună cu Leclercq, îşi începe turul cafenelelor[3].

Nu s-a sfîrşit oare o dată pentru totdeauna vremea experienţelor mănoase ? De pe urma şederilor îndelungate la *La Souris,* Lautrec nu mai face decît vreo cîteva litografii, între care o listă de mîncăruri pe care o împodobeşte cu efigia buldogului D-nei Palmyre. Capul acestui cîine l-a încîntat la fel de mult pe Lautrec cel de treizeci şi doi de ani, aşa cum l-ar fi încîntat pe Lautrec

[1] Relatat de Jeanès.

[2] Leclercq.

[3] « Mi-aduc bine aminte, scrie Paul Leclercq, că n-am pozat mai mult de două sau trei ceasuri cu totul. »

adolescentul. N-avea oare să se spună de altfel că artistul se întorcea asupră-şi ca şi spre trecutul său ? Reia tema caselor de toleranţă, face o litografie de o gingăşie poate încă neatinsă pînă atunci, a Elsei Vieneza, pensionară din strada Moulins. Se gîndeşte şi la Moulin Rouge, unde de multe luni de zile a încetat cu desăvîrşire să mai calce, şi trage o litografie după unul din tablourile sale mai vechi.

La drept vorbind, nostalgiile şi amintirile îl poartă dincolo de Moulin Rouge, spre Bosc, spre minunile copilăriei şi tinereţii sale. Ca pe vremea cînd avea cincisprezece ani, începe să-l obsedeze trăsurile şi caii. Şi cum Vollard i-a comandat o litografie în culori pentru unul din *Albumele Pictorilor-Gravori* [1]*,* Lautrec întorcîndu-se la subiectele sale de început, desenează o *Caretă englezească,* operă uimitoare datorită mişcării ce o degajă. Litografiază de asemeni un *Atelaj în tandem.*

« O să fac nişte cai frumoşi, nostimi », îi spusese el odinioară tatălui său. « Da, o să-i zmîngăleşti! » îi răspunsese contele Alphonse.

Pictura nu înlocuieşte nimic. La ce bun o viaţă irosită ? În această perioada Lautrec schiţează cîteva nuduri de roşcovane, stînd în patru labe pe un pat, sau în picioare în faţa unei oglinzi. Opere întunecate, aspre, penibile aproape. Aceste trupuri de femei cu « cărnurile marmorate cu roşu şi verde »[2] răspîndesc parcă o duhoare de hazna!

Lautrec îşi petrece o parte din vara anului 1897 la Viile-neuve-sur-Yonne, la familia Natanson. Aici o pictează pe

[1] Din *Amintirile* lui Vollard: « Într-o seară pe cînd mă întorceam acasă, femeia de serviciu îmi spune: ”Mai adineauri a trecut pe aici un domn mărunţel şi cam curios, I-am spus că dl. Vollard nu este acasă. Şi pe cînd l-am întrebat cine este, a luat o bucată de cărbune care zăcea pe aici şi a făcut pe dosul acestei pînze întoarse spre perete un omuleţ; pe urmă a plecat”. Bonnard lucra pe vremea aceea la decorarea sufrageriei mele şi pe spatele unuia din studiile sale Lautrec îmi lăsase propria-i siluetă în chip de carte de vizită ».

[2] J. Lassaigne.

Misia în două rînduri, mai întîi în cămaşă de noapte, apoi cîntînd la pian. De zeci de ori pe zi îi cere Misiei să cînte acelaşi lucru, *Ruinele Atenei* de Beethoven. « Ah! *Ruinele* astea frumoase! Mai cîntă *Ruinele,* Misia! »

Tînăra femeie şi pictorul se duc adesea să stea puţin întinşi în grădină. Se lasă amîndoi în voia unui joc care-l încîntă! Misia se lungeşte pe iarbă, cu spatele sprijinit de un copac; citeşte sau se preface că citeşte, în timp ce Lautrec înarmat cu un penel îi gîdilă talpa piciorului unde descoperă, dă el asigurări, « peisaje imaginare ». Iar acest joc ţine ceasuri în şir.

Cîte femei nici n-or fi bănuit ce mult le-a iubit Lautrec!

Într-o dimineaţă, la Villeneuve, Natansonii tresar. Din odaia lui Lautrec răsună focuri de armă.

Se reped, înnebuniţi.

Ghemuit pe pat, Lautrec trage într-un păianjen care tocmai îşi ţesea pînza într-un colţ al camerei.

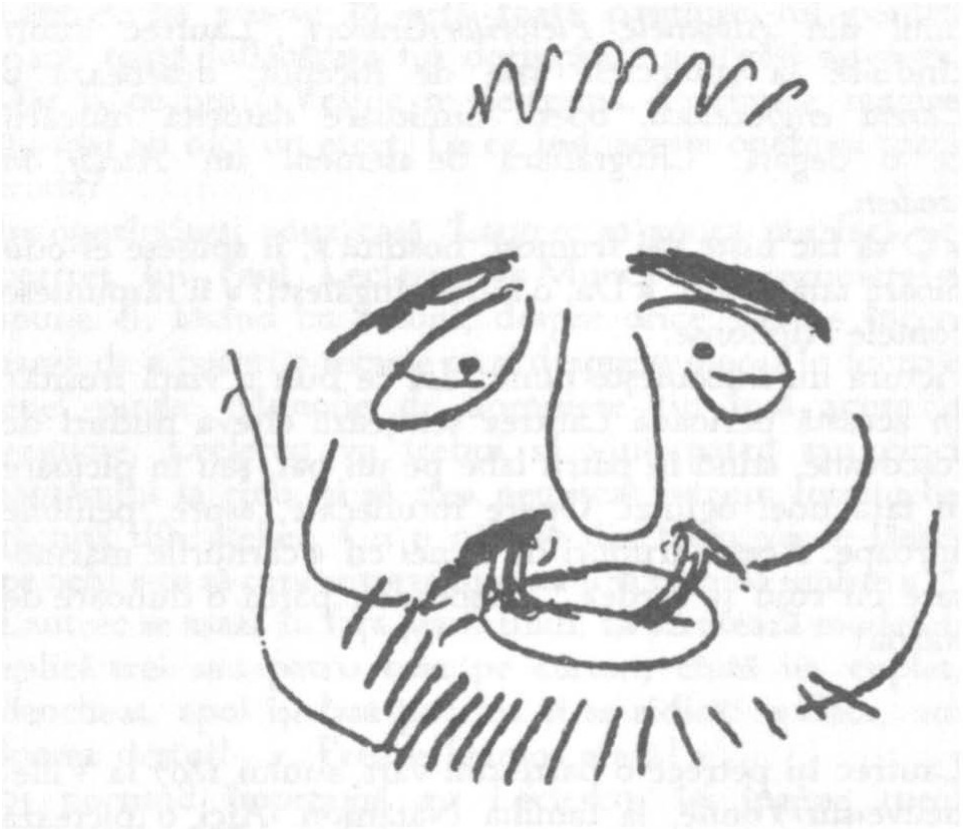

PARTEA A PATRA

CÎINELE CU LORNION
1897-1901

I. MADRID-LES-BAINS

Ne m'attends pas ce soir,
car la nuit sera noire et blanche[1].

GÉRARD DE NERVAL: *Dernièr Lettre*

Prietenii lui Lautrec trag iar nădejde.

Într-un bar de pe strada Volney, un general american povesteşte cui vrea săţl asculte, cu o înflăcărare de neofit, cum a izbutit el să se lecuiască de intoxicaţia alcoolică. S-a supus de bună voie unui tratament într-un sanatoriu şi el, care înainte bea cît era ziulica de lungă doar whisky, se mulţumeşte acum să soarbă *lemonsquash.*[2] « Splendid, nu ? » Lautrec se minunează de atîta voinţă. Trece adesea pe la acest bar din strada Volney ca să-l admire pe american. Să fie el oare pe cale să se lase convins de acest exemplu ? Toţi înclină că da. Ba chiar Lautrec ajunge pînă acolo încît se arată gata să petreacă un timp într-un sanatoriu. Suprimînd cocteilurile, nu mai bea decît porto.

Bucuria e însă pripită: curînd Lautrec se aşterne să bea mai vîrtos. Să fie oare vreo întîmplare pricina acestei bruşte schimbări de atitudine ? Se poate, ba e chiar probabil să fie aşa. Nu în această perioadă s-a îndrăgostit el oare de una din micile lui verişoare, de Aline, o tînără care tocmai ieşise de pe băncile pensionului ? I s-a părut că fata n-ar fi nepăsătoare la sentimentele lui.

[1] Nu mă aştepta în seara asta/ căci noaptea va fi neagră şi albă.
[2] Limonada (în lb. engleză în original – *N. tr.*).

Tatăl fetei a opus însă un veto categoric oricăror planuri[3].

Lautrec s-a pornit din nou să bea cu furie. Aşa cum constată Joyant, s-ar spune că se năpusteşte spre propria-i pieire. Şedinţele sale de lucru devin tot mai scurte. Într-o scrisoare trimisă la începutul anului 1898 unui tînăr artist, un văr îndepărtat, Robert de Montcabrier, pe care îl călăuzeşte cu sfaturile sale, îi vorbeşte cu o pornire nemărturisită parcă despre « păcătoasa meserie de pictor ». Pictează, desenează, litografiază şi mai puţin decît în anul trecut[2]. În ianuarie, aţîţat de Maurin, experimentează tehnica procedeului de gravură în apă tare, dar după cîteva încercări, nouă cu toate,[3] şi nici foarte reuşite de altfel, executate pe zincuri cumpărate la primul marchitan ieşit în cale, procedeul acesta nud mai interesează. Gauzi, pe care în ultima vreme l-a cam pierdut din vedere, intră într-o bună zi în atelierul său. « Am avut impresia, spune Gauzi, că mă aflu într-o magazie de păstrat pînze. Totul era în ordine, pînzele erau aşezate cuminte cu faţa la perete, nici un tablou nu se afla în lucru pe şevalet; parcă eram într-un deşert. »

În rarele clipe cînd lucrează, Lautrec continuă să retrăiască rămăşiţele trecutului său şi să reia vechile teme. Cu patru ani în urmă, publicase un album despre Yvette Guilbert; acum compune un al doilea (care nu va cuprinde decît opt litografii) pentru o editură engleză: Yvette Guilbert a ajuns o celebritate internaţională a cîntecului. Cu opt ani în urmă, făcuse portretul domnişoarei Dihau aşezată la pian; acum o pictează pe această fată bătrînă

[3] Confidenţele Alinei Séré de Rivière, culese de Francis Rico.

[2] Joyant cataloghează doar patrusprezece picturi pe anul 1898.

[3] Printre acestea, portretele lui Maurin, Tristan Bernard, Francis Jourdain, Henry Somm... Despre gravura în aquaforte care-l înfăţişează pe Maurin, Lautrec îi spunea lui Francis Jourdain, dîndu-i o dedicaţie pe o probă: « Ce este cu adevărat reuşit în acest portret e că seamănă cu William Morris ».

puţin cam greoaie, într-o atitudine asemănătoare, dînd o lecţie de canto.

În sfîrşit, în vreme ce curînd urmează să iasă de sub tipar o lucrare a lui Clemenceau, *La poalele muntelui Sinai,* – a executat pentru această carte cîteva desene pitoreşti de evrei ruşi sau polonezi, pe care i-a studiat în cartierul Tournelle, – Lautrec îşi satisface dorinţa pe care o avusese altădată de a ilustra *Histoires naturelles* ale lui Jules Renard: va îmbogăţi textul cu douăzeci şi două de planşe şi şase vignete, în care apar animalele cele mai diferite, de la cocoş la uliu, de la curcă şi şoarece la măgar şi la bou, de la taur la melc. Aceasta va fi principala lui muncă în acest an 1898. Nostalgica, vechea, străvechea lui patimă pentru animale îl cuprinde şi înfloreşte în el mai mult ca oricînd[1]. Lautrec s-a împrietenit cu unul din vecinii săi, Edmond Calmese, care ţine o dugheană de închiriat cai şi trăsuri în strada Fontaine-Saint-Georges la numărul 10. Petrece ceasuri întregi în grajdurile şi şoproanele acestuia, adulmecînd, ca odinioară la Bosc, mirosul de paie şi de fîn, cercetînd cu aceeaşi pasiune hamurile, zăbalele, şeile, hăţurile şi dîrlogii. « Cînd te gîndeşti că literaţii se încumetă să vorbească despre sport! » spune el. Într-o zi, cineva mai curios l-a întrebat dacă nu regretă nimic din ce ar fi putut să fie viaţa lui; « Calul », a răspuns el scurt.

Lautrec caută modele pentru *Histoires naturelles.* Din Isle-Adam cere să i se trimită într-o cutie de pălării o broască rîioasă care va rămîne musafirul său pînă cînd animalul va scăpa într-o zi pe avenue Frochot. Ca să-şi completeze documentarea, se duce zilnic la Grădina zoologică din Bois de Boulogne: aici desenează un berbec, luînd ca model o capră sălbatică din Himalaia. Ca să se

[1] Scoase în o sută de exemplare, *Histoires naturelles* vor apare în 1899. Nu se vor bucura de fapt de nici un succes, iar volumul va fi ulterior scos la solduri de către editor. Astăzi este unul din cele mai căutate volume ilustrate moderne. Un exemplar a fost adjudecat la preţul de 660.000 de franci la palatul Drouot, în mai 1953.

ducă la Bois, Lautrec închiriază de la Calmese o trăsurică cu două roţi la care e înhămat « un căluţ mărunţel cu privirea ascuţită şi gras ca un cîrnat », pe nume Philibert, pe caredţl răsfaţă din cale-afară. Cu trăsurică asta dă de multe ori ocol prin Champs- Elysées ca să meargă să-l ia de acasă pe Paul Leclercq. Cei doi prieteni pornesc împreună să dea bineţe animalelor preferate ale pictorului, mai ales furnicarului şi tatu-ului, favoriţii săi, care, atît unul cît şi celălalt, par să-i preţuiască nespus vizitele. De cum îl zăresc, îşi manifestă bucuria, tremurînd de nerăbdare şi ţopăind. Lautrec se aşază pe un scăunel pliant în faţa cuştilor lor şi la fiecare întîlnire are loc « un înduioşător schimb de drăgălăşenii afectuoase între ei »[1].

Plimbările în Grădina zoologică nu se mărginesc din păcate la acest contact asiduu cu animalele: trăsurica se opreşte în faţa tuturor cafenelelor din Bois. Beţia a devenit starea firească a lui Lautrec.

Acum beţiile sale sînt cumplite. De multe ori îşi pierde orice demnitate. Invitat la cină, i se întîmplă să împroaşte cu epigrame pe cîte un comesean necunoscut care nu-l place sau să copleşească cu stăruinţe stînjenitoare pe cîte o femeie « care-l place prea mult[2]. Într-o seară, pe cînd se află la nişte prieteni, pierzîndu-şi orice control, se încăpăţînează să-i atragă atenţia servitoarei, iar cînd o vede apărînd cu cîte o tavă, urlă tot felul de obscenităţi. Deodată, zărind o pată pe şorţul ei, o apostrofează: « Care va să zică, îi ai negri ? » Şi repetă acelaşi lucru cu o încăpăţînare de beţiv, iar pînă la urmă apucă şorţul, i-l smulge, şi o înşfacă pe slujnică, ce începe să ţipe. Stăpînul casei este nevoit să intervină. Clătinîndu-se pe picioare, Lautrec se duce în bibliotecă şi se prăbuşeşte într-un fotoliu...[3]

---

[1] Thadée Natanson.

[2] Thadée Natanson.

[3] Povestită de Thadée Natanson. Pe cît se pare scena s-a petrecut chiar la el acasă.

Spre ce prăpastie alunecă pictorul, spre adîncurile cărei decăderi ? se întreabă neliniştiţi prietenii săi. El însă rîde, rîde. Viaţa e frumoasă! Minunată! Ce ? cum ? Splendidă!

Pe scena de la Folies Bergère apare în vremea asta un mim uimitor, un pitic englez, Little Tich. Deghizat în Castiliană sau în doamnă de la Curtea Angliei, făptura asta se agită frenetic; se dezarticulează, freamătă « genial de atîta urîţenie şi mlădiere pînă-i troznesc oasele, stîrpitură ce te înspăimîntă cu zvîrcolirile-i suple »[1].

Ca întregul Paris, Lautrec se duce să-l vadă pe împieliţatul dezlănţuit care te dispune. Se duce să vadă acel « simulacru al propriilor sale nenorociri ».

« Zîmbindu-i, spune Natanson, parcă şi-ar zîmbi sieşi într-o oglindă ».

O dată sau de două ori, aflând că fiul său bea, contele Alphonse a spus: « Să se ducă să trăiască în Anglia; în societatea aceea va fi mai puţin remarcat ». Părere destul de caraghioasă pentru că tocmai Ia Londra, şi prietenii o ştiu bine, Lautrec nu bea mult sau nu bea deloc. Din această pricină chiar, o călătorie la Londra ar fi tocmai nimerită. Dacă n-ar fi decît vremelnic, şi o astfel de schimbare l-ar scoate pe Lautrec din apucăturile sale. Cu acest gînd, contesa Adèle şi Joyant, care îşi bat capul ce să mai născocească ca să-l scoată din ale lui pe Lautrec, au aranjat o expoziţie a operelor sale în capitala Angliei, la galeria Goupil din Regent Street, o sucursală a firmei Boussod şi Valadon. Ca să-i ocupe tot timpul, i se va lăsa pictorului în grijă organizarea la faţa locului a expoziţiei; Joyant ar urma să sosească doar în ajunul vernisajului.

Propunerea nu-i displace lui Lautrec. Purcede de îndată la alegerea tablourilor. Înainte de a le expedia în Marea Britanie, invită vreo douăzeci din cunoştinţele sale ca să le examineze în atelierul său. « Aşa trebuie să-ţi arăţi lucrările – spune el – şi numai acelora pe care ar putea să-i

[1] Jean Lorrain.

intereseze ». Prietenii săi au băgat de seamă desigur că pe invitaţia litografiată – pe care se afla un căţel făcînd sluj în faţa unei fetiţe – Lautrec a comis o nouă greţeală: scriindu-şi adresa indică numărul 14. Prevăzut cu micul său sac de călătorie din pînză kaki, lung şi umflat ca un cîrnat, făcut parcă pe măsura lui – sacul a devenit repede « legendar » – Lautrec pleacă la Londra. Nu trece prea mult şi se plictiseşte de moarte aici. Într-adevăr se stăpîneşte să bea, cu atît mai mult cu cît într-o seară, în faţa hotelului său din Charing-Cross, a fost martorul bătăii pe care un beţiv a încasat-o de la nişte poliţişti. Scos afară din hotel, un beţiv cu joben a căutat gîlceavă unor uşieri. Un fluierat; cei doi *bobbies* [1], apucîndu-l pe gentleman, l-au ridicat de vreo trei sau patru ori în sus şi apoi l-au lăsat să cadă pe spate: a rămas în nesimţire; abia atunci l-au luat de acolo leşinat. Energic tratament; Lautrec e înmărmurit.

În aşteptarea lui Joyant, rătăceşte ca un biet suflet chinuit. Pentru prima oară în viaţa lui a rămas doar cu sine, fără prieteni, fără apărare, şi îşi simte slăbiciunea cu atît mai puternic. Melancolia îi mînă paşii în fiecare zi pe peronul gării la vremea sosirii trenurilor de pe continent: pîndeşte dacă nu cumva din întîmplare coboară vreo figură cunoscută, în sfîrşit, iată-l pe Joyant.

Expoziţia se deschide luni, 2 mai. Nu încape nici o îndoială: Joyant nu s-ar fi hotărît cu atîta sînge rece să deschidă această expoziţie dacă ea n-ar fi slujit în primul rînd ca pretext să-l îndepărteze pe Lautrec de la funestele sale ispite. Expoziţia se anunţă într-adevăr ca o aventură destul de riscată: critica şi publicul englez nu sînt de loc pregătiţi să înţeleagă şi să guste opera unui Lautrec. Societatea victoriană s-a ţinut în general departe de mişcarea picturală franceză din ultimele decenii; îşi arată preţuirea pentru dulcegăriile prerafaeliţilor; Royal Academy îşi ţine doar pentru ea întregul prestigiu. De

[1] Poliţai. (în lb. engleză în original -*N. R.*).

obicei, galeria Goupil vinde pînze de Corot, de Theodore Rousseau sau tablouri de mici maeştri olandezi, ca de pildă Mauve sau fraţii Maris[1]. Într-un astfel de climat, ce impresie puteau să producă cele şaptezeci şi opt de lucrări ale lui Lautrec expuse în galerie ?

Mai mult decît atît, Lautrec nu este de fapt cunoscut în Anglia, deşi luase parte, doi ani la rînd, în 1893 şi 1896, la expoziţiile de afişe de la Royal Aquarium. Sau, dacă este cunoscut, lucru şi mai supărător, e doar ca pictor « al locurilor rău famate ». Cînd debarcă în Franţa, cea mai mare parte din insulari n-au nimic mai grabnic de făcut decît să se ducă la *Mouline Rouch,* la Jardin de Paris, în toate locurile unde se distrează, unde triumfă lumea femeilor uşoare; aici, *respectability* porunceşte. Ipocrizia englezească nu se va sfii să judece drept *shocking* operele artistului. Iar Lautrec mai suferă şi de pe urma faptului că l-a pictat şi litografiat pe Oscar Wilde, pe acest individ cu onoarea spulberată şi al cărui nume nici nu mai este pomenit.

În ciuda acestor elemente potrivnice, membrii familiei regale, în fruntea căreia se afla prinţul de Wales, au făgăduit că vor inaugura expoziţia. « Ei, de Wales, plăteşti şampanie ? » Moştenitorul tronului Angliei îşi va aduce aminte desigur de multe în faţa imaginilor de la Moulin Rouge, în faţa Lacomei sau a Janei Avril. Ah! Parisul! Cum suita regală întîrzie, Lautrec se înfundă în scobitura unei sofale moi, unde aţipeşte pe dată. Cînd se trezeşte, află că prinţul de Wales a şi trecut şi a stăruit ca pictorul să nu fie deranjat din siesta sa... « Drăguţ tip! » comentează simplu Lautrec, şi adoarme la loc.

Adăugîndu-se la toate astea şi reputaţia scandaloasă a pictorului, o mare mulţime aleargă la Goupil. Lumea nu e atît de curioasă să vadă îndeaproape evocările

[1] Ştia oare Lautrec că în urmă cu douăzeci de ani « amicul » său Vincent lucrase ca funcţionar la Galeria Goupil din Londra ? Vindea aici aceleaşi pînze. (Vezi *Viaţa lui Van Gogh.)*

destrăbălării pariziene pe cît este de gata să se arate jignită. Ca să liniştească publicul, să potolească pudoarea înspăimîntată, conducătorii galeriei trebuie să corecteze efectul produs de pînzele lui Lautrec, atîrnînd alături de ele paşnicele tablouri ale peisagiştilor din 1830. Presa, bineînţeles, îl face praf pe Lautrec: subiectele sale « nu pot fi într-adevăr recomandate unor *old ladies* [1]*;* « el nu are decît o idee în cap, vulgaritatea »; pe scurt, opera sa, « de o urîţenie revoltătoare », este « de-a dreptul monstruoasă »[2]. La închiderea expoziţiei, publicaţia *Lady Pictorial* scoate un oftat de mulţumire: « E o uşurare, slavă Domnului; au fost atîrnate iar pe pereţi pînzele lui Corot, Daubigny, Mauve, Maris, Swan, care ne farmecă în loc să ne mîhnească ». Altă dată, o asemenea primire l-ar fi întristat fără îndoială pe pictor. « N-are nici o importanţă! » spune el.

Nu are decît un singur gînd, să se întoarcă în Franţa, Înainte să se înapoieze la Paris, se opreşte un timp pe coasta normandă, la Dethomas, care fără îndoială ţinteşte să amîne cît poate reîntoarcerea în avenue Frochot. Dethomas face un desen în cărbune înfăţişîndu-l pe pictor pe plaja de la Granville. La rîndul său, Lautrec execută la Arromanches un portret al lui Bouglé. Începe şi un al doilea, dar nu-l sfîrşeşte.

În zadar născocesc prietenii lui Lautrec excursii, ieşiri, distracţii. Trebuie să-şi mărturisească neputinţa de a-l salva.

Că Lautrec este conştient de răul pe care şi-l face, este fără doar şi poate. Îngrozitor este însă că totul se petrece ca şi cînd el ar fi dinainte împăcat cu acest rău, ca şi cînd în perfectă cunoştinţă de cauză ar fi gata « să-şi

[1] Doamnelor bătrîne un lb. engleză în original – *N. tr.*).

[2] Aceste citate de articole sînt extrase (în ordine) din *Art Journal,* din *Daily Chronicle,* din *Lady Pictortal* şi din *Star.*

naufragieze viaţa »[1]. Alcoolul şi abuzurile senzuale, oboseala adunată în decursul anilor îi împovărează, în mod evident, voinţa. Dar el nici n-are chef să-şi manifeste această voinţă. Nimic nu-l reţine de pe panta pe care a apucat-o, nimic nu-l îmboldeşte să reziste ispitelor.

Ros de otrăvuri, Lautrec merge din ce în ce mai greu, mai mult se tîrăşte. Vorbind tot mai ciopîrţit, e din ce în ce mai peltic, molfăieşte cuvinte de multe ori rămase de neînţeles. Pupilele i se tulbură, devin mate; ochelarii au ajuns să strălucească mai tare decît irisul, bagă de seamă Natanson.

Se încearcă totuşi să i se pună stavilă abuzurilor. Ingrată misiune. Nu numai că prietenii se lovesc de reaua lui voinţă, de protestele sale violente, de mîniile sale încăpăţînate, dar adeseori Lautrec fuge de ei. O şterge pentru o noapte sau pentru mai multe zile, făcîndu-se nevăzut nu se ştie unde în Paris, printre fel de fel de necunoscuţi. Are de furcă şi cu poliţia; din cînd în cînd agenţii îl cară acasă, fie docil, fie împotrivindu-se. Uneori are cîte un ochi învineţit sau nasul însîngerat. Într-o zi s-a întors în avenue Frochot avînd chiar o claviculă ruptă: a explicat că s-a « rostogolit de pe o scară de la etajul patru, tîrziu, noaptea »[2]. Unde să fi fost oare ?

Os claviculă: aceste două cuvinte în gura lui înseamnă de aici înainte « un loc unde e mai bine să nu te duci »[3]. Dar *os claviculă* sînt o grămadă, iar accidentul – în sine fără urmări – nu-l vindecă pe Lautrec.

Vine vara, anotimpul în care din fericire se întremează. După ce a fost la Malrome – cu intenţia să facă portretul unui copilaş al unei verişoare, dar spre indignarea mamei acesteia, a cerut « să-i fie copt mai întîi micul craniu la soare », – Lautrec poposeşte în septembrie la Villeneuve-sur-Yonne, la familia Natanson.

[1] Gerstle Mack.
[2] Joyant.
[3] Joyant.

Ca de obicei, această vilegiatură are asupra lui un efect minunat. Se odihneşte, se distrează, şi îşi distrează gazdele şi pe oaspeţii lor. Niciodată nu s-a rîs atît în casa Natanson ca într-o după-amiază foarte furtunoasă cînd a fost zărit ţîşnind dintre frunzişuri, în bătaia ploii şi a vîntului, un Lautrec care mergea cu paşi măsuraţi, îmbrăcat într-o ţinută considerată de el « specific cinegetică »: un impermeabil din pînză cerată galben-lămîie, completat cu o pălărie de aceeaşi culoare. Instalat la bucătărie, Lautrec potriveşte mîncărurile aşa cum ştie el. În pantaloni galbeni şi cămaşă roşie, cu un fular înnodat în jurul gîtului, combină mîncăruri şi meniuri. În vreme ce găteşte, Vuillard, care stă şi el la Villeneuve în aceeaşi perioadă, îl pictează punînd o oală pe foc.

Întors la Paris, ca să mulţumească familiei Natanson pentru găzduire, Lautrec le oferă, lor şi încă cîtorva amici, un ospăţ pe care şi cei mai puţin lacomi îl vor califica, lingîndu-se pe buze, drept « regal ». La sfîrşitul mesei stropită cu băuturile cele mai rare, Lautrec se ridică: « Urmaţi-mă », şi îi duce la familia Dihau, foarte mirată de această venire neaşteptată, împinge toată adunarea spre *Muzicanţii în orchestră,* pînza lui Degas care i-a încîntat atît tinereţea: « Iată şi desertul! » spune el. Lautrec nu a iubit mai puţin pictura decît femeile. Cînd vorbeşte despre pictură, constată Vuillard, glasul său devine grav.

Această masă minunată, această vizită entuziastă la Degas-ul familiei Dihau sînt ca un ultim zîmbet. A venit iarna, iar starea sănătăţii artistului se înrăutăţeste brusc.

Urmat de o căţea, Pamela, « albastră ca un ursuleţ », Lautrec umblă de colo pînă colo. Îi este teamă. Bănuitor, priveşte în jur. Toţi îi vor răul, încearcă să-l vatăme. « Munca de apropiere, ce ? cum ? ». Fără doar şi poate că banii care îi sînt destinaţi s-au împuţinat. Oricum, n-are niciodată de ajuns. Într-o zi, însoţit de o femeie, coboară în

strada Laffitte, la Durand-Ruel. Şi cum vrea bani, întinde pălăria: « Pentru doamna cu care mi-am petrecut noaptea ». Iar pentru că Durand-Ruel refuză să-i dea, Lautrec se postează în faţa galeriei ca să cerşească, slobozind tot felul de insulte la adresa negustorului şi aţîţînd gloata de gură-cască.

Parcă ar fi un roi de muşte care zboară şi nu încetează să-l hărţuiască. Pentru numele lui Dumnezeu, ce vor de la el ? Ce naiba vor de la el aceste muşte blestemate ? Lautrec explodează, apoi se linişteşte, izbucneşte în rîs – un rîs, spune Natanson, plin de tristeţe, care « nu seamănă cu rîsul de altădată, aşa cum nu seamănă cu prietenii morţi, acei prieteni care ne apar în vise ». Lautrec se teme.

Doarme cu « cîrligul pentru ghete »: numai aşa se va putea apăra dacă va fi atacat. Dar duşmanii lui sînt nenumăraţi. Pînă şi microbii s-au coalizat împotrivă-i. Atelierul îi e bîntuit de ei. Microbi! Pretutindeni, numai microbi! Ce ? Cum ? Trebuie să vezi cum mişună gîngăniile astea afurisite. Răbdare! Lautrec cumpără gaz şi-şi stropeşte podeaua.

Cu discreţie, a fost tocmit un paznic care să-l supravegheze. De vreme ce nu se pleacă în Japonia, se vorbeşte de o vacanţă în Italia. Pentru moment, acest paznic va face să fie ocolite scandalurile prea mari. Măcar de ar reuşi să-l facă pe Lautrec să bea mai puţin! Oricum, îl va feri de tovărăşiile întîmplătoare. Lautrec l-a încuviinţat pe lîngă el pe acest paznic fără nici o greutate: îl prezintă cunoştinţelor ca pe comisarul de poliţie din cartierul său. Dar bineînţeles, noaptea, împreună cu Pamela, pornesc să facă razii prin vecinătate.

Plicticos e că acest comisar de poliţie nu rezistă de loc la băutură. Dar absolut de loc! După fiecare raită Lautrec e nevoit să-l lase beat mort în vreun bar. La începutul anului 1899, Jane Avril, credincioasă pictorului căruia îi datorează, spunea ea, celebritatea, îi comandă un nou afiş. Lautrec execută o compoziţie neîndemînatecă, chinuită, de

o imaginaţie aproape perversă, în care pune o cobră să înlănţuie trupul aplecat al dansatoarei. Afişul nu va fi folosit. Cam în aceeaşi perioadă, în februarie, Lautrec litografiază scene absurde, delirante, în care desenează, printre alte personaje, un cîine cu un lornion la ochi, cu o pipă în fund, cu pinteni la labe şi cu testiculele din cale-afară de mari.

Coşmaruri. Halucinaţii. Lautrec se străduieşte să îmblînzească un elefant din carton. Se luptă. Se istoveşte luptînd cu duşmanii. O haită de foxterieri latră pe urmele lui. Şi mai e şi animalul acela, cît toate zilele, care se caţără, animalul fără cap care încearcă să-l încolţească în pat şi să-l zdrobească. Lautrec, îngrozit, cu trupul scăldat în sudoare, se ghemuieşte sub cerceafuri. « Iată ce ne aşteaptă! » prezisese odinioară pictorul în urma aventurii cu Roza Roşcovana, într-o zi pe cînd privea împreună cu Gauzi o reproducere după *Nebunul* de Andre GilI. S-au scurs de atunci zece ani. Astăzi, Lautrec iese în pantaloni roşii, cu o umbrelă albastră în mînă şi ţinînd sub braţ un cîine din faianţă. Alcoolul şi-a desăvîrşit opera. Alcoolul şi boala Venerei. Alcoolul şi disperarea. Lunga sinucidere s-a săvîrşit.

Cu cincizeci de ani în urmă, un nepot al faimosului Pinel, medicul care a făcut atît bine nebunilor, înfiinţa la Neuilly, bulevardul Madrid, la nr. 16, un azil de alienaţi într-o fostă reşedinţă din secolul al XVIlhlea, castelul Saint-James.

Condusă astăzi de către doctorul Semelaigne, această instituţie de prima mînă nu primeşte decît un număr restrîns de bolnavi – cel mult cincizeci şi cinci: douăzeci şi cinci de bărbaţi şi treizeci de femei, făcînd parte din familiile mai înstărite. Costul pensiunii se ridică pînă la cinci sau şase sute de franci pe lună[1].

Castelul Saint-James se ridică în mijlocul unui parc de

[1] Aproximativ 100.000 de franci. Azilul Saint-James nu mai există. A dispărut în 1921.

şase hectare înconjurat de arbori centenari, înveselit de ronduri de flori, de tonele, de fîntîni şi de grote, de statui de Pajou sau de Lemoine; gîndul te duce, cînd îl vezi, la Fragonard, la Watteau, la îmbarcarea pentru Cytera. Amenajările din interior nu sînt cu nimic mai prejos de frumuseţile exteriorului. Nimic nu a fost precupeţit pentru a atenua melancolia inerentă actualei destinaţii a acestor locuri odinioară menite plăcerilor. A fost respectată eleganţa, luxul de bun gust, au fost păstrate lambriurile, parchetele frumoase, oglinzile uvrajate, împletind rafinamentele trecutului cu binefacerile igienei moderne. Apartamentele bolnavilor se bucură de tot confortul dorit. Unele au chiar cîte trei camere, o sală de baie, o grădină aparte.

În acest loc a fost adus Lautrec într-o dimineaţă de la sfirşitul lunii februarie.

De cîtăva vreme, proiectele de călătorie fuseseră părăsite definitiv, devenite de prisos din pricina dezechilibrului din ce în ce mai evident al artistului. Tot mai des se punea problema unei eventuale internări, a unei cure forţate de odihnă şi dezintoxicare. Bourges, în calitatea lui de medic, găsea inevitabil mai de vreme sau mai tîrziu acest lucru. Dar o asemenea măsură îi înspăimînta pe toţi; nici contesa Adèle şi nici Tapié nu reuşeau să se împace cu această soluţie; iar Joyant era îngrozit. Cît despre contele Alphonse, care fusese avertizat, el se abţinea, nevoind să ia nici o hotărîre. Nu se va opune pînă la urmă dacă se va lua această decizie, dar înţelegea să rămînă « alb »; în ceea ce-l priveşte, găsea « revoltător... acest atentat la libertatea de a bea a poporului francez, ca şi a popoarelor vecine ». Se purtau discuţii. Totul se tărăgăna, pînă cînd o criză puternică de delirium tremens l-a doborît pe Lautrec în strada Moulins. Trimiterea lui într-o casă de sănătate nu mai putea fi ocolită. În dimineaţa următoare, cîţiva medici şi infirmieri puneau mîna pe pictor în uşa atelierului, îl imobilizau într-

o trăsură şi îl duceau la Neuilly.

De atunci, Lautrec urmează un tratament. După cîteva zile de dietă şi de apă curată, iese din tenebre. Unde se află ? îşi inventariază odaia, camera asta mică cu tapete grele, luminată de o fereastră zăbrelită şi cu gemuleţe mici pătrate. Şi căminul este înconjurat de zăbrele. Pe masă se află o lampă cu ulei. Odaia dă într-o altă cameră, unde se află un bărbat de vreo cincizeci de ani, cu mustaţă, părul tuns scurt, pometii ieşiţi, fruntea cam scofîlcită, arcadele sprîncenelor proeminente. Cu mintea înceţoşată, Lautrec, pe care în răstimpuri îl orbeşte furia sau îl deprimă neliniştile, se zvîrcoleşte în celula sa. Ce se întîmplă ? Nu-şi aduce aminte de nimic. A slăbit. Sub perii bărbii, obrajii s-au adîncit. Mîinile îi tremură, îi este sete.

Cu limba îşi umezeşte buzele; sînt subţiate, golite de sînge. Unde se află ? Mai întîi se enervează, apoi se prăbuşeşte iar. Gîndurile nu mai prind cheag. Îl năpădeşte o teamă nedesluşită. Ţipă. Se zbate. Omul de alături se apropie, caută să-l liniştească. Lautrec îl priveşte. Se uită apoi pe fereastra zăbrelită îndărătul căreia pogoară amurgul acestei zile de martie...

Îndurerată, contesa Adèle îşi priveşte fiul.

Încetul cu încetul, pictorul pare să-şi revină, să iasă din starea de coşmar. E ca un orb care dibuie. Încet-încet, norii se destramă, se face lumină. Dar camera asta e o celulă de nebun! Este internat. Acest om care-i vorbeşte cu blîndeţe, e un paznic! Lautrec pătrunde uşor în lumea realităţii – o realitate mai îngrozitoare decît fantasmele plăsmuite de friguri.

Şoc.

Biciuite, reacţiile intelectuale ale artistului devin mai repezi, deşi încă destul de prost legate între ele. Continuă uneori să-l răscolească mîniile, vociferează, dar încearcă să se stăpînească: în curînd este socotit destul de docil ca să i se îngăduie plimbări în parc sub supravegherea paznicului. Lautrec cercetează arborii, statuile, ruinele unui templu al

zeului Amor, resturile unui canal îngust care duce la Sena; graţii ale veacului al XVIIIblea, dragălăşenii, petreceri galante. Aruncă o privire spre ceilalţi bolnavi.

Pe măsură ce-şi recapătă luciditatea şi îşi dă seama mai limpede de situaţia în care se află, simte mai crîncen chinul de a fi ţinut prizonier. Se înăbuşă. Dar tace, nu se plînge. Din instinct, presimte că trebuie să folosească viclenia. Măcar dacă ar putea bea. Îi este sete. Sete! Pe masa de toaletă se află o sticlă de apă de Botot[1]; o dă pe gît cu lăcomie.

Starea lui Lautrec se îmbunătăţeşte, şi încă mult mai repede decît s-ar fi crezut. Începînd din 11 martie, contesa Adèle îi poate scrie lui Joyant « Citeşte şi se distrează puţin desenînd ». În sanatoriul doctorului Semelaigne sînt încurajate, atîta vreme cît nu prezintă nici un pericol, cele mai mici capricii ale bolnavilor. Pensionarii săi înfrumuseţează sau devastează după bunul lor plac grădinile ce le-au fost puse la dispoziţie; o femeie creşte într-un colţ al parcului cîţiva iepuri; alţi bolnavi, ca şi Lautrec, pictează sau desenează: nu e numai el în situaţia asta.

În apropierea bucătăriilor, a cules o pană de becaţă, (becaţă care, bagă el de seamă, nu a figurat în menu) şi şi-a modelat un penel japonez. Cu puţină sepia, execută o marină. Apoi schiţează portretele tovarăşilor săi de închisoare. În minte i se înfiripă un plan. Desenînd, arătînd că este acelaşi artist talentat, va dovedi că n-au nici un drept – dar nici unul!- să-l ţină claustrat printre aceşti nebuni. El, fiinţa liberă, să fie azvîrlit între aceste ziduri! – un temnicer îl urmează pas cu pas. Toată făptura lui se răzvrăteşte. Se gîndeşte la cartea despre şoimărit pe care i-o dăruise tatăl său acum douăzeci şi trei de ani cu o dedicaţie în care gentilomul ridica în slăvi viaţa în aer liber, la lumina zilei, libertatea. « Tată, scrie Lautrec, ai

[1] Apă de dinţi pe bază de alcool aromatizat cu anason, cuişoare, scorţişoară şi esenţă de mentă.

acum prilejul să arăţi că eşti un om cinstit. Sînt închis, or, tot ce este ţinut în captivitate, moare ».

Numai de n-ar fi pus alături, fie-vă milă, de toţi acei care-l înconjoară. Vecinii lui sînt « dezgustători ». El nu e din aceeaşi tagmă cu ei. Cine-ar putea îndrăzni să-l compare cu domnul acela bătrîn şi maniac care fură pălării, le ascunde în fundul parcului, « îşi face nevoile în ele » şi apoi îşi potriveşte deasupra bretelele ? Lautrec nu suferă numai din pricina pierderii libertăţii, ci şi pentru că este umilit.

E pornit împotriva celora care l-au internat. Memoria continuă să-l fie înceţoşată; amintirile cele mai puţin confuze ţin de trecutul îndepărtat. Dar ghiceşte, reconstituie împrejurările care l-au adus aici, tună şi fulgeră împotriva lui Tapié şi Bourges; ei sînt de vină. E pornit, dar se sperie. Îl macina teama că ar putea fi reţinut la nesfîrşit în acest azil – ca această nebună, internată în sanatoriu de patruzeci şi şapte de ani. Porţile unui ospiciu pentru oameni bogaţi, o dată ce s-au închis, se gîndeşte Lautrec, cine poate şti cînd se vor mai deschide ? Bolnavii bogaţi sînt clienţi prea buni a căror vindecare nu te hotărăşti s-o constaţi decît cu părere de rău. Ce fel de recurs pot face aceştia împotriva « complicităţilor familiale şi medicale, de bună credinţă sau interesate » ? Nu va fi oare « zăvorît aici » pentru totdeauna ?

Lautrec desenează cu înfrigurare. Dacă amnezia nu i s-a spulberat cu totul, în schimb degetele păstrează intactă amintirea formelor. Se mişcă parcă singure muşcînd hîrtia. Face desene pripite, care-i trădează agitaţia. Dar şi-a luat avînt.

Pe la mijlocul lunii martie, medicii încuviinţează să primească vizite. Lautrec îl cheamă de îndată pe Joyant şi-l roagă să-i facă rost neîntîrziat de « pietre zgrunţuroase şi de o cutie de acuarele cu sepia, pensule, creioane pentru litografii, tuş de bună calitate şi hîrtie. Vino repede şi trimite-l pe Albert ca ştafetă ».

Joyant soseşte în goană cu neliniştea în suflet. Scrisoarea lui Lautrec, plăcută, spontană, l-a liniştit fără îndoială în ce priveşte starea bolnavului. Dar această internare, oricît de necesară ar fi fost, oricît de justificată ar fi părut, continuă să-l neliniştească şi să-l nedumerească. Există vreun temei ca « un artist de o asemenea sensibilitate » să fie tratat ca un bolnav oarecare ? Şi lui îi este teamă, ca şi lui Lautrec, ca şederea de pe Avenue Madrid să nu se eternizeze. « Nebunia bogaţilor, se gîndeşte el, comportă prea multe riscuri ». O emoţie de nedescris îl cuprinde atunci cînd după ce a străbătut sălile de onoare, se îndreaptă « prin nişte uşi scunde, scări şi coridoare strîmte », străpunse de ferestruici înguste, spre odaia infirmului.

Lautrec îşi primeşte prietenul ca pe un « eliberator ».

Joyant reprezintă în ochii lui contactul reînnodat cu lumea dinafară, o gură de aer proaspăt.

Este liniştit, judecă cu limpezime. Îi arată lui Joyant primele sale crochiuri, pana de becaţă. « După ce am să fac un număr de desene, n-or să mă mai poată ţine aici! Vreau să plec, n-au dreptul să mă închidă. »

Cei doi prieteni se plimbă prin parc. Lautrec îl duce pe Joyant să admire vestigiile vechei « nebunii », o, ironie!

Paznicul se îndepărtează. Pictorul se întoarce spre Joyant şi îşi înalţă privirea spre el.

« Ajutor! » îi spune.

Cîteva persoane se mirau fireşte că nu-l mai întîlneau pe Lautrec. Cei care se pretindeau mai bine informaţi dădeau ca sigură ştirea că se află într-un ospiciu, la doctorul Blanche. Toţi îşi închipuiau că este o glumă, o farsă pusă la cale chiar de Lautrec. Cu toate acestea, la 18 martie, *L'Écho de Paris* confirmă ştirea, nu însă fără a încurca datele şi a îndulci unele fapte: Lautrec a fost lovit în ajun de o « indispoziţie » într-un « local din vecinătatea Operei » şi a fost nevoie să fie transportat într-un

sanatoriu. În faţa acestei informaţii prudente, reluată în zilele următoare de toată presa, un cuvînt le trece deodată tuturor prin minte: nebunie. Şi pe loc prinde temei.

Apucăturile sale independente, vorbirea pe şleau, cuvintele de duh, i-au iscat lui Lautrec fără ca el să dorească, fără ca măcar să ştie, multe duşmănii. Se grăbesc toţi să-l zdrobească. Lautrec – un « nedisciplinat » un « om lipsit de orice măsură » – e un om sfîrşit; din balamuc nu mai iese el viu. De altfel e nebun nu de ieri şi nici e alaltăieri, ci de cînd s-a născut. « Era firesc să sfîrşească aşa, scrie un oarecare Alexandre Hepp în *Le Journal* din 20 martie. Toulouse-Lautrec avea în el chemarea casei de nebuni. L-au închis ieri şi de aici înainte nebunia va semna pe faţă tablourile, desenele şi afişele acelea în care ea sălăşluia şi pînă acum, dar anonimă... Înrîurirea fizicului său a avut şi ea fireşte o greutate, şi de sute şi sute de ori, în chipul cel mai ciudat, trupul artistului pare a fi acţionat direct, cu amărăciune, omeneşte asupra personalităţii sale, de parcă n-ar fi avut un suflet care să se elibereze... În faţa talentului său, nimeni nu avea talent, în faţa sufletului său, nimeni nu avea suflet. Lumea nu era alcătuită decît din cretini, din mizerabili, din tîrîturi; locul tuturor bărbaţilor era, după el, la Sainte Anne[1], la Mazas[2] sau în acvarium; pentru femei era şi mai simplu – la păşune... » La 28 martie, un cronicar de la *L'Écho de Paris,* Lepelletier, vorbeşte despre Lautrec cu şi mai multă neruşinare, o neruşinare cu atît mai izbitoare cu cît pare mai bine informat şi dă dovadă de o cunoaştere psihologică nu tocmai primară.

Printr-o ciudăţenie de caracter care părea un fel de pedeapsă morală, ca o repercusiune a mîniei divine asupra celei de a şaptea generaţii, acest sărman băiat, atît de prost alcătuit, atît de stîngaci, de disgraţios, era un

[1] Azil de alienaţi la Paris. *N.R.*
[2] Închisoare la Paris. Dărîmată în 1898 – *N.R.*

feminist înflăcărat. Se dădea în vînt după dragoste. Părea să ispăşească, prin goana lui neîmplinită, dezmăţul prea fericit al acelor conţi de Toulouse şi să răscumpere prin înfrîngerile sale continue frecventele lor victorii galante. Era chinuit de dorinţa de a fi iubit, de a inspira pasiune. A fost un Don Juan cocoşat, urmărind idealul printre cele mai vulgare realităţi. Ar fi putut fără îndoială arăta şi el lista celor « miile tre » *iubiri, dar aceste o mie şi trei nume de femei figurau în acelaşi timp şi pe registrele pe care le tria dl. Will, la prefectura de poliţie. Dezmăţul banal, caravanele de comis-voiajori pe care le organiza cu plăcere Toulouse-Lautrec şi în care îi atrăgea pe tovarăşii săi, au contribuit desigur, alături de iritarea pe care i-o pricinuia sentimentul propriei dizgraţii fizice şi a decăderii morale, la alunecarea sa spre celula ospiciului.*

Acum, în acest paradis ciudat al degenerării umane, în această Valhalla bizară a casei de nebuni, care nu-i înspăimîntă decît pe nenorociţii care mai sînt încă chinuiţi de raţiune, el gustă din plinătatea fericirii posibile. Se bucură fără stavilă de ceea ce-şi închipuie el că este puterea sa, frumuseţea, talentul său, pictează nesfîrşite fresce, execută cu o măiestrie ameţitoare pînze nedefinite; în acelaşi timp îmbrăţişează trupuri admirabile, îl înconjoară forme mlădioase şi armonioase, iar voluptăţi mereu renăscînde îi inundă fiinţa gata oricînd să guste senzaţii veşnic noi. Graţie acestei fericite rătăciri, el pluteşte departe de hidoşeniile şi tristeţile lumii, spre insulele fermecate peste care domneşte. Nu mai vinde artă, nu mai cumpără iubire: este cucernic.

Aceste articole, această dezvăluire a cazului Lautrec, în ciuda deformărilor şi a erorilor, îi consternează pe prietenii pictorului, în vreme ce artistul, încrîncenat să-şi demonstreze sănătatea spiritului său, integritatea talentului, trudeşte fără răgaz ca să-şi afirme din nou măiestria, aceste articole nu sînt ele oare menite să-i

zădărnicească străduania, să confirme că ar fi fost o greşeală să nu fie internat, că locul lui este într-un azil şi nicăieri în altă parte ? Desigur că ici şi colo s-au făcut auzite glasuri care s-au ridicat în favoarea lui Lautrec. *La Presse* a cerut explicaţii în privinţa măsurilor luate faţă de pictor: este cu putinţă ca « artistul original », « maestrul afişului* », « litograful minunat » să fie cu adevărat nebun ? Se zvoneşte că a fost internat « în urma sfatului unei persoane din preajma sa, pentru că se deda, se spune, la cheltuieli exagerate ».

Care este adevărul ? Să se dea lămuriri, justificări, « trebuie să se dea un răspuns cît mai grabnic, spune *La Presse,* spre a nu da temei în continuare unor bănuieli îngrozitoare ».

Dar acest articol, jignitor pentru contesa Adèle, se pierde în noianul vocilor ostile, al lătrăturilor javrelor. Joyant ar dori să dea o mare lovitură. Se gîndeşte la *Le Figaro,* la criticul acestei gazete care nu este altul decît Arsene Alexandre. Se întuneşte cu el şi fără greutate îl convinge să-l însoţească la Saint-James. Va fi de ajuns ca Alexandre să spună ce a văzut ca să se pună capăt revărsării de venin, şi să-i spulbere urmările.

Lautrec se simte şi mai bine de cînd i s-a dat voie să se plimbe împreună cu paznicul prin împrejurimile castelului. Îl primeşte pe Alexandre şi pe Joyant cu mult haz. « Aţi venit să-mi luaţi un interviu ? » îi întîmpină el de la intrare: articolul din *Le Figaro* va cîntări greu, o ştie el prea bine, la viitoarea lui eliberare. E foarte bine dispus, glumeşte. Zărind pe masa salonului de primire, unde l-a găsit pe Alexandre şi Joyant, nişte sticluţe cu lichior, face pe măscăriciul: « Chinină, n-o să-ţi dăm! » Face onorurile parcului, ale serelor, ale umbrarelor de viţă, culege violete, îşi expune proiectele artistice. A doua zi, la 30 martie, Arsene Alexandre, sub titlul *O vindecare,* publică o zguduitoare relatare a vizitei sale: « M-am liniştit şi îi liniştesc şi pe alţii, scrie el... Am văzut un nebun plin de

înţelepciune, un alcoolic care nu mai bea, un om pierdut care nu a arătat niciodată atît de bine... Există o vitalitate atît de puternică la acest aşa-zis osîndit, o asemenea rezervă de forţe la această pretinsă stîrpitură, încît chiar cei care l-au văzut căutîndu-şi pieirea sînt stupefiaţi să-l regăsească atît de reîmprospătat. » Articolul lui Alexandre afişează, fără îndoială, în euforia lui, puţin cam prea multă încredere; fiecare îşi slăveşte sfîntul. Oricum, scopul este atins: articolul curmă bîrfelile răuvoitorilor. Dar are o altă urmare: douăzeci şi patru de ore mai tîrziu, se întruneşte un consult al medicilor de la castelul Saint-James, unde Lautrec începe să fie considerat mai degrabă un bolnav cam incomod. Timp de un ceas, doi psihiatri, doctorii Dupre şi Seglos, îl sondează cu fel de fel de întrebări. Ei constată în raportul lor că în timpul discuţiei Lautrec « nu a manifestat în nici un moment semne de nelinişte emoţională, de enervare, sau de depresiune intelectuală. Mai mult, continuă ei, un examen foarte atent nu ne-a permis să discernem nici una din concepţiile delirante speciale, relatate în raportul nostru precedent. » După ce au conchis că e vorba de o ameliorare evidentă, au terminat declarînd:

Nu încape îndoială că această ameliorare, de dată recentă, nu poate fi menţinută şi nu poate dura decît dacă convalescentul este ţinut în aceleaşi condiţii de igienă fizică şi mintală, în consecinţă, recomandăm ţinerea d-ui Henri de Toulouse-Lautrec în sanatoriul unde şi-a recăpătat sănătatea, timp de încă vreo cîteva săptămîni.

Data exactă şi ieşirea din sanatoriu nu vor putea fi fixate decît după o nouă examinare şi conform aprecierii medicului curent, doctorul Semelaigne. Aceste măsuri sînt cu atît mai uşor de executat cu cît convalescentul nu este deloc refractar la o prelungire a şederii pe care o suportă de altfel foarte bine, ţinînd seama că doctorul Semelaigne a autorizat, în ultima vreme, ieşiri de probă care să

pregătească ieşirea definitivă.

Această ultimă apreciere corespunde adevărului: Lautrec, acum că lucrurile au luat o întorsătură mai favorabilă, se simte uşurat. « Captivitatea » sa va lua sfîrşit în curînd. Se înarmează cu răbdare. S-a înseninat.

Prietenii vin acum unul după altul în avenue Madrid: Gros-n'arbre, Viande Crue, Adolphe Albert, Thadée Natanson... Se înregistrează şi cîteva absenţe, dar Lautrec se preface că nu le bagă în seamă. Dacă n-ar fi slăbiciunea, pielea argiloasă, obrajii scofîlciţi, privirea plumburie (Arsene Alexandre a exagerat mult impresia de sănătate lăsată de pictor), Lautrec ar aduce nu arareori cu omul de viaţă de odinioară. Rîde. Glumeşte, porecleşte azilul « Madrid-les-Bains » sau « Saint-James-Plage ». Bătîndu-şi joc de propriu-l alcoolism: « Unde mai pui, exclamă el, că nici unui prieten nu i-a trecut prin gînd să-mi aducă puţin alcool într-o sticluţă de buzunar măcar! » O simplă glumă ? da, pentru că în cursul plimbărilor pe care le face cu temnicerul său nu încearcă de loc să bea; are chiar cu totul alte intenţii: răutăcios, îl îndeamnă pe « îngerul său păzitor » să-şi dea el în petec încercînd – şi este încîntat cînd izbuteşte – să-l aducă cherchelit în avenue Madrid. La fel de răutăcios îşi descrie tovarăşii de azil, ideile lor fixe şi, explicînd actele destul de neroade ale cutărui sau cutărui pensionar, exclamă jubilînd ca altădată: « Cum ? Nu-i frumos ?... Ce ? Splendid! În afară de asta, rămîne un om încîntător, distins. Şi nu-i de loc prost. Bineînţeles, niţel cam sărit, ce vrei ? »

Alteori, totuşi, năduful ce-l răscoleşte pe dinăuntru iese la iveală, dezvăluind preocupările lui adevărate, dureroase. Rîsul îi îngheaţă. Plin de amărăciune, îi descrie pe cei cu care-şi împarte captivitatea: « Au manii – scrîşneşte el – pe care în veci nu le-ai putea ierta celor care i-au închis aici. » Se înfierbîntă, bombănind împotriva medicilor psihiatri:

« încă unii care-şi închipuie că bolile şi bolnavii au fost anume inventaţi pentru ei! » Cu arţag, se gîndeşte la Bourges şi la Tapié. Se va răzbuna! Cu un glas pe care ura îl face să tremure, mormăie, stîlcind cuvintele: « Am să-i smulg favoriţii... şi am să mă şterg cu ei... Da, am să mă şterg cu ei!... » în faţa cuştilor din Grădina zoologică, unde se duce adeseori cu paznicul său, Lautrec se opreşte îndelung, cu sufletul plin de o compătimitoare prietenie pentru aceste animale, pentru furnicarul şi tatu-ul său, pentru soarta lor de a nu cunoaşte niciodată libertatea, împins de dorinţa de a fugi cît mai degrabă din închisoare, munceşte fără răgaz. În celula-i devenită atelier îngrămădeşte desene, acuarele, picturi, litografii. A făcut şi portretul temnicerului său, un portret în tonuri portocalii şi cenuşiu-albăstrui, din care răzbate tristeţea. Cu ajutorul creioanelor colorate, desenează capul unui bătrîn internat, un chip de o mare blîndeţe, aureolat de o omenie îndurerată şi resemnată: fără îndoială că o compasiune dintre cele mai puternice e la obîrşia acestei opere de o patetică intensitate.

Dar spectacolele pe care i le oferă acum viaţa îl interesează pe Lautrec mult mai puţin decît fantomele trecutului. Acestea sînt pretutindeni, prezente în jurul lui, trăgîndu-l îndărăt, amintindu-i ceea ce a fost, făcîndu-l să uite ceea ce e. Folosind mai ales creioane colorate, dar slujindu-se în acelaşi timp şi de plumb sau de tuş, de pastel ori de sanguină, Lautrec, aplecat asupra hîrtiei, desenează acele scene de circ de atîtea ori văzute în zilele îndepărtate, cînd Princeteau îl ducea la Fernando.

Cu o strădanie supraomenească, dezgroapă din adîncurile memoriei amintirea acestor scene pînă în cele mai neînsemnate amănunte, reconstituind cu o precizie uluitoare exerciţiile clovnilor, dresorilor, dansatoarelor pe sîrmă, acrobaţilor, călăreţelor de înaltă şcoală. Şi această minune nu o săvîrşeşte o dată, de două ori, de zece ori:

execută una după alta treizeci şi nouă de lucrări[1].

În aceste lucrări – cu o singură excepţie – Lautrec detaşează personajele pe un fundal de bănci goale. Clovni, cai, dresori de maimuţe par să se mişte în afara timpului, în afara vieţii, asemenea chipurilor ce apar în visurile noastre şi care se agită molcom, învăluite în tăcere. Trecut; absenţă; o viaţă moartă. Amănuntul « băncilor goale », fără îndoială involuntar, cu siguranţă involuntar în repetarea lui, sfîrşeşte prin a produce un sentiment de nelinişte de neînvins. Cînd Lautrec i-a întins desenele de circ lui Thadée Natanson, acesta a început să vorbească, să vorbească, fără întrerupere, de teamă ca pictorul să nu bage de seamă cît de tare îi apasă inima aceste imagini ale unei lumi stinse. « Îl vom revedea oare vreodată pe Lautrec cel de odinioară ? » se întreabă Natanson[2].

Melancolică întrebare! Ar fi exagerat să se caute în aceste desene cea mai mică urmă de delir. Dar unde să fie oare acea aeriană şi ascuţită libertate de odinioară ? Ce importanţă au cîteva greşeli de proporţii, anumite stîngăcii! Neplăcut, neliniştitor este că aceste desene miros a ulei. N-au nimic aerian. Le lipseşte scînteia magică. Le lipseşte geniul, sau dacă îl au cumva, atunci reflectă celălalt aspect, acea beznă a geniului, acea parte întunecoasă şi clocotitoare, din care ţîşnesc marile opere; creaţiile geniale sînt dansuri deasupra prăpastiei. În aceste desene există ceva prea scontat, prea elaborat; dar şi ceva crispat, expresia unei ameţeli tragice.

---

[1] Dintre aceste desene *(Circul),* douăzeci şi două au fost publicate în album de Manzi-Joyant, în 1905. Celelalte şaptesprezece au apărut în 1931 în ediţia *Librairie de France.* În 1952 *Editions du Livre* le-a reprodus pe toate.

[2] Pentru a explica această persistenţă a temei băncilor goale, a fost lansată ipoteza că Lautrec s-ar fi dus să asiste împreună cu paznicul său la repetiţiile circului Molier din strada Benouville, nu departe de castelul Saint-James. Ipoteză fără nici o bază: nici o reprezentaţie nu a fost dată la Paris de către acest circ în cursul anului 1899, timp în care animatorul acestuia se afla în călătorie în străinătate.

Lautrec cel de după criză nu mai este acelaşi cu cel dinainte de criză. Zdruncinat de săptămînile pe care le-a trăit, de cumplita încercare a ospiciului, se va regăsi el oare ?

Şi Misia a venit să-l vadă. Pentru Lautrec ea e « Rîndunica », « Porumbiţa lui cu ramura de măslin », vestitoarea libertăţii după care tînjeşte. Nu şi-a plătit oare destul de scump această libertate cu desenele, cu acele cincizeci de lucrări realizate de cînd şi-a recăpătat luciditatea ?

O imploră acum neîncetat pe mama sa să intervină pe lîngă medici. Neputincioasă în faţa fiului, contesa Adèle, care poate că se învinuieşte cumva că i-a pricinuit atîta suferinţă, sfîrşeşte prin a ceda.

La cererea ei, doctorii Dupre, Seglos şi Semelaigne se întrunesc din nou la 17 mai. Deşi mai constată la pictor « un uşor tremur » şi oarecari « tulburări ale memoriei », încuviinţează ieşirea lui din castelul Saint-James. Totuşi, adaugă ei, « din pricina amneziei, a caracterului schimbător, a inconsistenţei voinţei, este absolut necesar să i se asigure d-lui Henri de Toulouse-Lautrec, în viaţa lui de afară, condiţiile materiale şi morale ale unei supravegheri continue, menită să-l împiedice să recadă în obiceiurile sale toxice, pricinuindu-i-se astfel o recădere mai gravă decît primele accidente ».

Două sau trei zile mai tîrziu, Lautrec părăseşte ospiciul.

II. CORNACUL ŞI BASTONUL

Vai, sărmane Yorick!... L-am cunoscut, Horaţio! Era un băieţandru hîtru şi plin de neastîmpăr.

SHAKESPEARE: *Hamlet*

« Cornacul meu, un om de lume scăpătat... » le şopteşte Lautrec la ureche prietenilor săi după ce-l prezintă pe « Messieu Viaud », tovarăşul în grija căruia contesa Adèle a găsit cu cale să-l lase spre a-l feri de vechile apucături.

Rudă îndepărtată a pictorului, Paul Viaud, un bordelez binevoitor şi plin de tact, este, din mii de motive şi pentru calităţi de tot felul, nimerit pentru rolul delicat ce va trebui să-şi asume. Pe de o parte, festele pe care i le-a jucat soarta l-au pus în situaţia de a accepta o astfel de slujbă. Cum nu are nici legături de familie şi nici interese de afaceri, va putea să i se dedice fără preget lui Lautrec. S-ar putea, pe de altă parte, să nu vadă în această misiune decît o mană cerească. Îl iubeşte pe Lautrec, îl înţelege, iar delicateţea lui, discreţia, buna lui dispoziţie mereu egală, vor şti să-i facă tutela neobservată, să-l facă pe artist să uite că e supravegheat. Şi, în sfîrşit, virtutea capitală, este obligat la o mare sobrietate: debilitatea stomacului său îi interzice consumul oricărui alcool.

Cînd i s-a impus această prezenţă, Lautrec nu s-a împotrivit. Păstrează în suflet groaza clipelor petrecute la trecerea sa prin avenue Madrid. S-a cuibărit în el teama surdă, dar stăruitoare, că într-o bună zi, mai tîrziu, ar

putea să cunoască iarăşi acea dispariţie a propriului său eu. De astă dată, cu creionul în mînă, a scăpat de ceţurile nebuniei. Cum va fi însă data viitoare ? În zilele astea cînd poate gusta, plin de bună dispoziţie, libertatea redobîndită, nu simte decît dorinţa de a se restabili cît mai grabnic cu putinţă. Iar dacă Viaud se străduieşte să-i păstreze iluzia independenţei, el unul se prinde în joc şi primeşte convenţia. Ba e dispus să îndure cu docilitate mai mult decît tutela lui Viaud. Chiar de-ar fi singur, din proprie iniţiativă, s-ar abţine de la băutură: să fie sănătos, bine dispus, să aibă mintea limpede şi sprintenă, memoria promptă şi precisă – alt ţel în viaţă nu are acum. Deocamdată, mai presus de orice este instinctul său vital.

Pictorul zăboveşte prea puţin la Paris. După un dineu la familia Dihau, unde are nesfîrşita bucurie să se găsească lîngă Degas (« Ai reuşit să-mi redai fiul », i-a declarat a doua zi contesa Adèle domnişoarei Dihau) şi o seară petrecută în atelierul din avenue Frochot, care i-a reunit – puţin cam « stingheriţi » – pe prietenii lui cei mai dragi, Lautrec pleacă împreună cu « cornacul » său la Le Crotoy.

Aerul Mînecii, plimbările cu barca cu pînze, pescuitul îl întremează. La începutul lui iulie, se duce la Le Havre, ca să se îmbarce ca de obicei pentru Bordeaux.

Anul trecut intrase de vreo două sau trei ori într-una din acele « bombe », *Le Star* [1], călcate mai cu seamă de mateloţii englezi care se revarsă pe străzile din preajma portului. Se întoarce acum aici nu ca să bea, dar ca să se mai scalde în atmosfera pitorească, tipic britanică, şi mai degrabă nostalgică, a acestor localuri. În fundul sălii *Star*-ului, drapată într-o stofă purpurie presărată de lire aurite, se înalţă o estradă pe care cîntăreţele se produc cu repertoriul lor. Docheri şi prostituate se amestecă printre marinarii ce alcătuiesc grosul clientelei. Cîteodată, în fumul pipelor, în mirosul tabacului gălbui, al aburului de

[1] *Le Star* era situat în strada Général-Faidherbe. Şi-a închis porţile în 1940.

gin şi whisky, un cor îi zice vreun vechi cîntec englezesc.

Lautrec se aşterne fără preget pe desenat. Are tot timpul să ajungă şi la Arcachon! Cucerit de *maid* [1] care serveşte clientela la bar, Miss Dolly – o mutrişoară nostimă, o grămadă de gropiţe şi de bucle blonde – îi cere lui Joyant să i se trimită neîntîrziat material pentru lucru: vrea s-o picteze pe tînăra englezoaică; vrea să-şi pună din nou la încercare forţele creatoare. Dar mai e oare acelaşi Lautrec ? În ciuda *Circului,* în ciuda frazei: « Mi-am cumpărat libertatea cu desene », pe care, ţanţoş, o repetă într-una, nu pare să fie în sinea lui chiar atît de sigur de el.

De cum primeşte pachetul de la Joyant, pictează o sanguină, apoi un portret în ulei al lui Miss Dolly. Lucrarea asta o execută pe un panou de tei, suport pe care-l foloseşte doar de vreo doi sau trei ani şi numai întîmplător pentru portretele sale: înainte de criză, putea fi deseori surprins în atelier muncindu-se să răzuiască cu cuţitaşele sau să netezească cu ajutorul unor bucăţi de piele – « minunat, ce ? » – plăci din lemn.

O pictează pe Miss Dolly într-o bluză de un albastru închis, pe care contrastează un guleraş roz. Lucrare frumoasă, dar care poartă pecetea zbuciumului său. Englezoaica e toată numai prospeţime. Obrazul ei vesel i-a apărut pesemne lui Lautrec ca fiind însuşi chipul speranţei. Numai că pictorul a brăzdat chipul ăsta de cute adîncite cu ajutorul reflexelor, a umbrelor verzui, stigmatizînd cu semnele ofilirii această tinereţe lipsită de griji. Orice nădejde e umbrită de amărăciune.

Cînd îi trimite lucrările lui Joyant, Lautrec îşi roagă prietenul să atragă atenţia « Administraţiei ». Într-adevăr, la ieşirea din azil nu numai că a fost dat pe mîna unui paznic, dar şi existenţa sa financiară i-a fost reglementată, ca să i se organizeze puţin treburile şi « să fie stăvilit de la cheltuieli »[2]. De aici înainte, administratorul bunurilor

[1] Fată (în lb. engleză în original – *N. tr.).*

[2] Joyant.

familiale va depune regulat o pensie fixă, un cont deschis, la un avocat. Un al doilea cont, la acelaşi avocat, va însuma veniturile provenite din vînzările operate de Joyant sau de alţii în favoarea artistului[1], – contul acesta fiind absolut secret « pentru ca administratorul sau familia să nu fie tentaţi să devină mai puţin generoşi şi să mai ciupească din pensia lunară »[2].** Controlul acestei « administraţii » îl va avea Joyant şi îi va sluji cumva de « tutore » lui Lautrec. « Sper ca tutorele meu să fie mulţumit de copilul adoptat », îi scrie pictorul după ce i-a trimis portretul fetei de la bar. Lautrec e de-a dreptul încîntat de acest portret. Se lasă în voia plăcerii de a trăi.

Instalat la *Hotel de l'Amirauté,* pictorul nu se grăbeşte să părăsească Le Havre. L-a întîlnit aici pe Lucien Guitry şi pe Marthe Brandes. Împreună cu ei se duce la Granville, se întoarce la *Star,* de unde îşi ia subiectele pentru două sau trei litografii. A reînnodat aproape în întregime – cu excepţia alcoolului – firul cu existenţa lui de odinioară.

În a doua jumătate a lunii iulie se hotărăşte, în sfîrşit, să se îmbarce pentru Bordeaux. De cum soseşte în Sud-Est, se stabileşte la Taussat, în vila Bagatelle, proprietatea uneia din bunele lui cunoştinţe din localitate, dl. Fabre.

Niciodată şederile lui Lautrec la Taussat n-au fost prea fecunde, iar cea din anul acesta chiar de loc. Scînteia creatoare care l-a înflăcărat pe artist la Havre s-a stins curînd şi dintr-odată. La drept vorbind, în timpul verii n-a pictat nimic. Acum are la dispoziţie o veche balenieră ce aparţine vamei şi în fiecare zi o porneşte în larg cu un matelot numit Zakarie. Aşa încît toate ceasurile le petrece

[1] Valoarea operelor artistului era ridicată. La 29 aprilie, unul din tablourile sale *(Tînără femeie şezînd)* fusese vîndut la licitaţie publică şi costase 1.400 de franci (cam 23-O.000 franci 1958). Tablouri de Lautrec se mai aflau şi la diferiţi negustori, de pildă, la galeria Bernheim. Trebuie să adăugăm totuşi că adesea pînzele lui Lautrec mai erau ţinute şi în pivniţă, mai mult sau mai puţin rătăcite printre alte lucrări. « E excelent, le mai murează niţel! » spunea pictorul.

[2] Joyant

trăgînd la rame, pescuind sau înotînd – ceea ce, de altfel, îi face foarte bine şi îi întăreşte sănătatea. Cînd se înapoiază în toamnă la Paris, pare a fi în perfectă stare, fizic şi moral. Aşa să fie oare ? Lautrec s-a transformat. Cei mai sensibili dintre prietenii lui, Joyant mai ales, simt asta.

« În mecanismul ăsta uman » e ceva, ce anume n-ar putea preciza – dar există ceva ce « s-a rupt ». Curiozitatea lui Lautrec s-a stins. Nimic sau aproape nimic nu-l mai interesează. Rîde, glumeşte. Dar nu mai sînt rîsul şi nici verva de odinioară. S-ar zice că se căzneşte să semene cu sine însuşi.

Se duce în fiecare zi la Bois în trăsurica cu două roţi a lui Calmese, la care e înhămat Philibert. Lipsit de curiozitate pentru noile spectacole ce se perindă prin faţa ochilor, dacă ar vrea să le vadă, se complace mai mult decît înainte în a se reîntoarce la vechile pasiuni. Cele mai multe dintre lucrările sale din această iarnă 1899-1900 – pentru că a reluat paleta şi creionul litografic – au ca subiecte caii, jocheii, amazoanele, în afară de patronul trăsurilor şi de micul ponei, pictorul litografiază diferite scene din lumea hipică şi a curselor: *Jocheul sau Caii de curse*, *Le Paddock, Jochei ducîndu-se la potou, Antrenorul şi jocheul său, Amazoana şi cîinele...* Mai schiţează şi o pînză intitulată *La Curse.* După cum spune Joyant, Lautrec e ca un căprior hăituit care se întoarce la culcuşul său. Şi totuşi, cu ce ochi trebuie că îi priveşte Lautrec pe aceşti oameni şi aceste animale ale turfului, cu cîtă amărăciune în suflet, el, pe care un medic l-a sfătuit să galopeze prin cameră pe-un cal de lemn!

Într-un alt gen, mai legat de preocupările sale ceva mai vechi, Lautrec pictează portretul unei obişnuite a localului *La Souris,* Lucy Jourdan, în timp ce ia masa la restaurantul *Rat-Mort.* Cu puţin înainte de plecarea în avenue Madrid, opera sa vădea, ca factură, o anumită evoluţie. Această evoluţie se precizează acum. Arta sa, chiar de la primele manifestări ale măiestriei, a avut ca dominantă linia. Pe

măsură ce talentul său se manifesta cu mai multă vigoare, linia căpăta şi ea acuitate. Or astăzi linia e părăsită de pictor. Contrar felului său dintotdeauna de a picta, el caută să lucreze acum pe tonalităţi, pe valori coloristice. Mijloc de exprimare nu numai neobişnuit la el, dar chiar înşelător, aproape artificial. Totuşi, înţelegerea picturii este atît de ascuţită la el şi are o asemenea sensibilitate a ochiului, încît de la bun început, în acest nou fel de a-şi trata lucrările, obţine rezultate remarcabile. În por-tretul Lucyei Jourdan, împleteşte de minune luminile, reuşind să redea cu vigoare adevărul psihologic al modelului său, adevărul uman al acelei scene de restaurant elegant. Culorile capătă aici căldură, « rezonanţă », subtilitate.

De ce, totuşi, această schimbare şi cum poate fi ea explicată ? Este cu neputinţă ca pictînd acum astfel, Lautrec să nu fie conştient că lucrările sale sînt pe cale de a-şi pierde tocmai caracteristica esenţială a originalităţii, inimitabila lor « semnătură ». Să fie oare adevărat că vrea să-şi schimbe pînă într-atît tehnica ? Nu e cumva constrîns s-o facă ? Oricum, azi linia îi scapă; ea nu mai are sub degetele sale aceeaşi vibrantă intensitate; pictorul nu mai reuşeşte decît arareori să-i imprime un ritm nervos, explicit şi sobru. Dacă se lansează în valori tonale, nu o face el oare spre a recîştiga în altă parte ceea ce este pe cale să piardă – sau măcar să încerce să caute o alinare pentru acea frustrare despre care luciditatea îi spune că mare leac ? Singurele satisfacţii de care Lautrec s-a bucurat în cursul existenţei sale au fost prilejuite de arta sa. În momentele de neagră melancolie, îi era de ajuns să apuce un creion sau o pensulă ca să uite totul, ca bucuria să încolţească iarăşi în el. Fără artă, viaţa lui n-ar fi fost decît un hău înfiorător. Mai mult ca oricînd, Lautrec nu mai mărturiseşte acum nimic din gîndurile sale lăuntrice. Dar nu avem oare dreptul să ne întrebăm dacă în acele zile de iarnă nu-l frămîntau întrebări lugubre şi stăruitoare ? Are treizeci şi cinci de ani. Ceea ce i-a fost pînă acum

singurul sprijin în aventura vieţii nu-i va fi oare luat ? Gazetăraşii care au scris despre el în vreme ce tînjea între pereţii azilului, să fi spus ei oare adevărul ? Criza din februarie 1899 să fi pus punct carierei sale ? Să nui mai fie dat oare decît să-şi supravieţuiască sieşi ? Oricum, e sigur că acel « la ce bun ? » de odinioară are din nou ecou în cugetul lui. Covîrşit de ceasurile petrecute pe avenue Madrid şi fericit de a fi fugit de acolo, izbuteşte, cinci sau şase luni, să scape de chemarea alcoolului. « Chinină n-o să-ţi dăm! » S-a terminat acum. Lautrec s-a apucat din nou de băutură. Ce-ar mai putea să facă Viaud ? Intervenţiile sale se vădesc a fi din cele mai neplăcute. Îi vine foarte greu sa se încrînceneze într-o severitate de nezdruncinat.

Fără încuviinţarea tacită a pictorului, misiunea sa este sortită eşecului. A-i ţine piept pe faţă înseamnă a se expune unei rupturi, pe care nimeni n-ar mai putea-o repara. Trecîndu-i cu vederea, Viaud se vede nevoit să-l lase pe Lautrec să comande ici şi colo, la *Weber* de pildă, cîte un pahar. Numai că paharele au început să se ţină lanţ. Brusc, Lautrec reîncepe să bea fără măsură.

Cît îi stă în putinţă, Viaud se împotriveşte acestor abuzuri. Chiar şi Lautrec, din fericire, pare să dorească să prelungească acest *modus vivendi* stabilit între ei. Se ascunde ca să bea; iar Viaud nu ştie nici pe departe totul. A băgat de seamă, bineînţeles, bastonul cel nou al lui Lautrec, un baston cu măciulie de argint, cumpărat nu de mult la un anticar italian. Dar nici prin cap nu-i trece la ce poate el sluji: măciulia e scobită şi conţine un recipient din sticlă subţire cam de vreo jumătate de litru, iar în mîner se află dosit un păhărel. In fiecare dimineaţă, Lautrec, în timp ce-şi face toaleta, umple « bastonul de lichior » cu porto, rom sau coniac – adică provizia lui de alcool pentru ziua respectivă.

Prietenii pictorului, cel puţin cei care nu-i încurajează nepăsători, nesăbuiţi, pornirile, sînt mîhniţi, disperaţi de aceste abuzuri. Caută să-l înspăimînte vorbindu-i de

consecinţele beţiilor sale. În culori sumbre, înfiorătoare, ei îi descriu nenorocirile care, inevitabil, vor urma acestor excese. Ţine oare cu orice preţ să se întoarcă la Madrid-les-Bains ? De ce nu e mai înţelegător ? Dar vai! Pe Lautrec îl doare în cot de tot ce e rezonabil. Teama surdă care sălăşluieşte în el nu e de natură – spune Arsene Alexandre – « să-l împiedice, ci dimpotrivă! – să-i grăbească sfîrşitul, prin mijloace a căror eficacitate a fost prea bine dovedită ». Sinucidere, nebunie, moarte rapidă, ei bine, să fie atunci moarte! « Cît despre vinuri şi alte cele, glumeşte Lautrec, nu-mi vorbiţi decît atunci cînd se află toate într-un pahar ». De îndată ce Viaud întoarce spatele, el « îşi umple rezervorul cu combustibil ». Rîde. Viaţa e frumoasă! Rîde! Ah! cum sună acest rîs!

Devine iarăşi agresiv. Pe o doamnă din lumea bună care, maimuţărindu-se, îl felicită pentru lucrările sale, o repede arţăgos: « Hai, lasă! nu te mai sclifosi atîta! » Într-o seară, la *Weber,* cineva povesteşte ultima şotie a contelui Alphonse. Întors la Paris, Templierul – locuieşte lîngă Trocadero, la parterul unei clădiri din strada Boissiere – îi distrează pe toţi cu « aerele lui de bătrîn vînător »[1], care, în oraş fiind, caută fie o vidră ca s-o dreseze, fie un soi de zăbală kirghiză cu ajutorul căreia să strunească un cal nărăvaş, fie un lasso de cow-boy. Într-o după amiază, plimbînduse pe bulevarde cu contele d'Avaray, zăreşte în faţa vitrinei unui bijutier o femeie de rînd care priveşte cu ochii scăpărînd de dorinţă un inel. Luînd-o de braţ, contele o vîră în prăvălie şi, după ce se interesează de preţul inelului – cinci mii de franci[2]-, i-l oferă. « Dar, domnule, nici nu vă cunosc! » exclamă femeia uluită. « Eu cu atît mai puţin, doamnă, răspunde gentilomul, dar nu se poate ca o fiinţă atît de încîntătoare să dorească fără împlinire această podoabă! » Apoi, după ce îşi scoate pălăria cu un gest larg, îşi ia rămas bun şi se întoarce lîngă tovarăşul său

[1] Joyant.
[2] Aprox. 900.000 de frnaci (1958) (N.tr.).

de plimbare nu mai puţin înmărmurit. « Şi risipitorul sînt eu, zice lumea! » exclamă Lautrec. La care un tînăr cu obrazul palid, « cu ochi de căprioară », « înfofolit în lînuri ca un bibelou chinezesc »[1], ce ciuguleşte un ciorchine de strugure sorbind un pahar de apă – a publicat cu trei sau patru ani în urmă un volumaş, prefaţat de Anatole France, şi se numeşte Marcel Proust – răspunde cu glas şovăielnic, insinuant că « asemenea gesturi n-au nimic stupid în ele, ci dimpotrivă, îşi au chiar utilitatea lor: aceea de a afirma rasa ». Fără să-l privească pe Proust, Lautrec fornăie către ceilalţi spunînd, « iată, asta e prostia burghezilor, gata oricînd să rămînă cu gura căscată în faţa unui gest absurd sau a unui apus de soare ». Crezînd că-i face plăcere, Joyant se gîndeşte să-i obţină lui Lautrec decorarea cu Legiunea de onoare; îl introduce la un ministru care-i admiră tablourile, dar pictorul îl întrerupe de îndată pe excelenţa-sa: « V-aţi gîndit bine, domnule ministru, cum o să arăt cu panglica roşie la butonieră pictînd la bordel ? » căci Lautrec, mai e nevoie s-o spunem ? s-a reîntors în strada Moulins.

Cum să-i trezeşti pictorului interesul, cum să-l readuci la o existenţă mai potolită, cum să-i redai gustul de viaţă ? Fără nici un rezultat demn de luat în seamă, Joyant îşi reînnoieşte încercările, i-a asigurat artistului executarea unor portrete ale doamnelor din lumea bună: Lautrec însă a fost la fel de puţin încîntat ca şi modelele sale care, după două sau trei şedinţe, au refuzat să-i mai pozeze, îngrozite de acest pitic diform ce le « scoate oasele prin piele fără milă ». Joyant l-a condus la defilarea manechinelor în casele mari de modă: nici ele n-au reţinut mai mult atenţia lui Lautrec; atitudinile calculate ale acestor femei, frumuseţea lor sofisticată îi displac cu desăvîrşire. Cu întreruperi, Lautrec continuă totuşi să lucreze cîte puţin. În ianuarie, la cererea probabil a familiei Natanson,

[1] Léon Daudet.

execută un afiş pentru *Gitana,* drama lui Jean Richepin, a cărei premieră are loc la 22 ale aceleiaşi luni la teatrul Antoine şi este creată de Marthe Mellot, soţia lui Alfred Natanson. Lautrec nu se dă prea tare în vînt după piesa în sine. Seara repetiţiei generale o petrece la barul teatrului, făcîndu-şi de lucru alături de barman ca să golească rezervele de alcool. Faptul că n-a ascultat o singură scenă din *Gitana* nu-l împiedică de fel să declare sus şi tare că piesa a obţinut « un enorm succes », un « succes nemaiauzit ». « Cum, succes! A fost o cădere cumplită. A fost şi fluierată », i se răspunde. « Se poate, ripostează Lautrec, dar ăia au fost nişte lepre! »

Execută şi cîteva portrete. Pictează portretul, luminos colorat, al iubitei unui prieten de-al său, domnişoara Margouin, modistă de felul ei, o blondă nostimă, « cu obrazul delicat de veveriţă isteaţă »[1], cam copilăroasă, pe lîngă care nici lui nu-i displace să facă pe puştiul şi pe care o numeşte « le Croquesi-Margouin ». Pe de altă parte, dintr-o scurtă călătorie la Villeneuve, aduce un portret al lui Coolus. Într-o bună zi, intrînd în camera lui Coolus, a măturat cu dosul mîinii filele unei piese de teatru la care tocmai scriitorul lucra:

« Gata cu munca! Am nevoie de tine »; conducîndu-l pe « Colette » lîngă un şevalet, îi spune: « Stai aici, o să-ţi fac portretul în maniera lui El Greco! *Lui Grecc... ccoo.* » Simplă vorbă de duh, desigur. Nimic în acest portret nu aminteşte de El Greco.

Numai că aceste lucrări sînt departe de a se face întotdeauna cu uşurinţă, dimpotrivă! Unde este mîna vioaie, înaripată, de odinioară ? Cum Joyant îl duce încă o dată pe Lautrec, spre primăvară, în golfuleţul rîului Somme, pictorului îi vine chef să-l picteze pe un panou de lemn de 1 m 15 cm înălţime în chip de vînător la pîndă şi îmbrăcat în impermeabilul galben. Cîte greutăţi! Cîte

[1] Leclercq.

eforturi! Nemulţumit, Lautrec aproape în fiecare dimineaţă şterge ce a pictat cu o seară înainte, luptîndu-se cu acest portret căruia nu reuşeşte să-i vină de hac, epuizîndu-se – şi epuizîndu-şi modelul – în nenumărate şedinţe de lucru[1]. În aceeaşi perioadă, Lautrec se mai îndeletniceşte şi cu ilustrarea uneia sau a două romanţe de Dihau: *Ochii tăi, În grădina inimii mele...* Pentru cea de a doua melodie face o ilustraţie înfăţişînd un bărbat prăbuşit, în genunchi, la picioarele unei femei cu inima de piatră, cerîndu-i îndurare. Romanţa este destul de « roup »[2], după expresia Iui Lautrec; iar tema tratată este şi ea la fel de « roup ». Dar această temă nu este ea oare pentru pictor, la fel ca şi calul de lemn pe care ar trebui să galopeze, un simbol sfîşietor al propriei sale vieţi ?

Pe la jumătatea lunii aprilie, Expoziţia universală din 1900 îşi deschide porţile. Lautrec – membru în juriu la secţia de afişe – o vizitează în fotoliul rulant. Exploratorii cu care tăifăsuieşte la *Weber,* « africanii », îl poartă în triumf. Dar negrii, dansurile javaneze, elefanţii congolezi, tot ceea ce altădată l-ar fi făcut să exclame: « Minunat, ce ? cum ? Splendid! » nu trezesc în el aproape nici un ecou. Pînă şi pavilionul japonez, către care se simte totuşi atras, îl lasă aproape indiferent...

În mai, scurtîndu-şi şederea la Paris, pictorul se duce în Le Crotoy. Plecînd, îi lasă unui amic de la *Weber* bastonul său scobit. Viaud îi dibuise trucul[3].

Contrar celor întîmplate cu un an în urmă, Coasta Mînecii nu-i reînvie pofta de muncă. Lucien Guitry, pe care

[1] « Nu mai puţin de şaptezeci şi cinci », scria Joyant, care-şi amintea de aceste şedinţe ca de un « supliciu ».

[2] Expresie provenită din engleză echivalînd cu « e mortală » sau « te bagă în boală ». *(N. tr.).*

[3] Prietenul care a primit bastonul, Curnonsky, l-a oferit mai tîrziu muzeului din Albi, unde se află şi astăzi.

l-a întîlnit la Honfleur, îi propune să ilustreze programul piesei *l'Assomoir,* ce va fi reluată cu începere din noiembrie la teatrul Renaissance. Lautrec se mulţumeşte să facă doar o schiţă.

Nimic nu-i mai dă ghes. Dar nimic! La Havre poliţia supraveghează *Le Star* şi celelalte localuri asemănătoare. « S-a sfîrşit cu *bar-maid*-ele! Şi apoi pictorul nu mai are nici bani. *« H. L. and Co.*, tot ce poate fi mai *limited!* »[1] îi scrie el lui Joyant. Invocînd inundaţiile care au distrus viile, pretextînd vînzarea în pierdere a vinurilor, nu vrea oare de fapt administratorul familiei să reducă pensia ce i se dă pictorului ? Iar acest lucru Lautrec nu-l îngăduie. Tună şi fulgeră,. « Exasperare bolnăvicioasă, desigur », constată Joyant, agravată de « lipsa de înţelegere din partea familiei », dar care nu e mai puţin justificată: nu Lautrec a fost acela care n-a respectat înţelegerea.

Artistul se revoltă, îşi iese din fire. Vrea bani. Acest lucru devine la el « o obsesie, o idee fixă ». Hărţuieli. Certuri. Joyant intervine, se străduieşte – spinoasă treabă – să « facă pe tamponul ». Lui Lautrec i s-a pus sare pe rană şi e tocmai ca acei copii arţăgoşi care, dacă sînt bruscaţi, se încăpăţînează să spună nu. Vrea bani, mai puţin ca să dispună de ei ca să-i cheltuiască, cît ca să aibă cîştig de cauză, dintr-o furibundă nevoie de afirmare a propriei personalităţi, « dreptul său la libertate », dreptul său de a uza şi abuza cum îi place de propriile-i zile. În « grija încăpăţînată de a demonstra că există încă », scuturîndu-se de tutela lui Viaud, se porneşte făţiş pe băutură şi bea chiar mai mult decît simte nevoia.

În această stare de spirit se îmbarcă Lautrec la 30 iunie la Havre spre Bordelais. Taussat îl linişteşte. Rămîne aici pînă la sfîrşitul lui septembrie, apoi se duce să-şi petreacă o parte din toamnă la Malromé. Ce toamnă frumoasă a fost în acel an! Sub frunzişul parcului care îngălbeneşte,

[1] Limited lîngă Co. (societate) semnifică o instituţie comercială sau industrială pe acţiuni al căror număr este restrîns şi plafonat (*N. tr.*).

ghemuit la marginea apei, înconjurat de copii, Lautrec rostogoleşte picături irizate pe foile de nuferi. Copiii sînt vrăjiţi de culorile care freamătă, sclipesc şi apoi dispar[1]. Culorile, pictura... O dată mai mult, Taussat l-a « întremat » pe Lautrec. « Ţipaţi cît vă ţine gura », le porunceşte el copiilor, încîntat că îi « face să tresară pe adulţi » şi pe guvernante care, auzind zarvă « încruntă din sprîncene cu un aer dezaprobator »[2]. L-a cuprins din nou dorinţa să deseneze, să picteze. În sufrageria castelului, deasupra căminului, a schiţat o decoraţie murală: un portret al lui Viaud în chip de amiral, tablou ironic în care « cornacul » apare îmbrăcat într-o haină roşu aprins lîngă bordul unei corăbii, avînd în faţă o mare verde-albastră; pe cap are o perucă legată cu o fundă, iar în mînă ţine o mănuşă-muşchetar.

Portretul nu prea progresează însă. Lautrec lucrează din ce în ce mai încet şi cînd pleacă de la Malrome, lasă pînza neterminată. Dar dorinţa de a picta s-a trezit din nou în el, puternică.

Aşa încît, abia ajuns la Bordeaux – pe care şi l-a ales ca reşedinţă de iarnă, preferîndu-l Parisului – caută un atelier, instalîndu-se totodată, împreună cu Viaud, într-un apartament din strada Caudéran, la numărul 66. Găseşte un atelier în strada Porte-Dijeaux, la un negustor de artă pe nume Imberti, de pe aleea Intendenţei, unde are o rezervă, o sală spaţioasă dar destul de prost luminată; soarele nu pătrunde decît printr-o lucarnă.

Lautrec se apucă de treabă cu aceeaşi frenezie de altă dată aproape. Pictează, desenează. Activitate nestăvilită, înfrigurată. Cîtă nervozitate! « Lucrez ca un apucat », îi scrie el lui Joyant la 6 decembrie. *Frumoasa Elena* reprezentată la Grand« Theâtre îl « farmecă ». « Am şi prins-o din zbor » spune el, şi adaugă această precizare: « Elena este jucată de o tîrfă grasă care se numeşte

[1] Povestit de Mary Tapié de Céleyran.
[2] Mary Tapié de Céleyran.

Cocyte. ».

La cîteva zile după asta, asistă, în aceeaşi sală, împreună cu redactorul şef al ziarului *Petite Gironde* la reprezentaţia unei opere de Isidore de Lara, *Messaline.* « Ce frumos! Ce frumos! » repetă el tot timpul cu glas tare. Lumea din jur protestează, dar lui nici nu-i pasă. « E divină! » exclamă el referindu-se la interpreta principală, domnişoara Ganne. Şi deodată, fără să-i spună o vorbă tovarăşului său, se ridică, îşi face drum înghiontindu-şi vecinii şi pleacă. Timp de două zile, închis în atelier, se chinuie făcînd schiţe, cu sufletul înfierbîntat de cele văzute la Grand-Théâtre[1]. Deşi pictează cu migală, încet, deşi se trudeşte ştergînd din ce în ce mai des, Lautrec va executa, în timpul acestor ultime zile ale anului 1900 şi în primele săptămîni ale lui 1901, nu mai puţin de şase tablouri inspirate de *Messaline.* Pictează cu poticneli, dar se înverşunează, execută portrete, cel al bătrînului violonist Dancla de pildă, care, la optzeci şi trei ani, mai susţine încă recitaluri, cel al d-lui Fabre, de la Taussat, cel al unei oarecare doamne, Marthe. Maniera sa devine greoaie. Linia nu mai are nici o vibraţie. Rezultatele sînt adeseori mediocre. Pînă unde îşi dă el oare seama de toate aceastea ? Cînd îi va trimite lui Joyant *Messalinele* sale îi va spune: « I am very satisfied », cred că tu vei fi şi mai mulţumit[2].

Nici cu sănătatea n-o duce mai bine. De mîncat nu mai mănîncă, nu mai are putere, slăbeşte. Ceea ce nu-l

[1] Relatată de Albert Reche.

[2] *I am very satisfied:* (în limba engleză) « Sînt foarte mulţumit ». Cîţiva critici au mizat pe această părere văzînd în schimbarea de manieră a lui Lautrec o lărgire a talentului său. Din păcate nu putem subscrie la o asemenea apreciere. Perioada finală a vieţii lui Lautrec este, în orice caz, cea a unui declin şi, ca să reluăm termenii atît de adevăraţi şi de crud de exacţi ai lui Douglas Cooper, nu putem considera majoritatea lucrărilor pe care le-a executat pictorul în această vreme decît ca o « suită apăsătoare şi tragică » după excepţionala înflorire din anii precedenţi. Este, evident, foarte îmbietor să admiri totul la un artist pe care-l iubeşti, dar e o tentaţie adeseori primejdioasă.

împiedică să bea şi să cutreiere bordelurile. « Trimite-mi neîntîrziat (...) *grîul* necesar ca să putem circula », îi scrie el lui Joyant. Problema financiară n-a fost încă rezolvată şi Joyant nu mai ştie cum să iasă dintr-o « încurcătură în care actorii sînt toţi mai mult sau mai puţin îndărătnici şi neînţelegători unii cu alţii ». Această ceartă îl irită pe pictor peste poate. Nu suportă nici măcar gîndul că ar putea să-i lipsească banii. Bombăne, se răzvrăteşte. Se înăcreşte. El, căruia nu i-a păsat niciodată prea mult de valoarea comercială a operelor sale, se interesează acum de preţul lor. « Văd în *New York Herald* că la vînzările organizate de Mancini există şi tablouri de ale mele. *Will you be kind enough to look about the prices and write me about ?* [1] Dacă Lautrec mînuieşte penelul cu atîta încăpăţînare, nu este oare şi pentru că se gîndeşte şi la un eventual profit ? A trimis lucrări la o expoziţie de artă modernă care a avut loc la Imberti, dar n-a vîndut nimic, deşi, spune el, presa a fost « foarte amabilă cu napii mei ». Se simte încolţit din toate părţile. Se zbate ca o fiară prinsă în laţ. E la capătul puterilor dar continuă, se înverşunează în plăcere, în muncă, de parcă ar vrea să demonstreze celorlalţi şi sie-şi că resursele sale vitale nu sînt atît de ciuntite cum s-ar crede. Viaţa e frumoasă! Între două vorbe usturătoare, încearcă să şi rîdă.

Această febrilitate, aceste abuzuri nu pot dura multă vreme. La sfîrşitul lunii martie, boala răbufneşte cu furie. Lautrec se prăbuşeşte. Picioarele nu-l mai pot duce.

Atacul e de scurtă durată şi de fapt, uşor. Lautrec îşi revine destul de bine şi de repede. Urmează un tratament cu şocuri electrice, i se administrează nucă vomică. « Astfel încît Bacchus şi Venus au fost anihilaţi, îi scrie el lui Joyant, la 2 aprilie. Pictez şi chiar sculptez. Cînd mi se urăşte, mă apuc de poezie. »[2] Mai întîi Guibert (pe care l-a

[1] În limba engleză: « Vrei să fii atît de bun să te interesezi de preţuri şi să-mi scrii ? »

[2] Nu se cunoaşte nici o sculptură şi nici un poem de Lautrec.

desenat alergînd după o bordeleză pe cheiurile portului), apoi Dethomas vin să-l viziteze, ca şi bătrînul său maestru Princeteau. Acum doreşte chiar şi el să se înapoieze la Paris cît mai curînd cu putinţă.

Boala l-a pus jos de două ori; cea de a doua criză, ori cît de uşoară ar fi fost, era un avertisment. O a treia criză, Lautrec o ştie prea bine, va fi necruţătoare, înainte să moară vrea să revadă Parisul.

La 15 aprilie pictorul soseşte în avenue Frochot. Înfăţişarea sa îi uimeşte pe prieteni. Cîtă pustiire în mai puţin de un an! « În ce hal a ajuns! » – exclamă cunoştinţele lui cu mîhnire. Lautrec nu mai e decît propria lui umbră. Merge şontîc-şontîc, cu picioarele ca de plumb. Hainele atîrnă pe el. Şi totuşi, voioşia de odinioară, sarcasmul lui mai ţîşnesc din cînd în cînd. La 23 aprilie, are bucuria să afle că o parte din picturile sale scoase în vînzare la palatul Drouot în cadrul licitaţiei Depeaux au atins o cotă foarte ridicată: una din ele La Toilette a găsit un cumpărător care a oferit patru mii de franci[1]. Şi-a reluat pensulele, şi, ca la Bordeaux, se avîntă impetuos în elaborarea de noi opere, pictînd scene din Bois de Boulogne, portretul poetului Andre Rivoire şi cel al arhitectului Louis-Octave Raquin, căruia Tristan Bernard îi închină un catren:

Le timide Octave Raquin
N'a pas l'allure triomphale,
Ressemblerait à Charles Quint
S'il etait moins hydrocephale[2].

[1] Cam 700.000 de franci (1918). (N. tr.) Celelalte trei lucrări de Lautrec care figurau la aceeaşi vînzare au fost adjudecate cu 3.000 de franci – *En Meublé (Camera Mobilată),* 2.100 de franci – *La Pierreuse (Tîrîtura)* şi 1.800 de franci – *Gens chic (Oameni de lume).*

[2] Timidul Octave Raquin / N-are un aer triumfal / Ar semăna cu Carol Cvintul / Dacă ar fi fost mai puţin hidrocefal.

În 1899, Tapié de Céleyran şi-a luat doctoratul în medicină cu o teză *Despre un Caz de Elytrocelită posterioară,* dedicată memoriei lui Péan (cu un an în urmă chirurgul fusese secerat de o scurtă boală). Lautrec reconstituie scena susţinerii tezei pe o pînză în care îşi aşează vărul în faţa prietenului lor comun, profesorul Wurtz, membru în juriu.

Pînză întunecată, încărcată cu o pastă vîscoasă, aproape academică, despre care un Cormon ar fi menţionat: opera lui Lautrec a ajuns la capăt. Geniul s-a retras din mîna pictorului: nu-i mai rămîne decît să moară. Serbările princiare pe care şi le oferea singur au dispărut. Nimic nu a mai rămas din ceea ce fusese singura sa consolare, supremul refugiu din faţa destinului – dreptul de a trăi, *cu orice preţ,* în mijlocul oamenilor normali.

Lautrec scoate din ungherele atelierului său ticsit toate pînzele, toate cartoanele, toate panourile din lemn pe care le-a strîns în decursul perioadelor sale creatoare. Dacă a dorit să revadă Parisul înainte de a muri este fără îndoială mai ales pentru ca să arunce o ultimă privire asupra operei sale, să-i dea tuşa finală. De cînd e aici a terminat mai multe schiţe rămase pe şantier, unele din ele vechi de ani de zile. Îşi reia tablourile unul cîte unul, le triază, le pune monograma şi semnează ce i se pare bun, înlătură restul. La 15 iulie, plecînd din Paris, Lautrec închide în urma sa un atelier rămas în desăvîrşită ordine. Un atelier peste care se lasă de pe acum răceala caracteristică muzeelor[1].

Tapié de Cedeyran, Joyant, diferiţi prieteni îl însoţesc pe pictor şi pe « cornacul » său la gara din Orleans. Nimeni nu-şi mai face iluzii asupra timpului cît i-a mai rămas de trăit. Pînă la ultima clipă, Lautrec glumeşte încercînd să-şi liniştească amicii asupra sănătăţii sale, mergînd pînă acolo

[1] De fapt, operele din atelier vor forma, împreună cu cîteva donaţii şi achiziţii, fondul – prestigios – al muzeului din Albi. Pentru anii 1899, 1900 şi 1901 Joyant cataloghează respectiv 15, 21 şi 10 picturi.

încît le vorbeşte despre o neîntîrziată întoarcere printre ei. Clipa adevărului a ţîşnit însă. Luîndu-şi rămas bun de la Renée Vert, îi spune: « Ne putem săruta pentru că n-o să mă mai vezi ».

Şi ca să şteargă puţin efectul acestei mărturisiri sfîşietoare, ridică batjocoritor arătătorul cum făcuse de atîtea ori în clipele lui de bună dispoziţie poznaşă şi le strigă: « Cînd am să fiu mort, o să am nasul lui Cyrano ».

III. MUŞTELE

Orice om se naşte rege, dar cei mai mulţi dintre oameni mor în exil.

OSCAR WILDE: « A *Woman of no importancy* »[1].

Nisipul e arzător. Mireasma pinilor te îmbată. De astă dată însă aerul marin din Taussat nu-l reînsufleţeşte pe Lautrec. În aerul încins al acestei veri furtunoase, el tîrăşte după sine o oboseală din ce în ce mai apăsătoare. Se ofileşte de la o zi la alta, decade. Braţele, picioarele i se descărnează. Suferă de plămîni. Medicii ajung la concluzia că e ftizie. Într-o noapte, pe la jumătatea lui august, se prăbuşeşte lovit de un atac de paralizie.

Viaud îi expediază o depeşă contesei Adèle care aleargă de îndată şi-şi duce fiul la castelul din Malromé; aceasta era dorinţa pictorului. Poposesc aici la 20 august.

La Malromé, Lautrec iese din toropeală. Pare că se mai însufleţeşte puţin. « Am mîncat, ce ? » spune el, după ce s-a străduit să înghită cîteva îmbucături. Stăruie: « Am mîncat, ce ? »

Încearcă să rîdă. Încă mai încearcă să rîdă. Un rîs firav, ieşit din gîtlej. Ochii însă nu mai rîd.

În sufrageria castelului, deasupra căminului, portretul lui Viaud în chip de amiral se află la locul lui, neterminat. Lautrec îl priveşte. Să-l părăsească oare aşa ? Se urcă cu

[1] O femeie neînsemnată. (*N. tr.*).

greu pe o scară şi mai trage cîteva pensule. Dar e prea slăbit ca să continue multă vreme o asemenea muncă. Trupul îi e scăldat în sudoare. Picioarele-i tremură, nu-l mai duc. După fiecare tuşă de penel aproape, trebuie să se dea jos de pe scară ca să-şi tragă răsuflarea. Curînd e nevoit să renunţe. Penelul îi scapă din mînă. Încet, încet, paralizia îi cuprinde toate membrele. Lautrec nu mai poate nici să umble şi nici să mănînce. Este plimbat cu trăsura prin parc. La masă, este dus pe un fotoliu rulant. Portretul « cornacului » e în faţa sa. Nu-l va mai termina niciodată. Mîinile i-au căzut neputincioase; de aici înainte sînt mîinile unui om oarecare.

Mama sa ar dori ca el să primească vizita unui preot. De ce nu ? Zis şi făcut. Viaţa lui e moartă, viaţa cea rea ce i-a fost dată. Niciodată de aici înainte nu va mai scandaliza pe nimeni. Ca şi căpriorul hăituit se înapoiază şi el la culcuş. A alergat nebuneşte printre tufişuri. Mai poartă încă asupra-i parfumurile existenţei libere şi primejdioase pe care a dus-o. Acum s-a sfîrşit; trebuie să se dea bătut. Să intre deci pe făgaşul alor săi! Cu privirea aiurea, revede Boscul, turnul cel mare înghiţit de iederă, acoperişurile acoperite de ţiglă, cîmpiile brăzdate de vîlcele, unde vacile brune îşi scutură tălăngile, perdeaua de brazi, acolo, în fund, şi mai departe, codrii falnici prin care galopa Prinţul Negru. Caii, haita, picherii; tot ce nu a avut el. Viaţă de castel, ce ? cum ?

Preotul se retrage. « Îngrijiţi-vă bine, domnule Henri, şi curaj. Pe curînd! – Da, cu atît mai mult cu cît data viitoare, îi răspunde Lautrec, o să veniţi cu lumînări şi clopoţel… »

Este ultimul şi ironicul său zîmbet.

Strugurii se coc, pleznind de sevă în viile dogorite.

Lautrec nu mai părăseşte odaia.

E aproape surd. Nu mai rîde – nu mai rîde deloc. Nu mai vorbeşte, sau vorbeşte foarte puţin. Abia de priveşte la ce se întîmpla în juru-i. Nu mai are dorinţe – nici una.

În patul său, unde trupul îşi scobeşte un locşor, sub

unicul cearceaf cu care a fost învelit din pricina arşiţei, se odihneşte cu ochii aţintiţi în tavan.

Treizeci şi şapte de ani! Urmează să împlinească treizeci şi şapte de ani, vîrsta la care a murit « amicul » său Vincent, vîrsta la care au murit Rafael şi Watteau. Lacoma dansează cu Valentin cel-fără-de-oase. Roza Roşcovana e tot cu capul ei de cîine. Bruant îşi răcneşte înjurăturile. Cortegiul femeilor inaccesibile sau neruşinate, chinuitoare sau mîngîietoare, trece ca într-un vîrtej. Misia, Călătoarea de la 54, Elsa Vieneza, Rolande din strada Moulins, Mireille din strada Amboise, Valadon, Marie Charlet... *Cum începe să se întunece, aştept să văd dacă Jeanne d'Armagnac vine la patul meu. Vine cîteodată, şi vrea să mă distreze şi să se joace cu mine, eu o ascult cum vorbeşte, şi nu îndrăznesc să mă uit la ea mai bine. E atît de înaltă şi de frumoasă! Iar eu nu sînt nici înalt, nici frumos...* Bosc. Caii. Viaţa pierdută. Viaţa pîrjolită. Totul se plăteşte pe lumea asta. Geniul ca şi tot restul.

Cu ochii larg deschişi, Lautrec deliregază. Afară, căldura apăsătoare a acestui început de septembrie cotropeşte Malromé-ul. Aerul este împîclit, siropos parcă. Obloanele celor două ferestre au fost închise pe jumătate ca umbra din odaie să dea iluzia de răcoare. Muştele zumzăie ciupindu-l. Încearcă din cînd în cînd să se ridice ca să le alunge, dar nu mai poate nici măcar să schiţeze gestul. Cearceaful îi striveşte mădularele de parcă ar fi din plumb. Gîfîie. « Mamă... » cheamă el. « Mamă, mi-e sete. »

Va izbucni oare furtuna ? Te sufoci în această duminică de 8 septembrie. Aerul e încărcat de electricitate. Muştele îl hărţuiesc pe muribund.

La picioarele patului, mama sa, în genunchi, se roagă alături de o călugăriţă care-şi deapănă mătăniile. Lautrec mai este ţinut în viaţă cu porto şi cocteiluri. Nu mai deliregază. Parohul din Malromé i-a dat sfînta cuminecătură; iar, adineauri, cînd tatăl său a venit în

ultima clipă de la Paris cu trenul de seară şi a pătruns în odaie, Lautrec l-a privit o clipă, apoi i-a spus: « Ştiam eu bine, tată, că n-ai să laşi tu să-ţi scape hallalli-ul ».

Mai sînt de faţă şi alte rude... Tapié, Louis Pascal şi mama acestuia. Nimeni nu scoate o vorbă. Bătrîna Adeline umblă în vîrful picioarelor. Respiraţia lui Lautrec e din ce în ce mai anevoioasă. Din cînd în cînd contesa Adèle se ridică, pune mîna pe fruntea jilavă a copilului ei. Făcînd un efort el se întinde spre ea: « Mamă... Tu! Numai tu! » Şi cu un suflu: « E al naibii de greu să mori! »

Căldura prevestitoare de furtună îl apasă. În jurul lui, muştele zumzăie enervante.

Contele Alphonse, care încearcă să-şi facă de lucru, propune să taie barba fiului său; se pare că aşa procedează arabii. Nu este lăsat. Aşa încît îngenunchează şi el lîngă pat şi, smulgîndu-şi elasticul de la botine, se apucă să omoare cu grijă muştele pe cearceaf. Aplecat asupra vărului său, în penumbră, Tapié îşi dă seama de ce face contele. Lautrec se uită şi el şi murmură: « Bătrîn smintit! ».

Sînt ultimele cuvinte.

Noaptea a năvălit în odaie.

Tunetul se rostogoleşte în depărtare cu un bubuit surd. Contesa Adèle şi călugăriţa nu contenesc să se roage. Nesfîrşită, agonia se prelungeşte. Cînd Lautrec închide ochii, este ora 2 şi 15 minute dimineaţa.

Puţin mai tîrziu, în timp ce familia începe veghea de noapte, furtuna răbufneşte în sfîrşit peste Malromé. Ploaia se abate cu furie. Fulgerele brăzdează cerul. Şi atunci, deodată, între două trăznete, focuri de armă sfîşie noaptea, răspunzînd urgiei: este contele Alphonse care, într-unul din turnurile castelului, vînează cucuvele. Ploaia cade, înecînd viile, în lumina albicioasă a fulgerelor. Contesa Adèle se roagă. Sus, în turn, contele Alphonse împuşcă mai departe.

Patru luminări sfîrîie în jurul patului celui infirm.

DIEX LO VOLT

DESTIN POSTUM

Lautrec a fost înmormîntat la cimitirul din Saint- Andre-du-Bois, lîngă Malromé. (Mai tîrziu, contesa Adèle, temîndu-se ca cimitirul să nu-şi schimbe locul, a transferat rămăşiţele fiului ei într-o localitate alăturată, la Verdelais.)

În timpul înmormîntării, contele Alphonse s-a făcut remarcat prin noi excentricităţi. În loc să urmeze cortegiul, s-a urcat pe capra dricului « ca să vadă cum ţine vizitiul hăţurile şi dacă fiul său Henri este condus pe drumul din urmă aşa cum se cuvine unui gentleman »[1]. Biciuind calul care din pricina glodului nu mergea destul de repede, după părerea lui, contele grăbi în aşa măsură mersul încît cei ce urmau convoiul se văzură nevoiţi să alerge ca să nu rămînă în urmă[2].

Moartea pictorului a fost primită în chip felurit. Duşmanii au găsit cu cale o dată mai mult să se manifeste cu acest prilej. « E o fericire pentru omenire că există puţini artişti de felul acestuia, scria Jules Roques în *Le Courrier français.* Talentul lui Lautrec, pentru că ar fi absurd să i-l negăm, era un talent nociv care exercita o influenţă vătămătoare şi jalnică. » La rîndul său, Lepelletier în *L'Écho de Paris* va relua atacurile din 1899: « Printre pictorii din epoca noastră, Lautrec va lăsa urma talentului său ciudat, a talentului său nociv, talentul unei fiinţe diforme care nu vede în jur decît ceea ce este urît şi care exagerează urîţeniile vieţii semnalîndu-i toate tarele, toate perversităţile, toate realităţile... »

Aceste păreri, seamănă, de fapt, foarte mult cu ale contelui Alphonse însuşi. Joyant, care a luat asupră-şi apărarea operei prietenului său şi care avea să se dedice pînă la moarte acestei misiuni, a primit în mai multe

[1] Povestită de Mary Tapié de Céleyran.
[2] Povestit de Albert Reche.

rînduri scrisori din partea Templierului în care dispreţul acestuia pentru lucrările fiului său răzbătea cu o francheţe fără ocolişuri:

Nici prin cap nu-mi trece să-mi întorc gîndul, acum pentru că e mort, şi să încep a ridica în slăvi ceva ce, atunci cînd el era în viaţă, nu puteam pricepe – în afară poate doar de acele studii de atelier, pe carton, pline de cutezanţă şi lipsite de ruşine. (22 octombrie 1901)

Cu toate că pe majoritatea dintre ele [lucrările pictorului] le-am găsit făcute cam în pripă... Nu puteam – doar pentru că cel ce le-a desenat nu mai e printre noi, chiar dacă e vorba de fiul meu, – să cad în extaz în faţa a ceva ce am găsit că e din topor, că nu e decît cutezanţa temperamentului său... (4 februarie 1902)

Mai mult, cînd în urma unei expoziţii Lautrec, la Toulouse (1907), cîteva persoane s-au reunit într-un comitet spre a hotărî ridicarea unui bust în memoria pictorului, contele Alphonse a scris acestui comitet prezidat de Arsene Alexandre (1908), spunînd că « fiul său nu avea deloc talent şi că se împotriveşte din răsputeri realizării acestui proiect »[1]. De asemeni în 1912, aflînd că Gustave Coquiot pregătea o lucrare despre Lautrec, a ameninţat că-l « va pedepsi » provocîndu-l la duel. « Cu mare greutate – povesteşte Coquiot – a putut fi împiedicat să vină pînă la mine, la Paris, călare, folosind caii de poştă. »

Contele Alphonse a murit în decembrie la Albi. « Dumneata crezi în această operă mai mult decît am crezut eu şi ai judecat bine », îi scrisese el lui Joyant. Joyant, căruia contesa Adèle îi dăruise deplină libertate, căuta să dea lucrărilor pe care Lautrec le lăsase la moartea sa un cadru demn de ele. Or, tocmai s-a întîmplat

[1] Relatat de L. Charles-Bellet.

că prin separarea bisericii de stat, castelul episcopilor de la Albi, palatul Berbie, să devină proprietatea departamentului Tarn, care, în 1907, îl cedează oraşului Albi cu condiţia ca edificiul să fie transformat în muzeu.

Joyant a început tratativele pentru a obţine ca o parte a acestui muzeu, înfiinţat chiar în vechiul oraş unde se născuse Lautrec, să-i fie destinată pictorului. În iulie 1921, chiar în momentul în care se termina amenajarea palatului Berbie, demersurile lui Joyant şi-au atins scopul; la 30 ale aceleiaşi luni, Leon Berard, ministrul Instrucţiunii publice şi Artelor Frumoase, inaugura la palatul Berbie galeria Henri de Toulouse-Lautrec. A doua zi, în 31, un act oficializat la notariat legaliza înţelegerea; oraşul Albi intra definitiv în stăpînirea operelor lui Lautrec dăruite de contesa Adèle. Un an mai tîrziu, muzeul devenea persoană juridică. Lucrărilor din atelierul pictorului li s-au adăugat donaţiile lui Joyant, Gabriel Tapié de Céleyran, Romain Coolus, precum şi a colonelului Wurtz. De atunci muzeul s-a îmbogăţit neîncetat. Catalogul său cuprinde în prezent[1] 215 picturi şi pasteluri, 140 desene, 103 litografii, 25 de afişe, 8 gravuri. De asemenea 17 pietre litografiate, 7 zincuri şi o ceramică, ca şi diferite portrete ale lui Lautrec executate de către unchiul său Charles de Toulouse-Lautrec şi de către prietenii săi Anquetin, Adolphe Albert, Vuillard, Dethomas, Manzi etc.

În 1926-1927, Joyant şi-a desăvîrşit opera sa închinată lui Lautrec publicînd o amplă lucrare, format catalog. Prieten exemplar, el a murit în 1930, în acelaşi an cu contesa Adèle şi cu Gabriel Tapié de Céleyran.

Deschiderea galeriei Henri de Toulouse-Lautrec la palatul Berbie însemna consacrarea. Ea punea capăt ostilităţii oficiale care, timp de mulţi ani, ţinuse în umbră opera pictorului.

[1] 1958 (*N. tr*).

În 1902, Joyant, în numele contesei Adèle, propusese conservatorului muzeului Luxembourg, Leonce Benedite, să aleagă din atelierul artistului toate tablourile pe care şi le-ar fi dorit. După îndelungi şovăieli, Benedite a primit o singură lucrare *Femeia cu boa* care a fost adusă aproape pe furiş, în 1903, în sala Caillebotte. *(.Femeia cu boa* a fost transferată în 1947 la Luvru.) La rîndul ei, în 1905, Societatea Prietenilor Luxembourgului oferise aceluiaşi muzeu *Portretul Domnului Delaporte la Jardin de Paris.* Acceptat de Comitetul consultativ al Muzeelor naţionale, cartonul a fost respins de Consiliul superior al Muzeelor prezidat de fostul maestru al lui Lautrec, Bonnat, după o vehementă intervenţie a acestuia.

Bonnat (care a murit în 1922) nu avea să se dea bătut niciodată. În 1920, cînd Paul Leclercq a donat muzeului Luvru portretul său pictat de Lautrec, şi-a atras următoarea apostrofare din partea pictorului academic: « O să ne faceţi un Luvru de toată frumuseţea! » La aceeaşi dată, totuşi, în afară de *Femeia cu boa,* două alte pînze de Lautrec figurau în colecţiile muzeelor naţionale: în 1914, *Femeia-clovn Cha-U-Kao* şi *La Toilette* intraseră, prima la Luvru odată cu donaţia Isaac de Camondo, cealaltă la muzeul Luxembourg, în acelaşi timp cu testamentul Pierre Goujon. Pe de altă parte, începînd din 1902, Biblioteca naţională acceptase donaţia pe care i-o făcuse contesa Adèle cuprinzînd o colecţie de lucrări grafice ale fiului ei: 371 de litografii originale, planşe, tiraje succesive, suite complete[1].

În tot cursul acestor ani, opera lui Lautrec şi-a sporit necontenit faima şi şi-a lărgit influenţa. Alcătuită din aproape 600 de picturi, aproximativ 330 de litografii, 31 afişe, 9 gravuri, 3 monotipuri şi mii de desene şi crochiuri,

[1] Registrul donaţiilor de la cabinetul de Stampe.

ea a început să fie considerată ca una din cele mai importante din epoca modernă. Numeroase personalităţi artistice i-au simţit înrîurirea, printre acestea Picasso, puternic influenţat de Lautrec la începuturile sale.

În acelaşi timp, la vînzările publice preţurile tablourilor Lautrec creşteau mereu. La numai cinci ani de la moartea pictorului, în 1906, pînza sa *Interior de Cabaret* a găsit un cumpărător pentru suma de 7000 de franci-aur. În 1914, *în Pat* era adjudecată cu 15.000 franci-aur (adică peste două milioane şi jumătate de franci)[1].

După moartea lui Lautrec, grupul de prieteni al cărui suflet fusese el s-a risipit curînd. Gabriel Tapié de Céleyran, care iubea prea puţin tumultul capitalei, s-a înapoiat în Albigeois. Joyant şi Manzi instalară o galerie de artă în strada Ville-l-Evêque: tot aici au editat din 1910 pînă în 1913 revista *Les Arts.* Viaud s-a lansat în modă: a izbutit să-şi refacă averea datorită unui model de mînecă bufantă care a făcut furori în America.

Artiştii şi literaţii grupaţi în jurul publicaţiei *La Revue blanche* s-au împrăştiat şi ei. La 15 aprilie 1903, după ce scot un ultim număr, fraţii Natanson suspendă apariţia periodicului lor care devenise prea costisitor. Cei mai mulţi dintre colaboratorii acestei publicaţii, pictori sau scriitori, au realizat – după cum prea bine se ştie – cariere strălucite.

În cei unsprezece ani şi jumătate de apariţie *La Revue blanche* a jucat un rol de prim plan în istoria literară şi mai ales artistică a epocii. Şi după cum scrie Thadée Natanson, pictorii cărora în mod obişnuit li se spune Nabis, ar putea foarte bine să fie numiţi « pictorii de la *Revue blanche.* »

După dispariţia acestei reviste, Felix Fénéon, în continuare îndrăgostit de obscuritate, a intrat la *Le Matin*

[1] 1958 (*N. tr.*)

unde a ţinut o ciudată rubrică de « Noutăţi în trei rînduri » din care iată un exemplu: « Căzînd de pe schelă în acelaşi timp cu zidarul Dury din Marsilia, o piatră i-a crăpat capul. » Apoi, în 1906, a fost angajat de galeria Bernheim. Influenţa sa, oricît de voit confidenţială s-ar fi vrut ea, n-a fost însă mai puţin hotărîtoare în multe privinţe.

Cît despre Thadée Natanson, a avut parte de o durere: Misia l-a părăsit ca să se mărite, în 1902, cu Alfred Edwards, directorul ziarului *Le Matin.* Ultimii ani ai vieţii Thadée Natanson şi i-a petrecut scriindu-şi amintirile despre pictorii pe care i-a cunoscut, despre Lautrec şi Bonnard mai ales.

Elevii lui Cormon au avut destine foarte diferite. Unii au îmbrăţişat profesiuni fără nici o legătură cu pictura: Charles Edouard Lucas a devenit industriaş. Alţii s-au orientat spre cariere para-artistice: Henri Rachou a fost conservatorul muzeului din Toulouse. Alţii, în sfîrşit, au rămas credincioşi vocaţiei lor de început, nerealizîndu-şi decît în parte ambiţiile: Anquetin, căruia toţi îi preziceau un viitor încărcat de glorie de care nici el nu se îndoia, este cazul cel mai tipic; a murit în 1932, în obscuritate; Émile Bernard n-a avut nici el parte de viitorul pe cared vesteau începuturile sale. În 1893 se îmbarcase pentru ţările din estul Mediteranei şi pentru Egipt unde a trăit mai mulţi ani. S-a întors în Europa în 1904. În *Viaţa lui Cezanne* am povestit vizita pe care o făcuse atunci maestrului din Aix. Renunţînd cu bună ştiinţă la căutările sale din tinereţe, Bernard s-a erijat în teoretician al neoclasicismului şi a întemeiat o revistă, *La Rénovation esthétique.* Împreună cu prietenul său Anquetin a luptat pentru aceste idei, care însă nu au avut răsunetul la care se aşteptau. A căzut în uitare chiar şi contribuţia sa însemnată dinainte de 1893 la evoluţia picturii moderne. Astăzi se încearcă repararea acestei nedreptăţi.

Am arătat în această carte care a fost soarta Lacomei şi a cîtorva dintre dansatoarele de la Moulin Rouge. Urmele

celorlalţi s-au şters. Valentin-cel-fără-de-oase – aţi ghicit, bineînţeles – a sfîrşit ca un rentier cumsecade. A murit în 1907, la fratele său, notarul. Bruant, retras la Courtenay, a candidat la alegerile legislative din 1898 Ia Belleville. Dispreţuind discursurile de propagandă, el şi-a făcut campania electorală cîntînd; alegătorii l-au aplaudat puternic, dar nu l-au votat. « Cîntăreţul popular » a folosit binefacerile retragerii sale scriind romane foileton, o melodramă şi un dicţionar de argou. În toamna anului 1924, sărăcit – ca urmare a deprecierii monetare de după primul război mondial – şi dorind să cîştige ceva bani, a dat cîteva recitaluri la Empire, în avenue Wagram. Succesul a fost triumfător. Dar avea deja şaptezeci şi trei de ani şi efortul a fost peste puterile lui. Reîntors la Courtenay, moare după cîteva săptămîni, în februarie 1925.

Jane Avril a renunţat la dans în 1905. S-a măritat cu desenatoul Maurice Biais. Rămasă văduvă la puţină vreme după căsătorie fosta stea are parte de un sfîrşit retras şi melancolic. « Singură ? Oare nu totdeauna am fost singură ? Visele mele erau atît de departe de realitate!...Am trecut prin epoca mea ca un fluture fără să las să transpară nimic din străfundurile fiinţei mele. » Mizeria i-a umbrit ultimii ani. A murit în 1943 într-un azil de bătrîne la Jouy-en-Josas.

Yvette Guilbert îşi schimbase în 1900 întregul repertoriu. De aici înainte avea să interpreteze vechi cîntece franceze, tînguiri sentimentale care i-au adus o a doua celebritate. Mare vedetă, ea a cîntat pînă la o vîrsta foarte înaintată.

Este fără îndoială cu neputinţă de arătat cum şi-au sfîrşit zilele prietenele pe care şi le făcuse Lautrec în străzile Amboise şi Moulins. Aş reţine totuşi aici o ultimă imagine. După vînzarea la licitaţie a mobilierului din strada Moulins, în 1940, un anticar parizian a expus una din piesele pe care le-a cumpărat: o cadă din aramă. Într-o bună zi, două doamne foarte bătrîne s-au oprit în faţa vitrinei uitîndu-se

îndelung la cadă. Au intrat chiar în dugheană ca s-o privească mai îndeaproape. Fiind întrebate de către anticar dacă acest obiect le tentează, au răspuns: « Oh! nu; ne uităm şi noi aşa. Ne-aduce aminte de atîtea lucruri! »

Era vorba de două din fostele pensionare ale « casei verzi ». Păstraseră poate, într-un ungher ascuns al sufletului, amintirea unui omuleţ neplăcut la înfăţişare dar genial care, mai mult ca oricine, a ştiut să le iubească.

1807 Se naşte Léonce Tapié de Céleyran, bunicul din partea mamei al pictorului.
1812 Se naşte Raymond Casimir de Toulouse-Lautrec, bunicul pictorului din partea tatălui.
1813 Se naşte Gabrielle d'Imbert du Bosc, bunica pictorului din partea tatălui.
1815 Se naşte Louise d'Imbert du Bosc, bunica din partea mamei a pictorului.
1824 *Romantismul iese învingător* la Salon (*Masacrul din Chios* de *Delacroix*)
1825 - *Se naşte Désiré Dihau.*
1829 - *Se naşte John-Lewis Brown.*
1830 - *Se naşte Péan.*
1833 - *Se naşte Bonnat.*
1834 - *Se nasc Degas, Whistler.*
1836 - *Se naşte Jules Chéret.*
1837 - Raymond-Casimir de Toulouse-Lautrec se căsătoreşte cu Gabrielle d'Imbert du Bosc.
1838 - Se naşte la Albi, la 10 august, Alphonse de Toulouse-Lautrec, tatăl pictorului.
1839 - *Se naşte Joseph Oller.*
1840 - Léonce Tapié de Céleyran se căsătoreşte cu Louise d'Imbert du Bosc.
1841 - Se naşte la Narbonne, la 23 noiembrie, Adèle Tapié de Céleyran, mama pictorului.
1843 - *Se naşte Princeteau.*
1845 - *Se naşte Cormon.*
1847 - Moare Léonce Tapié de Céleyran.
1851 - *Se nasc Bruant, Salis.*
1852 - *Se naşte Forain.*
1853 - *Se naşte Vincent Van Gogh.*
1855 - *Se naşte Adolphe Albert.*
1856 - *Se nasc Henri Rachou, Charles Maurin,*

Renée Vert.

1857 - *Se nasc Willette, Théo Van Gogh.*

1859 - *Se naşte Seurat.*

1861 - *Se nasc Louis Anquetin, René Grenier, Félix Fénéon.*

1862 - *Se naşte François Gauzi. Primele desene regăsite aparţinînd lui Van Gogh.*

1863 - Căsătoria, la 9 mai, a lui Alphonse de Toulouse-Lautrec cu Adèle Tapié de Céleyran.
Salonul Refuzaţilor (Dejunul pe iarbă *de Manet). Moare Delacroix.*

1864 - Se naşte la 24 noiembrie, la Albi, în conacul din Bosc, în strada École-Mage, no. 14 (astăzi strada Henri de Toulouse-Lautrec) Henri Marie-Raymond de Toulouse-Lautrec-Montfa.

1865 - Olympia *de Manet. Se nasc Suzanne Valadon, Félix Vallotton.*

1866 - *Se nasc Tristan Bernard, Henry de Groux.*

1867 - Se naşte la Albi, la 28 august, Richard de Toulouse-Lautrec, fratele pictorului.
Se nasc Bonnard, Maxime Dethomas.

1868 - Moare la Loury, la 27 august, Richard de Toulouse-Lautrec.
Se nasc Jane Avril, Émile Bernard, Charles Conder, Yvette Guilbert, Vuillard.

1869 - Se naşte Gabriel Tapié de Céleyran.
Se naşte Matisse.

1870 - *Se nasc La Goulue (Lacoma), Maurice Denis.*

1871 - Moare, la 23 decembrie, Raymond-Casimir de Toulouse-Lautrec

1872 - Lautrec se înscrie în octombrie la liceul Fontanes (astăzi: Condorcet).

1873 - Cele mai vechi desene cunoscute ale lui Lautrec.

Casa Spînzuratului *de Cézanne.*

1874 - *Prima expoziţie a Impresioniştilor.*

1875 - Lautrec, care are sănătatea şubredă, părăseşte liceul Fontanes.
Se naşte Marquet.

1877 - Balul de la Moulin de la Galette *de Renoir.*

1878 - La 30 mai, primul accident al lui Lautrec; îşi rupe femurul stîng.
Van Gogh propăvăduieşte evanghelia în Borinage.

1879 - În august, cel de-al doilea accident al lui Lautrec, care, de data asta, îşi rupe femurul drept.
În timpul iernii 1879-1880, Van Gogh duce o existenţă de vagabond şi îşi pune fără răgaz aceeaşi întrebare: « *Simt ceva în adîncul fiinţei mele, ce să fie oare ?* »

1881 - Lautrec ilustrează o nuvelă de Devismes: *Cocotte.* După ce şi-a dat prima parte a bacalaureatului, în noiembrie, părăseşte studiile ca să se consacre picturii.
Salis deschide în Montmartre localul Le Chat Noir. *Se naşte Picasso.*

1882 - Lautrec, în martie, intră în atelierul lui Bonnat.
La Salon, André Gill expune Nebunul.

1883 - Lautrec lucrează la Cormon.
Moare Afanet. Se naşte Utrillo, fiul Suzarmei Valadon. Gauguin părăseşte meseria de funcţionar la bursă pentru pictură.

1884 - Lautrec pictează o parodie după *Pădurea sacră* lui Puvis de Chavannes şi *Maria grăsana.* Se instalează în Montmartre.
Émile Bernard se înscrie la atelierul Cormon în octombrie. Se creează la Paris Societatea artiştilor-independenţi, iar la Bruxelles,

Societatea celor XX. Fénéon întemeiază La Revue Indépendante.

1885 - Lautrec frecventează *L'Elysée Montmartre, Le Moulin de la Galette, Le Chat Noir;* intră în legătură cu Suzanne Valadon, Aristide Bruant (care creează Mirlitonul). În timpul verii se stabileşte la Villiers-sur-Morin. Se interesează de Lacoma şi de Valentin-cel-fără-de-oase.
Moare André Gill, la azilul de nebuni din Charenton.

1886 - Lautrec se îndepărtează de Cormon la care lucrează şi Van Gogh, abia sosit la Paris. Bruant îi expune lucrările la Mirliton. Tînărul pictor îşi publică primele desene şi obţine din partea familiei fonduri pentru a-şi amenaja un atelier, împarte un apartament cu un intern de spital, pe nume Bourges.
Duminica la Grande-Jatte *de Seurat.* Fénéon publică *Impresioniştii în 1886.*

1887 - Arta lui Lautrec evoluează. Pictorul suferă influenţa lui Van Gogh, participă împreună cu el, cu Bernard şi Anquetin, la diferite expoziţii în restaurantele din Montmartre.

1888 - În februarie, Lautrec figurează la expoziţia celor XX, la Bruxelles. Legătura cu Suzanne Valadon se curmă brusc. Pictorul este molipsit de Roza Roşcovana. Petrece o parte a anotimpului ploios la Villiers-sur-Morin. *Călăreaţă de la circul Fernando.*
Van Gogh se află la Arles.

1889 - Lautrec, a cărui tehnică se precizează definitiv, se scutură de influenţa lui Bruant. Îl întîlneşte pe Degas, expune pentru prima oară la Salonul independenţilor. În octombrie se deschide Moulin Rouge al cărui client

fervent devine de îndată. *Au Moulin de la Galette.*

1890 - La Bruxelles, unde expune din nou la Societatea celor XX, are o altercaţie cu Henry de Groux în legătură cu Van Gogh. *Dansul de la Moulin Rouge.*
Moare Van Gogh. Fratele său Théo, grav bolnav, îşi încetează munca din conducerea galeriei Boussod fi Valadon de pe bulevardul Montmartre. Joyant devine succesorul său. Moare John-Lewis Brown.

1891 - Afiş pentru Moulin Rouge; începutul celebrităţii lui Lautrec. În toamnă soseşte la Paris Gabriel Tapié de Céleyran. Lautrec asistă la operaţiile doctorului Péan. Expune în decembrie cu Bernard Anquetin, Bonnard, Maurice Denis, la Le Bare de Boutteville.
Fraţii Natanson înfiinţează în octombrie La Revue blanche.

1892 - Afişe noi (pentru *Divanul Japonez* a lui Bruant). Lautrec este mai puţin atras de Montmartre şi începe să-şi petreacă timpul din ce în ce mai mult în casele de prostituţie. Primele litografii.

1893 - Ianuarie-februarie: expoziţia la Joyant. Mama lui Lautrec închiriază un apartament în strada Douai. Artistul duce o viaţă intensă. Ilustrează cîntece, publică împreună cu Ibels un album despre *Le Café concert,* compune afişe (Jane Avril) continuîndu-şi în tot acest timp munca de pictor. Intră în societatea celor de la *La Revue blanche,* unde face cunoştinţă cu fraţii Natanson, Tristan Bernard, Romain Coolus. În septembrie îl cuprinde pasiunea pentru teatru. *Ambroise Vollard îţi deschide galeria.*

1894 - La începutul anului face o călătorie la Bruxelles. La Paris Lautrec se instalează într-un bordel, de curînd deschis în strada Moulins. Litografii de teatru *(Loja cu mascaronul poleit)* şi afişe; picturi inspirate din casele de toleranţă; albumul *Yvette Guilbert.* Pictorul lucrează la o mare pînză: *În Salonul din strada Moulins.*
Testamentul Caillebotte.

1895 - Lautrec termină marele său tablou *În Salon;* o pictează pe *Marcelle Lender în « Chilpéric », dansînd boleroul.* May Milton, May Belfort, Misia Natanson îi inspiră afişe. Execută un decor pentru baraca Lacomei, îl întîlneşte la Londra pe Oscar Wilde. Se duce la Lisabona ca s-o urmărească pe « Călătoarea de la 54 ». Pictorul se interesează de ciclism, se duce pe velodromuri *(Tristan Bernard la Velodromul Buffalo).* Unchiul Charles arde pînzele lui Lautrec la Albi.

1896 - În ianuarie, expoziţie la Manzi şi Joyant. Lautrec frecventează barurile lesbienelor. Asistă la procesul Arton şi Lebaudy. Portretele lui Cha-U-Kao. Publică volumul *Ele.* Nervozitatea lui Lautrec creşte; prietenii se neliniştesc.

1897 - *Loja cea Mare.* Călătorie în Olanda cu Dethomas. În mai, Lautrec închiriază un nou atelier în avenue Frochot. Reia cîteva din vechile teme.
Moare Salis, moare Moş Ruşine.

1898 - Lautrec bea din ce în ce mai mult. Lucrează mai puţin.
Expoziţie la Londra, în mai, la Goupil. Ilustrarea *Poveştilor Naturale* ale lui Jules

Renard. În timpul iernii, starea pictorului se agravează.
Moare Péan.

1899 - În urma unei crize de delirium tremens, Lautrec este condus, la sfîrşitul lui februarie, la Neuilly, în sanatoriul doctorului Semelaigne. Rămîne internat aici pînă în mai. Ca să dovedească că e perfect normal, el execută în timpul acestei claustrări vreo cincizeci de lucrări dintre care treizeci şi nouă de desene de la *Circ.* După ce iese de la « Madrid-lesi- Bains », Lautrec, de aici înainte escortat în permanenţă de un păzitor, « *cornacul* » său, se duce la Le Crotoy, apoi la Le Havre, unde întîrzie ca să picteze portretul lui Miss Dolly, *barmaid* de la barul Star. După şederea la Taussat în timpul verii, se reîntoarce la Paris în toamnă. Se apucă din nou să bea. Tehnica sa picturală îşi pierde din caracteristicile originale.

1900 - În mai Lautrec părăseşte Parisul ca să se ducă la Le Havre şi Arcachon. Discuţii cu familia pe tema banilor. La Malrome, toamna, se apucă de portretul « cornacului » său în chip de amiral. În decembrie se află la Bordeaux. Începe din nou să lucreze cu ardoare.

1901 - Se înapoiază la Paris, în mai. Aici execută ultimele lucrări şi face ordine în atelier. La Taussat, la 20 august are un atac de paralizie. Readus la Malrome de către contesa Adèle, moare în dimineaţa zilei de 9 septembrie.

1902 - Retrospective Lautrec la Salonul independenţilor (vreo cincizeci de lucrări), la Libre Esthétique din Bruxelles (45 de lucrări), la

Durand-Ruel (201 lucrări). Contesa Adèle donează cabinetului de Stampe de la Biblioteca naţională 371 de litografii. Léonce Bénédite, conservator al muzeului Luxembourg, nu acceptă decît un singur carton *(.Femeia cu boa)* dintre toate operele lui Lautrec pe care i le oferă Joyant din partea contesei Adèle. Moare contesa Raymond de Toulouse-Lautrec, născută Gabrieile d'Imbert du Bosc, bunica pictorului, din partea tatălui.

1903 - În aprilie-mai, expoziţie Lautrec la galeria Barthelemy din Paris (19 lucrări).
Primul Salon de toamnă. Moare Whistler. Ultimul număr din La Revue blanche *apare la 15 aprilie.*

1904 - Retrospectivă Lautrec la Salonul de toamnă (18 de lucrări). Contesa Adèle dăruieşte *Cucerire întîmplătoare* muzeului din Toulouse.

1905 - În aprilie, la licitaţia Bruant, *Roza Roşcovana* se ridică la 4.500 de franci. Consiliul superior al Muzeelor prezidat de Bonnat refuză *Portretul d-lui Delaporte în Jardin de Paris* oferit de Societatea prietenilor Luxembourgului.
Foviştii la Salonul din toamnă.

1906 - La licitaţia Blot *La Mélinite* se ridică la 6.600 de franci; la vînzarea Depeaux, *Interior de Cabaret* este evaluat la 7.000 de franci.
Moare Cézanne.

1907 - În februarie, la licitaţia Viau decoraţia pentru baraca Lacomei se vinde cu 5.200 de franci. În decembrie, expoziţie Lautrec în saloanele *Télégramme* din Toulouse. Moare Louise Tapié de Céleyran, născută d'Imbert du Bosc,

bunica pictorului, din partea mamei.
Domnişoarele din Avignon *de Picasso. Moare Valentin cel-fără-de-oase.*

1908 - În octombrie, expoziţie Lautrec la galeria Bernheim-Jeune, la Paris (23 de lucrări).
Impresionismul pătrunde la Luvru (testamentul Moreau-Nélaton).

1909 - În noiembrie, retrospectiva Lautrec la Salonul umoriştilor, galeria Georges Petit, la Paris (36 de lucrări). Contele Alphonse se opune la ridicarea unei statui în amintirea fiului său.
Mor Charles Conder, Cipa Godebski.

1910 - Expoziţie Lautrec la Muzeul de Arte Decorative, la Paris (29 picturi, 68 litografii). Etienne Devismes se hotărăşte să se călugărească; înainte de a se retrage, el îi trimite contesei Adèle cele opt scrisori pe care le primise de la Lautrec.
Moare Jules Renard.

1911 - La licitaţia Masson, Gueule de Bois *(Beţiva)* atinge cota de 7.100 de franci.

1912 - La licitaţia Heine, *Partida de cărţi la Salon* atinge cota de 8200 de franci. În decembrie moare contele Alphonse.

1914 - Unul din portretele femeii-clovn Cha-U-Kao intră la Luvru, primul Lautrec care a avut această onoare, o dată cu donaţia Camondo. Pietre Goujon lasă prin testament muzeului Luxembourg *La Toilette* (transferată la Luvru în 1947). Kunsthalle din Bremen cumpără *Hélène V... , model de atelier.* În ianuarie, februarie, expoziţie Lautrec la Paul Rosenberg, la Paris (46 de picturi); în iunie-iulie, retrospectivă Lautrec la galeria Manzi-Joyant, la Paris (202 lucrări), în mai, la

licitaţia Roger Marx, *În Pat* ajunge la 15.ooo de franci. « Desenele lui Lautrec, scrie Jean de l'Hers în *L'Express du Midi,* au căpătat astăzi un plus de valoare considerabil. În vreme ce casa Goupil (Boussod şi Valadon) le vindea acum cincisprezece ani cu o sută de franci, astăzi ele ating preţuri de şase şi opt mii de franci ».

Mor Princeteau, Charles Maurin.

1915 - *Moare Manzi. Un incendiu distruge în parte Moulin Rouge.*

1917 - *Moare Degas.*

1919 - La prima licitaţie Manzi, *Le Premier Maillot* atinge suma de 14.000 de franci.

Moare Renoir.

1920 - Paul Leclercq donează Luvrului portretul său făcut de Lautrec. În martie, la licitaţia Sévadjian *Dansul la Moulin Rouge* se vinde cu 69.500 de franci.

1921 - *Mor Carabin, Footit.*

1922 - La 30 iulie este inaugurată galeria Henri de Toulouse-Lautrec la muzeul din Albi. În ianuarie, la licitaţia Kalékian, la New York portretul lui Ciba Godebski atinge 3.100 de dolari.

Mor Bonnat, Joseph Oller.

1923 - Kunstmuseum din Hamburg cumpără *Fata sergentului de stradă.*

1924 - Expoziţii Lautrec la muzeul din Winterthur în mai-iunie (257 de lucrări), la galeria Barbazanges, la Paris, în noiembrie. *Bruant se produce pe scena de la Empire. Mor Cormon, Raffaëlli.*

1925 - În februarie, expoziţie Lautrec la Wildenstein, la New York (14 lucrări).

Mor Bruant, René Grenier, Filix Vallotton.

1926 - În iunie, la licitaţia Decourcelle, *Dansatoare în scenă* se vinde cu 221.000 de franci. Un negustor decupează decoraţia făcută pentru baraca Lacomei în mai multe bucăţi.
Mor Monet, Willette. La Muzeul Luxembourg este scos de pe perete Caïn *de Cormon.*

1927 - În martie-aprilie, expoziţia operelor gravate ale lui Lautrec la muzeul Luxembourg. Expoziţii Lautrec la galeriile Kraushaar din New York şi Mac Lellan din Glasgow.
Moare Marcelle Lender.

1928 - Expoziţii Lautrec la muzeul din Cairo şi la Kunsthalle din Bremen.

1929 - Decoraţia pentru baraca Lacomei cumpărată de Stat intră la Luxembourg. Expoziţii Lautrec la muzeul de Arte Frumoase din Copenhaga (afişe şi litografii), la muzeul din Berlin, la Fogg Art Museum din Cambridge (Massachusetts). Înfiinţarea Societăţii prietenilor lui Toulouse-Lautrec. La licitaţia Laurand, *Le cheval de renfort* este adjudecat la 67.000 de franci.
Mor Maxime Dethomas, La Goulue şi Grille d' Égout.

1930 - Expoziţie Lautrec la Art Institute din Chicago.
Moare contesa Adèle.
Mor Maurice Joyant, Gabriel Tapié de Céleyran, Renée Vert.

1931 - Treizeci de ani de Ia moartea Iui Lautrec sînt celebraţi printr-o retrospectivă la muzeul de Arte decorative, la Paris (423 de lucrări). Expoziţii Lautrec Ia Bliss Memorial din New York, la galeria Jeanne Castel din Paris, la galeria Albright Art din New York, la Art Institute din Chicago, la Museum of Modern

Art din New York. *Mor Forain, Nini Patte en l'air.*

1932 - Expoziţii Lautrec la Indianapolis, la Cleveland Museum (Ohio).
Mor Anquetin, Jules Chéret, Charles-Édouard Lucas

1933 - Expoziţii Lautrec la Art Institute din Chicago, la Museum of Art din Boston (litografii).

1934 - François Gauzi lasă prin testament muzeului Des Augustins din Toulouse colecţia sa de pînze Lautrec.

1936 - Expoziţie Lautrec la galeria Bernheim-Jeune, la Paris.
Moare Lily Grenier.

1937 - În noiembrie-decembrie, expoziţie Lautrec Ia Knoedler, din New York. Antonin Personnaz lasă prin testament Luvrului *Patul, Jane Avril dansînd, Femeie din profil (Mme Lucy), Femeie pieptănîndu-se.*

1938 - Expoziţii Lautrec la Knoedler, la Londra şi Paris, la galeria Quatre-Chemins din Paris, la muzeul din Gaillac, la F.A.R. Gallery (afişe) la New York, Ia Museum of Art din New York, la Mayer Gallery din New York, la Stedelijk Museum din Amsterdam.
Mor Suzanne Valadon, Adolphe Albert.

1940 - Expoziţii Lautrec la muzeul din Ixelles, la Institute of Art din Detroit.
Moare Vuillard

1941 - Expoziţii Lautrec la Brooklyn Museum, la Allison Gallery din New York (litografii). *Moare Émile Bernard.*

1942 - Expoziţie Lautrec la Arcade Gallery din Londra.

1943 - Expoziţii Lautrec la Kunsthaus din Zürich, la Nordyst Gallery din New York. Berthellemy

lasă moştenire Luvrului portretul lui Louis Bouglé.
Mor Maurice Denis, Jane Avril.

1944 - *Mor Henri Rachou, Félix Fénéon, Yvette Guilbert.*

1946 - Expoziţii Lautrec la galeria Bignon, la Paris, la galeria Wildenstein la New York, la Cleveland Museum (Ohio).

1947 - Expoziţii Lautrec la Carnegie Institute din Pittsburgh, la Galeria dell'Obelisco din Roma. Expoziţie itinerantă la Palais des Beaux-Arts din Bruxelles, la Stedelijk Museum din Amsterdam, la Kunsthalle din Basel, la Petit Palais din Zürich, la La Chaux-de-Fonds şi la Geneva (63 picturi, 50 desene, 90 litografii şi afişe, o ceramică).
Moare Tristan Bernard.

1948 - Expoziţie Lautrec la galeria Bernheim-Jeune, la Paris.

1949 - Luvrul cumpără *Femeia care-şi trage ciorapul.*
Moare Misia, fosta soţie a lui Thadée Natanson.

1950 - Expoziţie Lautrec la Kunsthaus din Zürich. Expoziţie itinerantă în Statele Unite organizată de galeria Knoedler (30 de picturi).

1951 - Cincizeci de ani de la moartea lui Lautrec sînt celebraţi printr-o expoziţie la muzeul Orangerie din Paris (122 de lucrări), o expoziţie de opere gravate la Biblioteca naţională, la Paris (241 lucrări), o expoziţie « Toulouse-Lautrec, prietenii şi maeştrii săi » la muzeul din Albi (183 lucrări). Expoziţia operei grafice a lui Lautrec Ia Art Council din Londra, la muzeul din München, la Boymans

Museum din Rotterdam

1952 - Expoziţii Lautrec la Frankfurt, Bremen, Manuheim, la Bienala din Veneţia.

1953 - Prima proiecţie a unui film consacrat lui Toulouse-Lautrec *Moulin Rouge* are loc la Albi la 1 decembrie (personajul lui Lautrec este interpretat de actorul Jose Ferrer). Publicarea nuvelei lui Devismes, *Cocotte,* ilustrată de Lautrec.

Se celebrează centenarul naşterii lui Van Gogh.

1956 - Diferite mobile provenind dintr-una din camerele lui Lautrec de la castelul din Malrome sînt adjudecate la 470.000 de franci.

BIBLIOGRAFIE

Scrierile lăsate de Lautrec se reduc la cîteva scrisori care pînă în ziua de azi nu au făcut obiectul nici unei publicări sistematice. Majoritatea celor pe care le cunoaştem au fost publicate de Maurice Joyant în lucrarea sa *Henri de Toutouse-Lautrec.* Scrisori din tinereţe au fost citate mai mult sau mai puţin pe larg de către Mary Tapié de Céleyran în *Notre oncle Lautrec.* Un soi de scrisoare-jurnal, *Cahier de Zig-Zags* datînd din 1881, a fost publicat în *L'Amour de l'Art* din aprilie 1931. Scrisorile către Etienne Devismes au fost reproduse în facsimile în *Cocotte,* text de Etienne Devismes, ilustraţii de Toulouse-Lautrec (Editions du Chêne, Paris, 1953). Se mai găsesc, ici şi colo, în diferite lucrări, elemente ale acestei corespondenţe: o scrisoare a lui Lautrec către mama sa în *Toutouse-Lautrec en Belgique* de M.-G. Dortu, Madeleine Grillaert şi Jean Adhémar, o scrisoare către Bruant în *Aristide Bruant* de Jeanne Landre, o scrisoare către Robert de Montcabrier în *Le Musée d'Albi* de L. Charles-Bellet, etc.

Dacă scrierile artistului sînt atît de puţin numeroase, în schimb mărturiile contemporanilor abundă, atît asupra lui Lautrec însuşi, cît şi asupra persoanelor şi mediilor pe care le-a frecventat. Vom cita în primul rînd lucrarea deja menţionată a lui Maurice Joyant, prietenul credincios al pictorului: *Henri de Toutouse-Lautrec* (2 vol., Floury, Paris, 1926-1927).

Printre alte mărturii, mai trebuie reţinute în mod deosebit:

ALEXANDRE (Arsène): *Toutouse-Lautrec* (număr special din *Figaro illustré,* aprilie 1902). – *Offrande pour un Monument* (în Comoedia, 7 august 1909).

ASTRE (Achille): *Henri de Toulouse-Lautrec* (Ed. Nilsson Paris, s.d.).

AVRIL (Jane): *Mes Mémoires* (în Paris-Midi 7-26 august 1933).

B... (H): *A travers les cafés-concerts:* I. Yvette Guilbert*...,* III *Edmée Lescot...,* VII. *Polaire...* (în Fin de Siecle, 9 februarie, 16 februarie, 5 martie 1896).

BARAGNON (L.-N.): *Toulouse-Lautrec chez Péan* (în *La Chronique médicale,* 15 februarie 1902).

BERNARD (Émile): *Les Ateliers* (în *Mercure de France,* februarie 1895). *Notes sur l'Ecole dite de « Pont-Aven »* (în *Mercure de France,* decembrie 1903). *Des relations d'Émile Bernard avec Toulouse-Lautrec* (în *Arts-Documents,* Geneva, martie 1952). – *L'Aventure de ma Vie* (manuscris inedit).

BERNARD (Jean-Jacques): *Mon Père Tristan Bernard* (Albin, Michel, Paris, 1955).

BERNARD (Tristan): *Toulouse-Lautrec sportsman* (în *L'Amour de l'Art,* aprilie 1931). – *Prefaţă la Catalogue de l'Exposition Henri de Toulouse-Lautrec* (9 aprilie – 17 mai 1931) (Muzeul de Arte decorative. Paris, 1931).

BERTIE-MARRIOTT (C.) *Gloires parisiennes. Mes Entretiens,* seria 3-a (L. Sauvaitre, Paris, 1888).

BLANCHE (Jacques-Emile): *Propos d'un Peintre. Dates* (Émile-Paul Paris, 1921). -*Sur Henri de Toulouse-Lautrec* (în *L'Art vivant,* iunie 1930.

BONMARIAGE (Sylvain): *Henri de Toulouse-Lautrec, pile et face* (în *Maintenant* no. 6, iulie 1947). -- *Henri de Toulouse-Lautrec tel qu'il fut* (manuscris inedit).

BOIS (Jules): *Dufour, chef d'orchestre à l'Elysée-Montmartre* (în *Le Courrier français,* 4 ianuarie 1891).

BRUANT (Aristide): *Dans la Rue* (Eugène Rey, Paris, 1924)

Cabaret des Décadents (în *Le Courrier français,* 20

ianuarie 1895.

COOLUS (Romain): *Souvenirs sur Toulouse-Lautrec* (în *L'Amour de l'Art,* aprilie 1931).

COQUIOT (Gustave): *Henri de Toulouse-Lautrec* (Auguste Blaizot, Paris 1913), – *Lautrec ou Quinze Ans de Moeurs parisiennes* (1885-1900) (Ollendorff, Paris, 1921), – *Les Indépendants* (1884-1920) (Ollendorff, Paris, 1921), – *Des peintres maudits* (Delpeuch, Paris, 1924).

CRAUZAT (E. de): *Loïe Fuller* (în *L'Estampe et l'Affiche,* 13- decembrie 1897).

CURNONSKI: Prefaţa la albumul lui Toulouse-Lautrec *Submersion* (Arts et Métiers Graphiques, Paris, 1938).

DAUDET (Leon): *Salons et Journaux* (Grasset, Paris, 1932).

DAURELLE (Jacques): *Un Poète anglais* à *Paris: Oscar Wilede* (în *L'Écho de Paris,* 6 decembrie 1891). – *Chez les jeunes Peintres,* interviuri cu Anquetin, Toulouse-Lautrec, Émile Bernard, Maurice Denis, Bonnard (în *L'Echo de Paris,* 28 decembrie 1891).

DAVIS (Richard Harding): *About Paris* (Harper, New York, 1895).

DELORME, POZZl, etc.: *A la Mémoire du docteur Péan* (Imprimerie Leve, Paris 1898).

DONNAY (Maurice): *Des Souvenirs...* (Fayard, Paris 19)3).

DONOS (Charles): *De Toulouse-Lautrec* (în *Les Hommes d'Au jourd'hui,* tome IX, no 460).

Elysée-Montmartre (L') (în *Le Courrier français,* 20 iunie 1886).

FAURE (Jean-Louis): *En marge de la Chirurgie,* vol. IV (Jean Cres. Paris, 1935).

FRICHET (Henry): *Le Cirque el les forains* (Alfred Mame, Tours, 1898).

FULLER (Loïe): *Quinze Ans de ma Vie* (Juven, Paris, 1908).

GAUZI (François): *Lautrec et son Temps* (David Perret, Paris, 1954)

GEFFROY (Gustave): *Henri de Toutouse-Lautrec* (în *Gazette des Beaux-Arts,* august, 1914). – *L'œuvre de Toulouse-Lautrec. L'Historien du Plaisir de Paris* (în *Les Annales politiques et littéraires,* 13 august 1922)

GEORGES-MICHEL (Georges): *De Renoir à Picasso. Les Peintres que j'ai connu* (Artheme Fayard, Paris, 1954).

GRAND-CARTERET (John): *Raphaël et Gambrmus ou l'Art dans la Brasserie* (Louis Westhausser, Paris, 1886). *Guide des Plaisirs à Paris* (Ed. Photographique, Paris, 1900).

GUILBERT (Yvette): *La Chanson de ma Vie* (Grasset, Paris, 1927). – *Yvette Guilbert nous parle de Toulouse-Lautrec,* interviu luat de Pierre Lazareff (în *L'Art vivant,* aprilie 1931).

HARTRICK (A.S.): *A Painter's Pilgrimage through Fifty Years'* (University Press. Cambridge, 1939).

JEANES (J.E.S.): *D'après nature* (Granvelle, Besancon, 1946).

JOURDAIN (Francis): *Renoir. Le Moulin de la Galette* (Braun, Paris, 1947). – *Lautrec* (Braun, Paris, 19ri). -*Né en 1876* (Editions du Pavilion, Paris, 1951). – *Toulouse-Lautrec,* urmat de *Lautrec-peinre-graveur,* de Jean Adhemar şi de un *Répertoire Lautrec,* de acelaşi (Tisne, Paris 1952). – *J'ai connu Lautrec, Cézanne, Monet...* , interviuri luate de Henri Perruchot (în L'Oeil, septembrie 1956). – *Mon ami Émile Bernard* (manuscris inedit, colecţia Michel-Ange Bernard).

JOYANT (Maurice): *Toulouse-Lautrec* (în *L'Art et les Artistes,* februarie 1927). – *La cuisine de Monsieur Momo,*

Cilibataire (éd, Pellet, Paris, 1930).

KOLB (Jean): *La Goulue est morte miserablement à l'hôpital* (în Paris-Soir, 31 ianuarie 1929).

LAZAREFF (Pierre): *La triste fin de la Goulue qui ful la Reine de Paris* (în *Paris-Midi,* 31 ianuarie 1929).

LECLECQQ (Paul): *Autour de Toulouse-Lautrec* (Cailler, Geneva, 1954).

L'HERS (Jean de): *La Vie et l'Oeuvre d'Henri de Toulouse-Lautrec* (în L'Express du Midi, *6* iunie 1914).

LUGNE-POÉ: *Sous les étoiles* (Gallimard, Paris, 1933).

M... (G.): *Les Toulouse-Lautrec du Docteur* (în L'EcIair, 18 iunie 1914).

MAINDRON (Ernest): *Les Afftches illustrées* -1886 – 1895) (G. Boudet, Paris, 1896).

MAURIN (Charles): *Lettres inédites* (colecţii particulare).

MELLERIO (Andre): *La lithographie originale en couleurs* (L'Estampe et l'Affiche, Paris, 1898).

MÉZIÈRES, CARON, BROCHIN, etc.: *Inauguration du Monument. Péan* (16 decembrie 1909) (Imprimerie Leve, Paris, 1910).

MOLIER (E): *Cirque Molier* (1880-1904) (Paul Dupont, Paris 1905).

MONTORGUEIL (Georges): *Le Café-Concert* (Ed. « L'Estampe originale », Paris, 1893). – *Paris dansant* (Theophile Belin, Paris 1898). – *La Vie à Montmartre* (G. Boudet, Paris, 1899).

MOUREY (Gabriel): *Les Directeurs de cafés-concerts. M. Pierre Ducarre* (în *Le Courrier français,* 7 iunie 1891).

NATANSON (Thadée): *Peints à leur tour* (Albin Michel, Paris, 1948). *Un Henri de Toulouse-Lautrec* (Cailler, Geneva, 1951).

PÉAN (Jules-Émile): *Comment on devient en grand chirurgien* în *La Chronique medicale,* 15 februarie 1902).
POITOU (Rene): *Le Père « la Pudeur »* (în Le Courrier français, 9 august 1891).

RENARD (Jules): *Journal* (Gallimard, Paris, 1935).
RIVOIRE (André): *Henri de Toulouse-Lautrec* (în La Revue de l'Art ancien et moderne, decembrie 1901 şi aprilie 1902).
ROTHENSTEIN (William): *Men and Memories* (Faber and Faber, Londra, 1931).

SARRAZIN (Jehan): *Souvenirs de Montmartre et du Quartier Latin* (Jehan Sarrazin, édit. Paris, 1895).
SERT (Misia): *Misia* (Gallimard, Paris, 1952).
SMITH (F. Berkeley): *How Paris amuses itself* (Funk and Wagnalls Company, New York, Londra, 1903).
SOUDAY (Paul): *Le Chat Noir raconté par M. Rodolphe Salis* (în Le Temps, 15 ianuarie 1896).
SYMONS (Arthur): *Notes on Toulouse-Lautrec and his lithographs (in The* Print Collector's Quarterly, decembrie 1922). *Parisian Nights* (The Beaumont Press, Londra, 1926).

TAPIÉ DE CÉLEYRAN (Gabriel): *Henri de Toulouse-Lautrec et ses relations médicales* (în La Chronique medicale, 1 decembrie 1922). – Prefaţă la *Cocotte* de Henri de Toulouse-Lautrec şi Etienne Devismes (Ed. du Chgne, Paris, 193'3).
TAPIÉ de CÉLEYRAN (Mary): *Toulouse-Lautrec en Rouergue* (în Revue du Rouergue, octombrie-decembrie 1952). – *Notre oncle Lautrec* (Cailler, Geneva, 1956).
TOUSSAINT (Franz): *Sentiments distingués* (Laffont, Paris, 1945).

VALENTIN LE DÉSOSSÉ: *Valentin le Désossé raconte sa vie* (în Les Lettres francaises, 15 martie 1956).
VUILLARD: *Lautrec raconté par Vuillard,* interviu luat de Germain Bazin (în L'Amour de l'Art, aprilie 1931).

WEINDEL (Henri de): *Valentin le Grand* (în Fin de Siecle, 18 februarie 1893).
W1LLETTE (A.): *Feu Pierrot* (Floury, Paris, 1919).

Manuscriselor inedite ale lui Émile Bernard, Sylvain Bonmariage, Francis Jourdain şi Charles Maurin menţionate mai sus, se adaugă diferite informaţii scrise sau orale, documente şi fotografii care mi-au fost puse la îndemînă de către domnii Jean Adhémar, Michel-Ange Bernard, Sylvain Bonmariage, doctorul R. Chantemesse, doctorul Louis Chouquet, dl. Andre Deveche, D-na Marcelle Duchemin, dl. şi dma Maurice Exteens, d-na du Ferron-Anquetin, domnii Edmond Heuze, Francis Jourdain, Charles Laurent, profesorul Henri Mondor, domnii Émile Pottier, Romi, doctorul Semelaigne (fiul), d-ra Mary Tapié de Céleyran şi d-na Tulard. Am putut vedea de asemeni douăzeci de fotografii reprezentînd stampe japoneze erotice care au aparţinut lui Lautrec şi au fost păstrate in « iadul » cabinetului de Stampe de Ia Paris.

Periodicele epocii mi.au permis, pe de altă parte, să precizez multe amănunte şi să mă pătrund de atmosfera vremii. În afara articolelor citate în cuprinsul lucrării şi a celor care figurează în enumerarea care urmează, de mare folos mi-au fost colecţiile numeroaselor publicaţii printre care:

Annuaire des Artistes;L'Aurore; Le Courrier français; L'Echo de Paris; Figaro illustré; Fin de Siècle; Gil Blas; L'Illustration; Le Journal; Le Matin; Le Mirliton; Le Monde moderne; La Plume; La Presse; Le Rapide; La Revue blanche; La Revue encyclopédique; Le Rire; Le Temps; Le Triboulet; La Vie parisienne, etc.

Am răsfoit deopotrivă, cu mare folos, colecţia de extrase din presă adunată de Bernard Prost asupra artiştilor epocii, aflată la cabinetul de Stampe din Paris.

În sfîrşit, cîteva indicaţii, folosite cu băgare de seamă pot fi extrase din unele lucrări contemporane. În 1899, Lautrec devenise erou de roman în *La Câlineuse* (Dezmierdata) de Hugues Rebeli. Zola şi Courteline făcuseră din Bruant unul din personajele lor literare, primul în Paris, cel de-al doilea în « *Messieurs les Ronds de Cuir* » (Domnii Burtă-Verde). Bruant mai apare şi în piesa lui Catulle Mendes şi a lui Courteline *Les Joyeuses Commères de Paris (Ţaţele vesele de la Paris).* Charles Le Goffic a evocat Starul din Havre în romanul său *La Payse* (Consăteanca).

Opera lui Lautrec a fost înscrisă într-un repertoriu în mod cronologic în lucrarea în două volume a lui Maurice Joyant (vol. I – picturi; vol. II – desene, stampe, afişe). La rîndul său, Loys Delteil a catalogat lucrările de gravură în volumele X şi XI ale cuprinzătoarei sale lucrări *Le Peintre Graveur illustré* (se află la autor, Paris, 1920). Pe de altă parte, Edouard Julien a recenzat nepreţuita colecţie a muzeului din Albi: *Toulouse-Lautrec au musée d'Albi* (Palais de la Berbie, Albi, 1952).

S-a scris foarte mult despre Lautrec, despre prietenii săi, relaţiile sale şi diferitele medii în care a trăit. Cititorul va găsi mai jos principalele lucrări care, împreună cu textele deja citate, constituie esenţialul surselor folosite de mine:

ABENSOUR (Léon): *Aristide Bruant* (în *Le Larousse mensuel,* iulie 1925).

ADHÉMAR Jean): *Lautrec et son Photographe habituel* (în *Aesculape,* decembrie 1951). – *Lautrec, peintre-graveur* şi *Repertoire Lautrec* în Francis Jourdain: *Toulouse-Lautrec* (Tune, Paris, 1952). – *« Elles » par Toulouse-*

Lautrec, prefaţă de Jean Valléry-Radot (Editions du Livre, Monte-Carlo, 1952). Vezi DORTU *şi* Opera grafică...

APOLLONIO (Umbro): *Toulouse-Lautrec et l'Italie* în *Toulouse.* Lautrec, L'Œuvre graphique (Colecţia Charell s.l., 1952).

AROUT (Georges): *Toulouse-Lautrec* (Nathan, Paris, 1954).

AURIANT: *Souvenirs sur Émile Bernard* (în *Maintenant,* no 7, 1947). – *Henri de Toulouse-Lautrec* (în Quo Vadis, octombrie-decembrie 1951).

BEACHBOARD (Robert): *La Trinité maudite (Valadon, Utter, Utrillo)* (Arniot-Dumont, Paris, 1952).

BÉNÉZIT (Emmanuel): Dictiermaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinatteurs et Graveurs (8 vol., Gründ, Paris 1948-1955).

BERCY (Anne de) si ZIWÈS (Armand): *A Montmartre... le soir* (Grasset, Paris 1951).

BRIN (Irène): *Images de Lautrec* (Carlo Bestetti, Roma, 1947).

CANYAMERES (Ferran): *L'Homme de la Belle Époque (Moulin Rouge, La Vie de son Fondateur)* (Les Editions Universelles, Paris, 1946).

CARCO (Francis): *La Belle Époque au temps de Bruant* (Gallimard Paris, 1954).

CASSOU (Jean): *Toulouse-Lautrec* (în *L'Art et les Artistes,* aprilie 1938).

CHARLES BELLET (L.): *De la Foire au Musée* (în *L'Archer,* aprilie 1931). – *Musée d'Albi* (Syndicat d'Initiative. Albi, 1951). – Vezi *Inaugurarea.*

COOPER (Douglas): *Toulouse-Lautrec* (Nouvelles Editions Françaises, Paris, 1955).

DELANNOY (Jean): *Valentin le Désossé témoin de la Belle Epoque* (în *Miroir de L'Histoire,* februarie 1956).

DELAROCHE-VERNET HENRAUX (Marie): *Henri de Toulouse-Lautrec dessinateur* (Quatre Chemins-Éditart, Paris, 1948).

DEVERIN (Édouard): *Fénéon l'énigmatique* (în *Mercure de France,* 15 februarie 1934).

DEVOISINS (L.): *Toulouse-Lautrec* (Imprimerie coopérative du Sud-Ouest, Albi, s.d.).

DORIVAL (Bernard): *Les Étapes de la peinture française contemporaine,* vol. I *De l'Impressionnisme au Fauvisme* (Gallimard, Paris, 1943).

DORTU (M.-G.)-. *L'Etrange Toulouse-Lautrec* (în *Art et Style,* mai 1951) – *Toulouse-Lautrec* (Les Editions du Chêne, Paris, 1952). – *Toulouse-Lautrec, Album de Marine* (Berggruen et Cie, Paris, 1953).

DORTU (M.-G.); GRILLAERT (Madeleine), ADHEMAR (Jean): Toulouse-Lautrec en Belgique (Quatre Chemins-Editart, Paris, 1955).

DUBARRY (J.J.): *La Maladie de Toulouse-Lautrec* (în *La Presse medicale* no. 32, 1956).

DUMONT (Henri): *Lautrec* (Ed. Hypérion, Paris, 1950).

DURET (Théodore): *Lautrec* (Bernheim-Jeune, Paris, 1920).

DUTHUIT (Georges): *Deux Lautrec mutilés* (în *L'Amour de l'Art,* noiembrie, 1916).

EUGNY (Anne d'): *Toulouse-Lautrec et ses modèles* (în *L'Amour de l'Art,* no. VII, 1946).

FELS (Florent): *Utrillo* (Librairie de France, Paris, 1930).

FLORISOONE (Michel): *Lautrec hors du temps,* în *Catalogue de l'Exposition Toulouse-Lautrec en l'honneur du cinquantième anniversaire de sa mort* (Orangerie des Tuileries, Paris, 1931). – *Connaissance de Lautrec* (în *Art et Style,* mai, 1951).

FOCILLON (Henri): *Lautrec* (în *Gazette des Beaux-Arts,*

iunie, 1931).
FOSCA (François): *Henri de Toulouse-Lautrec* (Librairie de France, Paris, 1928).

GAUDION (Georges): *Notes sur l'art de Henri de Toulouse-Lautrec* (în *L'Archer,* aprilie, 1931).
GRILLAERT (Madeleine): *Trois Aspects de Toulouse-Lautrec* (Manuscris inedit, Cabinetul de Stampe, Paris). – Vezi DORTU. GUER1N (Marcel): *Toulouse-Lautrec. Lithographies.* (Grund, Paris, 1948).

HANSON (L. et H.): *The tragic Life of Toulouse-Lautrec* (Secker and Warburg, Londra, 1936).
HUYGHE (René): *Aspects de Toulouse-Lautrec* (în *L'Amour de l'Art,* aprilie, 1931).

Inauguration de l'installation du musée d'Albi et de la galerie Henri de Toulouse-Lautrec au palais de la Berbie, 30 iulie 1922. Discours de MM. Charles-Bellet, Maurice Joyant et Léon Bérard, Ministre de l'Instruction publique et des Beaux-Arts (Muzeul din Albi, Albi, 1922).

JEDLICKA (Gotthard): *L'Écriture de Lautrec* (în *Formes,* martie 1931) – *Henri de Toulouse-Lautrec* (Eugen Rentsch, Erienbach-Zürich, 1943).
JULIEN (Edouard): *Dessins de Lautrec (Les Documents d'Art,* Monaco, 1942). – *Les Afjiches de Toulouse-Lautrec* (Ed. du Livre, Monte-Carlo, 1950). – *Lautrec, Dessins* (Braun, Paris, 1951. – *Toulouse-Lautrec vu par ses contemporains* (în *Art et Style,* mai 1951). – *Toulouse-Lautrec. Au Cirque.* (Editions du Livre, Monte-Carlo, 1952. – *Pour connaîttre Toulouse-Lautrec* (Imprimerie Cooperative du Sud'Ouest, Albi, 1954).

LAMY (Maurice): *L'Infirmité de Toulouse-Lautrec,* urmat de un răspuns al lui G. Sejournet (în La Presse medicale, 9

februarie, 1956).
LANDRE (Jeanne): *Aristide Bruant* (La Nouvelle Société d'Editions, Paris, 1930).
LAPPARENT (Paul de): *Toulouse-Lautrec* (Rieder, Paris, 1927).
LAPRADE (Jacques de): *Lautrec* (Aimery Somogy, Paris, 1954).
LASSAIGNE (Jacques): *Toulouse-Lautrec* (Hypérion, Paris, 1939). – *Lautrec* (Skira, Geneva, 1938).
LA TOURETTE (Gilles de): *Lautrec* (Skira, Paris, 1938).
LEMONNIER (Leon): *Oscar Wilde* (Didier, Paris, 1938).
LEVY (Gaston): *Réflexions sur la maladie de Toulouse-Lautrec* (în *La Semaine des Hôpitaux de Paris,* 10 iulie 1957). – *Plus de cinquante ans après sa mort, un diagnostic est établi sur l'état physique de Toulouse-Lautrec* (în *Arts,* 24 iulie 1957)-

MAC ORLAN (Pierre): *Lautrec, peintre de la Lumière froide* (Floury, Paris, 1934).
MACK (Gerstle): *Toulouse-Lautrec* (Alfred A. Knopf, New York, 1938).
MARTRINCHARD (Robert): *Princeteau, professeur et ami de Toulouse-Lautrec, sa Vie, son Oeuvre* (Bordeaux, 1956).
MAUS (Madeleine-Octave): *Trente Années de lutte pour l'Art* (1884-1914) *(L'Oiseau Bleu,* Bruxelles, 1926).
MAXENCE (Edgar): *Notice sur la Vie et les Travaux de M. Fernand Cormon* (Institut de France, Typographie de Firmin-Didot, Paris, 1925).
MOULY (Charles): *Au Château du'Bosc en Rouergue* (în *La Dépêche du Midi,* 25 ianuarie 1954).

NEPVEU-DEGAS (Jean): *Toulouse-Lautrec et le Théâtre* (în *Revue de la Société d'Histoire du Théâtre,* no. III, 1951).
NICOLSON (Benedict): *Notes on Henri de Toulouse-*

Lautrec (în *The Burlington Magazine,* septembrie 1951).

Œuvre graphique de Toulouse-Lautrec. Expoziţia Bibliotecii naţionale. Prefaţă de Julien Cain. *Les Lithographies de Toulouse-Lautrec, Peintre de la Vie,* de Jean Vallery-Radot, Catalog de Jean Adhémar (Les Presses arustiques. Paris, 1951).

PAULHAN (Jean): *F. F. ou la Critiaue* (Gallimard, Paris, 1941).

PÉRUSSAUX (Charles): *Suivre Lautrec pas à pas dans la création d'une Lithographie* (în *Lettres françaises*,17 februarie 1955). – *L'Enfance de Lautrec faillit ressembler aux romans de la comtesse de Ségur* în *Les Lettres françaises,* 7 aprilie 1955). – *Au Cirque avec Henri de Toulouse-Lautrec* (în *Les Lettres françaises,* 8 decembrie 1955).

PIGASSE (Jules): *Toulouse-Lautrec* (Imprimerie Cooperative du Sud-Ouest, Albi, 1907).

RÈCHE (Albert): *Sur la Tomhe de Toulouse-Lautrec* (în *Le Figaro litteraire,* 14 iulie 1951).

REWALD (John): *Félix Fénéon* (în *Gazette des Beaux-Arts,* iulie-august 1947 şi februarie 1948). – *Post-Impressionism. From Van Gogh to Gauguin* (The Museum of Modern Art, New York, 1956).

ROGER-MARX (Claude): *Les dessins de Maxime Dethomas* (în *Comedia illustré,* 5 octombrie 1912). – *Toulouse-Lautrec graveur,* în *L'Amour de l'Art,* aprilie 1931). – *Les Lithographies de Toulouse-Lautrec* (Hazan, Paris, 1948). – *Yvette Guilbert vue par Toulousei Lautrec (Pont des Arts,* Paris, 19350). – Les Lithographies de Toulouse-Lautrec în Toulouse-Lautrec, l'Oeuvre graphique ((Colecţia Charell, s.l., 1952. – *Toulouse-Lautrec, le plus grand Nain du monde* (în *La Revue de Paris,* aprilie 1954). – *Toulouse-Lautrec* (Editions universitaires, Paris, 1957).

ROMI: *Petite Histoire des cafés-conceris parisiens* (Jean Chitry et Cie, Paris, 1950). – *Maisons closes. L'Histoire, l'Art, la Littérature les Mœurs* (Pe cheltuiala autorului, Paris, 1952).

ROTZLER (Willy): *Affiches de Henri de Toulouse-Lautrec* (Ed. Holbein, Basel, şi Ed. du Chene, Paris, 1946).

ROUCHON (Ulysse): *Charles Maurin* (Le Puy-en-Velay, 1922).

SALOMON (Jacques): *Vuillard* (Albin Michel, Paris, 1943).

SCHAUB-KOCH (Émile): *Psychanalyse d'un Peintre moderne (Henri de Toulouse-Lautrec* (L'Edition littéraire internaţionale, Paris, 1935).

SCHNIEWIND (Carl O.): *Toulouse-Lautrec* (The Art Institute of Chicago, Chicago, 1949). – Introducere la *A Sketch-book by Toulouse-Lautrec owned by the Art Institute of Chicago* (Curt Valentin, New York, 1952).

SÉJOURNET (G): *La Maladie de Toulouse-Lautrec* (în *La presse médicale,* 25 decembrie 1955). – Vezi LAMY.

TABARANT (A): *La Fin douleureuse de celle qui fut Olympia* (în *L'Œuvre,* 10 iulie 1932).

THOMAS (Louis): *Henri de Toulouse-Lautrec* (în *La Nouvelle Revue,* 1 iulie 1913).

Toulouse-Lautrec au Château du Bosc (în *Vogue,* septembrie 1954).

VAILLANT (Annette): *Livret de Familie* (în *L'Œil,* decembrie 1956).

VALLERY-RADOT (Jean): Veri ADHEMAR si *Opera grafică...*

VALLERY-RADOT (Pierre): *Toulouse-Lautrec. Aspect médical de son Oeuvre* (în *Histoire de la médecins,* iulie 1951 – *La Médecine et les médecins dans l'Œuvre Je Toulouse-Lautrec* (în *La Presse médicale,* 14 iulie 1951).

VAUXCELLES (Louis): *Deux mots de Lautrec* (în *L'Amour de l'Art,* septembrie 1921)
VENTURl (Lionello): *De Manet à Lautrec* (Albin Michel, Paris, 1953).

WARNOD (Andre): *Bals, Cafés et Cabarets* (Figuiere, Paris, 1913). *Les Bals de Paris* (Crè*s*, Paris, 1921). – *Les Décorations de Toulousei Lautrec* (în Comoedia, 11 decembrie 1923). – *Les Peintres de Montmartre* (La Renaissance du Livre, Paris, 1928).

YAKI (Paul): *Le Montmartre de nos vingt ans* (Tallandier, Paris, 1949).
ZÉVAÈS (Alexandre): *Aristide Bruant* (Éd. de la Nouvelle Revue critique, Paris, 1943).
ZIWES (Armand): Vezi BERCY

CUPRINS

CUVÎNTUL AUTORULUI

PROLOG

PETIT BIJOU (1864-1879)

PARTEA ÎNTÎI
TRECLAU (1880-1886)

I. Domnul Bonnat
II. « Pădurea « sacră »
III. Montmartre

PARTEA A DOUA

DIAVOLUL ÎN TRUP (1886-1895)

I. Roza Roşcovana
II. Chirurgul
III. Un bucheţel de violete

PARTEA A TREIA

ELE (1893-1897)

I. Rue des Moulins
II. Călătoar-a de la 54
III. Arderea pe rug

PARTEA A PATRA

CÎINELE CU LORNION (1897-1901)

I. Madrid-les-bains
II. Cornacul şi bastonul
III. Muştele

DESTIN POSTUM

CRONOLOGIE ŞI CONCORDANŢE

BIBLIOGRAFIE

Au apărut:

HENRI PERRUCHOT	Viaţa lui Manet
HENRI PERRUCHOT	Viaţa lui Cézanne
HENRI PERRUCHOT	Viaţa lui Van Gogh
HENRI PERRUCHOT	Viaţa lui Toulouse-Lautrec
ANTONINA VALLENTIN	Pablo Picasso
HENRI PERRUCHOT	Viaţa lui Seurat
HENRI PERRUCHOT	Viaţa lui Gauguin
ELENA VIANU	Delacroix
GEORGE OPRESCU	Géricault ed. II-a
VASARI	Vieţile pictorilor, sculptorilor şi arhitecţilor (ediţie revăzută şi adăugită).
ANDRE SALMON	Viaţa lui Modigliani
ANTONINA VALLENTIN	Leonardo da Vinci
ROGER AVERMAETE	Rembrandt şi timpul său
BENVENUTO CELLINI	Viaţa lui Benvenuto Cellini

În pregătire:

EUGENE FROMENTIN	Maeştri de odinioară
HENRI PERRUCHOT	Viaţa lui Renoir
AMBROISE VOLLARD	Amintirile unui negustor de tablouri
VINCENT VAN GOGH	Scrisori
FRANK ARNAU	Arta falsificatorilor, falsificatorii artei
FRED BÉRENCE	Renaşterea italiană
FELIX TIMMERMANS	Viaţa pasionată a lui Bruegel

viața lui toulouse-lautrec

În analiza artei lui Lautrec se acordă de obicei o prea mare importanță originii sale aristocratice și fizicului său diform. Dar acestea trebuie luate în considerație, pentru că nu e trăsătură în viața unui om, care să nu influențeze activitatea sa artistică.

LIONELLO VENTURI

Pentru Lautrec arta este un limbaj și în același timp o filozofie a vieții. Prin imaginile sale, cu ajutorul procedeelor timpului său el ilustrează tema eternă a tragediei umane... În urîciune el descoperă frumusețea, în viciu - puritate, în mizerie - bucuria. Viața și opera lui Lautrec sînt o lecție de curaj, de încredere, de voie bună.

Ph. HUISMAN et M. G. DORTU: Lautrec par Lautrec